

~~Ch. H. H. H.~~
~~At 33~~

Best

J. rom. m.

600 ^m_—

70 fr. 53

Um Längl. Appellationen zu vermeiden
zu' Grenzbereich zu gehen.

=

GVLIELMI BEST ICTI
RATIO
EMENDANDI
LEGES
PANDECTARVM FLORENTINARVM
AVCTORITATE.

ACCEDVNT

ORATIONES AVCTORIS DVAE

RECENSVIT, SVASQVE PASSIM NOTAS

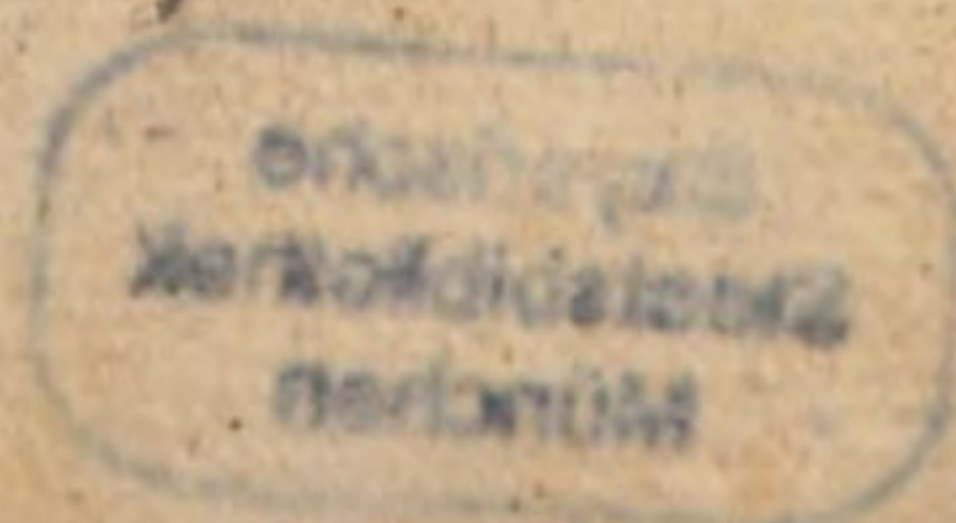
ADIECIT

D. IO. WENDELINVS NEVHAVS

CVM PRIVIL. SERENISS. REG. POL. ET ELECT. SAX.

L I P S I A E
APVD W. H. SCHOENERMARCK
CIO MDCC XXXV.

g. n. 2955

Bayerische
Staatsbibliothek
München

P R A E F A T I O

AD

NOVAM HANC EDITIONEM.

esponſa veterum ICto-
rum ſaepenumero non
ſecus , vt oracula Py-
thiae, maxime ambigua ſunt. Vn-
de Gloſſatores, quoties in eiſmo-
di loca inciderunt, cum ne ver-
borum quidem vim ſemper tene-
rent, nec genuinis interpretatio-
nis praefidiis communiti eſſent,
portentofis commentis ius multo

reddiderunt incertius. Eo maior
IACOBI CVIACII laus est, quod
is, veluti nouam scholam Iurecon-
sultorum condidit, qui ad Legum
Romanarum sensum rite inuesti-
gandum exquisitioris doctrinae
apparatum necessarium esse, suo
exemplo docuere. Hisce merito
annumeratur GVLIELMVS BE-
STIVS, qui singula, quae de ratio-
ne emendandi leges sparsim ob-
seruata ab aliis fuerunt, in formam
artis redigere aggressus est. Quod
eius opusculum, Vltraiecti ad
Rhenum A. MDCCVII. primum
editum, cum in Bibliopoliis nostris
multum desideraretur, si nunc ite-
rum publici iuris facerem, non
male

male me meritum de solidioris Iurisprudentiae studiosis existimaui. Quum vero BESTIVS interdum videretur plus iusto ingenio indulgere, aliorum quoque eximiae eruditionis Iureconsultorum animadversiones contuli, meamque subinde sententiam, aut saltem coniecturam, Clarissimorum Virorum disputationibus inferere sustinui. Monendus autem hic est benevolus Lector, in priori editione p. 232. Caput XXII. confusis numeris inscribi XXIII. atque ita male ordinatos numeros continuari. Proinde in hac editione non nisi XXVI. capita praesto sunt, quum

in priore xxvii. numerentur. Adieci duas eiusdem BESTII orationes, quarum alteram *De Aequitate Iuris Romani, illiusque Studii Iucunditate*, Harderouici A. MDCCXVII. cum Professionem Ordinariam Iuris solenniter auspicaretur, alteram *De Pactorum et Contractuum secundum Ius Gentium et Romanum Natura et Aequitate*, A. MDCCXIX. in eadem Academia, cum Rectoratus dignitate se abdicaret, habuit. Denique, ne quid huic editioni deesset, ex Actis Eruditorum Lipsiensibus Anni MDCCX. epistolam adiunxi, in qua Auctor noster emendationes suas contra

CL. CHRISTFRIDVM WAECHT-
LERVM egregie tuetur.

Natus fuit GVLIELMVS BE-
STIVS, (vt de vita eius quaedam
addamus,) Amersfordiae, et cum
a prima statim iuuentute artibus
liberalibus probe imbutus esset,
in Vltraiectina Academia sub
IOANNE VAN MUYDEN, et,
CORNELIO VAN ECK, prae-
stantissimis Doctōribus, to-
tum se in studia Legum abdi-
dit, ita tamen, vt simul ex di-
sciplina CL. V. PETRI BUR-
MANNI fructus haud poeni-
tendos caperet. In eodem Ly-
ceo Doctōr Iuris renuntiatus
est Nonis Octobris A. MDCCIV.

praemissa disputatione, quam vocant, inaugurali, *De Quibusdam Coniecturis ex Iure Ciuili*, cuius quidem particeps fieri non potui. Triennio post libellum hunc de ratione emendandi leges edidit, ac demum A. MDCCXVI. in Academia Ordinum Ducatus Geldriae, et Comitatus Zutphaniae, quae est Harderouici, successor constitui meruit, IOANNI ORTWINO WESTENBERGIO, Antecessori, Franeckeram, ad Professionem Iuris Ordinariam, euocato. Tandem A. MDCCXIX. die XVII. Kal. Sept. Amstelodami diem obiit supremum. Scribebam Lipsiae Kal. Maji Anno MDCCXXXV.

DEDI.

DEDICATIO.

VIRI S.

NOBILISSIMIS. AMPLISSIMIS.

H. V. VELTHVISEN.

I. V. D.

AD. ILLVSTREM. ORDINVM.

FOEDERATI. BELGII.

CONSESSVM. NVPER

LEGATO. ORDINARIO.

ET.

I. V. NELLESTEIN.

I. V. D.

CVM. MAXIME.

VRBIS. TRAIECTINAE.

CONSVLIBVS.

OPTIME. DE. ILLA. ET. TOTA. REPUBLICA.

MERITIS. ET. MERENTIBVS. IVSTITIAE. ET.

AEQVITATIS. DEFENSORIBVS. PRAESTANTISSIMO-

RVM. STVDIORVM. IMPRIMIS. IVRIS-

PRVDENTIAE.

FAVTOBIBVS. SVMMIS. S.

Inter omnes illas disciplinas, quae ad
ciuitatem, cum optime constituen-
dam, tum felicissime regendam
conseruandamque, quam maxime face-
re videntur, Amplissimi Viri, excelsum

quendam atque praecipuum locum sibi vindicat Iurisprudencia. Haec enim non solum, quid fas sit atque honestum, quid iustitiae aequitatisque conueniat praeceptis, perspicue exponit, verum etiam vias indicat et rationes, per quas illa omnia ad communem ciuitatis salutem obtineri possunt, atque administrari. Haec Magistratibus in ciuibus regendis commendat prudentiam, moderationem, diligentiam, amorem; ciuibus autem, vt Magistratus suos obsequio colant et veneratione, iniungit. Haec mutua quae sint ciuium in omni vitae genere, in publicis et priuatis, forensibus et domesticis rebus, inter se officia, grauitate et copiose inculcat. Haec pectora animosque omnium, vt priuatis commodis publicam antepondere salutem honestum putent atque praeclarum, vehementissimo quodam ardore inflamat. Denique, haec eadem Iurisprudencia quid pulcrum sit, quid ab omnibus

bus

bus adpetendum, non sola vtilitate, aut praemiorum spe iubet esse censendum, sed ipsam virtutem, ipsam honestatem propter se ipsas adamandas, aestimandas, atque amplectendas esse, sapientissimis et grauiissimis monitis adhortatur. Esse autem haec omnia soli Iurisprudentiae adscribenda, circa haec omnia illius monita atque praecepta diligentissime versari, idque non tantum amica quadam coniunctione, quam inter cunctas liberales disciplinas intercedere arctissimam prisci voluerunt sapientes, verum iure suo, et propria quadam iurisdictione, facillime quidem ego possem praeclaris doctissimorum virorum confirmare testimoniis, atque etiam grauiissimis, et, ni vehementer fallor, indubitatis rationibus, ex ipsa hac disciplina petitis persuadere; ex quibus euidenter pateret, illos, qui haec omnia ex Iurisprudentiae fontibus deriuari posse negauerunt, aut
illius

illius artis expertes fuisse, et prorsus ignaros, aut, cum de hac illius praestantia essent conuicti, maligna quadam (ne dicam calumniosa) dissimulatione, debitis illi laudibus obtrectauisse: illos vero, qui Iurisprudentiam, tanquam artem sordidam, et in rebus minimi momenti vilissime occupatam, audent despiciere, vtpote quae non de aliis rebus tractet, quam de stillicidiis, de tigno iuncto, de pecorum morbo vitioque, de glande legenda, et eiusdem farinae similibus, risu potius et contemptu, quam responsionibus, dignos habendos esse. Eximia namque fuit illa priscorum iuris auctorum prudentia, atque acerrima sagacitas, qua de rebus quoque vilioribus, neque adeo magni momenti, prudentissime ius statuendo, omnem plane litium discordiarumue inter ciues sublatam voluerunt materiam et occasionem. Verum minime opus est, vt inclytam istam Iurisprudentiae excellentiam multis

tis

tis argumentorum fulciamus molibus. Vnum Romanae reipublicae exemplum illam causam extra omnem potest ponere controuersiam. Haec namque hostibus, infestissimis simul et validissimis, vndique circumdata, et ciuilibus discordiis multoties vehementissime lacerata, ex sordidis initiis emerfit, mirifice amplificata creuit, atque tandem ad summum felicitatis fastigium euecta longissimi temporis floruit prosperitate. Vnde autem ea profluxit faustitas? Leges sunt A. V. summa cum prudentia atque aequitate sancitae, moresque maiorum castissime instituti, amborumque sanctissima obseruatio, quibus illa admirandam istam suam debuit potentiam, gloriamque immortalem semper debebit. Adeo vt manifestissimum sit, tranquillitatem salutemque reipublicae ab optimis legibus, earumque obsequio inuiolato, vnice esse deducendam. Quapropter summa laude dignissimi videntur esse

Maio

Maiores nostri, qui, aequitatis libertatisque amore incensi, rem publicam nostram secundum leges Quiritium, qui earundem praestantissimarum rerum fuerunt tenacissimi, gubernari voluerunt, nisi quaedam propter religionis nostrae puritatem, morumque et studiorum diuersitatem, per nouam legumlatorum nostrorum voluntatem immutari manifestissima iussisset utilitas. Eademque de causa arbitror illum, nec reipublicae plane inutilem, neque aliqua laude prorsus indignum existimari posse, qui eo curas omnes confert atque cogitationes, vt Romanorum leges, hoc est, nostrae, ab omnibus et intelligantur quam facillime, et legantur, quantum fieri potest, emendatae. Neque enim ad illarum intellectum a quoquam perueniri vlllo modo potest, si vel difficultas illas obscuret tenebrosa, vel deformes mendae commaculent. Quod si leges non intelligantur, qua, quaeso, ratione

tione poterit secundum eas ius dici, iustitia coli, aequitas florere, ciuitas gubernari? Praecipuum vero huic meae opinioni robur et pondus, vestri, Viri Amplissimi, addit iudicii auctoritas. A vobis enim haec purioris iurisprudentiae studia non tantum probantur, quod etiam ex sola animi propensione et delectatione posset prouenire, verum etiam summa cum omnium admiratione excoluntur atque ornantur, quod non nisi a singulari quadam doctrina, atque egregii iudicii exacta perpensione potest proficisci. Quanquam enim vos, Viri Amplissimi, omnes curas, omnia consilia, omnes denique cogitationes consumatis in bonum commune, salutem ciuium, ac reipublicae gloriam, sunt tamen horae quaedam subseciuae, licet sint rarissimae, per quas, depositis paulisper ciuilibus curis, in dulcissimos horum studiorum recessus, et amoenissima diuertatis viridaria, vt illorum deliciis recreati
mox

mox grauiſſima publicorum negotio-
rum pondera ſubeatis alacriores, atque
ad ciues regendos, ſi modo id fieri poſ-
ſet, prudentiores. Optimo autem iure
ita comparatum eſt, vt quamcunque
rationem viri principes, atque rerum ge-
ſtarum gloria inſignes probare ſoleant,
ea quoque cunctis honeſta, praeclara,
omnique ſtudio expetenda eſſe videatur.
Ideoque etiam apud omnes conſtare ar-
bitror, hunc libellum a me, qui, leges
Romanae quemadmodum tuta ac certa
via emendari poſſint, oſtendere ſum co-
natus, non tantum plurimis de cauſis
potuiſſe, verum etiam neceſſario debuiſ-
ſe Vobis conſecrari. Praeterquam enim,
quod veſtro iudicio nihil ſit limatius,
veſtra eruditione nihil egregius, veſtra
auctoritate nihil grauius, adeo vt his diſ-
ſertationibus meis ſuum pretium, quod
apud omnes valiturum ſit, nemo adeo
iuſte et facile ſtatuerere poſſit. Quanta
ſunt, quae conſilio et magnanimitati ve-
ſtrae

strae in omnibus rebus, quae cum summa vtilitate maximos labores et praesens periculum habebant adiunctum, agrediendis, prudentiae summae in illis administrandis, constantiae in perferendis, diligentiae denique in illis profligandis indefessae, sese debere huius ciuitatis et Reipublicae nomine, vno ore omnes summo cum gaudio publice testantur! Humanitatem vero vestram in excipiendis hominibus, benignitatem in subleuandis, tam singulares esse, ac prope diuinas, vt nullus sit, quin a vobis, aut ob impetrata quae petebat, aut quia mitissime et summa cum ratione ea denegabantur, addita suauiter spe commodioris occasionis, laetior atque animo hilariori discefferit, omnes summa cum laude depraedicant. Illustribus hisce virtutibus, atque praeclaris animi dotibus, quas semper tacita reuerentia atque cultu sum veneratus, nonne oportuit
** huius

huius libelli dedicatione aliquod obser-
uantiae meae exhiberi publice testimo-
nium? Et quamuis illud sit summis ve-
stris meritis, Viri Amplissimi, plane in-
dignum, ausus sum tamen illud eis of-
ferre, quia videbar mihi esse persuasus,
neminem existere, qui praeclaris ve-
stris virtutibus, meritisque immortalibus, et dignitati illustrissimae, dignum
quid et conueniens producere possit.
Quam praeclare enim Tu, nobilissime
Velthuyfi, nuperrima ad Ordines foede-
rati Belgii functus sis legatione; quan-
to cum omnium stupore res difficilli-
mas dexterrime et prudentissime expe-
diueris; quam egregie dignitatem no-
strae reipublicae defenderis, atque or-
naueris; commoda vero, vtilitatemque
procuraueris, atque auxeris; quam sin-
gulari illic apud ornatissimos viros flo-
rueris gratia atque auctoritate, ex meri-
to praedicare ego nequaquam possum:

et

et quamuis possem, modestia tamen
tua prorsus insignis efficeret, ne vel-
lem. Tu vero, nobilissime Nelle-
steyni, quanto consilio, prudentia,
et sagacitate, cum Tu iuri dicundo
vnus ex illustri Scabinorum collegio
praeesses, (praefuisti autem saepius)
causas grauiissimas, adeoque diffici-
les, vt exitum habere posse negaren-
tur, summa cum omnium admira-
tione sapientissime diiudicaueris; quan-
tis vero suauitatis et moderationis illece-
bris, quam singulari comitate, infestissi-
mos partium animos saepissime ad con-
cordiam pellexeris; quam blanda vi
multoties coniuratis ad diffidias animis
pacem prope extorseris, dum puderet
illos conditionibus a Te aequissime ex-
cogitatis, totque adhortationibus hu-
manissime allatis, prae fracta ceruice
diutius reluctari; quanta denique dili-
gentia, dexteritate, et laude in omni-
bus

bus huius Ciuitatis negotiis semper sis
versatus, nemo est, qui a me aut di-
scere indigeat, aut digne celebrari pos-
se arbitretur. Adeo vt vos Ambo,
Amplissimi Viri, immortalibus meritis
hanc ciuitatem semper habituri sitis vo-
bis deuinctissimam, atque etiam, vt
boni omnes speramus, gratam. Pro-
ximo enim anno Consules ambo creati
estis tanto bonorum applausu, tanta-
que laetitia, quantam in animis ciuium
recte sentientium amplissimus honor,
virtutibus prope diuinis, et summis de
hac ciuitate meritis tributus, vnquam
potuit excitare. Omnes huic ciuitati
gratulabantur, eamque felicem praedi-
cabant, eo quod naeta esset consules
Vos, antiquis et patriciis familiis oriun-
dos, ad quos quasi hereditario quodam
iure amplissima ista dignitas videbatur
redire, Vos scientia rerum, quae ad
hanc ciuitatem pertinent, omnium in-
stru-

structissimos, in rebus agendis longo
vfu versatissimos, omnium bonorum
votis exoptatos, et; quod putabant
longe maximi esse momenti, ipsius amo-
re vehementissime incensos. Denique
omnes ita opinabantur, Amplissimum
huius inclytae ciuitatis Senatum Vobis,
Nobilissimi Viri, summam illam digni-
tatem non concessisse quasi optatam,
sed quasi debitam vestris virtutibus et
meritis persoluisse. Optime igitur cum
voluntatis meae summa propensione
coniuncta ista necessitas me permouit,
vt vos, Amplissimi Viri, huic libello
adsciscerem vindices atque patronos.
Erit forsitan ille expositus multorum
obtrectationi, et maleuolis quorundam
calumniis. Suscipite istum in cliente-
lam vestram, qui se totum vobis in de-
ditionem tradit, qui signa suae erga vos
obseruantiae sibi maximo credit esse or-
namento, qui in vestra auctoritate, iu-
dicio,

dicio , atque eruditione , tantum sibi putat positum esse praesidii , vt contra omnes malignorum impetus securus stare possit , et , quanquam plurimas perambulet regiones , sub vmbra tamen vestri fauoris placide ac tuto delitescere. Est quidem tenuis haec opella excellentissimae vestrae dignitati , atque summis virtutibus , quibus nulla nisi excelsa , illustria , plena dignitatis et gloriae debentur , minime conueniens. Potest tamen eadem , Amplissimi Viri , peropportunam praebere Vobis occasionem ostendendi erga me quoque eximiam vestram liberalitatem , atque beneuolentiae amplitudinem , quibus quamplurimos , etiam praeter eorum spem atque expectationem , sola propensione quadam ad beneficentiam vestram explicandam incredibili , beneficiis cumulatis , atque ornatis , luculentissimis. Quod si a vestra benignitate fuero adsecutus,

cutus,

cutus, praeclare, imo pulcerrime me-
cum actum putabo; Quoniam ego,
dum vos insignia beneuolentiae vestrae,
atque humanitatis admirandae in me
conferatis testimonia; vel in hoc saltem
vestrae laudi seruiisse censi potero,
quod summis encomiis vestram in me
homine nihil tale merenti ornando mu-
nificentiam, et benignitatem prorsus
singularem, cuncti sint celebraturi. V-
nice quoque in illud incumbam, ut si
non officiis, at certe animo et studiis, non
plane ingratus existimari possim. Quod
superest, Viri Amplissimi, omnia fau-
sta, felicia, prospera, gloriosissima ut
quam diutissime eueniant Vobis, huic
ciuitati (quae aut Vos aut Vobis simil-
limos consules summis exoptat votis)
atque vniuersae reipublicae nostrae, ex
animi sententia, D. O. M. omnis boni
datorem, supplici mente rogo, oro,
veneror, obtestor. Valete Viri Am-
plissi-

plissimi. Dabam Traiecti ad Rhenum
Kalend. Iun. Ann. MDCCVII.

N.N. et A.A. V.V.

Devotissimus

GVLIELMVS BEST.

AVCTO.

A V C T O R I S
P R A E F A T I O
A D
L E C T O R E M.

De praefationibus, quae libris
solent praemitti, deque illa-
rum utilitate, et dotibus,
nihil prorsus hic disputabo.
Ridicule enim multi videntur amplo ver-
borum apparatu, plurimis argumentis,
summa denique contentione egisse de natu-
ra et constitutione illius rei, quae plerum-
que salua libri substantia abesse potest.
Quod si quis existimet, absque prologo li-
brum suum non fore omnibus partibus
absolutum, utatur, quacunque ipsi libet,
praefatione, et vicissim lector, cuicunque
id ita visum fuerit, eam in legendo libere
omit-

omittat. Mihi placuit hic breuiter quid,
et quibus scripserim, indicare. Continet
hic libellus Rationem Emendandi Leges,
quae mihi secundum quasdam regulas,
ex Pandectis Florentinis et sana ratione
depromptas, certissima visa est, et simul
tutissima. Continet etiam plurimas le-
ges, et nonnulla aliorum auctorum loca,
quae mihi secundum illa praecepta optime
emendari posse videbantur. Omnibus me
omnia probaturum esse minime confido,
imo nequidem spero. Cunctis namque
libris hanc legem esse positam, ut bona,
et mediocria quaedam, et mala plurima
complectantur, iam olim ab acutissimo
poëta sapienter est traditum. Neque ego
tam insanae sum ambitionis, aut super-
biae, ut me illa lege solutum esse aut cu-
piam, aut existinem. Adde, quod ho-
minum iudicia et studia adeo sint diuersa,
ut ne ipse Iupiter quidem, uti est in pro-
uerbio, possit omnibus placere. Cuius
rei

rei mihi quidem haec videtur esse causa, quod longe maior pars hominum non ex ipsarum rerum praestantia atque utilitate, verum ex studiis propriis, ex moribus longo usu stabilitis, ex animi cuiusque propensione, ex invidia vel favore, ex auctoritate aliorum, ex propria denique utilitate, de rebus omnibus iudicare soleat atque opinari. Quapropter ego in hunc scopum summa opera et cura intendi, ut nihil hic legeretur, nisi quod, si non alia ratione, at novitate saltem, quibusdam non plane ingratum esse posset, aut iniucundum. Illudque audacter affirmo, omnia ista, quae hic vides, mihi, cum illa scribebam, nova fuisse, neque ex aliis cognita. Caeterum, reipsa verum esse, quod omnia, quae hic leguntur, aliis sint indicta, ego promittere sub poena nequaquam ausim. Iam enim exemplo uno alteroue expertus sum, quam facile talis stipulatio posset committi. Scio namque, istam

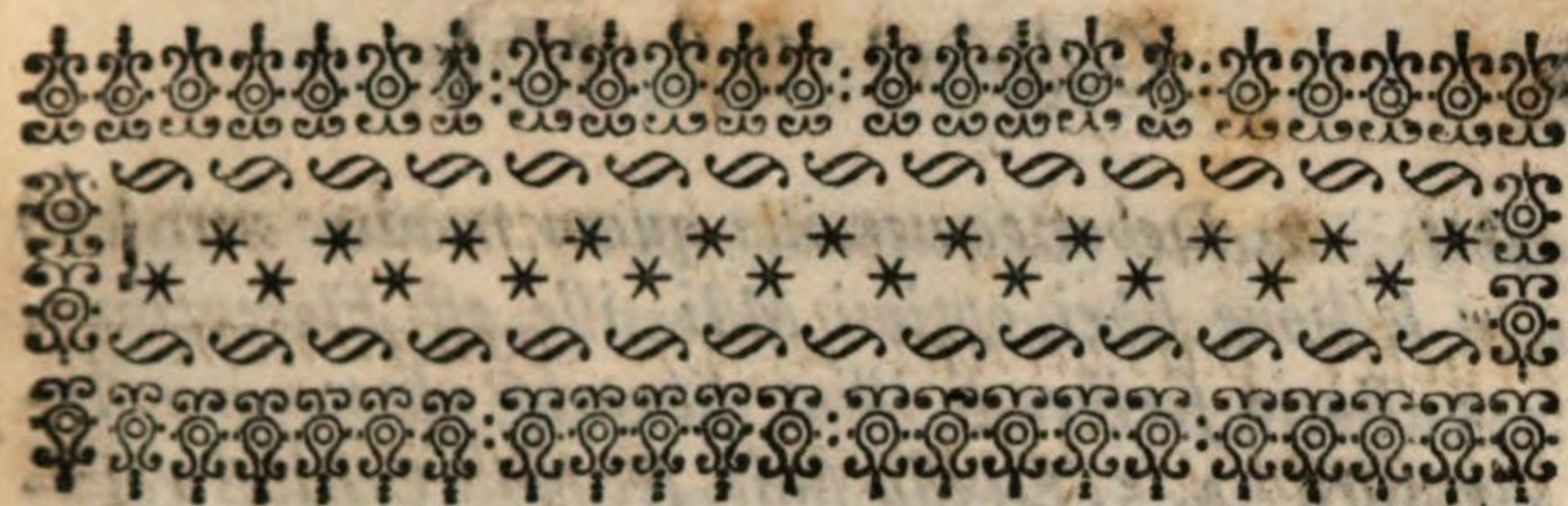
*istam interpunctionem, quam conuenire
videram Horatii loco in l. 3. Ode 27. p. 125.
(p. 171.) iam longe ante exstare in Horatii
quadam editione, quae prodiit Paris. An.
1519. in fol. Similiter edoctus sum, distin-
ctionem eam, quam vulgari praetuleram
in loco D. Pauli 1. ad Corinth. c. 7. et-
iam a doctiss. Hammond, codicum quo-
rundam auctoritate permoto, diu ante
me fuisse probatam. Vtrumque mihi in-
dicauit Adrianus Relandus, vir, qui cum
eximia sua eruditione nominisque celebri-
tate humanitatem erga omnes coniunxit
plane singularem. Possunt forte etiam
alia eiusmodi aut a me, aut ab aliis, de-
inceps deprehendi. Quod si quis hac de
causa morosus me ita interpellet: Cur tu
itaque, malesano ad scribendum impetu
concitatus, tanquam noua nobis venditas,
priusquam ea de re sis plene persuasus?
An nondum librorum satis est, cum tan-
tae ubique ingentium voluminum moles
sola*

sola vermiculorum nausea a certissimo interitu defendantur? hanc accipiat responsionem. Si nihil prorsus hodie liceat adferre eorum, quae ab aliis iam sunt inuenta, aut mihi, imo cunctis, omne scribendi propositum penitus ex animo est eiiciendum, aut immensi librorum acerui, ad quos euoluendos ne Nestoris quidem sufficeret aetas, in antecessum sunt perlegendi, metu scilicet, ne vel minimum quidquam in angello aliquo delitecat, quod pro nouo imprudenter posset venditari. Prius mihi non placebat, posterius non poteram. Scripsi itaque quae hic afferro, sed quam diligentissime potui, utrum aliorum inuenta essent, prius indagavi. Contra plagii vero suspicionem, cui quilibet rei non vulgaris auctor etiam maligne est obnoxius, ita me obfirmabam. Si forte quaedam hic reperiantur, quae me non habeant primum auctorem, aut bona erunt lectuque digna, aut inepta et nullius frugis. Si prius, non erit tantum crimen
rursus

rursus legenda offerre talia, quae aut ingenii quiddam habent, aut doctrinae, quaeque a quouis lectore, cum primum ab aliis ea disceret, sunt probata, quibusque ille nihil obiicere potest, quam quod eadem iam olim apud alios laudauerit. Sin vero posterioris generis nonnulla quis offendat, facile tanta erit humanitate praeditus, ut eiusmodi ineptias a me primum credat esse concinnatas. Quis enim adeo bardus possit esse, et insulsus, ut aliorum nugas compilare, easque, tecto auctoris nomine, sibi adscribere sciens prudensque voluerit? Illud tamen certissime mihi persuadeo, pleraque ista, quae hic occurrunt, non alibi, quam in hoc libello, legi posse. Atque hoc satis causae esse putavi, cur hunc libellum publici iuris fieri curauerim. Iam te nosse existimo, quid scripserim. Si minus, ex ipso libello hoc discere poteris plenius. Accipe ergo, quibus haec edita sunt. Omnibus equidem, ut verum fatear, haec scripsi, qui illa legere volunt:

*volunt: a quamplurimis autem legi mihi
erit gratissimum. Ideoque tale secutus
sum scribendi genus, quod a quocunque sine
difficultate posset intelligi. Praecipue ta-
men rationem habui illorum, qui purioris
atque elegantioris Iurisprudentiae studia co-
lunt, et venerantur. Sed et illi, quibus praeter
humaniores litteras nihil placet, hic reperient
nonnulla, quae aut laudare poterunt, aut re-
prehendere. Omnibus enim modis lectores
allicere studui et captare. Idcircoque etiam
ad laboravi, ut cum iucunda varietate apta
breuitas aliquid huic operi adspergeret gra-
tiae. Licet autem omnibus hisce illecebris le-
ctores inescare valde cupiuerim, vehementer
tamen dubito, an non euentus spem meam
sit destitutus. Quid enim hodiernis tem-
poribus cum Iure Romano, quod in sordida
verborum nundinatione, et subtilitate formu-
larum scrupulosa, morosisque solennitatibus
ambagibus unice est occupatum? Iam ma-
scula viget Iurisprudentia, quae sanae ra-
tioni,*

tioni, atque aequitati solummodo innixa, praeter patriarum legum cognitionem nihil amplius desiderans, a quocunque, qui sensus communis non plane expers est, facillime potest adprehendi, et cum laude atque utilitate maxima exerceri. Antiquitatum perscrutatoribus, et Latinae linguae iam diu obsoletae amore stolide insanientibus, Iuris Romani scientia relinquatur, tanquam lasciuienti ingenio ludicra quaedam, simulque laboriosa, exercitatio. Verum ego hoc latius nunc non agam. Sequatur quisque, per me licet, animi sui iudicium. Eligat libere, quaecunque ipsi maxime placent. Hoc tamen ego vicissim impetrem quaecunque beneficium, ut haec scripta mea contemptu vituperioe digna nemo velit iudicare, priusquam illa attente perlegerit. Omnibus autem, qui istud mihi benigne concedent, ex animi sententia dico, Salue et Vale.

GVLIELMI BEST ICTI
RATIO
EMENDANDI
LEGES.

CAPVT PRIMVM.

*In quo disputatur de ratione
emendandi in genere.*

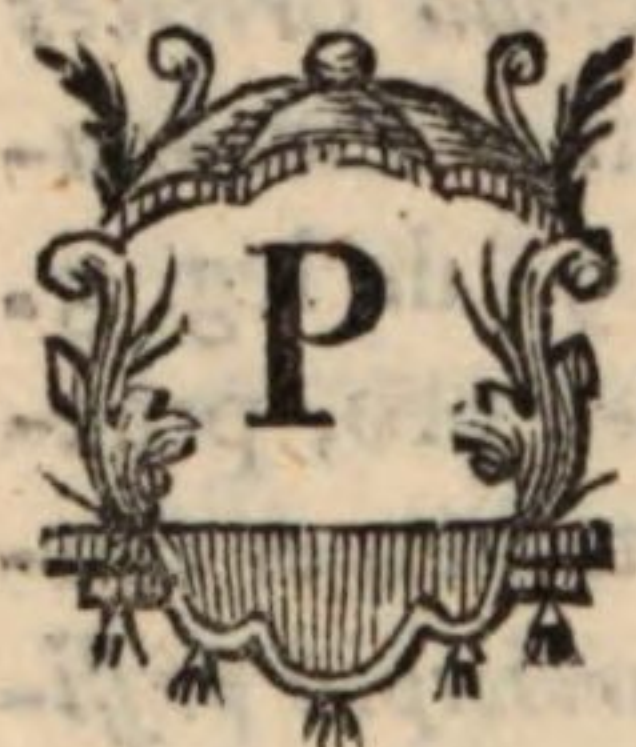
SVMMARIA CAPITIS.

*Auctoris scopus proponitur. 1. Viae indicantur, se-
cundum quas ad scopum suum contendit. 2. Ex-
plicatio loci difficilis, secundum lectionem opti-
mi codicis, praeferenda est omni prorsus muta-
tioni. Haec est prima Critices regula. I. 1. 2.
Non tamen omnis correctio est plane reiicienda.
1. Hanc exemplis suis laudarunt optimi interpre-
tes.*

ses. 2. Debet tamen illa quam minime recedere
a lectione libri optimi Msti. ille est Florentinus.
3. Ratio scribendi illius librario usitata inuesti-
gatur. 4. 5. Ex illa fluit secunda Critices regu-
la, Distinctionis nempe mutatio. II. Quae tri-
plex esse potest. 1. 2. 3. Similiter etiam tertia,
quae est, Permutatio litterarum, quae Florentiae
aut plane promiscuae, aut saltem admodum sibi
sunt vicinae. III. Tales sunt B et V. 2. O et V.
3. T et D. 4. E et I. 5. C et Q. 6. Omnia haec
probantur exemplis pluribus. Aliae litterae,
quae rarius inter se variantur in libro Etrusco,
referuntur. Ut C et G. B et P. F et V. 7. Uti-
litas, quae potest percipi ex vicinitate litterarum
B et V. O et V. T et D. E et I. ostenditur. 8.
9. 10. 11. Quarta Critices regula, quae statuit,
Geminationem litterarum vocumue arbitrariam
esse, nititur etiam ratione scribendi, quae in co-
dice Tusco occurrit. IV. Illa probatur et error
plerorumque refellitur. 1. 2. 3. Etiam integrae
voces interdum sunt geminandae. hoc exemplis
docetur. l. 21. §. 2. ff. quod met. caus. corrigi-
tur. 4. 5. Litterarum geminatio adstruitur ple-
nius. 6. 7. Geminationis remedium laudatur, et
ostenditur quemcunque eo uti posse. 8. 9. Hinc
fere pendet quinta Critices regula, quae nobis di-
cta est Quasi Geminatio. V. Haec triplex est:
paucis exemplis illustratur. l. 19. §. 4. ff. de ne-
got. gest. secundum eandem tentatur. 1. 2. 3. 4.
Sextam quoque Critices regulam, qua Adspiratio
aut additur, aut aufertur, Florentina scriptura
submi-

subministrat. VI. Transpositio, interiectio, deletionis unius litterae, vel eiusdem cum alia permutatio septimam constituit Critices regulam. VII. maxime, si per illam exsurgat talis dictio, quae cum priori saepe variatur in Mss. ut qui, qua, quia. 1. 2. Similiter quo et quod. ne et nec. quid et quod. ego et ergo 3. Uti et is, si, sic, fit, sit. Emendantur ex hac observatione leges sex. 4. eadem variatio occurrit inter ut atque et. Leges tres corriguntur, Martialis locus tentatur. 5. denique sic variantur volo et nolo. Laudatur Antonius Augustinus. 6. Integrae vocis mutatio cum alia, quae saepissime cum illa confunditur in Mss. est octava Critices regula. VIII. tales sunt si, etsi et nisi. Emendatur ex hac observatione l. 100. §. 3. de leg. 3. similiter etiam semel et simul, per et pro, praeter et propter. 1. sed atque licet, tamen et tantum, institutus et substitutus. 2. participia passiva temporis praeteriti cum illis, quae sunt temporis futuri. 3. activa et passiva verborum forma. 4. Nona Critices regula est Vitium ex constructione ortum deprehendere. IX. Decima est Vocum transpositio. X. quae caute fieri debet 1. leges tres leuiter secundum illam corriguntur. 2. Tandem Liberior coniectura in locis desperatis permittitur, ex undecima Critices regula. XI. Auctoris spes propter hanc methodum 1. De aliis aliorum corrigendi regulis iudicium fert auctor. Sic de Notis. XII. hae sunt paucae in codice Florentino Quales? 4. Corrigitur l. 5. §. 3.

ff. de extraord. cogn. tentaturque l. 3. §. 2. ff. naut. cap. stab. et l. 183. ff. de V. S. 5. de Tribonianismis. XIII. de Glossis eiiciendis. XIV. hae sunt rarissimae in codice Tusco, in aliis autem infinitae. Tentatur l. 2. Cod. Theod. de inoff. test. 1. de Additione vel abiectione dictionis NON. XV. de Collatione et auctoritate Graecorum XVI. laus Iacobi Cuiacii 1. de Collatione inscriptionum et subscriptionum. XVII. Etiam aliorum auctorum loca plurima secundum regulas propositas emendantur. 1. Ordo huius libelli breuiter indicatur.

I.

Proposui hoc capite breuiter indicare et scopum, ad quem in hoc libello collineauī, et simul rationem normamque, secundum quam ad illum scopum peruenisse, aut saltem optime peruenire potuisse sum visus. Iurisprudentiae cum primum animum coepi admouere, protinus me incescit impetus ita in illa versandi, ut aliquando non plane inutilem in illius cultu posuisse operam existimari possem. Ideoque non tantum aliena imitari, aliosue compilare, verum etiam excogitare et depromere talia, quae vere mea dici possent, quae-

quacque vtilitate necessaria ab aliis aut intacta, aut male tentata erant, enixe ad laboravi.

2. Quapropter in legibus perpendendis, quarum cognitio sola Iurisconsultos facit, certas mihi proponebam regulas, quae ad illarum intellectum quam commodissime atque certissime me videbantur perducturae.

I. De Explicatione, et Interpretatione Legum.

I. Inter quas haec erat prima: *Explicationem non plane ineptam lectionis, optimi codicis auctoritate firmatae, praeponendam esse cuicunque etiam ingeniosissimae mutationi.* Dico non plane ineptam: Quibus autem dotibus ornata esse debeat explicatio, ut tali appellatione merito insigniri possit, et quaenam in explicante ipso requirantur, * iam non disputabo: Neque enim scopo nostro multum conuenit: breuiter exigo, ut nec a linguae Latinae, nec a Iuris ratione explicatio plane abhorreat. Quod si a quouis praestitum sit, ab omni prorsus mutatione censemus cuicunque esse

A 3 abhor-

* Confer. VALENTINI GVILIELMI FORSTERI de Interpretatione Iuris Libri duo.

abhorrendum : ita tamen ut leuem quandam coniecturam dubitanter proponere cuius putemus esse licitum. Neque enim oportet nos eadem ratione grassari in Veterum Auctorum Monumentis , quemadmodum praeceptores solent in illis , quae discipuli eorum composuerunt : quae ab illis mutantur , corriguntur , atque delentur pro libera eorum voluntate atque imperio. Quam ridicula enim est haec collectio , potuit auctor melius loqui hac ratione , ideoque etiam ita locutus est ? Nam licet quis probauerit multo accuratius atque elegantius potuisse scribi ab aliquo , quam scriptum offendit , euincet quidem male scripsisse auctorem , at nemini persuadebit eum hoc non scripsisse , ob hoc solum , quod imperite aut male scriptum sit.

2. Primo itaque lectionem receptam defendere conatus sum , eique firmiter inhaerere , donec me aut Iuris ratio , aut Latini sermonis genius , aut Antiquitatis cognitio ab hac arce depellerent. Et sane quis neget hoc probandum esse , quod ab ipsa vetustate , omnium eruditorum per multa secula iudiciis , est confirmatum. Adeo ut mirum non debeat videri , si in uno alteroue loco durior

rem

rem aliquanto et insolitam loquendi rationem facili mutationi praetulerim.

De Correctione, et Pandectis Florentinis.

1. Non tamen usque adeo peruicax fui in defendenda scriptura recepta, ut absurda et ridicula interpretatio magis placeret, quam facilis, et quae sensum minimo negotio restituebat, emendatio. Fuit haec stoliditas in plerisque eorum, qui vixerunt ante literarum humaniorum instaurationem. Fatendum tamen est, ineuitabilem istam nihil prorsus mutandi necessitatem optimas saepe atque acutissimas illis extudisse legum explicationes.

2. Malui itaque innouatione quadam leges corruptas emaculare, quam haerere amplius in luto vitiorum, quibus sunt inquinatae: secutus in hoc exempla Cuiacii, Duareni, Augustini, Alciati, Budaei, Hottomanni, Raeuardi, utriusque (Petrum et Antonium puto) Fabri, et, qui seculi nostri lumen est, celeberrimi Noodtii. Tanti viri arbitror, qui Iurisprudentiae Vindices atque Statores appellari debent, vel suis duntaxat exemplis, me facile liberabunt ab omni labore, qui in probanda at-

que laudanda Critica alioquin necessario foret impendendus.

3. Nunc qua ratione in arte illa perdifficili, quaeque facillime in turpissima vitia degenerare solet, versatus sum, breuiter exponam. Notavi supra, lectionem receptam a me stabilitam non fuisse, nisi auctoritate optimi codicis firmaretur; adeoque sciendum erat, quinam codex hoc nomine mereatur insigniri. Nec longa, nec difficilis mihi erat huius rei inquisitio. Iam enim lippis et tonsoribus notum est, manuscriptum Pandectarum exemplar, quod Pisis allatum Florentiae etiamnum sanctissime custoditur, aut matrem et originem esse omnium, quotquot supersunt, codicum: (quod Antonius Augustinus, Laelius Taurellus, alii-que crediderunt) aut saltem illum codicem caeteris omnibus antiquitate, integritate, atque praestantia longe praecellere: quod nullus unquam est inficiatus.

4. Quam primum igitur hoc acceperam, statim videbam, me totum ab istius codicis exemplum esse formandum: ab illius lectione, tanquam a signis ducis, sub cuius auspiciis militatur, nunquam esse recedendum: omnesque explicationes mutationes-
que

que ad illum codicem, tanquam ad normam certissimam, esse exigendas. Statim itaque coepi inquirere, quaenam scribendi forma et modus librario istius fuerit peculiaris. Inde enim multa ad me redundatura commoda facile perspiciebam.

5. Intellexi autem ita in illo libro omnia esse scripta, ut nullae fere appareant verborum periodorumue distinctiones, sed omnia sibi confuso ordine cohaereant, quasi conglutinata. Docuit me hoc primum Laelius Taurellus in praefatione, quam editioni suae Pandectarum Florentinarum praemisit; deinde Antonius Augustinus *lib. 1. Emend. c. 4. et ult.* et tandem clarissime ostendit specimen quoddam Florentinae scripturae, quod depictum repperi apud Mabillonium *de re diplomatica*, qui in instructissima huius urbis bibliotheca servatur. Atque ideo veluti secundum regulam statui, *Tutissimam esse legum emendandarum rationem illam, quae ex sola distinctionis commutatione tota constaret.*

II. De Distinctione triplici.

1. Est autem distinctio, quae usu venire potest, triplex. Prima est quum, retentis

A 5

iisdem

iisdem plane verbis, solae interpunctiones nouum et sanum sensum producant: quod innumeris in locis fieri potest, et a viris doctis et ingeniosis iam factum est.

2. Secunda ratio distinctionis est, cum ex iisdem litteris, sed quae male dispositae erant, aut coniunctis aut separatis, plane aliae ac nouae voces gignuntur. Haec inter legendum interdum nobis profuit verum in rem nostram versa non mansit, eo quod aliis antiquioribus cedere sumus coacti. Sic in *l. 18. ff. de V. Obl.* pro *id eo*, statim reposui coniunctum *ideo*. Sed idem iam praemonuit Cuiacius. in *l. 1. §. 33. ff. de pos.* haec verba: *Si pecuniam seruus apud me deposuit, ita ut domino pro libertate eiusdem*, sensum non habent. Ita tamen edita sunt a Ruffardo, Charonda, Gothofredo. Vidi legendum esse separatim *eius dem*. Sed iam Pacius ante me hoc viderat. Vti et in *l. 15. ff. de leg. 3.* pro *haeres*, alii iam recte disiunxerant *bae res*. In *l. 9. C. Theod. de malef. et math.* ubi legitur *in viuis, set* * exultabam mea conie-

* Atque ita in prioribus editionibus legi testatur
CL. IOHANNES DANIEL RITTERVS in
not. ad *l. 9. Cod. Theod. de malef. et math.*

coniectura, qua restitueram *imbibisset*: uti et in *l. 5. C. Theod. de reparat.* gaudebam me, pro *cur aut*, efformasse *cura, ut*. Vtrumque praestiteram in editione Tili. Sed Iacobus Gothofredus vir supra omne encomium positus, quia idem ante me fecerat, gloriolam istam plane dispulit. Non tamen volui maligne hoc utilissimum remedium suppressere, quoniam potest aliis, et in aliis etiam auctoribus, operam praestare non fane contemnendam.

3. Tertia distinctionis species est, cum servatis iisdem verbis atque distinctionibus, diversi Icti adsignantur eiusdem legis auctores, quae alioquin seipsa impugnare, aut saltem, quia nomina illorum expressa non sunt, densis tenebris inuoluta sensum sui recondere videtur. Fatendum tamen est, hanc ultimam distinctionem, propter divinationis incertum, longe prioribus duabus esse postponendam. Namque illarum alterutra si adhibeatur, correctio vix poterit dici, adeo ab ipsa interpretatione plane non differt.

III. *De Permutatione litterarum, quae Florentiae aut pro eisdem plane habentur,*
aut

aut saltem admodum sibi sunt vicinae. De-
que utilitate, quae ex hac agnatione
redundat in Criticam.

1. Proxime ad hanc emendandi rationem
accedit *Permutatio talium litterarum*, quae
librario Florentini codicis fuerunt plane
promiscuae, et sine discrimine ullo usurpatae.
Eo enim ipso quod iste sine differentia
nunc his nunc illis utatur, plane incertum
est, quamam voluerit uti in loco, quo de
agitur: adeoque quilibet potest libere eli-
gere maxime accommodatam.

2. Sunt autem ex genere illarum littera-
rum imprimis B et V. exempla sunt infi-
nita. Vbique enim occurrunt fere *dibus*,
iubare, solbere, berbere, balere, serbire, iu-
benis, cabere, abebi, nobem, bacare, proter-
bus. quae sane monstra verborum forent,
nisi pro B reponatur V. Sed ut plenissi-
me cuique persuadeatur, has litteras posse a
quocunque inter se liberrime conuerti, ap-
ponam exempla sequentia. Sic *boluntas* in
l. 2. ff. de his quae in test. del. pro *voluntas.*
biro deuitrix, pro *viro debitrrix*, in *l. 27. f.*
SCt. Vell. provabimus loco probavimus l.
2. §. 1. nox. act. et provaberunt in l. 46. ff.
de rit. nupt. beneno vivit exstat in l. 23. §. 3.
ff. de

ff. de aedil. edict. sed indubitate legendum est
veneno bibit. pro bervo. l. 4. §. 2. pup. subst.
bervi in l. 8. §. 14. SCt. Vell. berva provata
in l. 2. §. 2. de diuort. et rep. vel caeco ap-
paret scribendum esse, verbo, verbi, verba
probata. Sic et *beniet* in *l. 6. §. 4. ff. de bon.*
poss. con. tab. et perbeni in *l. 50. §. 5. de leg. 3.*
occurrunt pro *veniet*, et *pervenit*. et *bel* in
l. 6. de donat. et bacare l. 22. §. 1. de usu et
hab. pro *vel*, et *vacare*. et *nobem* in *l. 11.*
§. 1. reb. cred. pro nouem. Ex contrario
quoque eadem de causa reperitur *vaccha-*
ri in *l. 1. §. pen. aedil. edict. av illo* in *l. 45.*
§. 7. mand. l. 49. eod. vonus in *l. 27. f. ff. de*
usufr. voues in *l. 52. §. 3. ad leg. Aquil. vi-*
nas in *l. 10. ff. de seru. praed. urb. pro*
bacchari, ab illo, bonus, boves, et binas.
Nemo est, quin ex his exemplis clarissime
perspiciat, has litteras plane pro iisdem a
librario optimi codicis esse habitas, adeo-
que et a nobis habendas esse. Et secun-
dum hanc regulam pulcerrime quaedam lo-
ca emendavit eruditissimus Ant. Augusti-
nus *l. 1. Emend. c. 9.* dum pro *velle*, quod
sensum turbarat, *belle* legendum esse do-
cuit.

3. Secundum locum affinitatis tenent lit-
terae

terae O et U. quae, licet non tam saepe ut praecedentes, frequenter tamen occurrunt inter se permutatae. Ita enim videas, *foror, communis, impone, fructos, cupia, rorsus* et *utpute* in l. 5. ff. de resc. vend. *robor* in l. 26. §. 12. de cond. indeb. *opos* in l. 18. op. nov. nunc. *substitutio*, in l. 57. ad Scf. Treb. *sordus* l. 6. §. 1. qui test. fac. poss. *luculis* in l. 52. §. 9. ff. de leg. 3. *ictus fustium* in l. 22. ff. qui not. inf. et ridicule alibi potat *Servius* pro *furor, communis, impune, fructus, copia, rursus, utpote, robur, opus, substitutio, surdus, loculis, fustium, putat*. Non possum hic praeterire Quintiliani locum l. 1. Orat. c. 4. ubi eandem vicinitatem docet his verbis; *quid O atque U permutatae inuicem? ut Hecoba, et notrix, Culchydes et Pulyxena scriberentur*.

4. Idem Quintil. in verbis paulo praecedentibus ita erat locutus: *Quid T litterae cum D quaedam agnatio? quare minus mirum sit, si in vetustis operibus urbis nostrae, et celebribus templis legantur Alexanter, Cassantra*. Eadem ratione nemini mirum videri debet, apud librarium Florentinum ubique esse obuia *inquit, adquin, adque, adtamen, set, aput, quit, at Titium* in l. 56. §. 3. ff.

3. ff. L. Falcid: pro inquit, atquin, atque, attamen, sed, apud, quid, ad. Exempla adderem, nisi superuacuum istud arbitrarem propter vulgarem frequentiam.

5. Quarto gradu agnationis veniunt litterae E. et I. de quibus itidem Quintilianus d. l. quid non E quoque I loco fuit? ut Menerua, et leber, et Magester et Dijoue et Vejoue, pro Dijoui et Vejoui. Inde habes in MSto nostro, *reciperint, derecta, exigerit, accepere*, pro *accipere*, in l. 43. f. ff. proc. *delatio*, pro *dilatio*, in l. 1. §. 2. ff. feriis. *dolea* in l. 15. §. 6. ff. usus. *deuersoria* in l. 13. ff. eod. *Capetolinum* in l. 52. §. 2. ff. ad L. Aquil. pro *dolia, diuersoria, Capitolinum. accidere* pro *accedere* in l. 77. §. 3. cond. *et demonst. legatae* pro *ligatae, tabulae* in l. 3. §. 19. ff. ad Scf. Silan. etc.

6. Quintum locum sibi vindicare videntur litterae C. et Q. hac ratione fere semper *qui* scriptum est pro *cui*; quod miras interdum turbas dedit v. l. 4. §. 1. ff. off. ej. *cui mand. est. iur. l. 6. ff. de iurisd. l. 2. ff. de feriis. l. 22. f. et l. 31. ff. ad Scctum Treb.* in quibus omnibus *qui* exstat in codice optimo, cum tamen *cui* manifestissime sensus postulet. Quapropter miror, cur antiquus libra-

librarius, qui plurimas adnotauit emendationes ad marginem libri Etrusci, voluerit pro *qui*, reponi *cui*, in *l. 23. ff. de cond. instit.* nullius enim pretii est haec correctio, quae sponte fuit ex ipsa scriptura probe cognita, quamque in infinitis aliis locis ipse neglexit. Eadem ratione *vaqua* pro *vacua* scribitur fere vbique. Atque ideo in *l. 78. §. 1. ff. de cont. empt.* pro *nequaquam accepisti possessionem*, facile potest restituti *nec vacuam*, si cui aequae ac mihi ita videbitur. Ex hac regula *quominus* in *l. 21. ff. de rei vind.* per *cominus* esse explicandum, recte iam docuit summus Cuiacius. Et *coeppe*, quod saepe occurrit, v. *l. 39. de man. test. l. 3. §. 5. ff. de adq. poss. l. 18. §. 1. ff. eod.* recte acceptum est pro *quippe*, a Taurello, aliisque.

7. Silentio praetermittam alias litteras, quae inter se commutantur quidem nonnunquam, at non habent tam arctam cognationem. Veluti C. et G: ita enim occurrit *nauigularius* in *l. 1. §. 3. ff. naut. caup. stab. vagat* in *l. 16. de manum.* pro *nauicularius*, *vacat.* et *grecem* in *l. 1. §. ult. rei vind.* et *redicendam* in *l. 8. §. 5. ff. de leg. praest.* pro *gregem*, et *redigendam*. Uti et B et P. F et V. A et U. quoniam rarior, adeoque etiam
incerta

incerta magis, est harum inter se variatio; quemadmodum omnium fere illarum, quas praeter has adductas postea inueni apud doctissimum Scioppium in arte sua Critica recensitas.

8. De harum litterarum vicinitate mirum est quod fileant fere omnes Critici nostri, leuissime eam attigerit Taurellus. Multa enim inde possunt colligi, quae maximi in Critica possunt esse momenti. Pauca tantum breuiter indicabo. Illud in genere praemitto, ab harum litterarum cognatione plurimum pendere *quasi geminationem* nostram, de qua inferius agemus. Sed amplius, ex promiscuo vsu litterarum B et V sequitur, semper incertum esse, an librarius scripserit personam tertiam perfecti indicatiui, an vero futuri temporis, in prima coniugatione. cuius rei ignoratio mire alioquin sensum poterit intricare. In singulis vocibus immensus est huius variationis vsus. Exempla quaedam vide apud doctiss. Rutgersium in *Venus. Lect. c. 8.*

9. Ex agnatione O et U patet, saepissime nominatiuum singularem secundae declinationis positum esse pro accusatiuo eiusdem plurali, et vice versa. Sic *hortos* in *l. 41. ff.*

B

de

*de seru. praed. urb. pupillos in l. 7. §. 2. instit. act. haeres suos in l. 29. §. 6. de lib. et posth. et l. 67. §. 2. ad SCtum Treb. captiuos in l. 5. §. 3. ff. de capt. et postl. pro hortus, pupillus, heres suus, captiuus, et seruus mortuos fuit, pro mortuus, in l. 16. quando dies leg. Inde etiam datiuus participii in *tus* saepe potest esse positus pro supino secundo, et vicissim.*

10. Ex vicinitate litterarum T et D statim innotescit, gerundia in *di* frequentissime posita reperiri pro datiuo participii praesentis, et vicissim. Sic *iuranti* in l. 8. ff. de in lit. iur. et iudicandi in l. 25. ff. ad leg. Aquil. et probandi in l. 14. de prob. et scribendi in l. 21. ff. quand. dies legat. ced. videntur posita pro *iurandi*, *iudicanti*, *probanti*, *scribenti*. Vti iam aut Taurellus admonuit, aut alii codices praeferunt.

11. Neque minorem adfert vtilitatem vicaria E et I mutatio: per hanc enim primo datiuus et ablatiuus casus tertiae declinationis sunt fere promiscui. Si exempla poscis v. l. 14. ff. de pup. subst. l. 34. f. aur. leg. et l. 9. §. 2. ff. de lib. caus. quae ablatiuum exhibent loco datiuus. Contra obtinet in l. 41. §. 1. ff. de leg. 2. l. 4. §. 15. ff. de fid. lib. l. 71. ff. de

ff. de furt. atque alibi passim. Secundo, eadem permutatio licita est inter actiuas et passiuas primae, secundae, et quartae coniugationum formas. Exempla sunt vulgaria adeo, vt allegari non mereantur. Quamquam autem haec litterarum agnatio non multum mihi attulerit vtilitatis, non potui tamen plane omittere hanc optimam emendandi rationem, * quae et mihi, et aliis occasione nata prodesse multum poterit: imo iam profuit viris eruditissimis Grutero et Reinesio, dum ex hoc arcano plurimas inscriptiones felicissime emendarunt: quorum auctorum indices, de omnium harum litterarum

B 2

* De permutatione, adfinitate, agnatione, vicinitate, paritate, et confusione litterarum, quamplurima exempla Iureconsulti pariter ac Critici collegerunt, vid. IACOBVS CUIACIVS *in Observationibus*, IOHANNES PASSERATIVS *de Litterarum inter se Cognatione et Permutatione*, LAVRENTIVS THEODORVS GRONOVIVS *in Historia Pandectarum*, CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK *in Observationibus*, et HENRICVS BRENCMANNVS *in Historia Pandectarum Libr. II. cap. 2.*

rarum agnatione dubitantem infinitis exemplis protinus plenissime conuincant.

IV. *De geminatione litterarum,
vorumue.*

I. Pergo ad tertium per mutationem corrigendi, quod secutus sum, arcanum: pendet hoc itidem ex ratione scribendi, qua usus est librarius optimi codicis. Haec fuit huiusmodi; ut, si littera vna pluresue, aut etiam integrae voces plane similes atque eadem absque ullo concurrerent intervallo, semel tantum illas litteras vocesue exarauerit, ita ut lector, per solum sensum et constructionem, scire deberet illas geminandas atque iterandas esse: * Nullo enim ex signo aut indicio constare potest, utrum geminationem voluerit librarius nec ne.

2. Gra-

* Litteras, syllabas, voces integras, geminari, et semel scriptas bis legi, non solum ab antiquis Grammaticis, ut FESTO in dictione *Abolues*, *Aulas*, *Torum*, sed omnibus artis huius peritis obseruatum. De Geminatione PARDULPHVS PRATEIVS in *Iurisprudentia Media Libr. I.* RADULPHVS FORNERIVS *Rerum Quotidianarum Libr. II. cap. 1. 2. 3.* et CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK in *Observationibus suis* plura collegerunt.

2. Grauiſſimus namque iſte fere vniuerſalis eſt error, quo putant, litteras vocesque, quando iterari debent, in ipſo Codice Florentino maiori expreſſas eſſe charactere. Ipſe enim Taurellus, vir exactiſſimae diligentiae, in praefatione monet, ſe illa loca, in quibus librarius vnā ſyllabam pro pluribus ſcripſerit, vt *ſentia* pro *ſententia*, *neceſſet*, pro *neceſſe eſſet*, cum infinitis ſimilibus, per talia maioris ſcripturae indicia indigaſſe, vt lectores de re inſolita admone-
ret, et ipſe erroris calumniam ſuſpicionemque effugeret. Nulla itaque apparent in ipſo Archetypo geminationis indicia. Sed ipſe Taurellus in ſui ipſius et lectorum gratiam illa adiunxit. Sed et inſuper, ne quid dubites, idem mihi adſeueravit vir doctiſſimus Cunninghamius, natione Scotus, qui praeclara ingenii monumenta, quibus Iuriſprudentiam arctiſſime ſibi deuinxit, non diutius, vt ſperamus, erudito orbi inuidebit, quum id ipſum ſaepius percontatus didiciſſet ab accuratiſſimo Iacobo Gronouio, qui diligentiffime per longum tempus, o inuidendam felicitatem! Codice Florentino eſt uſus, et ſingula exactiſſime eſt perſcrutatus.

3. Hanc autem geminationem fuisse vſitatam atque ſolennem optimi codicis librario, tradunt, praeter laudatum modo Taurellum, Antonius Auguſtinus in Emendationibus, Ræuarius in Variis. * Lud. Charondas ad *l. 6. ff. de diu. et temp.* et Iacobus Gothofredus ad *l. 1. ff. de reg. iur.* ſed non niſi leuiter et tranſitorie illius meminerunt. Ego vero paulo prolixius et clarius de illa agere hic loci conſtitui, propter ſingularem eius in arte Critica præſtantiam atque vtilitatem.

4. Dixi etiam, integras voces ** nonnunquam per geminationem eſſe iterandas. Dixit hoc ante me, quod ſciam, nemo. Non mirum igitur, ſi hoc probare nequeam exemplis, in aliorum editionibus iam prolatiſ: ipſe enim Taurellus, vir caeteroquin diligentiffimus, aliique eum ſecuti editores nondum detexerant hoc myſterium, ad quod exacta ipſius ſenſus perpenſio, et Iuris perfectæ cognitio, ſolummodo illos admit-

* *Lib. III. cap. 3.*

** Imo, non ſolum integras voces, ſed etiam totum præcedens comma, nonnunquam iterari, iam animaduertit PETRVS PITHOEVS in *Notis ad Collation. Leg. Moſaic. et Rom. Tit. XII.*

mittere poterant. Afferam tamen quaedam exempla, quae proxime accedunt. Ita in *l. 37. ff. de legib. pro casibusa*, recte Taurellus edidit *casibus usa*. in *l. 12. §. 3. ff. de capt. et postl.* Idem pro *ut redierit*, optime geminauit, *ut redierit, erit*. Vti et in *l. 208. ff. de verb. sign. ex non singulares*, produxit *non singulares res*. Sic etiam antiquus librarius, cuius supra fecimus mentionem, in *l. 10. §. 20. quae in fraud. cred. pro restitui*, emendauit optime *res restitui*. In *l. 18. §. 4. ff. de iniur.* pro, *nec transferri personae putationem*, non male itidem Taurellus: *nec transferri per personae putationem*.

5. Idemque ab eo factum oportuit in *l. 21. §. 2. ff. quod met. caus.* huius pars ita exstat Florentiae: *aestimatur enim quod restitui oportet, id est, quod abest autem nuda possessio*. Necessario enim sic debebat exhiberi, *id est, quod abest: Abest * autem nuda possessio*. Praesertim cum alii codices hanc lectionem etiam praeferant. In *l. 8.*

B 4

quo-

* Sententiae Auctoris nostri accedit ARNOLDVS ROTGERSIVS in *Apodicticis Demonstrationibus* p. 112. et CHRISTFRIEDVS WAECHTLERVS in *Opusculis Rarioribus* p. 450.

quoque *ff. de peric. et com. rei. vend.* non male alii librarii : Et si id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emtio. Absque enim geminatione particulae sit, quae semel tantum Florentiae est expressa, mutilus plane et hiulcus hic locus erit. Euicimus itaque paucis his exemplis, quae ab aliis iam fuerunt deprehensa, etiam integras voces nonnunquam esse geminandas.

6. De litterarum vero geminatione plena sunt omnia ; et occurrit illa, quocunque oculos verteris. Illustriora tantum specimina adferam. Sic pro *gerent*, recte *Tau-*
rellus gererent, in *l. 2. §. 30. ff. de orig. iur.* idemque potuisset in *l. 67. ff. de proc.* ubi exstat *negotiagere* : ex quo effecit *negotia agere* : non male. Praetulerim tamen *negotia gerere*. quod etiam alii libri habent. Sic *facerecusavit* in *l. 24. ff. de minor. pretiorescent* in *l. 37. §. 1. de euct.* *purgarefectionis* in *l. 1. §. 1. de via pub. liberit* in *l. 1. §. 3. si is qui test. lib. ipsi nonerantur* in *l. 16. ut leg. vel fid. nom. meus-*
usfructus in *l. 12. §. 3. de usufr. eamepetere.* *l. 11. §. 3. ff. de iurei. necessset* in *l. 2. §. 11. de orig. iur. foreceperit* in *l. 1. pr. naut. caup. stab.*
 in

in locomuni in l. 3. §. 1. de op. nou. nunc. pro
 facere recusauit, pretiosiores essent, purga-
 re refectionis, liber erit, ipsi non onerantur,
 meus ususfructus, eam a me petere, necesse
 esset, fore receperint, in loco communi. Ea-
 dem ratione sentia frequentissime scriptum
 est pro sententia. v. l. 4. ff. de diuort. l. 63.
 leg. 1. l. 4. §. 5. de re iud. l. 14. et 57. eod.
 estultius, pro est stultius, in l. 4. leg. 1. dies-
 set, pro dies esset, in l. 6. ff. de her. inst.
 vbi male ignorantes librarii dies sit substi-
 tuerunt. Militiae tempore signare in l. 8.
 §. 4. ff. de codic. et constitum in l. 11. de
 const. pec. defendum l. 9. §. 4. de pecul. tem-
 pus praestitum in l. 10. de diu. et temp. li-
 tem contestam l. 16. ff. de fidei. pro tempore
 resignare, constitutum, defendendum, praesti-
 tutum, contestatam. Vti et Tius, pro Ti-
 tius, in l. 32. ff. de donat. et l. 98. §. 5. de
 solut. in his vero, rogasseam in l. 22. §. 4.
 ff. ad SCt. Treb. ita absolutus in l. 9. §. 4. de
 dol. mal. autem minor in l. 18. minor. ordinari-
 actione l. 32. §. 9. recept. loci scribit l. 22.
 §. 3. sol. mat. patris scientia l. 3. quis in ord.
 in bon. poss. heredis scientia l. 43. de usurpat.
 fructum additamentum in l. 58. §. 7. ff. ad SCt.
 Treb. vnica littera geminata sensum restituit.

7. Verum longum foret, et parum gratum, omnia vndique corradere geminationis exempla. Illud tantum addam, infinitis in locis praesens indicatium in tertia persona positum reperiri pro tertia praeteriti perfecti; idque per solam litterae I geminationem. Videantur, ut brevis sim, *l. 3. ff. qui not. inf. l. 18. §. 3. de dolo. l. 40. de hered. petit. l. 32. §. 14. don. int. vir. l. 93. §. ult. leg. 3. l. 52 §. 1. leg. 1.* quod locum habet praecipue in quarta coniugatione, et insignem potest praestare utilitatem.

8. Haec aliaque geminationis arcana iam a Taurello aliisque sunt detecta, idque sola sensus ratione hoc postulante. Verum enim vero ecquis tam fatuae potest esse arrogantiae, ut in omnibus omnino locis sensum a se optime intellectum audeat iactare? Nemo mortalium omnibus horis sapit. Multa nos latent ob difficultatem: plurima fugiunt parum rite attenta. Cur itaque non aequae liceat cunctis geminationem adhibere ubicunque eam censent necessariam? Solusne Taurellus hac dignitate vice sacra a Themide est donatus? Ego saltem hoc non credam, nisi ipsos codicillos, qui tantum honorem Taurello

relo tribuunt, oculis meis perlustraue-
rim.

9. Existimo itaque, facillimam tutissimam-
que emendandi rationem in Geminazione
esse positam, eamque omnibus esse licitam;
imo quod amplius est, arbitrariam. Quan-
doquidem enim iam constet, plane ob-
scurum et incertum esse, vtrum geminatio-
nem voluerit librarius, nec ne, debet fides
haberi illi, qui per geminationem solam,
sanum restituit sensum: hic enim nihil de
suo innouat, sed scripturam omnino in-
certam explicat in melius, ex mente prae-
sumpta ipsius librarii: sic vt mirum sit,
hanc artem, quae etiam in omnibus aucto-
ribus plurimum potest prodesse, ab omni-
bus fere Criticis aut penitus ignoratam,
aut saltem non rite esse excultam. Ego
certe hoc leui remedio nihil habui anti-
quius, nihil praestantius, nihil efficacius.
Adeoque non dubito fore posthac, qui in
emendandi arte mecum ad geminationis
remedium, tanquam facile ac salutare, con-
fugient, atque eius ope plurimis locis pes-
sime adfectis restituent sanitatem.

V. De quasi geminatione.

1. Quarta, quae ex scripturae modo itidem dependet, emendandi ratio a nobis appellata est *quasi geminatio*.^{*} Quae fit primo, cum non eadem iteratur littera vel vox, quae proxime praecessit; sed alia, verum talis, quae in antecedenti potest facile inclusa latere. Veluti, cum ex *m* fit *m*, *in* : vel *m*, *n* : vel *m*, *i* : vel ex *n* fit *ni* : et sic *i* potest inhaerere omnibus litteris, quae non rotunda forma inflectuntur.

2. Atque ita pro *sub*, potes clarius legere cum aliis *si sub*, in *l. 36. ff. de reb. cred.* et *l. 28. ff. sol. matr.* et pro *negotia*, in *l. 5. ff. de neg. gest.* malim *negotia tua*, quam cum aliis infarcire *tua negotia*. in *l. 19. §. 4. ff. eod. usuras praestauimus* exstat in Archetypo : antiquus librarius suppleuit *usuras quas praestauimus*. Posset tamen alicui magis placere, *usuras si praestauimus*. Neque absimili ratione *aberit*, et *abierit* frequenter inter se sunt permutata. v. *l. 35. §. 3. ex quibus caus. mai. l. 18. §. 1. de iudic.*

^{*} Adde, quae habet Auctor Cap. XV. §. 1.

dic. atque ita per *miles* in *l. 4. §. 1. de statul.* librarium expressisse *millies*, iam docuit praeclarus Augustinus *l. 2. Emend. cap. 6.* et pro tempore in quo, in *l. 35. §. 3. ff. de hered. inst.* legendum esse tempore iniquo, vidit ante me etiam summus Cuiacius.

3. Secunda *quasi geminationis* species nobis est, cum iterantur litterae, non quidem plane eadem, nec quae aliis inclusae latent, simillimae tamen, et quae librario, ut supra probauimus, fuerunt promiscuae. V. Gr. cum *sed* producitur in *sed et. illud* in *illud ut. quid* in *quid it. at* in *at ad.* et vicissim. aut cum B geminatur in B V. vel E, in E I. O in O U et vice versa. ex hac regula per se patet in *l. 29. §. 5. ff. mand. pro callitatem*, legendum esse *caliditatem*, absque vlla correctione.

4. Denique et tertium adiunximus *quasi geminationis* modum, quamuis hic non tam ex scriptura, quam ex sono dependeat. Is est, cum iterantur litterae fere similes, quaeque per similitudinem illam soni videntur esse interceptae. Verbi causa, cum *est* mutatur in *est et.* aut cum propter litteram s vox *es*, vel *is* putatur omissa. Atque id genus alia. Fateor tamen, hanc tertiam *quasi gemi-*

geminatio speciem a me prioribus longe postponi, quoniam ab optinae scripturae vestigiis aliquantum deflectit.

VI. *De adspiratione addita aut sublata.*

I. Non longe tamen superioribus emendandi modis cedit quantum correctionis remedium, quod ex *adspirationis* depro-mitur permutatione; quae frequentissime aut addi, aut omitti solet in libris, et marmoribus antiquis. * Docuerunt hoc plurimi. Nobis omnium instar erit doctissimus Rutgerius, qui etiam praeclare ex hac regula Horatium a mendis purgavit in *Lect. Venus.*

* Nec mirum: namque non solum ex monumentis antiquis, sed et in vita communi, adeo promiscua aspirationis, aut apponendae, aut amouendae, fuit libertas, ut plerasque voces, quas non debebant, aspirauerint, aliis contra, quibus vere debebatur, eius notam ademerint. Hinc non sine vehementia *Arium* quendam CATULLVS *Carm. 85.* hoc infectatur versiculo:

*Commoda dicebat, siquando commoda vellet
Dicere, et hinsidias Arius insidias.*

*Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Quum quantum poterat, dixerat hinsidias.*

Venus. c. XIV. Secundum hanc normam plurima possunt immutari. nihil tamen est, quod maioris momenti videtur, quam quod dictiones *aut* et *haut* per istam observationem fere fiant promiscuae. Qua de causa dubito valde, an non in *l. 1. ff. de solut.* legendum sit cum Charonda, *id est, in id debitum, quod non est in controuersia, haut** (pro *aut*) in illud, quod pro alio quis fidei iusserat, aut cuius dies nondum venerat.

2. Latius hoc iam non agam, sed subiungam pauca exempla, ut probem, etiam optimi codicis librario adspirationem saepe fuisse variam. Sic *omo* in *l. 7. ff. de seru. export. oc casu* in *l. 17. peric. comm. rei vend. actione*, pro *hac actione*, *l. 29. de aedil. edict. umor* in *l. 19. de seru. praed. urb. l. 57. locat. quantum pretii abeo l. 7. §. 1. de cont. empt. anc speciem l. 4. §. 2. de in diem add. umanus* in *l. 10. §. de vulg. et pup.* et denique *harenarius* in *l. 21. §. 2. de testib.* pro hoc *casu, humor, habeo, banc, humanus, arenarius.* Quamuis autem ex hac observatione

* Cum Auctore facit IOANNES VAN DE WALTER *Observationum Libr. II. cap. 14.*

ne non multum retuli vtilitatis, est tamen scitu necessaria.

VII. *De mutatione vnius litterae.*

1. Haftenus securi littus legimus, et vestigiis optimi codicis insistentes non facile potuimus errare. Iam vero destituto certis illis auxiliis, alia circumspicienda sunt remedia. Inter quae principem locum videtur obtinere *vnus solummodo litterae vel transpositio, vel interiectio, vel deletio, vel cum alia permutatio.* Ita enim quam minime deflectemus a scriptura, in cuius verba iurauimus, Florentina. Adeoque merito huic medelae septimum adsignauimus locum.

2. Tutissime autem poterit ad hoc auxilium confugi, si praeter minimam vnus litterae mutationem, adiuuamur vicissitudine, quam voces aliquae pro se mutuo in MStis frequentissime solent subire. Hoc est, si vna littera mutata gignatur talis vox, quae cum priori saepissime commutata occurrit. Atque ita levis fane correctio est, quae substituit sibi inuicem dictiones, *qua, qui, et quia.* Ita enim pro *qui*, quod Florentiae est, alii habent *quia*, in *l. 5. ff. pr. si mens. fals. l. 9. §. 3. ad SCt. Maced. l. 5. §. 5.*

§. 5. de iur. dot. l. 78. §. 2. eod. l. 11. de auct. tut. l. 44. f. de excusat. l. 2. pro haered. l. 36. ff. de bon. lib. et contra, pro quia codicis optimi, alii exhibent *qui*, in l. 2. ff. de pignor. l. 37. de usur. l. 79. pr. de iur. dot. l. 15. ff. de leg. praest. l. 3. §. 2. ff. si quid in fraud. pat. Illud obiter moneo, semper, cum de lectionum varietate agitur, me innuere editiones Ruffardi, Charondae, praecipue autem Pacii: quae varias lectiones habent margini adpositas, quas in Dion. Gothofredi editionibus frustra quaesiueris. Eadem ratione variatum est inter *qua* et *quia*. Vide, si libet, l. 78. §. 4. ff. de iur. dot. l. 30. de pact. dot. l. 1. §. 13. ad SCt. Silan. l. 25. f. ad SCtum Treb. l. 1. §. 1. ff. de separat. l. 15. §. 4. ff. de precar. l. 1. §. 8. si tab. test. null. l. 30. pr. ff. de adq. rer. dom. l. 2. §. 1. quando appel. Exempla tantum quaedam delibo: et breuitatis causa non disputo de lectionum illarum praelatione. Illud tamen adfirmare non dubito, erratum esse nonnunquam in his voculis in codice Tusco; sic ut puteim, nimis superstitiose eam defendi ab Ant. Augustino l. 2. Emend. c. 2. qui ubique τὸ *qua* praefert τῷ *quia*: illamque dictionem, perinde ac si esset igno-

tae cuiusdam elegantiae, defendere conatur.

3. Similis fere est cognatio inter *quo*, et *quod*. Quemadmodum etiam inter *ne*, et *nec*. *quid*, et *quod*. Atque ita Horatium in Epod. XVI. v. 15. acutissime emendavit doctissimus Rutgerius c. XI. legendo:

*Forte (quod expediat) communiter, aut
melior pars*

Malis carere quaeritis laboribus.

Ego autem confirmare singula exemplis (possem namque plurimis) supersedeo, ne tedium obrepat. Similiter variatum est inter *ego* et *ergo*, v. l. 44. ff. solut. matrim. l. i. §. 7. de cont. et util. tut. l. 2. §. 45. ff. ad SCtum Tertyll. atque hinc in l. 6. §. 2. ff. de his qui not. inf. pro *nec ergo*, recte alii substituerunt *nec ego*.

4. Idem obtinet in dictionibus *is*, *si*, *sic*, *sit*, *fit*. Idcircoque malim reponi, *sit ita coita societas*, in l. 3. §. 2. ff. pro soc. quam cum aliis codicibus interponere, *si ita coita sit societas*. Ita etiam pro *quod si accipiendum est*, recte alii libri habent, *quod sic accipiendum est*, in l. 35. ff. de usurp. et usuc. Pari ratione in l. vn. §. 6. ff. si mul. vent. nom. pro *vel (is) qui substitutus fuit*, repo-

repono, vel si quis * substitutus fuit. Et in l. 82. ff. de iur. dot. malim: Cum uxor uirum suum, quam pecuniam sibi deberet, in dotem filiae communis dare iusserit, et is fecisse dicatur; pro et id fecisse dicatur, quod constructionem valde turbat. ** Et in l. 1. §. 14. ff. de agnos. et al. lib. malim: Caeterum sic *** esse satis iniuriosum ait, pro caeterum (si) esse, quod sensum non habet. Similiter in l. 3. §. 1. ff. ubi pup. educ. reponi forte melius posset, ut non uniuersum reditum patrimonii in alimenta praetor decernat, sed semper sic, ut aliquid

C 2

* Consentit CHRISTFRIEDVS WAECHTLERVS in Opusculis Rarioribus p. 451.

** Sed vid. CHRISTFRIEDVS WAECHTLERVS p. 451. ubi constructionem, stante lectione vulgata, non turbari, censet.

*** In eandem sententiam cum Auctore nostro concedit CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK Observationum Libr. 1. cap. 23. ANTONIVS AVGVSTINVS vero Emendationum et Opinionum Libr. 1. cap. 9. vna cum Laelio Taurello autumat, haec verba cum antecedentibus coniungenda esse, ut dicatur: caeterum si esset, aut, ut alii scribunt, si cesset, aut si esse.

quid ex redivitu superfit. Florentiae est, *sed semper fit.* Alii libri habent, *sed semper ita.* * in l. 25. §. 1. ff. *quando dies leg.* non potest melius legi, quam *interim nihil is Titius petet, pro nihil (si) Titius,* quod Florentiae exstat, sensum autem non habet. Vt et in l. 1. §. 2. ff. *de leg. praest.* puto optime legi posse: *vel etiamsi adoptiui, dummodo maneat, liberi.* Omnes ita exhibent, *vel etiam (in) adoptiui; dummodo maneat liberi.*

5. Iam pergo. Saepe etiam *ut atque et* inter se commutantur, v. l. 14. §. 11. ff. *quod met. caus. l. 9. de cap. min. l. 18. de rec. arb. l. 21. eod. l. 13. §. 2. commod. l. 8. f. mand. l. 26. de leg. 1. l. 34. §. 4. de cont. empt. et l. 16. §. 5. ff. de pign. et hyp.* Eaque de causa in l. 9. ff. *de seru. exp.* reponendum esse censeo: *Quod si voluntate secundi emptoris, contra legem moratus sit, potior habendus est, qui auctor fuit legis; ut posterior magis admonendi emptoris, et liberandi se, eandem legem repetierit.* Florentiae est *et posterior,*

* Add. CHRISTFRIEDVS WAECHTLERVS
in *Opusculis* p. 452. et 485.

rior, * quod sensum vix habet. Alii libri pro *magis*, habent *qui magis*. Sed nec hoc rem peragit. Secundum nostram autem lectionem, difficultate sublata, eleganter ratio redditur eorum, quae Papinianus in praecedentibus docuerat. Vti etiam in *l. 28. §. 1. ff. de lib. leg.* ** propter eandem rationem, libenter reposuerim: *quibusque legata in eo testamento, quod incidi, dedi; omnia rata esse, ut quaeque scripta sunt, volo. Pro et quaeque, quod exstat in libro Tusco: vel et quaecunque aliorum. Non enim omnia in testamento inciso scripta, sed legata tantum fideicommissaue confirmare illic loci voluit testator. Similiter in l. 41. §. 10. ff. de fid. lib. lego: Respondit, eum de quo quaeritur, conditioni rationis reddendae ita paruisse, si omne ex eo quod gessit, ut recte desiderari potest, reddi-*

C 3

* Confer, quae habet SIEGMUNDVS REICHARDVS IAVCHIVS *de Negationibus in Pandectis Florentinis p. iii.* et CHRISTFRIEDVS WAECHTLERVS *in Opusculis rarioribus p. 452. et 486.*

** Vide, quae ad hanc legem annotauit WAECHTLERVS *pag. 452. et 486.*

reddiderit. Particula *ut* non exstat quidem in archetypo: malo tamen illam ex praecedenti *sit* deriuare, quam cum antiquo librario, quem editores secuti sunt, interponere gessit (*et*) recte. Hoc enim vix sensum habet. Denique liceat semel harriolari in Martialis loco, qui ita editus est *lib. VI. Epigr. 63.* agitur autem de captatore:

*Munera magna quidem misit, sed misit
in hamo.*

Et piscatorem piscis amare potest?
forte maius acumen elucesceret, si liceret reponere:

*Munera magna quidem misit, sed misit
in hamo,*

Vt piscator. Eum piscis amare potes?

6. Sed pergamus. Denique frequentissime mutuam vicem fubeunt *volo* et *nolo*.
v. l. 33. ff. pro soc. l. 34. de excusat. l. 49. de don. int. vir. et vx. l. 57. de leg. i. l. 20. de lib. leg. l. 4 §. 7. de usucap. l. i. §. 15. quod legator. l. 11. §. 5. de legat. 3. l. 101. de cond. et

* De horum verborum mutatione permulta adfert
SIEGMUNDVS REICHARDVS IAVCHIVS
de Negationibus in Pandectis Florentinis.

et dem. l. 67. §. 1. ad SCtum Treb. l. 2. §. 3. quod legat. et l. 8. ff. de cond. instit. Atque ex hac vltima obseruatione per leuissimam mutationem tota rerum facies potest plane conuerti, et corrumpi. Verum non est illud passa eruditio atque sagacitas ingeniosissimi Ant. Augustini, qui l. 1. Emend. c. 2. et 3. et lib. IV. c. 17. vbique fere lectionem Florentinam confirmauit, atque ita praeclare de arte nostra est meritus.

VIII. De Permutatione integrae vocis cum alia, cum qua saepe confunditur in MStis.

I. Quod si non possit res confici per litteram, ad integras voces erit perueniendum. Quarum tamen mutationem non permitto, nisi sint tales, vt constet saepissime de illis variatum esse in MSS. Sic non grauarer adeo pro *si* reponere *etsi*, vel *nisi*. pro *simul*, *semel*. Perpetua enim est horum pugna. Atque ex hac obseruatione corrigendam puto l. 100. §. 3. ff. de leg. 3. hoc modo: Cui Corinthia vasa legata essent, et *Basceis* quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, nisi

eas βάρεις testator numero vasorum habuit. Proculus vero recte ait: si aeneae quidem sint, non autem Corinthiae, non deberi. Iam Trebatius regulam proponit indistincte. Labeo autem distinguit; Proculus etiam, sed aliter, distinguit. Atque huius distinctionem prioribus praefert Iauolenus, qui huius legis est auctor. optime, si quid video. Haftenus circumfertur sic: Labeo autem id non probat, si eas * βάρεις testator numero vasorum habuit. Verum haec lectio se ipsa satis refellit. Ita et collatum et collocatum varie leguntur in l. 5. ff. de iurei. l. 67. pr. de rit. nupt. l. 64. pr. leg. 3. l. 12. §. 27. de inst. et instr. leg. l. 35. de min. l. 3. ff. de legat. praest. Quemadmodum etiam per et pro, praeter et propter, quocunque oculos verteris, exhibentur diuersimode. Vti et puella et pupilla. de his vide l. 62. §. 2. de rit. nupt. l. 64. l. 67. §. 5. eod. l. 2. §. 5. qui pet. tut. l. 3. quando ex fact. tut. l. 31. §. 2. ff. de lib. leg.

2. Nec non sed, et licet. v. l. 7. ff. de cap. min.

* Hanc lectionem antiquam defendit CHRIST-
FRIEDVS WAECHTLERVS pag. 453. et
pag. 488.

min. l. 26. de iudic. l. 11. de nox. act. l. 19. pr. de pecul. l. 1. f. quemad. test. l. 71. ff. ad SCt. Treb. tamen et tantum. l. 28. ff. de iurei. l. 3. de pecul. l. 18. §. 1. de cont. empt. l. 48. §. 5. de aedil. edict. l. 45. de usur. l. 11. §. 2. de act. emt. l. 37. f. de euict. l. 23. de usu et usuf. leg. Ita quoque institutus et substitutus in eodem loco saepe simul, in diversis tamen libris, admittuntur. v. l. 28. ff. de her. inst. l. 11. §. 6. ad leg. Falcid. l. 1. §. 1. de vulg. et pup. l. 25. eod. l. 48. §. 1. eod. l. 28. ff. si quis omiff. caus.

3. Denique sciendum est, participia passiva praeteriti temporis saepe cum futuri temporis commutari: quod scitu est perutile. v. l. 20. §. 2. ff. de interr. in iur. l. 21. de euict. l. 21. f. de don. int. vir. l. 32. §. 14. eod. l. 3. de iure delib. l. 4. §. 2. si quis om. caus. test. l. 108. §. 3. de leg. 1. l. 125. eod. l. 3. §. 4. commod. l. vlt. de exerc. act. l. 19. §. 2. ff. ad SCt. Vell. et secundum hanc regulam recte monuerunt alii, in l. 4. Cod. ex quib. caus. inf. irr. pro relegatum, et damnandum, restituendum videri relegandum, et damnatum.

4. Illud autem notatu dignum vix esset, quod iam supra ostendi, omnium frequen-

tissime inter se variari formas verborum actiuas et passiuas, vt loquuntur; nisi ex hac regula emendandam putarem *l. 17. §. 1. ff. de adopt.* verba sic exstant Florentiae: *Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est, qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent: Ceterorum prohibenda, etc.* Alii Codices pro *eorum* habent *iis*, idque Pacius probat, male. vt patet ex sequenti *ceterorum*. Alii * infarferunt ita: *permittenda est (his) qui, sed omnino legendum est adoptarentur. *** Ita namque omnia aptissime sibi cohaerent.

IX. De

Inter quos est ANTONIVS FABER *in Rationalibus ad hanc legem.*

** Sed Auctoris emendationem, dum pro *adoptarent*, ponendum esse censet *adoptarentur*, penitus reiicit IACOBVS VOORDA *Libr. de Interpretatione et Emendatione Iuris Romani cap. 2.* propterea, quod cognatione vel affectione ducti *adoptent*, non *adoptarentur*, quodque in impuberem, cuius nullum animi putatur esse iudicium, non cadat affectio talis, ob quam permittenda sit adrogatio, atque haec sententia conueniens quoque est *Basilicis Libr. XXXIII. Tit. 1. T. IV. p. 760.*

IX. De vitiis ortis ex constructione

male intellecta.

I. Praeterea accurate est perpendendum, si alia defint remedia, an non ipsa constructionis natura et difficultas in errorem potuerit induxisse librarios. Facile enim euenit, dum illi festinante oculo proxima solum arripiunt, et animum non aduertunt, nisi ad ea solum, quae calamo effluunt, ut rationem loquendi, quae non plena in illis, quae viderunt, continetur, existiment vitiosam; ideoque illam inter scribendum corrigere audeant, cum tamen sensus, qui a sequentibus pendet, plane perfectus est atque integer. Vitia autem, quae ita irrepserunt, quominus corrigant, impedit aut temporis breuitas, quae intentionem sedulam non concedit, aut elegantiae et nitoris studium, quod librariis propter pecuniae amorem solet esse vehementissimum.

X. De vocum Transpositione.

I. Nec valde absimile est remedium, quod suppeditare nonnunquam potest vocabulorum in alium locum Transpositio; *

Quae

* Syluam transpositarum litterarum exhibet RA-

DVL

Quae tamen non temere est adhibenda, neque extendenda est ultra duas tresue voces. Alioquin enim ex dictionum transpositione quidlibet produci potest, pro lubitu collocantis: non aliter quam ex eadem cera varie disposita mille possunt ori-ri figurae. Parce itaque et caute hic est agendum.

2. Exempli gratia: in *l. 9. §. 3. ff. de fund. dot.* est densa obscuritas in his verbis: *His consequens esse (ait) ut si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promiserit, utrum eorum dotalem esse malit.* Lucem adferre conati sunt nonnulli librarii ita supplendo: *utrum eorum dotalem esse malit, hunc dotis esse.* Ego commodius scribi posse censeo: *Utrum eorum dotalem malit, esse.* Ita sensus constat. Sic ut nullum verbum legi, sed suus locus verbis defuerit. Eadem de causa in *l. 156. §. 2. ff. de reg. iur.* * pro his

DVLPHVS FORNERIVS *Rerum Quotidianarum Libr. II. cap. 9.* et CL. GEORGIUS D'ARNAVD *Variarum Coniecturarum Libr. II. cap. 6.*

* Vide, quae notavi *ad Cap. XII. §. II.*

his verbis : *Si quis in alii locum successerit* , forte melius erit reposuisse , *si quis alii in locum successerit* , quam cum aliis , Icto inusitatum adeo archaismum tribuere. Maioris momenti est , quod per transpositionem parem dictio *non* videatur liberari posse a capitali poena, quae ipsi alias certissime imminet, in *l. 26. pr. ff. de fideic. lib.* verba sunt ex editione Taurelli : *Cum vero is, qui rogatus (non) est alienum servum manumittere mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium, servum perduxit ; magis opinor constitutionibus esse locum.* Vides infaustis vinculis non esse inclusum. Exsolue istud hoc pacto : *Cum vero is, qui rogatus est non alienum servum manumittere, etc. non alienus est proprius.* De tali autem agitur istic loci.

XI. De coniectura liberiori in locis desperatis.

1. Hae sunt regulae atque normae , ad quas putamus omnem fere Crisin exigendam esse : adeo ut, si quis ultra hos terminos euagetur , coniectoris et diuinatoris potius nomine illum dignum iudicemus, quam Critici, in quo semper cauta circumspectio cum facili sagacitate debet certare.

Quod

Quod si agatur de talibus locis, quae ab omnibus pro depositis et comploratis sunt abiecta, adeo ut cuncti medelam exposcant, qualiscunque tandem illa sit, modo sanitatem restituat, tunc licet aliquanto laxius ingenio indulgere, et cum lanistis vire, frangere, secare. In illis enim optimus est, qui attulit vero similia, et maxime accommodata coniecit.

2. Ex his omnibus patet, quam caute et sollicite emendationes nostrae adhaereant libri Florentini (i. e. optimi) scripturae: Adeo ut difficillime se patiantur ab illa diuelli: et si aliquando hoc necessitas iubeat, quam minime tamen ab illa recedant, et quam breuissime ad ducem suum remeare conentur. Quapropter spem foueo, me audaciae atque temeritatis notam, qua pluri laborant Critici, apud aequos harum rerum aestimatores non fore sustenturum; quia videor mihi, si non certissime vera, at probabilia saltem, idque probabiliter attulisse.

XII. *De aliis aliorum emendandi*

modis. ex gr. de Notis.

Caeterum antequam hoc caput, in quo de Ratione Emendandi in genere quaedam

dam disputaui, claudatur, paucis attingam illos emendandi modos, quibus praeter iam memoratos, plerique Criticorum sunt vfi.

1. Praemonebo faltem breuiter, nullas mihi emendationes, licet sensum clarissime restituant, videri laude dignas, quae in tantum recedunt a scriptura Florentini libri, siue alterius probae notae codicis, vt prorsus nullum appareat pristinae lectionis in correctione vestigium. Hoc enim non est emendare loca corrupta, et auctoris verba reducere, verum sua ipsius placita audacter substituere, et non quid scripserit, sed quid scribere debuerit auctor, indicare. Hoc tamen vitium deprehendere licet in plerisque etiam doctissimis interpretibus.

2. Iam peruenio ad illa, quae propius spectant aliorum emendandi rationes: Fuisse nonnulli, qui ex Notis a librariis male intellectis, pleraque vitia prognata existimarunt. * Verum mihi videtur illa corrigendi

* Notarios, et Librarios, olim breuitatis causa singularibus litteris vsos fuisse, quarum vnaquaque dictionis integrae vim ac potestatem obtineret, satis notum est, id quod multorum etiam scripto-

gendi ratio omnino incerta esse et fallax. Si enim, initialibus solum litteris retentis, novas plane voces effingere liceat, nemo est qui ignoret, posse quidlibet ex omnibus fere litteris produci et excogitari.

Sic ex *causa publica*, in *l. 2. ff. de in ius voc.* poterit fieri *Capitolium*. Pro *motu iudicis*, locus erit *magistratus imperio*, in *l. 20. ff. comm. diu.* Et in *l. 47. ff. de hered. inst.* *dimidium* seu *alter semis*, idem fiet cum *toto*, seu *as*. Pro *fideicommissi causa*, in *l. 8. ff. qui et a quib. man. lib.* substituetur facile notius illud *fraudandorum creditorum causa*. et proinde, facile extendetur in *pro indemnitate*, in *l. 4. ff. de dec. ord.* et pro ex *Sabiniano Senatusconsulto tribus maribus* in *§. 14. Inst. de hered. quae ab int.* refingetur ex *sententia Sabinianorum tribus mancipationibus*. Pro *ad conditionem* fiet *ante diem* in *l. 8. ff. de verb. obl.* pro ex *his* in *leg. 1. §. 2. ff. ad SCtum Treb.* reponetur *duodecim tabulis*. Atque id genus alia plurima : quae, quoniam sunt incertissima, oportet

scriptorum auctoritate, et exemplis, adductis comprobat RADVLPHVS FORNERIVS *Rerum Quotidianarum Libr. Ill. cap. 2. et 3.*

oportet procul abesse ab arte emendandi. Semper enim in his laudabitur magis ingenii acumen, uti in Cuiacio * et Raeuardo, ** quam assensus impetrabitur, ab hominibus omni Criticae ut plurimum infestissimis.

4. Superesse quasdam Notas in Codice optimo non negauerim. *** Sunt tamen paucae, et plerumque a manu recentiori, uti tradit Ant. August. *l. 1. Emend. c. 1. et 2. et l. 3. c. 1.* Videntur autem tales esse, non
ut

* *Observationum Libr. XIII. cap. 29.*

** *Variorum Libr. I. cap. 7.*

*** ANGELVS POLITIANVS *Libr. X. Epist. 4. et Miscell. 41.* negat, vllas compendiaras notas, vllaue scribendi compendia, in Pandectis inueniri: Econtrario ANTONIVS AVGVSTINVS *Emendationum et Opinionum Libr. I. cap. 1. et IOANNES MERCERIVS in Conciliatore cap. 3.* affirmant: Praeter libros ac titulos plerasque res et notis et numeris expressas esse. Sed mediam sententiam tenet FRANCISCVS TAVRELLVS *in Praefatione ad Pandectas §. 6.* cum quo consentit HENRICVS BRENCMANNVS *in Historia Pandectarum Libr. II. cap. 3.* vbi plura ad hanc rem notatu digna addit.

vt per singulas litteras vox integra denote-
tur; sed vt per omissionem duarum trium-
ue litterarum, vox aliqua compendiosius
quandoque exhibeatur. Sic in *l. vlt. ff. de
feriis pro omnis*, sensus videtur omnino
postulare *omnibus*, quod in aliis libris ex-
stat. Similiter in *l. 3. ff. de concub. concu-
batu* expressum est, pro *concubinatu*. Sic
etiam alibi memini legisse in *concubitu pa-
troni*, pro *in concubinatu*. Et *seruus* in *l.
15. ff. de euct.* recte per alios de praedio
est deturbatus, eique imposita *seruitus*.
Ita etiam pro *incepta*, videtur reponendum
intercepta, cum aliis, in *l. 10. ff. de edend.*
perinde vti antiquus librarius pro *scriptas*
in *l. 76. leg. 3.* correxit *scripturas*. et in
l. 22. §. 6. ff. sol. mat. condicat produxit in
contradicat. Eadem de causa factum puto,
vt *vel* in aliis libris praelongatum sit in *velu-
ti. id* in *idem. quid* in *quidem*. Nihil ho-
rum exemplis probo; quia vbique sunt
obuia. Illud tantum admonebo in trans-
itu.

5. Posse forte ex hac regula emendari
difficillimam legem 5. *de extr. cogn. §. 3.*
scil. si *id* mutetur in *idem*, et distinguatur
hoc pacto: *Consumitur vero existimatio,*
quo

quotiens magna * capitis minutio interuenit. Idem (pro id) est, ** si libertas adimitur. Veluti cum *** aqua et igni in-

D 2 ter-

* Hanc lectionem FRANCISCUS ZOANNETTI Libro singulari Restitutionum ad Libros L. Digestorum cap. 17. in CL. EVER. OTTONIS Thes. Iur. Rom. T. IV. p. 659. et GERARDUS NOODT Observationum Libr. II. cap. 21. approbant. IACOBUS CONSTANTINAEVS vero Subtilium Enodationum Libr. II. cap. 12. in eodem Thesauro T. IV. p. 573. legit vel quando magna. IACOBUS RAEVARDVS Variorum Libr. III. cap. 5. legit quoties magna; cui sententiae HIERONYMVS DE OROZ de Apicibus Iuris Civilis Libr. II. cap. 5. calculum quoque adiicit.

** Lectionem: Id est, confirmant GERARDUS NOODT, IACOBUS RAEVARDVS, IACOBUS CONSTANTINAEVS et HIERONYMVS DE OROZ ll. cc. Eandem, quae Auctore nostro placet, emendationem, iam proposuit FRANCISCUS ZOANNETTI l. c.

*** IACOBUS RAEVARDVS loc. cit. pro veluti cum legit vel utique cum: apud antiquos enim moris fuit, pro utique, utiq. scribere; deleta vero postrema littera q. librarii pro vel utique legerunt veluti; quam tamen emendationem, tanquam Codici Florentino contrariam, minime admittit IOSEPHVS FERNANDEZ DE RETES

terdicitur, quae * scilicet poena *in perso-*
na deportatorum venit. ** *Vel cum plebeius*
in opus metalli vel metallum datur. Ita
 proponit Callistratus primo regulam, quae
 habet duo membra : et secundo subiun-
 git duo exempla, quorum prius spectat ad
 prius regulae membrum, posterius vero ac-
 commodatum est membro posteriori. Quae
 decussatio aut transpositio non est adeo in-
 frequens auctoribus nostris. v. *Cuiac. XIV.*
Obs. 24. et ad l. 7. ff. de edendo. Miserrime
 haec lex cruciauit omnes interpretes. nec
 mirum : Quis enim posset concordiam sta-
 bilire inter *magnam capitis minutionem, li-*
bertatis ademptionem, metalli poenam, et
depor-

TES *ad Tit. D. de interd. et releg. Libr. I. cap. 3.*
 in CL. OTTONIS *Thes. Iur. Rom. T. V. p. 1199.*

* Lectionem istam defendunt NOODT, HIE-
 RONYMVS DE OROZ, nec non ZOANNET-
 TI II. cc. Sed RAEVARDVS et CONSTAN-
 TINAEVVS habent *quod.*

** Veruntamen RAEVARDVS, ZOANNETTI
 et CONSTANTINAEVS legunt *euenit.* Con-
 fer, quae habet MARCVS LYCKLAMA
Membranarum Libr. I. Eclog. 22. et HERMAN-
 NVS VVLTEIVS *disceptationum Iuris Scho-*
lasticarum. cap. 12.

deportationem, ita ut fiant res eiusdem plane naturae? Ne quidem ipse Mercurius. In l. 3. §. 2. ff. naut. caup. stab. obscuritas est summa. Verba sunt: *Eodem modo tenentur caupones et stabularii, quo exercentes negotium suum recipiunt.* Orta forte haec est ex Notis, sic ut legi posset melius: *quando exercentes negotium suum recipiunt.* Non tamen damno τὸ qui, quod alii libri habent, pro quo.* Verba l. 183. ff. de verb. sign. in Codice optimo scripta exstant hoc pacto: *Tabernae appellatio declarat omne utile ad habitandum aedificium: Non ex eo quod tabulis cluditur.*** Sed vitiosa sunt.

D 3

Cui-

* Confer. CL. ABRAHAM I WIELINGII *Lectiones Iuris Civilis Libr. II. cap. 10. §. 6.* et CHRISTFRIEDI WAECHTLERI *Opuscula Rariora. p. 456. et 490.*

** Hanc legem ANTONIVS AVGVSTINVS *Emendationum et Opinionum Libr. I. cap. 2.* ex Codice Florentino ita exhibet: *Tabernae appellatio declarat omne utile ad habitandum aedificium, non ex eo quod tabulis claudatur: excepto, quod pro clauditur veteri more legit cluditur.* Quae lectio similiter placet SCIPIONI GENTILI *Libro singulari Originum ad D. voc. Taberna.*

Cuicunque enim protinus fit manifestum, voluisse Vlpianum istic loci tradere vocis *tabernae* etymologiam; postquam significationem proposuerat. Sed amplius, nemo paulo oculatior negabit, hanc vocis derivationem, *taberna dicitur ex eo quod tabulis clauditur*, Vlpiano esse prorsus convenientem. Mouerunt hae rationes Haloandrum, * vt pro *non* ediderit nempe: sensu satis plano. Mihi autem vehemens suboritur suspicio, ex Notarum neglecta animaduersione hanc mendam fluxisse: ideoque malim reponi: *Tabernae appellatio declarat omne utile, ad habitandum, aedificium.* Nomen ** *ex eo quod tabulis cluditur.*

berna. Plura habet ALBERICVS GENTILIS in *Commentario ad hanc legem.*

* Sed ideo notatus ANTONIO AVGVSTINO et SCIPIONI GENTILI *loc. cit.* Adde, quae habet SIEGMVNDVS REICHARDVS IAVCHIVS de *Negationibus in Pandectis Florentinis* p. 109.

** NICOLAVS CATHARINVS libro *Observationum et Coniecturarum* n. 30. in EVER. OTTONIS *Thes. Iur. Rom. T. I. p. 492.* legit *nomina- rum ex eo*; errorem enim ex compendio syllabarum

cur. Atque hanc coniecturam non plane ineptam visum iri quibusdam confido. Ideoque volo hanc de *Notis* digressionem meam ab illa claudi.

XIII. De Tribonianismis.

I. Non minus nobis improbatur frequens illa Triboniani accusatio : qua imperitiae aut improbitatis ille insimulatur, saepe nihil tale meritus. *

D 4

incer-

barum conflatum, nimirum *non*: unde ex imperitia librariorum *non* scriptum esse, arbitratur.

* Illius defensionem suscepit CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK *Observationum Libr. VII. cap. 9. et sequ.* et IOANNES WYBO *in Triboniano ab Emblematibus liberato.* Caeterum Tribonianum, pecuniae avidissimum, non solum Ius pretio vendere, legesque in eorum gratiam, a quibus quid auri accepisset, immutare, sed etiam data opera pleraque ambigua et obscura scribere solitum, quae duplicem sensum admittere possunt, refert CONSTANTINVS HARMENOPVLVS *in Epitom. Libr. I. Tit. 1.* Exempli loco adducere possumus *l. 9. pr. D. de aliment. et cibis. legat. l. 46. pr. D. de eviction. et l. 19. pr. D. de iurisdic.* Varias Triboniani, eiusque Collegarum inuersiones veteris iuris IOANNES IACOBVS WISSEMBACHIVS *in Emble-*

incertissimum, an quidem Tribonianus caeteriue compilatores aliquid interpolaauerint. Sic vt facile fit, inscitiam suam conuertere in illius accusationem, qui se ipse defendere nequit. Non tamen eo inficias, praeclare atque sagacissime Triboniani manum saepe deprehendisse Cuiacium.* Maior audacia, minusque laudis adscribi debet in hac re Raeuardo,** et praesertim Antonio Fabro,*** qui plerumque Tribonianismo, tanquam ferro nodum, quem soluere non poterant, diffecuerunt.

XIV. De

Emblematibus Triboniani, PARDULPHVS PRATEIVS in *Iurisprudentia Media Libr. III.* et PETRVS BVRGIUS *Libro Electorum cap. 10. et 11.* in CL. EVER. OTTONIS *Thes. Iur. Rom. T. I. p. 327.* sistunt.

* In *Commentario ad l. 11. D. de Dol. mal. l. 4. §. 1. D. de Vsurpat. et Vsucap. l. 121. §. 1. D. de Verb. Oblig. l. 2. 11. et 15. D. de Rit. nupt. Paratitl. ad Tit. D. de Admin. rer. ad Ciuitat. pertin. et Observationum Libr. IX. cap. 24.*

** *Variorum Libr. I. cap. 11. et 17. Libr. II. cap. 10. Libr. IV. cap. 10. 14. et 19. Libr. V. cap. 6.* Praecipue vero hic conferendus EIVS Tribonianus, *sive de veris Vsucapionum differentiis aduersus Tribonianum liber singularis.*

*** In *Libris Coniecturarum Iuris Civilis* passim.

XIV. *De Glossematibus eiiciendis.*

1. Idem iudicium fero de alio, sed simili, emendandi modo; quo nempe glossatores, veluti ineptos et male feriatos, usque ad necem mulctarunt omnes fere Critici. * Sed et hic frequenter, *Si quid peccarunt reges, plectuntur Achiui.* Hac enim ratione quivis potest pro arbitrio vrere, fecare, et crudelissime lacerare miseras Consultorum reliquias; modo praefatus sit, glossatores nescio quos, hanc suae temeritatis sibi poenam dare. Adeoque quilibet potest quidlibet audere in ICto, modo ipsum appellet glossatorem.

2. Non ignoro tamen, in textum irrepsisse quasdam glossas, verum paucissimas illas esse in Codice Tusco arbitror. Innumeras habent omnes alii libri, vti manifestum est illis, qui variantes lectiones aliorum Codicum perlustrarunt quae fere omnes nihil
D 5 aliud

* De incitia et arrogantia Glossatorum haut pauca adnotavit PETRVS BVRGIVS *Libro Elektorum cap. 17.* item DESIDERIVS HERALDVS *Libro Singulari Observationum et Emendationum*, vbi itidem multas leges ab inutilibus Glossematibus repurgat et restituit.

aliud sunt nisi merae glossae, quae aut verba quaedam adiiciunt ad faciliorem intellectum, aut verbis, quae propter inscitiam non capiebant librarii, substituunt magis nota et vulgaria. Optime enim animaduersum est a viris doctis, ignorantiam priscae elegantiae esse inter praecipuas interpolandi causas. Infinitis ego hoc possem confirmare exemplis. Verum iam neque tempus mihi est, neque voluntas, et quia mihi est properandum, et quia in re notissima morari non libet. Nihil itaque tanquam glossa exturbetur, nisi euidentissime glossam esse constet; ne color ignorantiae et temeritati, ex odioso nomine, possit videri quaesitus.

3. Atque ita in *l. 5. §. 12. ff. de his qui effud.* prope est, ut cum Cuiacio * glossam confitear, quoniam omni alio destituor auxilio. Vti et in *l. 2. C. Theod. de inoff. test. l. 2. t. 19.* verba sunt: *Filii . . . doceant se . . . ut naturae ipsius religio flagitabat, disciplinam inlaesam inoffensamque seruasse, ut his probatis remoueant parentum voluntatem testamenta.* Hic sane non levis mihi est

¶ *Observationum Libr. XXII. cap. 32.*

est suspicio, *testamenta* esse glossema vocis *voluntatem*, quae videbatur obscurior. Nisi forte praeponas *voluntatem*, et *testamenta*. Minime enim placet Iac. Gothofredi emendatio haec : *ut his probatis remoueri parentum valeant testamenta*; quia nimis recedit a lectione * vulgata.

4. At si permissum sit, in omnibus illis locis, in quibus aut duae phrasae idem significantes, aut particulae *id est* occurrunt, glossas somniare, atque ita ficto crimine verba deportare, peribit bona pars fragmentorum, quorum paucitatem dolemus, tenebraeque inducentur pluribus locis densissimae. Nullus enim est auctorum, nedum Iuris consultorum, qui non saepe illa, quae obscurius ab eo dicta erant, clarioribus in continenti verbis elucidauit. Imo magnam saepe vim habet talis dicendi modus.

*XV. De particula NON adiecta
aut sublata.*

I. Est et aliud remedium, quod tanquam salu-

* Lectionem vulgatam fide praesertim Codicis MSS. Wurceburgensis, noua interpunctione adiecta, tuetur CL. IOHANNES DANIEL RITTERVS in Praefatione ad Cod. Theod. ex edit. IACOBI GOTHOFREDI T. I.

salutare et praesentissimum arripuerunt Critici plerique: Verum hoc omnium est pessimum et diris execrandum. Scilicet aut infertio, * aut eiectio, ** particulae *non*. Nihil

* Ita in *l. 17. §. 1. D. de Manum. vindict.* verb. *Sed et apud Legatum eius manumittere possumus*; particulam *NON* restituendam esse, perspicue apparet ex *Marciani verbis l. 2. §. 1. D. de Offic. Procons.* *Apud Legatum vero Proconsulis NEMO manumittere potest*, quia non habet iurisdictionem. Itemque in *l. 21. §. 2. D. de Action. empt.* ubi: *Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse*: legendum *emptionem non esse*, quae etiam mens est *Vlpiani l. 9. pr. D. de Contrab. empt.* Caeterum siue in ipsa emptione dissentient, siue in pretio, siue in quo alio, emptio imperfecta est: iung. *l. 14. eod.* ubi: *Si autem aes pro suro veneat, non valet.*

** Sic in *l. 25. D. de Condition. Institut.* *Sub conditione haeres institutus servus, sine iussu domini conditioni parere non potest*: particulam *NON* abundare, satis clarum est, quia conditionem institutionis sine iussu domini vel patris servus et filius implere potest, *l. 5. §. 1. D. de Condition. et demonstr.* Item, servus vel filiusfamilias sine iussu patris vel domini conditionem implere possunt. Similiter in *l. 58. §. 7. D. ad Senatus-*
cons.

hil enim est incertius, nihil audacius, quam si quis omnibus locis, qui difficultate sunt intricati tali, cui soluendae impar est, nulla alia de causa quam propter ignorantiam suam, aut intrudere velit, aut expellere, dictionem *non*: quae stupendae est efficaciae, atque vnico momento producit sensum priori plane contrarium, sed ingenio interpretis accommodatum. Nihil manebit integrum, nihil inuiolatum; nihilque poterit vocari amplius certum, si huic particulae detur grassandi licentia. Verum quid ego moror in re clarissima, et cui assentiri cogerentur ipsi illi, qui culpantur, quorum nominibus propter verecundiam parco?

XVI. De

*cons. Trebell. Quod ex hereditate superfuisset cum moreretur restituere rogatus, fructus superfluos restituere non videtur rogatus: particulam NON eiciendam esse ex l. 3. §. 2. D. de Usur. verb: Nonnunquam euenit, - - utputa si quis rogetur post mortem suam, quidquid ex bonis supererit, Titio restituere: probatum damus. De insertionem, aut eiectionem, particulae NON plura congeffit IOANNES ROBERTVS in *Receptis Iuris Ciuilis Lectionibus*, et SIEGMUNDVS REICHARDVS IAVCHIVS de *Negationibus in Pandectis Florentinis*.*

XVI. *De collatione et auctoritate**Graecorum.*

I. Denique illud silentio praeterire non debeo, omisisse me inter optimos emendandi modos vnum, qui fane inter infimos collocari non debet, Collationem puto Graecorum, siue Basilicorum, quae vti summae potest esse utilitatis, ita etiam debet esse auctoritatis. * Praeclara huius rei specimina edidit Iacobus Cuiacius, ** vir, qui propter ingenium prope diuinum, eruditionem consummatam, lectionemque infinitam, a nullo potest fatis digne laudari; cuius errores, si qui reperiantur, non ipsius culpa aut ignorantiae, verum temporis breuitati, et negotiorum ponderi, quo obruebatur, adscribendos esse iudico. Quod semel hic adnotare libuit, ne viderer in quibusdam superbe insultare viro, quem infinite supra me

* Sed non sine ratione monet CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK *Observationum Libr. VIII. cap. 17.* Basilicos ex Iure posteriorum Principum plurima addidisse suae vel καθήρεται, aut παραφράσει; Proinde non semper consultum erit hos sequi magistros.

** *In Libris Observationum et Emendationum.*

me aestimo, semperque aestimabo. Praeterea Graecis vsi sunt cum laude Leunclavius, Contius, atque Alciatus, aliique. Verum, quia mihi nondum licuit Graecos commodè inspicere, et quoniam praecipue Florentinas Pandectas defendere constitui (hos enim etiam ipsis Graecis longe praepono) praetermisi hanc praeclaram emendandi rationem, quia scopo praesenti non multum conueniebat.

*XVII. De collatione Inscriptionum,
et Subscriptionum.*

I. Nihil etiam dixi de collatione Inscriptionum, et Subscriptionum, quam utilissimam praedicarunt, atque etiam re ipsa probauerunt, Cuiacius, (qui etiam peculiarem ea de re tractatum fuit meditatus) Petrus Faber, * Labittus **, et praecipue Iacobus Gothofredus, *** cuius viri honor et laus stabit,

* *In commentario ad Tit. D. de Diuersis Regulis Iuris.*

** *In Vsu Indicis Pandectarum cap. 2.*

*** *In Praefatione ad Commentarium de Diuersis Regulis Iuris. Iung. ANTONIVS AVGVSTINVS Emendationum et Opinionum Libr. I. cap. 4. HENRICVS BRENCMANNVS in Dissertatione*

stabit, quamdiu Iurisprudentiae memora-
bitur nomen. Sed et hoc arcanum tacite
praeteriui, cum quia magis est vtile ad ex-
plicandas, quam quidem ad emendandas,
leges, tum quia vix reliquum quidquam
fecerunt in hac re supra laudati viri, et qui
illis eruditione et ingenio comparandus est
celeberrimus Noodtius, quem digno satis
encomio praedicare non possum.

*De aliorum auctorum locis
tentatis.*

I. Vides praeter leges, tentatos quoque
nonnullos aliorum auctorum locos, quod
non tam ostentationis, gloriaeue captan-
dae causa feci, quam vt illas emendationes,
per quas leges purgaueram, firmarem atque
fulcirem. Tanto magis enim debet pro-
bari nostra in legibus emendandis ratio, si
etiam in aliis auctoribus eadem vtilitatem
non exiguam praestare possit. Adeoque
hac ope externa, perinde vti socio milite,
copiis meis animum atque robur adiicere
sum conatus.

2. Ordinem

*tione de Legum Inscriptionibus, et BERNAR-
DVS HENRICVS REINOLDVS in Oratione
de Inscriptionibus Legum Digestorum et Codicis.*

2. Ordinem autem hunc tenui. Nam et hoc breuiter est monendum. *Omniū regularum, quas cauto et modesto Critico in legibus emendandis obseruandas esse demonstraui, exempla, eadem serie, qua hic proposita sunt, sequentia exhibebunt capita.* Interdum tamen non omnes leges, quas ex praecepto alicuius regulae explicui, aut emendaui, in vnum eundemque congesti locum, ne fastidium ex nimia mole, in vnum compacta, gigneretur: reficit enim atque reparat animos varietas ipsa, vt cum Quintiliano * loquar. Forsitan enim haec breuitas quoque nostra non paucis nauseam excitabit.

Nunc itaque scopum, quem in hoc libello, et in omnibus studiis meis intendi, enarraui: vias quoque, per quas ad scopum meum pertendere sum conatus, indicaui. An vero illas recte vbique in hoc libello tenuerim, perlectis sequentibus aequus rerum aestimator poterit arbitrari.

* *Institutionum Oratoriarum Libr. I. cap. 12.*

CAPVT SECVNDVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

Alienata per fraudem a liberto reuocantur a patrono per actionem Fauianam Caluisianamue. 1. Alterutra actio etiam locum habet, si libertus in fraudem patroni pecuniam credidit filiofamilias contra Sctum Macedonianum. Idque docetur a Iuliano in l. 6. ff. si quid in fraud. patr. 2. Vtraque cessat actio, si Sctum locum non habet. Ratio huius Iuris redditur. 3. Probatur hoc tradi a Scaeuola in l. 7. ff. eod. 4. Haloandri in hac re error. 5. l. 8. ff. eod. exponitur. 6. Ostenditur trium harum legum nexus, et ratio. 7. 8. Reiicitur emendatio summi Cuiacii. 9.

I.

Alienatio dolo malo facta a liberto, ut patronum, eumue, qui patroni locum obtinet, fraudaret parte bonorum ipsi secundum leges debita, per actionem Fauianam Caluisianamue rescinditur, et res alienata reuocatur, l. 1. pr. et §. 27. l. 3. §. 2. et 3. ff. si quid in fraud. pat. ita tamen, ut dolus a patrono debeat probari, praeterquam in donatione mortis causa, quae omni modo atque indistincte reuocatur, d. l. 1. §. 1. plane nihil interest, liberalitate, an alia quacunque

que ratione, contractu nempe, vel gesto quouis, fraudis consilium inierit libertus, *d. l. 1. §. 12. seqq. ff. eod.*

2. Vnde quaesitum est: num Fauiana locum habeat, si libertus, cum patronum fraudatum vellet, contra SCtum Macedonianum filiofamilias pecuniam crediderit? Et placet Iuliano in *l. 6. ff. eod.* non esse inhibendam Fauianam actionem: *quia libertus donasse magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quam contra SCtum credidisse.* Eleganti sane ratione, desumpta ex proposito et destinatione animi illius, de quo agitur: qua motus Iulianus strictam iuris rationem, quae naturae ipsius negotii alioquin videbatur conuenire, non attendit. Nam alias, quod ad SCtum Macedonianum pertinet, nullam inducit differentiam sola intentio propositumue creditoris; sed sufficit, vt pecuniam dederit filiofamilias, cuius conditionem non ignorabat, *l. 3. §. 2. et 3. ff. ad SCtum Maced.*

3. Ex hac sententia Iuliani tali ratione subnixa conclusionem facit Scaeuola in *l. 7. seq.* huiusmodi: *Ergo si SCtum locum non habet, cessat Fauiana, cum exigi possit.* Quae verba, modo recte perpendantur, sunt clara

et aptissime praecedentibus connexa. Docuerat enim Iulianus in *l. 6.* per actionem Fauianam posse reuocari a filiofamilias pecuniam ipsi mutuo datam, quae ab eo, si non foret data in fraudem patroni, non potuisset exigi, obstante scilicet exceptione SCti Macedoniani. Per dationem pecuniae fraus reuera facta est patrono, quoniam libertus ita eam pecuniam alienauit, ut illam repetere, propter SCtum, nunquam possit. Erat itaque actio Caluisiana vel Fauiana patrono prorsus necessaria ad illud, quod iam quasi donatum recesserat ex patrimonio liberti, retrahendum. Vnde sequitur, actionem Fauianam, si pecunia non sit credita contra SCtum, adeoque repeti possit conditione certi, nec usum nec locum vllum posse habere. Quoniam reapse tunc nihil est factum in fraudem patroni. Nam talis pecunia non est prorsus alienata, *l. 1. §. 6. et 15. ff. si quid in fraud. pat.*

4. Atque hoc ipsum est, quod Scaeuola docet in nostra lege 7, quae tanquam nota quaedam Iuliani verba illustrat. Breuissime indicabo Scaeuolae mentem. illa est talis: Si actio Fauiana tunc est necessaria, quando pecunia credita propter SCtum Macedonianum
non

non potest repeti, ergo si pecunia potest repeti, actio Fauiana necessaria non erit. Nihil potest dici clarius, nihil euidentius.

5. Et tamen in hac re adeo caecutiuit Haloander, vt Scaeuolae verba prorsus inuertere non dubitauerit. Edidit ille hoc pacto : *Ergo si SCtum locum habet, non cessat Fauiana, cum exigi possit.* Sed ineptissime. Haec enim lectio nihil aliud est quam frigida et obscura repetitio illius doctrinae, quam Iulianus in l. 6. multo clarius proposuerat. Praeterea ratio, quae ex Haloandri verbis (non enim sunt Scaeuolae) profluit, omnino est ridicula. Arrige aures : *Fauiana non cessat, cum exigi possit.* hoc est, Fauiana non cessat, quia per Fauianam pecunia exigi potest : siue, Fauiana non cessat, quia Fauiana habet locum : vel, si hoc magis placet, Fauiana non cessat, quia Fauiana non cessat. Quae ratio foret ipso Haloandro, nedum Scaeuola, indignissima. Sed pergamus :

6. Prodit iterum in scenam Iulianus in l. 8. sibi que rursus coalescit; sed iunctura satis obscura, et quae omnes fere interpretes latuisse videtur. Audiamus verba: *Sed si minori, inquit, quam vigintiquinque an-*

*nis natu, filiofamilias crediderit, * causa cognita, ei succurri debet.* Verba sunt clara, de sensu tantum laboratur, et ratione cohaerendi, quam ego hanc statuo.

7. Proponit Iulianus in *l. 6.* regulam hanc: Pecunia, quae mutuo data est filiofamilias, quaeque exceptione SCti Macedoniani potest retineri, si tamen illa data sit in fraudem patroni, actio Fauiana datur patrono ad illam reuocandam. Regulam istam Scaeuola in *l. 7.* declarat hoc pacto: Ergo si exceptione SCti Macedoniani pecunia non retineri, sed per conditionem certi repeti potest, actio Fauiana patrono non datur, quia fraus ei reapse non est facta. In lege 8. autem Iulianus tradit exceptionem a regula, quam ipse in *l. 6.* proposuerat. hanc scil. Extra quam si, vel nisi, pecunia data sit filiofamilias vigintiquinque annis minori. Regula fuit huiusmodi: Pecunia, quae in fraudem

* IOANNES VAN DE WATER *Observationum Libr. II. cap. 20.* autumat, a mala manu iniectum esse vocabulum τὸ filiofamilias, idque omnino expellendum. Sed nihil immutandum, quia in *L. 8.* exceptio a regula proponitur, et causae cognitio requiritur, quoniam minor fuerat filiusfamilias, idemque locupletior factus esse potuerat.

dem patroni datur filiofamilias, potest reuocari per actionem Fauianam, nihil obstante exceptione SCti Macedoniani. Exceptio est haec: Extra quam si pecunia in fraudem patroni data sit filiofamilias minori vigintiquinque annis: tunc enim, causa cognita, non potest reuocari per Fauianam actionem. Malui, uti vides, prolixitate esse perspicuus, quam breuitate obscurus.

8. Ratio autem exceptionis est, quod minori, causa cognita, tribuatur restitutio in integrum. Si nimirum illa pecunia, in fraudem patroni data, in rem minoris non fuerit versa, aut si ex illa minor locupletior factus non sit. *l. 1. et 2. C. si adu. credit.* Inhibebitur ergo Fauiana per restitutionis auxilium, causa cognita minori concessum: cum illa contra maiorem 25 annis omnino daretur, quanquam haberet exceptionem SCti Macedoniani. Omnia nunc, ut puto, et facillima sunt, et aptissime cohaerent.

9. Adeo ut mirari satis non possim, cur Cuiacius, vir vere ICTus, *l. 25. Obs. c. 8.** pu-

E 4

taue-

Item in *Praelectionibus ad Iulianum Libr. 26. Digestorum.*

tauerit, Iulianum sibi non cohaerere, nisi in nostra *l. 8. pro minori*, legatur *minor*: sensu plane diuerso. Adfert quidem ille hanc rationem, quod minor restitui non possit, si pecuniam mutuam accepit, quasi hoc foret contra aequum et bonum: et praeterea, quasi laesio inde illata casui magis, quam aetati, foret adscribenda. arg. *l. 44. ff. de minor.* Verum fallitur grauissime vir summus. Quoniam minor, qui pecuniam mutuam accepit, semper contra illam obligationem restituitur, quando ex illa pecunia non est factus locupletior, eamque inconsulta temeritate perdidit, aut in rem nihili impendit. v. *dd. ll. 1. et 2. l. 47. §. 1. ff. de solut. et arg. l. 11. §. 4. ff. de minor.* Et quamuis verissimum sit, quod idem vir summus docet d. c. ex *l. 11. §. 4. ff. de minor. et l. 3. §. 2. ff. ad SCtum Macedon.* minorem, qui mutuum dedit contra SCtum, auxilio aetatis restitui; parum rite tamen inde concluderis, de simili specie intelligendum esse, in lege nostra, Iulianum. Quoniam ille, vt probauimus, facillime potest explicari de specie plane diuersa, qua scil. minor non dat, sed accipit pecuniam mutuam; praesertim quum lectio Florentina eiusmodi speciem, eamque

que iuri conuenientissimam nobis suppe-
ditet. Atque ita vel ex hoc capite patet,
quanta sit codicis Tusci praestantia, quanta-
que eius debeat esse veneratio.

CAPVT TERTIVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

*De arbitro ad fideiussores probandos dato. 1. An
ab eo potuerit appellari. 2. Si quis arbitrium
certa de causa iniquum dicebat, nisi illam iudici
probasset, confirmabatur arbitrium. 3. Illud do-
cetur in l. 10. §. 1. ff. qui satisd. cog. quae ex-
ponitur 4, 5. Si casus fortuitus inutilem reddi-
dit fideiussionem, ex integro est satisdandum, licet
quis sine iudicis sententia fideiussorem probaue-
rit. 6, 7. Etiam alia ratione d. l. 10. §. 1. ten-
tatur. 8. Exponitur lex 7. §. 10. ff. de pactis.
9, 10, 11, 12.*

I.

Cum fideiussoris dandi imposita erat ali-
cui necessitas, et fideiussor ab ipso ob-
latus reiiceretur, arbiter constituebatur ad
fideiussorem probandum. v. l. 9. ff. qui sa-
tisd. cog. l. 7. §. 3. ff. de min. l. ult. ff. a
quib. appell. l. 6. Cod. de adu. diu. iudicum.

Quod si arbiter pronuntiaffet, fideiussorem sibi videri idoneum, et creditor hoc inique factum existimaret, perinde ab arbitro, atque a iudice, poterat appellari, vt Gaius docet in *d. l. 9.*

2. Hoc tamen valde controuersum fuisse ostendit Paulus in *d. l. ult.* vel eo ipso quod, postquam retulit, quaesitum fuisse, an ab arbitro ad fideiussores probandos dato appellare liceat, nihil tamen ipse definiat. Quapropter caute idem Paulus in *l. 10. pr. ff. qui satisd. cog.* vtitur voce *querela*, quae generalis est, et ex qua nihil certi potest colligi.

3. Si autem creditor arbitri sententiam taciturnitate sua approbabat, pro locuplete habendus erat fideiussor, *d. l. 10. pr.* sed si iniquum ipsi videbatur arbitrium, ideoque appellauerat, aut aliter detulerat querelam, et allegauerat certam quandam rationem, in qua positam putaret arbitrii iniquitatem, nisi illam rationem iudici approbasset, arbitrium confirmabatur, licet fideiussor alioquin parum foret idoneus.

4. Atque hoc, quod per se manifestissimum est, doceri existimo in §. 1. d. l. 10. Cui interpretando Sibylla quadam opus esse existimarunt plerique. verba haec sunt: *Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos * probat.* Haec est Florentina lectio.

* Haec interpretatio *Auctoris nostri*, nec non DESIDERII HERALDI *Observationum et Emendationum cap. 5.* ANTONIO SCHULTINGIO in *Enarratione Pandectarum Libr. II. tit. 8. §. 3.* non placet, unde is potius CUIACIUM in *Praelectionibus* ad hanc legem sequitur, notam §. inducentem, et vno spiritu legentem: *cum poterit, querela ad competentem Iudicem deferri, qui ex causa etc.* Idem prorsus sentit GERARDVS NOODTIVS in *Commentario ad Digesta, p. 58.* Sed GEORGIVS D'ARNAVD *Coniecturarum Variarum Libr. II. cap. 26.* auctoritate Graecorum motus, qui in Codicibus suis distinctionem illam retinent, putat, non sufficere arbitrum fideiussores probasse, vt pro locupletibus habeantur, sed oportere actorem arbitrio eius stetisse, et illos fideiussores probatos accepisse, quod itidem PAVLVS *cit. leg.* expressisset dummodo legamus, *si ab arbitrio probati dati sunt fideiussores*, quae quidem verba *dati fideiussores* cum effectu capienda.

lectio. ex qua videtur hic sensus posse colligi: Qui fideiussores inique ab arbitro probatos dicit, et vt hoc probet, certam causam adfert, eo ipso probat eos, quod ad caeteras causas attinet, quanquam ex aliis causis fideiussores cum effectu potuisset improbare. Ratio est, quod iudex cognoscens illam causam solummodo examinet, quam si falsam aut infirmam deprehendit, male appellatum, aut querelam delatam, debet pronunciare: cum, si generaliter sine allegatione certae causae arbitrium iniquitatis postulasset creditor, iudex ex integro totas fideiussoris facultates debuisset aestimare. *Alias improbatos*, h. e. qui ex aliis causis efficaciter potuissent improbari. Adeoque pessime quidam codices praeferunt *alios*.

5. Hanc expositionem confirmant verba sequentia: *Multoque magis, si sua voluntate accepit fideiussores, * contentus his esse debet.* Vis argumenti Pauliani haec est:

* Haec verba: *multoque magis, si voluntate sua accepit fideiussores*, cum primis vero ultimam dictionem *fideiussores* e margine, aut subscriptione, adiectam fuisse, putat HERALDVS l. c.

est : Qui dicit, arbitrium esse iniquum ob certam quandam causam, videtur fideiussorem in caeteris omnibus probare, adeoque ex tacita hac voluntate cogitur illo esse contentus. v. *arg. l. 1. §. 10. ff. de separat. l. 14. §. 9. ff. de aedil. edict.* Multo magis igitur habebit quod sibi imputet, si voluntatis suae libero arbitrio fideiussorem accepit, atque ita ipse quasi elegit.

6. Exceptio vero, quae additur, *quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia accidit, ex integro satisfidandum est.* aequè videtur pertinere ad illum, qui sua voluntate, quam qui ab arbitro fideiussorem accepit. Nulla enim est differentia, nisi forte ea, quod arbitrum postulans morosior aliquanto et litium videatur amantior : quem nolim praecipuo tali praemio exstimulari. Adde *l. 4. ff. de stipul. praet. l. 6. ff. qui satisfid. cog. l. 4. ff. ut in poss. leg. et l. 3. §. ult. ff. eod.*

7. Ex quibus omnibus euidenter patet, hoc solummodo requiri, ut nimia facilitas et stupor ineptus in probando fideiussore a creditore absint : et tunc, si fideiussor inopinato fortunae impetu rem familiarem amiserit, ex integro satisfidationem esse praestan-

standam. Non potest autem inconsiderata
facilitas, multo minus stupor, argui in il-
lo, qui contentus est fideiussore, qui eo
tempore, quo illum probat, est facultati-
bus idoneus et conuentu facilis, et quem
vel apud ipsum iudicem temerarie impro-
basset. Non debet ergo huic prudentia
sua et litium fugiens modestia obesse. arg.
l. 4. §. 1. ff. de alien. iud. mut. Adeoque
et huic ex iusta causa de nouo est satis-
dandum.

8. Caeterum potest etiam alia ratione le-
gis nostrae aenigma explicari; ope videlicet
geminatiois et distinctionis huiusmodi :
*Qui ex causa improbata ab arbitro proba-
tos, alias improbatos, probat, multoque ma-
gis si sua voluntate accepit fideiussores, con-
tentus his esse debet.* Sensum clariorem
dabo hac periphrasi : Qui acquiescit ar-
bitri sententiae, qui ex causa iniusta pro-
bauerat fideiussores, reapse inidoneos, adeo-
que tacite hoc modo fideiussores probat,
debet illis esse contentus : multo magis ita-
que, si illos accepit ex voluntate sua. Ego
tamen priorem explicationem huic longe
praetulerim : alii vero electionem liberam
relinquo.

Expo-

Exponitur *l. 7. §. 10. ff. de pactis.*

9. Adiiciamus cumuli loco expositionem loci, qui itidem plerisque visus est perobscurus. Est is *§. 10. l. 7. ff. de pact.* Vulgatum est, quod *fraus* inter alia significet damnum et iacturam quamcunque. v. *Cic. pro Cluent. c. 33. et Epist. ad Att. l. V. ep. 21.* Atque ita *fraudem adferre, fraudem pati, in fraudem alienare* frequenter apud nostros occurrunt. *l. 33. ff. ex quib. caus. mai. l. 18. §. 2. ff. de iudic. l. 1. §. 15. ff. si quid in fraud. pat. l. 6. ff. quae in fraud. cred.* nunc videamus verba §. nostri.

10. Ita illic inquit Vlpianus: *Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, praetor nihil adiicit.* Edixerat praetor, se seruaturum pacta, quae neque dolo, neque aduersus leges facta erant. Quaerit Ictus, quid Iuris sit, si pactum fraudandi, i. e. damni inferendi, causa sit factum, et cur praetor tale pactum silentio praeterierit?

11. Et respondet verbis Labeonis. *Sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse, aut superuacuum: iniquum foret, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere; superuacuum, si deceptus hoc fecerit.* Elegans fane haec est

est argumentatio Labeonis. Si creditor pactum fecit de non petendo, adeoque debitum remisit, iniit pactum sibi damnosum, attamen si bona fide et libera voluntate creditor hoc fecerit, iniquissimum foret, praetorem hoc non seruare: graue enim est fidem fallere, *l. 1. pr. ff. de const. pec.* Si vero dolo deceptus creditor debitum remisit, subuenit ei edictum praetoris de dolo: superuacue igitur adiecta fuisset vox *fraus*.

12. *Inest enim dolo et fraus*, h. e. dolus malus nunquam struitur, nisi ad fraudem, seu damnum inferendum: et nisi fraus effectum sortita est, dolus dici non potest, nisi cogitatione tantum, quam leges non puniunt. *l. 18. ff. de poenis.* ideoque edicto non est locus. Omni namque dolo, qui ad edictum pertinet, inest et inesse debet fraus, damnumque debet esse reapse illatum. patet itaque, *fraudem* contineri vi ipsa in voce *dolus*. * Haec sufficient.

CAPVT

* Adde, quae IACOBVS CUIACIVS in *Commentario ad citat. l. 7. §. 10. D. de Pactis*, et GERARDVS NOODTIVS de *Forma Emendandi Doli Mali cap. 7.* item *de Pactis et Transactionibus cap. 11. et 15.* obseruarunt.

CAPVT QVARTVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

Promittitur explicatio l. 14. ff. de transact. Haec fuit tentata a plurimis. 1. Omnes autem errasse docuit Clariss. Gerardus Noodt, nouae sententiae auctor. 2. Quae non probatur. 3. Vti nec alia, itidem noua, Clariss. de Toullieu. 4. Verba legis adferuntur. 5. Contii sententia exploditur. 6. Species facti ponitur, retenta scriptura codicis optimi. 7. Eaque ex verbis ipsis elicitur. Probatur plenius, hic agi de herede fiduciario et fideicommissario. 8. Duo exempla proferuntur ad facti speciem accommodata. 9, 10. Quaestionis in lege propositae ratio elucidatur. 11. Quid in hac lege sit transactionem facere? 12. Ipsum responsum Scaeuolae exacte exponitur. 13. Ratio responsi adfertur. 14. Breuis repetitio fit ante dictorum.

I.

Explicationem l. 14. ff. de transact. tentabo nouam: * quod opus plane arduum est ac difficile; cum propter alteram legem

* Qui legem 14. interpretati, eamque legi 3. D. h. t. conciliare adnisi sunt, fuere plurimi, inter quos praecipui FRANCISCVS ACCVR-

F

SIVS,

legem eiusdem Iurisconsulti, et in eundem titulum tertio loco relatam; (namque hae duae leges adeo sunt sibi inuicem contrariae,

SIVS, FRANCISCVS TAVRELLVS, ANTONIVS CONTIVS, et ANTONIVS FABER. Ab illis autem recedit *Auctor noster*, novam plane explicationem exhibens, quam quidem ingeniosam, atque homine erudito dignam, vocat IOANNES VAN DE WATER *Observationum Iuris Romani Libr. I. cap. 1.* sed nihilo secius tanquam nimis subtilem, et remotam reprobat, existimans, verba illa: *Si alii creditores essent*, non esse Scaeuolae, sed indocti hominis, atque adeo ad aliam speciem responsum Scaeuolae referendum esse. Nouam molitur explicationem legis nostrae CL. ABRAHAMVS WIELINGIVS *Lectiōum Iuris Ciuiliſ Libr. II. cap. 6.* qui post verbum *essent*, omiſſa putat ἐλλειπτικῶς, et ex praecedentibus, ἀπὸ κοινῆς repetenda, verba, *Eos possunt conuenire*, vt integra haec sit oratio: *Quaero: Creditores quem conuenire possunt? Respondit: si iidem creditores essent, Eos possunt conuenire, qui transactionem fecissent.* Verum enim vero cum eam semper interpretationem, quae verbis legis maxime conuenit, sequi debeamus, nec temere glossas vel additamenta fingere, quotiescunque vlla ratione, retentis verbis, salua legum sententia esse potest, verisimilius videtur, post

riae, ut altera alteram prorsus subuertere videatur, sic ut vix vlla spes pacis stabilien-
dae superfit) tum propter varias, et pro-

F 2

pe

post verba: *Si iidem creditores essent*, ex more Scaeuolae atque Africani, quibus solenne fuit, obscurius, et oraculi instar, respondere, supple-
dum esse, qui fuissent defuncti, heredem scri-
ptum directis actionibus conueniendum esse,
quod *si alii creditores essent*, puta, qui post mor-
tem defuncti, hereditati iacenti, vel heredi
scripto, post aditam hereditatem credidissent:
utrumque propter incertum successionis, pro parte
hereditatis, quam in transactione expressisset, uti-
libus actionibus conueniendum esse. Finge: Ca-
ium testamentum condidisse, in quo Meuium,
amicum suum, heredem scripserit, adita hic he-
reditate fundum defuncti oneribus publicis val-
de oneratum liberat, aedes ruinosas reparat,
agros colit, iumentis et mancipiis alimenta
praestat. Postea Sempronius, ceu heres legiti-
mus, hereditatem ab herede instituto repetit,
dumque lis agitur, confit inter utrumque
transactio; Quaeritur: utrum heres legitimus
inita cum herede scripto transactione, ea, quae
in utilitatem fundi hereditarii sunt impensa, pro
sua parte ferre teneatur? et respondet Scaeuo-
la: ferre debere, cuius responsi ratio iam eui-
dens est, quia heres legitimus cum damno here-
dis scripti non debet fieri locupletior. Sed ab
hac

pe infinitas coniecturas, quibus explicacionem pacemque moliti sunt omnis aevi interpretes. Solus Accursius tres * iniit disfidii componendi vias, quarum primam Cuiacius et Baro, secundam Zasius, tertiam Anton. Faber vt commodiorem instituerunt.

2. Omnes autem tres fallaces esse, nec ad veritatem ducere, luculenter satis ostendit vir eruditione et iurisprudentiae elegantioris cultu celebratissimus Gerardus Noodt

hac specie maxime diuersa est species Legis 3. D. h. t. vbi quaeritur: Vtrum debitori, qui cum eo, qui pro herede se tantum gessisset, nomine pignoris transegerit, heres testamentarius actione pignoratitia conuentus, possit opponere exceptionem transactionis cum eo, qui pro herede se tantum gessisset, initae? quod negatur, quia haec transactio ad verum heredem nihil pertinet, cum res sit inter alios acta.

* Quarum prima est: *L. 14. D. de transact.* loqui de *Creditoribus*; *l. 3. D. eod.* vero de *Legatariis*. II. In *dict. L. 14.* pro magna parte ad quemlibet bona peruenire; in *dict. L. 3.* vero nihil vel parum aduenire legitimo. III. In *L. 14.* agi de testamento irritato, falso scilicet vel nullo; in *L. 3.* vero de testamento irritando, et per querelam testamenti inofficiosi rescindendo.

Noodt *lib. 2. probab. c. 2.* adeo ut aliquid addi praeter laudem foret superuacuum. Ipse ille vir praeclarus nouam atque inauditam excogitauit explicandae vtriusque legislationem. Censet namque, Scaeuolam *in nostra lege non ex animi sui sententia respondisse, sed ut amico rem gratam acceptamque faceret, a certo iure quam oportet recessisse longius.* Verum non omnibus eam probauit. Quinimmo haec illius sententia tam ominosa visa fuit illius antagonistae Christfriedo Waechtlero, * ut iste Accursii ineptam distinctionem inter legatarios et creditores amplecti, et, si Dis placet, etiam defendere fatius putauerit.

3. Neque etiam ego a me impetrare possum, ut discedam in sententiam clarissimi viri. Quia mihi videor magis certam et minus odiosam repperisse viam has leges placide componendi. Adeo ut a viro clarissimo dissentire vix dici possim: nam et ipse ad hanc sententiam non descendisset, si commodius potuisset reperiri credidisset remedium. Iam vero Vir ille antinomiam non

F 3

soluit,

* *In Opusculis Rarioribus p. 228. seq.*

soluit, sed causam tantum illius ingeniofissime eruere est conatus.

4. Aliam quoque, eamque itidem novam, explicandi methodum protulit Petrus de Toullieu, vir dignissimus professione, quam sustinet in Academia Lingensi, in *disp. sua inaug. cap. V.** vbi ita existimat, Scaeuolam in nostra lege aut respondisse, quod liceret creditoribus, quanquam contra strictas iuris regulas, aduersus vtrumque heredem actiones suas diuidere, quoniam nec heres legitimus, nec heres scriptus, hoc verecunde posset recusare: aut Scaeuolae responsum esse consilium viri amico laboranti licite subuenire cupientis, et de heredis legitimi benignitate bene omnis. Haec sententia, quanquam nec iuris regulas impugnat, nec Scaeuolae famam, probari tamen mihi non potuit: quoniam secundum hanc explicationem, Scaeuola nec certi quidquam, nec de iure respondet; cum tamen vtrumque deceat

Ictum,

* Cuius inscriptio: *Varias exhibens de Iure Ciuili coniecturas*, inque *Collectaneis* eius locum quartum obtinet.

ICtum, qui de iure consulitur. * Ro-
gant Scaeuolam creditores, quem conueni-
re possunt. Respondet ille, vtrumque he-
redem potestis conuenire, si modo legiti-
mus tam facilis et benignus sit, vt se con-
ueniri patiatur. Quid hoc foret responsi?
Nam et quicumque extraneus conueniri
poterit, si patiatur secum agi, et se conde-
mnari. Praeterquam quod in ipsa lege nul-
lum appareat indicium tacitae illius exce-
ptionis, *si heres legitimus non contradi-
cat.* Imo etiam vis verborum illam re-
spuit. Respondet enim Scaeuola, *uterque*
heres conueniendus est. Cum tamen ex ipsa
doctrina viri docti solus testamentarius sit
conueniendus; legitimus autem conueniri
non possit, nisi ipse velit.

5. Ampliandum itaque censui, quoniam
nullius sententiae poteram acquiescere, do-
nec clarius quidquam repperissem. Tan-
dem denique explicationem huius legis in-
uenisse mihi visus sum, quae si tam veritate
quam nouitate cuique probabitur, non in-

F 4

uti-

* Sed ad has obiectiones *Auctoris nostri* respon-
dit PETRVS DE TOVLLIEV in *Dissertatio-
ne De Occurrentibus in Iure Ciuili Anantapodotis*,

utilem plane Scaeuolae operam me nauasse quilibet mecum existimabit. Ipsa explicatio vt facilius percipiatur, praemittam ipsius legis verba, quemadmodum illa exhibet Florentinus codex. Ita se habent:

*l. 14. Scaeuola libro secundo respon-
forum.*

Controuersia inter legitimum et scriptum heredem orta est, eaque transactione facta certa lege finita est, quaero, creditores quem conuenire possunt? Respondit: si idem creditores essent, qui transactionem fecissent, si alii creditores essent, propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus conueniendus est.

6. Ad hanc legem ita, post verba *qui transactionem*, adnotat Contius, „Manusc. „cod. leg. *fecissent*, id obseruandum esse de „aere alieno, quod inter eos conuenisset, si „alii, etc. Quod putat esse rectius Taur- „rellus in adnotat: puto tamen lectionem „Florentinam esse rectiorem, si intelligamus cohaeredem eundemque creditorem, „qui transegit, debere eum conuenire, qui- „cum transegit, alios vero creditores vtrum- „que. En iterum nouam opinionem, (hy-
dram

dram enim fecare videor in illis recensendis) quam tamen aut ego non intelligo, aut ineptissimam omnium esse censeo. Coheredis enim hic mentio nulla prorsus, sed heredis legitimi et scripti. De coherede isto imaginario, an simul sit creditor, nequē quidem. Praeterea hanc sententiam ex scriptura Florentina ne Delius quidem natator elicuerit. Pergo itaque. Lectionem codicis MCti, cuius Taurellus meminit in adnotationibus, secuti sunt Accursius, Haloander, et alii plerique; ego vero illa aduentitia glossatori cuipiam, quam Scaeuolae, adscribere malo: praeterquam quod ad difficultatem tollendam nihil prorsus faciant. Aliae vero lectiones, quae a Florentina discrepant, et quae ad oram editionis Pacianae adnotantur, sunt merae glossae, merae nugae. Tuemur igitur Florentinam scripturam et ad illam ponimus speciem huiusmodi.

7. „Titius in testamento scriptus est heres, ab eoque pars hereditatis per fideicommissum relicta est Maeuio: vel, Titius heres fuit legitimus, ab eoque pars hereditatis per fideicommissum ab intestato relicta est Maeuio: de fideicom-

„misso illo inter Titium et Maeuium orta
„est controuersia, quae tandem mutuo con-
„sensu per transactionem fuit sopita, et
„secundum illius transactionis legem pars
„hereditatis fuit a Titio ex SCto Trebel-
„liano translata ad Maeuium: creditores
„defuncti, quem et pro qua parte conue-
„nire possint, dubitantes Scaeuolae poscunt
„consilium: respondet ille, omnes credito-
„res, siue transactioni inter Titium et Mae-
„uium celebratae interfuerint, siue non,
„possunt, imo debent, conuenire et Ti-
„tium et Maeuium, vtrumque pro illa par-
„te, quam in transactione facta quisque ex-
„pressit, et pro qua quisque se debitorum
„oneri subiecit: vtilibus actionibus tamen,
„quia incertum fuit, an et quanta pars ex
„fideicommisso debebatur. Haec species
facti, quae satis euidenter, vt puto, est pro-
posita, diligenter debet notari, quia ex hac
omnia, quae sequuntur, dependent. Nobis
autem illa nunc propius ex ipsius Scaeuolae
verbis est elicienda.

8. Quod ita aggredimur. *Controuersia
inter legitimum et scriptum heredem orta
est.* Hic erit nodus Gordius, quem si ex-
plicauerimus, facillima erunt reliqua. Inter
Titium,

Titium, qui ex testamento vel ab intestato erat heres, et inter Maeuium, cui pars hereditatis ex fideicommissio est restituenda, orta fuit controuersia super fideicommissio. Suspende iudicium lector, nec *παράδοξον* explode, nisi etiam reliqua perlegeris. Demonstrandum est nobis, fiduciarium heredem in iure vocari heredem *scriptum*, fideicommissarium vero venire *legitimi* nomine. Prius per se est manifestissimum, necesse enim est, ut aliquis recto iure heres instituat, eiusque fidei committatur, alioquin enim testamentum esse non potest. §. 2. *Inst. de fideic. her.* Et hinc fiduciarius semper fere heres *institutus*, aut heres *scriptus* vocari consuevit. l. 4. ff. de SCto Treb. l. 28. §. 2. l. 49. §. 1. l. 43. l. 63. §. 2. eod. Posterior autem, quamuis sit difficilius, ita probabo: Notum est, actiones hereditarias, quando ex SCto Trebelliano hereditas restituebatur, transiisse etiam iure veteri, adeoque in vtrumque pro parte fuisse datas, in heredem fiduciarium directas, in fideicommissarium vero utiles. l. 1. §. 2. et 17. ff. ad SCto Trebel. l. 1. Cod. eod. §. 4. et 6. *Inst. de fideic. hered.* Notum itidem est, omnes illos, qui ex lege XII. Tabularum, aut ex alia lege,

lege, ad hereditatem admittuntur, in iure vocari *legitimos*. l. 2. §. ult. ff. unde legit. Cur itaque heres fideicommissarius, qui ex SCto Trebelliano ad hereditatem pro parte admittitur, non posset eodem iure a Scaeuola appellari heres *legitimus*? Ego saltem quid huic rei obftet, nihil video. Secundo loco (nam alternatiuam fecimus facti speciem, vt saltem alterutra possit placere.) Quoniam constat, etiam ab intestato potuisse relinqui fideicommissa. v. l. 3. l. 8. §. 1. ff. de codicil. l. 1. §. 9. leg. 3. l. 1. §. 5. ff. ad SCt. Treb. nihil impedit, quominus statuamus, heredem fideicommissarium, siue Maeuium, appellari scriptum heredem, dum legitimus, siue Titius, qui fideicommissum debet, ipse non institutus, sed simpliciter restituere rogatus sit. v. d. l. 3. ff. de codicil.

9. Constat itaque, hanc legem posse explicari de fiduciario, et fideicommissario herede; siue dicamus, Maeuium fideicommissarium heredem legitimum appellari, quod in prima facti specie fecimus; siue eundem fideicommissarium dici scriptum heredem, quod in secunda facti specie locum habebit: Atque hoc ego factu necessarium

sarium existimo, si etiam sequentia legis verba in idem propositum conueniant. Pergamus hoc probare. Orta est itaque inter Titium et Maeuium super fideicommissio controuersia. Quod variis de causis potest euenire. Duas tantum afferemus: quarum prior ponet Titium heredem scriptum, Maeuium vero legitimum, siue fideicommissarium, vtpote, Titius cohaeredem habuit, aut ipse substitutus est, cohaerede vero aut instituto repudiante, aliterue cessante, solus heres reperitur; potest saepissime vehementer esse dubium, an et quatenus legata vel fideicommissa, ab vno ex heredibus, aut ab instituto data relictæ, a cohaerede vel substituto debeantur. v. l. 15. et 19. ff. de codicill. l. 1. §. pen. de leg. 3. l. 76. pr. de leg. 2. l. 77. §. 29. ff. eod. iuncta l. 40. ff. de leg. 3.

10. Posterior species de Maeuio herede scripto, siue fideicommissario, et Titio legitimo ab intestato succedente, depromatur ex l. 13. ff. de codicill. v. c. Testator, adhibitis quinque testibus, scripturam consignauit huiusmodi: *Maeuium haeredem esse volo.* Voluntatis erit quaestio. Irrita enim erit haec scriptura, si testamentum, valebit autem,

autem, si codicillos facere testator voluerit. Nihil mirum igitur, in alterutra harum facti specierum, si orta sit inter Titium et Maeuium controuersia. Pergit ICtus: *Eaque controuersia transactione facta certa lege finita est.* h. e. Titius, cum forte ut superstes heres, vel substitutus, legitimusue nihil Maeuio ex causa fideicommissi deberet, maluit tamen litium fugitans cum eo pacisci, ut haberet hereditatis partem, v. c. semissem. *Quaero, creditores quem conuenire possunt?*

II Ratio haesitandi hic est maxima. Si enim Maeuio nihil debeatur, Titius in prior themate solus erit heres, in posteriore vero solus ab intestato succedet, Maeuio plane excluso: adeoque solus Titius creditoribus erit obnoxius. Sin vero fideicommissum reipsa debeatur Maeuio, ex SCto Trebelliano ille plus auferre deberet, quam illam partem, qua nunc propter transactionem voluit esse contentus. Adeoque in his casibus incertum plane est, an et quatenus quisque teneatur actionibus hereditariis. Quod maxime velim notari. Si enim hanc legem explices de herede scripto in testamento, et legitimo, qui ab intestato venit,

nit,

nit, quod fecerunt omnes, semper secundum iuris regulas certum est, quis conveniri debeat. Nam qui ex testamento heres est, solus a creditoribus potest conveniri, quamdiu testamentum non est rescissum, licet sit incertissimum, an non per querelam inofficiosi illud iuste possit rescindi. Adeoque tunc ICtus non potuisset dicere *incertum hereditatis*. vti verissime secundum suam hypothesein clariss. Noodtius* demonstravit. Quod secundum nostram hypothesein optime potest.

12. Respondit Scaeuola, si idem (vel iidem) creditores essent, qui transactionem fecissent, si alii creditores essent. Aut hic pro si reponendum est siue. nam saepissime in his voculis variatur in MSS. v. l. 26. ff. de iur. dot. l. 3. ff. quod quisq. iur. l. 22. ff. de usufr. l. 5. ff. si mens. fals. mod. l. 2. ff. de admin. tut. l. 2. §. 2. ff. de relig. in editione Paciana. aut concise hic Scaeuola respondit, quemadmodum breuitati mirifice studuit. v. l. 19. ff. de alim. et cib. leg. l. 122. §. 2. ff. verb. obl. l. 34. et 35. ff. de leg. 3. Adeoque subaudiendum erit *nihil refert*, aut *res eodem*

* Libr. II. Probabilium. cap. 2.

dem reddit, aut simile quippiam, quod sensum reddit plenior. Neque adeoque infrequens est hic loquendi modus: Vtitur namque eodem Varro apud A. Gell. *Lib. 2. cap. 28. In terrae motu hostiam si Deo, si Deae immolabant.* h. e. siue Deo, siue Deae, cuius numine terra tremere. *Transactionem* autem *fecisse* dicuntur creditores, qui praesentes hortatione et auctoritate sua Titium et Maeuium, ut amice transigerent, impulerunt. Non absimili phrasi *condemnare, condemnationem facere, et condemnatum facere*, dicitur creditor ille, qui probationibus suis iudicem, ut hoc faciat, permouet; in *l. 6. §. 5. ff. de his qui not. inf. l. 8. Cod. de pign. l. vn. Cod. etiam ob chircgr. deb. l. 13. §. 4. ff. de pign. et hyp.* Neque aliter *minor se ipse in integrum restituit*, in *l. 3. §. 6. l. 48. ff. de minor. aut servus se liberare a domino* dicitur in lege Iulia de vi, cum propter merita sua ab ipso domino manumittitur. v. *l. 3. §. 5. ff. de testib.*

13. Tandem extrema verba legis videamus: *Propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresse-rit, utilibus conueniendus est.* h. e. Quia omnino incertum est, neque vlla ratione sciri potest, vtrum

utrum fideicommissum Maeuio, et pro qua parte, debeatur, ideo uterque et Titius et Maeuius, non secundum verba dubia et incerta testamenti codicillive, sed pro ea parte, quam in transactione expresserunt, et pro qua se debitorum oneri supposuerunt, conueniendus est a quibuscunque creditoribus. Sed quare *utilibus actionibus*? Possemus respondere cum aliis, qui aliter se nullo modo hinc possunt expedire, utiles actiones Scaeuolae appellari efficaces, et quae nulla possunt exceptione elidi. vti hoc fit in *l. 22. §. 5. ff. mand. l. 10. Cod. de pact.* et alibi. Verum profluit praeterea alia explicatio ex nostra hypothese, quae legis ipsius verbis multo est conuenientior. *Propter incertum successionis* scilicet, utiles dantur actiones. Ratione Titii quidem, quod ille vi Senatusconsulti Trebelliani non amplius teneatur creditoribus, quam in partes post fideicommissum reliquas. sed in proposito hoc discerni nequit. adeoque, ne Titius semper creditoribus illudat fideicommissum causando, eosque ad Maeuium remittendo, caute utilem actionem accomodat Scaeuola. Maeuius autem, utpote fideicommissarius, non potest nisi *utilibus*

G tantum

tantum actionibus conueniri, vt notum est ex §. 4. *Inst. de fideic. hered.* Sed et in hunc utilis actio forte competit etiam propter *incertum successionis* : ne scilicet Maeuius creditoribus, colore fideicommissi non plene exsoluti, os perpetuo sublinere posset.

14. Ratio autem responsi ex iam dictis, vt puto, est manifestissima. Namque aut transactionem inanem atque irritam fieri, creditorum gratia, necesse erat, aut oportebat tam Titium, quam Maeuium, vtilibus actionibus conueniri. Sola enim iudicis sententia, quae pro veritate habetur, actionibus directis poterat facere locum; et aut Maeuium plane excludere, aut fideicommisso luculentiori ipsi adiudicato, Titium directae actioni subiicere. At nemo non videt, iniquissimum fore, vt creditorum in gratiam cogerentur Titius et Maeuius, in re plane dubia, periculofum iudicii certamen subire, et litem placide sopitam infestis animis resuscitare. Restat igitur, vt dicamus cum Iurisconsulto, omnibus creditoribus, propter incertum successionis, impositam esse necessitatem, vtrumque tam Titium, quam Maeuium, vtilibus actionibus

bus conueniendi, licet transactioni non interfuerint.

15. Videamus iam, quid a nobis sit praestitum. 1. Ipsum Scaeuolam, saluo eius honore atque illibata fama, sibimet conciliauimus: dum per nos in *l. 3. ff. de transact.* agit de specie facti toto coelo diuersa, ab illa, quae in nostra *l. 14.* ab eodem fuit ventilata. 2. Lektionem Florentinam defendimus, expulsis male feriatis glossis. 3. Rationem Scaeuolae *propter incertum successionis* elucidauius, quae alios valde exercuit, dum non caperent, quo modo, controuersia per transactionem finita, locus esset incerto successionis. 4. Explicuimus, quare vterque heres, non modo possit, sed etiam debeat vtilibus actionibus conueniri. 5. Denique probauimus, nihil in tota hac lege contineri, quod non et iuris regulis et aequitati sit conuenientissimum. Tu lector iudica, an praestiterim aliquid dignum tanto molimine, an vero magno conatu magnas egerim nugae: et si posterius, meliora doce.

CAPVT QVINTVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

ICti aequitatis fuerunt studiosissimi, adeo ut propter contrahentium intentionem naturam negotii propriam neglexerint. 1. Id factum probatur in l. 6. ff. de restit. in int. cuius thema proponitur, et decisio explicatur. 2, 3. Obiectiones contra illam soluuntur. 4, 5. Alterum exemplum est in l. 19. ff. ad SCtum Velleian. Exponitur principium, et paragraph. 1. eius legis, et in gratiam adducitur cum l. 6. C. ad SCtum Vellei. 7, 8. In §. 2. l. 19. occurrit facti species ista, in qua mulier, quae re vera intercessit, non iuuatur exceptione SCti Velleiani, ideo tantum, quia animum intercedendi non habuit. 9, 10, 11. Quod latius probatur ex §. 4. eiusd. legis. 12. Cuius itidem adfertur explicatio. 13. Aliter hanc legem 19. explicuit summus Cuiacius. 14. Brevis fit digressio, qua Iuliani aequitas summa commendatur.

I.

Aequitati quantum tribuerint iuris nostri auctores, et quantopere illam scrupulosae iuris subtilitati praeponendam putauerint, sciunt omnes, qui vel leuiter illorum scripta attigerunt. * Obuia enim
vbique

* Hinc CICEO *Philippica IX. cap. 5.* laudat
Serui-

vbique sunt exempla. v. l. 13. §. 2. ff. de excus. tut. l. 2. §. 5. ff. de aq. et aq. pluui. l. 4. ff. de seruit. l. 16. §. 6. ff. de pign. et hyp. l. 20. in f. ff. de reb. cred. l. 43. ff. de relig. Caeterum non puto adeo vulgatum esse, quod iidem aequitatis studiosissimi animum atque intentionem contrahentium tam sancte conseruari voluerint, vt vel naturam ipsam negotii, quo de agebatur, plane negligere, et solitos effectus isti actui denegare, non dubitauerint.

2. Illustre tamen huius rei exemplum praebet l. 6. ff. de restit. in int. in qua Vlpianus, cum docuerat, successori minoris qualicunque prodesse in integrum restitutionem, ita pergit: *proinde etsi minor in*
G 3
serui.

Seruium Sulpicium, familiarem et coetaneum suum: *Quod non magis Iuris Consultus, quam iustitiae esset, et quae proficiscebantur a legibus, et a Iure Ciuili, semper ad facilitatem aequitatemque referret.* Similiter pro A. Caecinna cap. 27. C. Aquilium Gallum laudat, quod Iuris Ciuilis rationem nunquam ab aequitate seiungeret. Caeteroquin de singulari Iureconsultorum aequitate, MARQUARDVS FREHERVS in libro, quem inscripsit *Sulpicius*, siue *de Aequitate*, *Commentarius ad Leg. 1. C. de Legib.* copiosius egit.

seruitutem redigatur, vel ancilla fiat, dominis eorum dabitur, non ultra tempus statutum, in integrum restitutio. Si minor ingratus a patrono in seruitutem sit reuocatus, dabitur reuocanti, iam iterum domino, restitutio nomine minoris, perinde ac si tali minori defuncto extitisset heres. v. l. 18. in f. et l. 19. ff. de minor. et tandem subiungit: Sed etsi forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierit, Iulianus libro XVII. Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere, non solum aetatis beneficio, sed et si aetas non patrocinetur.

3. Thema est tale: Minor hereditatem adiit sibi damnosam, nec implorauit auxilium restitutionis, et, postquam tempus restitutioni definitum effluxit, reuocatur in seruitutem a patrono: huic datur abstinendi facultas, non quidem nomine, siue ex persona minoris, quia ille tempore iam erat exclusus: cur itaque? *Quia non adipiscendae hereditatis legum beneficio vsi sunt patroni reuocantes, sed vindictae gratia.*

4. Vah quid ais Iuliane? An propter vindictae studium concedetur alicui ius abstinendi? An ultionis cupiditas aliquem
legi

legibus poterit soluere? Reuocet minorem in seruitutem patronus: an propter hoc eripietur ius acquisitum tertio? An creditores, qui minorem heredem sine vlla exceptione habebant in solidum sibi obligatum, actionibus suis destituentur, aut saltem damno adficientur, quia patronus vltionem repetiit a liberto? Vides itaque, Iulianum, nihil moratum has rationes, tantum tribuisse proposito, atque intentioni, se vlciscentis patroni, vt iuris regulas, quae plurimae patronum a facultate abstinendi repellebant, flocci non fecerit.

5. Poterat quidem oggeri ICto: quod patronus, qui scit, vel saltem scire debet, libertum suum, elapso tempore restitutionis, oneribus aditae hereditatis in solidum esse suppositum, eo ipso, quo vindicat illum in seruitutem, videri consensisse, vt eadem ratione, propter hanc successionem vniuersalem, creditoribus in solidum teneatur; propter regulam, quae dictat, omnes *illos, qui in vniuersum ius succedunt, heredis loco haberi. l. 128. §. 1. ff. reg. iur.* Sed respondet Iulianus, hoc argumentum, specie licet firmum, reipsa plane ficulneum esse.

esse. Patronum enim non habuisse animum adipiscendae hereditatis, verum vnice hoc intendisse, vt ingratum libertum puniret: iniquum igitur esse, cum patronus nihil lucri ex hereditate liberto acquisita captare studuerit, vt propter eandem vel minimum damni patiatur: adeoque satius esse, vt creditores afficiantur aliquo detrimento, praesertim cum illis hoc a defuncto, cui minor successit, non ab ipso minore illatum sit, quam vt patrono auferatur vlciscendi libertas, legum beneficio ipsi competens. Quasnam leges autem intelligat Iulianus, si doceri vis, adi egregium Cuiacium *in Commentario ad hanc nostram legem*. Constat itaque, sola intentione atque proposito patroni permotum Iulianum recessisse a natura successionis vniuersalis, cuius effectus erat, vt patronus aequae in solidum teneretur creditoribus, quam libertus, in cuius bona et iura omnia successit.

6. Alterum exemplum dabit nobis idem Iulianus, in *l. 19. ff. ad SCtum Vellei*. vbi Africanus proponit talem facti speciem: „Tutor pupilli decesserat, herede instituto „Titio: cum de adeunda hereditate Titius dubi-

dubitaret, quoniam male gesta tutela exi-
stimaretur, persuadente matre pupilli, ut
suo periculo adiret, adiit; stipulatusque
de ea est, (al. libri habent *de ea causa est*)
indemnem se eo nomine praestari. Quae-
ritur, an mater pupilli, si Titius agat, eo
quod pupillo, hereditario nomine, aliquid
praestiterit, tuta sit Senatusconsulti Velle-
iani exceptione? Respondet Africanus his
verbis: *Sed negavit*, (scil. Iulianus, cuius
verba Africanus semper ita tecto nomine
solet referre, uti docuit summus Cuiacius)
exceptioni Senatusconsulti locum fore: quan-
do vix sit, ut aliqua apud eundem, pro eo
ipso, intercessisse intelligi possit.

7. Exigit enim Senatusconsultum, ut
faemina siue fideiussione, siue mutui datio-
ne, pro aliis intercesserit. *l. 2. pr. ff. ad*
SCtum Vellei. Sed hac indemnitatis pro-
missione apud Titium, qui ipse nondum
erat obligatus, et pro eo ipso, facta, mater
pupilli nullam alienam obligationem, nec
veterem, nec nouam, suscepit: adeoque non
intercessit, uti Papinianus concludit, in *l. 8.*
§. 1. ff. eod. atque ideo etiam non pertinet
ad Senatusconsultum.

8. Neque turbat hanc rationem, et definitionem, *l. 6. Cod. ad Senat. Vellei.* quamvis illa vehementer exercuit plurimos interpretes. Quandoquidem illic mulier suscepit obligationem tutorum, qui actione tutelae iam erant obligati, idcircoque reuera intercessit. In lege vero nostra Titius, cum nondum hereditatem adiuerat, nulla plane obligatione erat obstrictus: adeoque mulier indemnitatem illi promittens nouam obligationem ipsa contrahit, et perinde, ac si donauerat, tenetur. Adde, quod in *d. l. 6. Cod.* mulier ipsa pupillorum patrimonium gerebat, et tutoribus ab administratione cessantibus indemnitatem promiserat pro sua gestione, et sic quodammodo suum gessit negotium: quo casu priuatur Senatusconsulti beneficio. Vide legem adprime adpositam *13. ff. ad SCtum Vell.* haec posterior ratio in *d. l. 6.* etiam est allegata. Nunc redeamus in viam.

9. Per-

¶ Add. GERARDVS NOODTIVS in *Commentario ad hunc titulum Oper. T. II. p. 354.* et ANTONIVS PEREZIVS *Commentario ad Codicem hoc titulo.*

9. Pergit Africanus in nostra *l. 19. §. 2.* quaerens, an si is, qui mandato mulieris adiit, damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii soluendo non fuerint, Senatusconsulto locus sit. Dubitationis causa haec est, quod quodammodo eorum obligationes mulier videatur suscepisse, adeoque contra Senatusconsultum intercessisse.

10. Sed respondet ipse, vel Iulianus: *Magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam SCtum locum habeat.* Cur quaeso? *Quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet, sed tutoris aduersus pupillum, et caeteros forte creditores, indemnem hereditatem praestaret.* Quoniam non ea fuit voluntas propositumue mulieris, ut suscipiat obligationem debitorum hereditariorum, atque ita intercedat, sed quia haec solummodo illius fuit intentio, ut caueret heredi de damno, quod is metuebat ex hereditatis aditione sibi illatum iri a pupillo, et caeteris forte creditoribus, ideo negat ICtus Senatusconsulto locum esse. Breuiter ergo, quia mulier animum intercedendi non habuit, licet re ipsa obligationem debitorum suscepit, ideo quoque, atque ideo tantum, non intercessit.

11. Licet enim generaliter Titio promiserit mulier, se illum *eo nomine indemnem praestaturum*, h. e. se suo periculo esse iubere vniuersum illud damnum, quod ex additione Titio imminet, atque heres reapse detrimentum sentiat ex inopia debitorum, quia tamen mulier, in generali ista indemnitate promissione, de debitoribus illis nihil cogitauit, idcirco pro illis non potest dici intercessisse.

12. Euidenter hanc explicationem firmat Africanus in §. 4. *Quid ergo, ait, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipsum repromisit, ut quanto minus a quoque eorum seruari posset, ipsa praestaret?* Respondet enim ICtus: *prope est, ut fiat intercessio.* Quia nempe mulier hoc casu expresse obligationem debitorum in se suscepit, atque eo animo, ea mente, Titio repromisit, reuera quoque intercessisse videtur, et SCti exceptione debere esse tuta, contra quam in §. 2. atque hanc diuersitatem inducit sola intentio mulieris.

13. Sed cur ICtus dicit; *prope est, ut fiat intercessio?* Suberatne aliquod dubium?

Noui

Noui equidem, solenne fuisse Iuris auctoribus, ut molliori phrasi modestiam suam commendarent; puto tamen, hic latere aliquam causam, quare non fortiter dixerit, veram hoc casu esse intercessionem. Eruiamus eam: Sciendum igitur, intercessionem tunc demum esse veram, quando quis apud eum, qui alium habet sibi iam efficaciter obligatum, talem obligationem suo iubet esse periculo. Quod fit expromissione, fideiussione, constituto, pignore, etc. Vel, cum per participationem de nouo cum alio simul obligatur, quod fit mandando. Neutrum locum habet in nostro themate. Licet enim debitores defuncto iam fuerint efficaciter obligati, indemnitatis tamen promissio facta fuit Titio, qui eosdem sibi nondum habebat obstrictos; ut puta, ante aditam hereditatem. Atque hac de causa cautius videtur locutus fuisse ICtus.

14. Non ignoro, Iacobum Cuiacium in explicatione huius legis, in tractatu ad Africanum, in alia omnia iuisse; sed videbunt omnes, si vtramque conferant expositionem, me habuisse iustas causas dissentendi a viro summo; cuius sententiam exactius hic perpende-

pendere nolo, ne obtrectionis magis, quam veritatis causa, hoc fecisse videar.

15. Caeterum illud vnicum notabo, antequam finem imponam, hanc aequitatis benignitatisque laudem praecipue sibi vindicare posse Iulianum. Qui noluit, sub vano Iurisprudentiae nomine, perniciose contrahentium actus, contra illorum animi destinationem, aliorum torquere, sed sanctissimam fidei conseruationem iudicauit optimam esse iurisprudentiam. Solus namque Iulianus, et in *l. 6. ff. si quid in fraud. patr.* (quam capite secundo explicuimus) et in duabus legibus, hoc capite perpensis, aequitatis castissimum acerrimumque se probauit defensores: et agentium voluntatem acerbis iuris regulis benigne praeposuisse gauisus est. Nolim tamen eadem aequitatis laude alios iuris nostri auctores penitus priuari: Reliquias eorum perlege, et plenissime de animi moderatione, et aequitatis omnium Consultorum vehementissimo studio, te conuictum senties.

C A P V T S E X T V M.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

*Verba legis 3. §. 9. ff. de minor. proponuntur. 1.
Indicatur correctio illius legis facta ab Antonio
Fabro. 2. Quae damnatur, prolata explicatio-
ne eiusdem legis secundum receptam lectionem. 3,
4, 5. Breuiter mens Icti in hac lege elucidatur.
6. Exponitur secundum lectionem Florentinam.
l. 14. ff. de fideius. 7, 8, 9. Refutatur eius-
dem Fabri in hac quoque lege emendatio. 10.*

I.

Aperte falsum esse, quod Vlpianus ex
Pomponii sententia scribit, vel po-
tius scripsisse creditur, in *l. 3. §. 9. ff. de mi-
nor.* affirmare non dubitauit Antonius Fa-
ber. *l. 4. Coni. c. 5.* Audiamus prius Vlpia-
num, mox eum, eiusque editores, contra Fa-
bri accusationem defensuri. Ita ille in *d. l.
3. §. 9. ff. de minor.* Pomponius adiicit, ex
his causis, ex quibus in re peculiari filiifam-
ilias restituntur, posse et patrem quasi
heredem, nomine filii, post obitum eius, im-
petrare cognitionem. *

2. Dua

* Has voces Vlpianus in hac lege, et Iulianus in
*l. 39. pr. D. de Euiction. pro impetrare restitu-
tionem*

2. Duabus de causis falsi crimen huic loco impingit Faber: prima est, quod pater heres filii appelletur, cum tamen hoc, nisi valde improprie, non possit dici: altera causa est, quod eidem patri, qui vocatur *quasi heres filii*, nihilominus nomine filii concedatur cognitionis impetratio: hoc autem existimat valde absurdum: ideoque ista verba *post obitum eius*, tanquam contagiosa, censet abscindenda, ne etiam in reliqua deriuetur eiusmodi lues; et per *heredem* intelligit *dominum*.

3. De ipsa hac emendatione, quae certe plus audaciae habet, quam ingenii, quid sentiam, non opus est, ut pluribus verbis aperiam: nullam enim mutationem in hac lege necessariam esse, contendo. Explicabo Pomponium, conabor saltem.

4. *Quasi heredem* appellat is filii patrem, qui successor extitit filiofamilias militi. Neque hoc improprie, si bene attendas: quoniam verum quidem est, patrem, qui filio militi

tionem usurparunt. vid. CL. HERMANNVS NOORDKERK in *Decade Observationum* cap. 4. p. 70.

militi successit, improprie vocari heredem; sed vere, atque accurate, nominatur *quasi heres filii*, h. e. heres improprie dictus, qui tamen maximam cum herede habet similitudinem. Ita enim dictio *quasi* semper fere a nostris usurpatur. Pater non est heres filii familias militis, quia peculium istius occupat tanquam pater. v. l. 2. ff. de castr. pecul. Est tamen *quasi heres*, quia est successor vniuersalis: quapropter illi etiam Falcidiae datur detractio. l. 18. ff. ad leg. Falc. Apposite huc facit locus Quintiliani Decl. 273. *Nunc ad te transiit patrimonium, nunc coepisti vicem habere heredis.* et L. 128. §. 1. de reg. iuris. *Hi, qui in vniuersum ius succedunt, heredis loco habentur.* Nil mirum igitur, quod patri, qui successit in bona filii militis, concedatur etiam restitutio in integrum. Nam et Vlpianus noster in l. 6. ff. de rest. in int. docet, illam competere etiam *filiifamilias militis successor*. Vbi caute utitur ista voce generali. negari enim non potest, patrem esse successorem filii militis, quoniam post mortem filii omne ius acquirit in peculium castrense, adeoque in filii locum per omnia succedit. Sed pergamus.

5. Pater filii familias militis successor, id-
 eoque quasi heres, restitutionem potest im-
 petrare *nomine filii*, h. e. nomine quasi he-
 reditario. Quod nollem vir laudatus iuis-
 set inficias; ipse enim probat ex *l. 14. ff. ad*
leg. Falcid. aliud longe esse, quod quis fa-
 cit suo nomine, ab eo, quod quis facit no-
 mine hereditario. Sed et ipsa iuris ratio
 docet, heredem, qui quid agit tanquam
 heres, hoc omne agere ex persona defun-
 cti, et re ipsa nomine quoque defuncti,
 qui ius et causam agendi ipsi praestitit. *l. vn.*
Cod. ut act. et ab hered. et cont. her. §. 1.
Inst. de perp. et temp. l. 51. §. 3. ff. de euct.
l. 59. ff. de reg. iur. Et cur quaeso non li-
 ceat Vlpiano hic dicere *nomine defuncti*, eo-
 dem iure, quo dixit *ex persona defuncti*,
 in *l. 19. ff. de minor*? Vllane est inter has
 phrasas differentia? Sed ne quaeramus no-
 dum in scirpo.

6. Ex omnibus iam dictis haec elucescit
 mens ICti: „Pater, qui successit in pecu-
 „lium castrense filii ab intestato mortui, ex
 „persona illius potest impetrare restitui-
 „tionem in integrum, perinde ut quilibet
 „alius successor. Nihil hic occurrit falsi,
 nihil absurdi. Omnia sunt plana et iuris
 ratio-

rationi conuenientia. Aperte igitur inutilis, et nimis incauta in hac lege est emendatio Fabri. * Neque huic temeritati cedit altera eiusdem viri, caetera doctissimi, correctio, quam tentauit in *l. 14. ff. de fideiuss.*

7. Docet illic Iulianus, *obligationem fideiussoriam perimi, cum reus promittendi fideiussori suo heres extitit.* Idque tradit ex sententia Sabini, a quo diffidebat Proculus. v. *l. 93. §. fin. ff. de solut.* v. etiam *l. 21. §. 2. ff. de fideiuss. l. 38. §. vlt. ff. de solut.* Pergit Iulianus his verbis: *Quid ergo est?*

H 2

Tan-

* ANTONIVS FABER *Coniecturarum Iuris Ciuilis Libr. I. cap. 5.* post verba, *quid ergo est?* legit, *non tanquam.* „Non enim video, inquit,“ quomodo reus ex persona sua, id est, tanquam“ reus, conuentus, exceptionem soli fideiussori“ competentem opponere possit; quod cum“ facit, non tam dolose profecto, quam stulte,“ hoc est, ex Iuris imperitia facere credendus“ est: praesertim cum tota fideiussoria obliga-“ tione sublata, fideiussoriam quoque exceptio-“ nem omnino peremptam esse necesse sit.,, Verum haec FABRI sententia explosa est a FRANCISCO MARSIO GORDONIO *Praetermissorum Iuris Ciuilis cap. 15. in Thesouro Iuris Ciuilis T. II. p. 877.*

Tanquam a reo debitum petatur. Male quidam interposuerunt voculam *si*, ante *tanquam*, ex ignorantia locutionis, atque interpunctionis. *Et si exceptione fideiussori competente usus fuerit, in factum replicatio dari debebit, aut doli proderit.*

8. Ostendit Iulianus, integram plane atque illibatam manere obligationem rei promittendi, ipsumque, licet heres extiterit fideiussori suo, non nomine hereditario, sed tantum ex sua obligatione esse conueniendum; quoniam illa, per confusionem obligationis accessoriae, nulla plane ratione est immutata. Hinc sequitur, quod reus, quocum agitur ex propria ipsius obligatione, non possit habere exceptionem talem, quae fideiussori, cui heres extitit, ex propria competebat persona. Exempla pete ex *l. 25. §. 1. et l. 26. ff. de pact. et l. 7. ff. de except.*

9. Quod si reus, heres fideiussoris, utatur exceptione eiusmodi, quae personalis et propria erat fideiussori, suggerit Iulianus remedium: aitque, in factum replicationem esse dandam, h. e. si creditor alleget, quid cum fideiussore sit actum, atque hoc eiusdem personam tantum spectauisse, adeoque

que hoc factum reo, ex propria persona conuento, nihil posse prodesse, dabit praetor creditori replicationem, in qua facti istius commemoratio contineatur: et ex qua statim patebit inique exceptionem a reo esse obiectam. Quod si dubium sit, an tale factum, atque inde collecta conclusio manifesto repellat creditorem, addit Iulianus, exceptionem doli saltem profuturam; idque caute admodum. *v. l. 10. §. 2. ff. de pact. l. 25. §. ult. eod. l. 1. §. 4. ff. quod legat.* Ratio est, quod debitor sit in dolo, si probe sciens, nullam sibi competere exceptionem (utpote quae fideiussoris erat propria) illam tamen opponat: aut certe in lata culpa est, quod ignoret, se talem exceptionem iure non habere, et utroque casu exceptio doli habet locum. *l. 206. ff. de reg. iur.*

10. Ex his clarum est, turpiter errasse Antonium Fabrum, *lib. 1. Coni. cap. 5.* quod hunc locum plane subuertens ominosum istud *non* insertum voluerit ante *competente*. Praeterquam enim, quod rationes viri docti sint prorsus infirmae, quaeque ex superioribus facillime possint refutari, sciendum est, non dare illius emendationem

eum sensum, quem ipse ex illa educit. Nul-
lus enim ICtorum ita locutus est: *exce-
ptio fideiussori non competens*. Quid sibi
volunt haec verba? An notant exceptio-
nem, quae reo tantum, non vero fideiuf-
sori, competit? Atqui tunc nulla replica-
tio potest habere locum. An vero talem,
quae nec reo, nec fideiussori, vnquam com-
petiit? Sed hoc casu nulla poterat oriri du-
bitatio, quapropter lectio recepta, et omni-
um codicum fide firmata, debet retineri.

CAPVT SEPTIMUM.

SUMMARIUM CAPITIS.

*Correctio, quae absoluitur mutatione solius interpun-
ctionis, est tutissima, ideoque semper auctori pla-
cuit. cuius rei alibi quaedam exempla dedit. 1.
In hoc capite per illam restituantur. l. 45. ff. de
condit. et demonst. 2. l. 56. ff. eod. 3. l. 3. §.
1. ff. de itin. act. priu. ad quam et alterius e-
mendationis offertur electio. 4. l. 2. Cod. de pact.
pign. quae obiter explicatur. 5. l. 3. ff. de duo-
bus reis per hanc distinctionem liberatur ab ine-
pta tautologia. 6. l. 25. §. 7. ff. de vfuf. per
eandem vindicatur a correctione, quae ipsi literam
aufert, eaque aliter quoque, vt optio sit, tentatur.
7. l. 2. §. 1. ff. de cond. ob turp. caus. disse-
ctio centone, pristino nitori restituitur. 8. Deni-
que*

que tentatur, an per hanc Florentina lectio seruari possit, in l. 8. ff. qui et a quib. manum. contra correctionem summi Cuiacii. 9, 10.

I.

Libri Florentini, teste Ant. Augustino *l. 1. Emend. c. 4. et c. ult.* tali forma scripti sunt, ut non orationibus solum, sed ne verbis quidem ipsis sint distincti. Adeo ut mirandum non sit, multoties in separandis orationibus esse erratum, quod idem ille vir luculenter in *d. c. ult.* ostendit. Sic ut merito omnibus suaferit, si quid aut iniquum, aut minus apte scriptum reppererint, quod facile punctis ablatis, aut additis, restituatur, ut illud facere non dubitent. Non multum itaque a vero possum videri aberrasse, quod inter optimas atque tutissimas emendandi rationes retulerim hoc immutandae disputationis arcanum: quum, si de fide Augustini dubites, idem plane cum illo tradant Taurellus in praefatione, et omnes, qui ad venerandum, istud Themidis oraculum testes oculati sunt admissi. Placuit mihi haec emendandi methodus iam tum, cum ignorarem, Augustinum illius auxilio plurima loca optime restituisse: idem enim hoc

duce conatus sum, cum nondum legeram illius viri emendationum libros, in *disp. mea inaug. cap. 3.* * quibusdam exemplis, quae hic non repetam.

2. Prodeat ergo in hanc scenam primo *l. 45. ff. de condit. et demonst.* quae mihi quondam visa fuit difficillima; namque a Charonda, Pacio, Gothofredo, exhibetur hoc pacto: *Iulianus ait: Si heredi legatarius; cui sub conditione legatum erat SI HEREDI DECEM DEDERIT; id, quod ei deberet, heres accepto tulisset.* Quasi vero primo legatarius heredi, et rursus heres legatario fecisset acceptilationem: quo nihil est absurdius. Distingue hoc modo: *Iulianus ait: Si heredi legatarius, cui sub conditione legatum erat SI HEREDI DECEM DEDERIT, id, quod ei deberet heres, accepto tulisset.* Iam, innouata plane rerum facie, legatarius acceptum tulit heredi id, quod heres ei, h. e. legatario, debebat; et porro quaeritur, an per illam acceptilationem satisfecerit conditioni dandi decem. Atque ita fieri erat necesse.

3. In

* Quae inscribitur: *De quibusdam Coniecturis ex Iure Ciuili.*

3. In l. 56. ff. eod. tit. opus videtur remedio haud absimili. Ita vulgo illa exhibetur: *Cui fundus legatus est SI DECEM HEREDI DEDERIT, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset. Dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub conditione legata est.* Haec verba generaliter docent, dissimilem esse causam, si eadem res duobus sub conditione legata est, ab illo legato, quo vni duntaxat fundus legatus est sub conditione, *si decem heredi dederit*; ita vt ab vno ista conditio dandi decem scindi minime possit; a duobus vero, quibus eadem res sub conditione legata est, indistincte semper conditio possit pro cuiusque parte diuidi. Verum haec generalis regula erit fallax. Nam in conditione faciendi plane idem iuris est, siue vni, siue pluribus conditio iniuncta fuerit. v. l. 13. pr. et §. 2. ff. de man. test. l. 13. §. 2. ff. de statut. arg. l. 112. §. 2. ff. cond. demonstr. quapropter facile concedent omnes, multo melius legi hoc pacto: *Dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub conditione legata est. eadem sub conditione* scil. dandi, de qua in themate proposito agebatur. accedit, quod, nisi ita distinguas, vox *eadem* plane erit su-

peruacua. Quod non facile, nisi omne aliud auxilium deficiat, est statuendum.

4. Pergo ad l. 3. §. 1. ff. de itin. act. priu. cuius verba ita leguntur: *Item sciendum est, non tantum eum clam via uti, qui ipse prohibitus utitur: verum eum quoque, per quem quis id ius retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, utatur.* Verum illa lectio est nullius sensus, qui, seruatis verbis, vix potest commodus elici, nisi adhibita hac distinctione: *verum eum quoque (per quem quis id ius retinebat) si eo prohibito, per quem retinebat, utatur.* Ita ut in verbis parenthesis inclusis contineatur facti species, circa quam ICTus aliquid definiat. Quod si haec interpunctio minus placeat, acquiesces forte emendatione sequenti: *Verum eum quoque, qui per quem id ius retinebat, si eo prohibito per quem retinebat, utatur.* quae consistit in sola transpositione dictionis *qui*. Ego saltem nondum melius quid potui reperire.

5. In l. 2. f. Cod. de pact. pign. nisi distinctio mutatur, frustra te in explicatione inuenienda torquebis. Proferam illa verba tantum, quae vitii sunt affinia . . .
 emptori parata securitate circa eum

*eum quem obligaueras restituendum : con-
 uentionis fidem impleri (si negotium inte-
 grum est) Praeses iubebit.* „Fundus erat“
 venditus a Dionysio, cumque eius nomi-“
 ne emptori moueretur controuersia, Dio-“
 nysius alium fundum hypothecae dederat,“
 hac lege, vt hic restitueretur, si fundus ven-“
 ditus euictus non fuerit : datur sententia“
 contra euincentem.“ Ita themate proposito
 pergunt Impp. in verbis adductis, sed quae
 dispunctorum culpa sensu carent. Quid
 enim sibi vult *parata ista securitas circa
 fundum pignori datum restituendum?* Il-
 lam enim securitatem semper habuit em-
 tor : nullam enim nomine huius fundi, hy-
 pothecae dati, patiebatur controuersiam.
 Quapropter mecum sensum restitue per
 hanc distinctionem : *emptori parata secu-
 ritate, circa eum quem obligaueras resti-
 tuendum conuentionis fidem impleri (si ne-
 gotium integrum est) praeses iubebit.* h. e.
 Quoniam emptor, fundi sibi venditi no-
 mine, per sententiam iudicis factus est se-
 curus, quod attinet ad fundum alterum pi-
 gnori datum, praeses curabit impleri ve-
 stram conuentionem, iubebitque illum re-
 stitui ab emptore, si facultatem habeat : (ita
 enim

enim explico illa *si negotium integrum est*) alias emptorem condemnabit; omnia nunc sunt plana.

6. Occultiori adspersit menda *l. 3. ff. de duob. reis* inepta verborum distinctio huiusmodi: *Vtique enim, cum una sit obligatio, una et summa est: ut siue unus soluat, omnes liberantur: siue solvatur ab altero, liberatio contingit.* * Docere vult Vlpianus his verbis, plane vnum idemque in duorum reorum obligatione contineri. unde concludit, omnes reos debendi liberari, si vnus eorum soluat; et vice versa, liberationem contingere a reis stipulandi omnibus, per solutionem vni ex illis factam. Insulsa vero distinctio, tautologum inducit nobis Ictum elegantissimum, qui nempe bis, idque sine intermissione, inculcat omnes reos debendi liberari per vnus solutionem: primo his verbis, *si vnus soluat.* secundo, ut, si dis placet, copiam orationis

* Vlpianum tautologiae perperam accusavit *Auctor noster*, uti recte obseruat CL. HENRICVS THEODORVS PAGENSTECHER *Commentar. in Sexti Pomponii ad Sabinum De Re Testamentaria etc. Part. Altera p. 30.*

tionis ostendat, verbis aliis, *si solvatur ab altero*. Apage has ineptias: reddamus sensum Vlpiano dignum, hoc pacto: *ut, siue unus solvat, omnes liberantur: siue solvatur, (vni nempe, etiam) ab altero liberatio contingat*. Miror, tot viris doctis hanc labem latuisse.

7. Alia distinctionis species videtur prodesse posse eidem Vlpiano in *l. 25. §. 7. ff. de usufr.* adeo ut per illam recuperet vnam litteram, qua ipsi aliter perpetuo erit carendum. Verba *d. §.* haec sunt: *Quod autem diximus, EX RE FRUCTUARI, VEL (EX) OPERIS POSSE ADQVIRERE, utrum tunc locum habet, quotiens iure legati ususfructus sit constitutus, an et si per traditionem, vel stipulationem, vel alium quemcunque modum, videndum? Et vera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sextodecimo secutus est, omnia fructuario adquiri*. Ex his verbis statim apparet, hic loci quaesitum fuisse, non quid fructuarius acquirat, sed quis, et qualis fructuarius habeat ius istud acquirendi initio §. memoratum: adeoque non sine causa Cuiacius, pro *omnia*, ex Basilicis legendum putavit *omni, l. XI. Obs. 36.* Ego tamen, si villo modo

modo id fieri possit, nolim Vlpianum vel vna littera truncari, posse autem τὸ *a* feruari, modo a contagioso contubernio segregetur, contendo: scil. si legas: *omni a fructuario adquiri.* * Idem plane est sensus, non obstat linguae ratio, ideoque meam distinctionem Cuiacii emendationi praeferri malim. nisi et huic praeferas istam, qua legi posse puto *omni ea*, propter soni vicinitatem.

8. Hoc remedium in dispungendo constitit; addamus alterum, quod male coniuncta salubriter conglutinet. In *l. 2. §. 1. ff. de cond. ob turp. caus.* pessime ita ediderunt omnes: *Item si ibi dedero, VT REM MIHI REDDAS DEPOSITAM APVD TE, vel VT INSTRUMENTVM (MIHI REDDERES.* ** Quis enim fando audiuit instru-

* Conf. NOODTIVS *de Vusufructu Libr. I. cap. 16. Oper. T. I. p. 423.*

** Hanc legem sine vlla necessitate Auctor noster emendat, ut obseruat GVILIELMVS PAVW *in Variis Iuris Ciuilis Capitibus c. 6.* Cui quoque suffragatur IOANNES GVILIELMVS MARCKARTVS *in Probabilibus Receptorum Lectionum Iuris Ciuilis p. 65.* vbi, cum Auctoris nostri emendationem, quae τὰ *Vel, Vt* vno spiritu

strumentum non esse rem? Quis tantum interpolatoribus istis dedit auctoritatis, ut loco integerrimo turpissimum adsuere audeant centonem? Redde mecum pristino hunc locum nitori, hoc pacto; *Item si tibi dederò, VT REM MIHI REDDAS DEPOSITAM APVD TE, velut (aut veluti) instrumentum.* Haec verba exstant Florentinae: haec sensum habent optimum. Deportentur itaque verba ista infulsissima *mibi redderes.* neque in posterum in vlla legantur editione.

9. Denique tentemus, an per disputationis mutationem seruari possit Florentina lectio, in *l. 8. ff. qui et a quib. manum.* vnde ab omnibus fere interpretibus iniustissime est explosa. Verum, ut hoc commode fiat, sciendum est, lege Aelia Sentia cautum esse, ne fiat manumissio in fraudem creditorum. v. *pr. et §. 1. Inst. quib. ex caus. man. non licet.* Pro creditore, eadem in lege haberi etiam illum, cui in diem vel sub conditione sit debitum, teste Hermogeniano, in *l. 27. ff. qui*

ritu legendum iubet *Velut*, tum eiectionem extremorum verborum: *Mibi Redderes*, tanquam rem nullius momenti, reprobatur.

ff. qui et a quib. man. lib. Imo et legatarium, cui sub conditione legatum relictum est, eodem, quo caeteros creditores, iure cenferi; quemadmodum Gaius docet in *l. 29. §. 1. ff. eod.* Denique etiam fideicommissario legem Aeliam Sentiam, eadem ratione, qua caeteris creditoribus, prospexisse; quod ita placuisse mox laudatus Hermogenianus refert, in *l. 27. pr. ff. eod. tit.* Nunc verba legis nostrae 8 inspiciamus. Vulgo leguntur ita: *Cum is qui sub conditione debet manumittit fideicommissi causa: lex Aelia Sentia locum habet.* Sed cum idoneus sensus ex hac lectione non posset exsculpi, ideo quod nemo intelligeret, quid sibi vellet τὸ *manumittere fideicommissi causa*, locum emendandum esse censuit Cuiacius, vir, cuius nudum nomen est omni encomio maius, *l. 4. Obseru. c. 31.* et pro *fideicommissi causa*, reponi voluit *fraudandorum creditorum causa*: crediditque errorem ex notis * F. C. esse

* Litteras F. C. IOSEPHVS NERIVS *Analektorum Libr. I. cap. 8.* interpretatur *fraudationis causa*, ex aduerso VAN BYNKERSHOEK *Obseruationum Lib. VIII. c. 11. fraudandi fideicommissi causa.*

esse ortum, quas malefanus librarius interpretatus est *fideicommissi*, quum debuissent explicari *fraudandorum creditorum*. Quamuis autem Cuiacius suam emendationem firmet auctoritate τῶν βασιλικῶν, et quamuis omnes fere interpretes eam laudent, non tamen potui illam probare. Si enim verum sit, in vlllo manuscripto extitisse has notas F. C. nullus foret tam stupidus, quin illas exponeret *fraudandorum creditorum*, cum agatur de lege Aelia Sentia, in cuius tractatione haec phrasis non potest non frequentissime vsurpari; adeo vt debeat ei esse notissima. Adde, quod omnes glossae, si quae sint librariorum, (sunt autem plurimae) semper obscurioribus verbis et phrasibus clariora substituunt. quod, nisi manifestissimum foret, infinitis demonstrarem exemplis. Censeo itaque, verba esse retinenda, modo dis-punctio mutetur, hoc pacto: *Cum is, qui sub conditione debet, manumittit, fideicommissi causa lex Aelia Sentia locum habet.* *
Sensus

* Legis istius verum sensum e *Codice Florentino* addita interpunctione solide nec sine laude in-ventionis restituit *Auctor*, qui praeterea singu-lari eam commentatione persequi animum in-
I duxe-

Sensus est : Cum quis seruum, quem sub conditione rogatus est restituere, Titio puta, manumittit in fraudem Titii, lex Aelia Sentia propter illud fideicommissum locum habet, impeditque libertatem. Neque opus est, ut in hac lege addatur, manumissionem esse factam in fraudem creditoris ; Agitur enim de manumissione, et quaeritur, an lex Aelia Sentia habeat locum, ideoque per se patet, manumissionem poni factam in fraudem creditoris, vel illius, qui pro creditore habetur: Pro creditore autem habetur et legatarius, et fideicommissarius, licet his sub conditione aliquid sit relictum, ut supra probauimus. Nihil mirum itaque, si lex Aelia Sentia locum habeat propter fideicommissum, quod quis sub conditione debet.

10. Vides itaque, sensum ex recepta lectione colligi posse clarum, Africano dignum, et iuri conuenientissimum. Adeoque nimis feruide videtur Cuiacius omnem sensum, qui ex recepta scriptura posset elici, tanquam vesanum aut ineptum, risu silenti

tione duxerat, sed cum morte praeueniretur, cogitatis euentus minus respondit.

tiove dignum praeiudicasse. Neque turbamur auctoritate τῶν βασιλικῶν: praeterquam enim quod illis Florentina lectio, si fieri possit, semper sit praeferenda, notissimum est, Graecos saepissime substituisse phrasas faciliores. Eadem itaque ratione, quod Africanus affirmauerat hic loci de facti specie singulari, et quadantenus controuersa, illi mutarunt in regulam generalem, et quae omnibus erat notissima. in quo illos auctores τῶν κατὰ πόδας videntur esse secuti. Ex his itidem patet, pessime quosdam librarios nobis obtrusisse nefandum istud *non*, et legisse, *lex Aelia Sentia locum non habet*. Quae lectio in superioribus iam tacite est damnata. Quanquam credibile est, legem 27. *pr. ff. qui et quib. ex caus. man.* quae obscurissima est, huic errori dedisse locum. Alias forte istam legem conabor illustrare: nunc contentus Florentinam scripturam in supra adductis locis defendisse, hic finiam. Alia quaedam disputationis mutatae exempla, in sequentibus hic illic sparsa, lector beneuolus offendere poterit.

CAPVT OCTAVVM.

SUMMARIVM CAPITIS.

In libris ad Sabinum, et Plautium, continentur interpretationes Sabinianorum et Plautianorum. Idem obtinet in illis, qui ad Vitellium, ad Ulpianum, ad Neratium inscribuntur. Interdum duorum Ictorum, qui in eadem lege loquuntur, verba non bene distincta densissimis legem involuunt tenebris. 1. Huius rei exemplum illustre exstat in l. 4. §. 1. ff. de peric. et comm. rei vend. 2. Quae ex hoc arcano illustratur, aliorum correctione, et Merillii explicatione reiecta. 3. Sensus legis accuratius ex verbis ipsis exsculpitur. Natura venditionis, quae per auersionem fieri dicitur, lucide declaratur. 4. Denominationis istius redditur ratio. 5. In auersione latam duntaxat culpam praestat venditor. 6. Solum dolum ab illo abesse oportebat. 7. Ratio huius iuris redditur. 8. Venditio vini, aliarumque rerum fungibilium, ex quorundam Consultorum sententia, triplici ratione fieri potest. I. Per auersionem. II. Cum in singulas amphoras statuitur pretium. III. Cum certus vasorum numerus uno pretio, nulla bonitatis habita ratione, addicitur. 9. De ultima specie Sabinus agit in hac lege, uti late probatur. 10, 11, 12, 13. Eamque venditioni per auersionem statuit valde similem. 14. Condictio degustationis meliorem facit emptoris conditionem, si nempe absque degustatione periculum ad eum spectaret. 15. Similitudinem, quam Sabinus

binus statuebat, modo memoratam, Vlpianus in hac lege impugnat. 16, 17, 18. Refellitur explicatio Antonii Augustini. 19. Isidori locus exponitur. 20. Etiam in ipsa auersione nonnunquam venditoris est periculum. 21.

I.

Notavit Antonius Augustinus, Vir praeclarus, *l. 1. Emend. c. 6.* in libris ad Sabinum, et ad Plautium, ex quibus multa nobis supersunt fragmenta, interpretationes Sabinianorum et Plautianorum contineri. Idemque iudicium faciendum esse de illis, quae ad Vitellium, ad Vrseium, ad Neratium, inscribuntur. Esse autem in illis libris non semper distincta nomina notatorum, a nomine illius, ad quem commentabantur, distincte apparere nomina, in *l. 49. ff. ad leg. Falc.* et *l. 42. ff. de cond. et demonst.* et *l. 63. ff. de don. int. vir. et vxor.* aliisque, saepius tamen distinctionem illam fuisse neglectam; ideoque posse nos in illis facilius falli. erudita est et subtilis haec viri doctissimi adnotatio: quam tamen in rem suam vertere non potuisse plerique videntur interpretes. Videamus hoc capite, an eadem nobis in lege perobscura exponenda aliquid possit adferre utilitatis.

2. Vlpianus inter alios scripsit ad Sabi-
num libros LI. In nullis tamen eorum,
quod sciam, reliquiis Vlpiani verba distin-
guuntur a verbis Sabini: quae confusio
multos locos difficultate summa intricauit,
ex quibus *l. 4. §. 1. ff. de peric. et comm.
rei vend.* non est minimi momenti. In prin-
cipio illius docetur, neque acorem, neque
mucorem, a venditore praestari debere, si
non ita vinum venit, *ut degustaretur.* ve-
rum in verbis sequentibus Vlpianus sibi
contrarius adfirmat, indistincte, et semper
venditoris periculum esse ad degustationem
vsque, etiamsi vinum non ita venit, *ut de-
gustaretur.* *Dies enim, inquit, degustatio-
ni praestitutus meliorem conditionem empto-
ris facit.* quae ratio sententiam praecedentem plane subuertit. Quapropter etiam
multi viri docti * auxiliatricem istam parti-
culam *non*, veluti Deum ex machina, huic
loco insanabili, remedii causa, inferuerunt,
volueruntque legi: *dies enim degustationi
non praestitutus meliorem conditionem em-
ptoris facit.*

3. Quam-

* Conf. C V I A C I V S *Observationum Lib. r.
XXIII. cap. 34.*

3. Quamuis autem ego lectionem vulgata-
 tam, sicut est, nulla ratione defendi pos-
 se credam, eamque satis inepte propu-
 gnatam existimem a doctissimo Merillio
lib. 3. Variant. ex Cuiac. c. 12. odi tamen
 cane peius et angue obfcoenam istam at-
 que infauſtam particulam *non*; idcircoque
 quiduis potius, quam illam admiserim.
 Censeo tamen, totum locum facillime posse
 intelligi, atque aptissime sibi cohaerere, si
 verba vtriusque ICTi distincte ſeparentur
 hoc pacto: SABINVS. *Si auersione vi-*
num venit, custodia tantum praestanda est.
Ex hoc apparet, si non ita vinum venit, VT
DEGVSTARETVR, neque acorem neque
mucorem venditorem praestare debere, sed
omne periculum ad emptorem pertinere. VL-
PIANVS. difficile autem est, vt quisquam
sic emat, vt ne degustet: quare si dies de-
gustationi adiectus non erit, quandoque de-
gustare emptor poterit: et quoad degusta-
uerit, periculum acoris atque mucoris ad
venditorem pertinebit. SABINVS. dies
enim degustationi praestitutus meliorem con-
ditionem emptoris facit. Atque hac ra-
tione Vlpiani verba Sabinianis interiecta
existimo. Ita enim fieri solere, probant

leges supra ex Augustino adductae, vti et *l. 82. §. 4. et 5. ff. de leg. 1. l. 92. pr. ff. eod. l. 65. de acq. rer. dom.* aliaeque innumerae.

4. Excutiamus nunc paulo exactius sensum legis, ait Sabinus : *Si auersione vinum venit, custodia tantum * praestanda est.* Ita legitur Florentiae in hoc loco, et in omnibus aliis, quae de hac re faciunt mentionem. *Auersionem* nobis subiicere voluerunt alii librarii. ** sed inepte. adeo vt mirum sit, illos imponere potuisse doctissimo Alciato, vt *aduersio* legendum esse contenderit. *lib. VI. Parerg. Iuris c. 28.* Est itaque sciendum, quaenam venditionis species sit, quam Consulti *per auersionem* factam appellarunt. Exercuit quidem hoc negotium plerosque interpretes iuris nostri. (Videantur duntaxat principes illorum Anton. Augustinus *l. 3. Emend. c. 6.* Cuiacius *l. 8. Obseru. c. 15.* et Merillius *l. 6. Obseru. c. 25.*) Et

* *Haloander* legit *non tantum*, teste ANTONIO AVGVSTINO *Emendationum et Opinionum Libr. III. cap. 6.*

** Inter caeteros hanc lectionem tuetur HENRICVS ASVERIN *Libro Repetitarum Lectionum Iuris Ciuilis cap. 28. in Cl. EVER, OTTONIS Thes. Iur. Rom. T. IV. p. 45.*

Et sane haec res est valde difficilis et abstrusa. Videtur tamen satis perspicue breuiter ita posse expediri : Vinum auersione venire dicitur, quando omne seu vniuersum vinum, quantumcunque fuerit, sine mensura, vno pretio, emptori addicitur. Seu, quando indefinita vis quantitasque vini, quantumcunque et qualecunque illud, tempore venditionis, in certo loco contentum reperiat, vno eodemque pretio, tanquam alea, simul comparatur. Adeoque cum de mensura vini, et de qualitate, tempore traditionis futura, in emptione nihil certi exprimitur. *v. l. 35. §. 5. ff. de contrab. emt. l. 2. Cod. de peric. et comm. rei vend. arg. l. 1. pr. ff. eod.*

5. Auersione autem fieri talis venditio dici videtur, quia venditor omne periculum statim a seipso auertit, atque in emptorem transfert. Plerumque enim, venditione per auersionem celebrata, venditor claues horrei simul tradidisse videtur, atque ita se mox omni periculo atque etiam custodiae subduxisse. *arg. d. l. 2. Cod. de peric. et comm. rei vend.* in qua, cum melioribus editionibus, ita debet dispungi : *Cum autem VNIVERSVM, QVOD IN HORREIS*

ERAT POSITUM, *venisse sine mensura, et
claves emptoribus traditas, alleges; post
perfectam venditionem, quod vino mutato
damnum accidit, ad emptorem pertinet.* ma-
le nonnullae editiones ita exhibent: *cla-
ues emptoribus traditas, alleges post perfe-
ctam venditionem, quod etc.* id enim sensum
ineptum efficit. Adeo autem per clauium
traditionem liberabatur statim venditor, ut
nequidem ad custodiam, latamue culpam,
quae post contractum incideret, vlla ratione
teneretur. quoniam emptori per fictam
eiusmodi traditionem statim acquirebatur
proprietas, vti notum est ex §. 45. *Inst. de
ver. diu.* Quod si, venditione per auer-
sionem facta, claves a venditore non trade-
rentur, manebat ille quidem emptori obno-
xius, verum ultra custodiam, siue latam cul-
pam, non tenebatur.

6. Adeo ut inter ICTos, axiomatis loco,
videatur celebrata fuisse haec regula nostrae
legis, *si vinum auersione venit, custodia tan-
tum praestanda est.* Docet hoc ipsa auer-
sionis natura. docet quoque l. 62. §. ult. ff.
de cont. empt. vbi Modestinus refert, ita iu-
ris esse, etiamsi *res adsignata non sit.* Sic
ut de hac re nulla plane inter iuris auctores
fuerit

fuerit controuersia. Illud solummodo exigebant, vt ne quid dolo fieret a venditore. v. d. l. 62. §. vlt. Semper enim malae fidei emptio irrita est. v. l. 1. Cod. de resc. vend. l. 23. ff. de reg. iur.

7. Caeterum pro dolo habitum quoque fuisse puto silentium venditoris, qui sciebat bonitatem vini, quod tolli necesse erat, non duraturam vsque ad tempus, quo tolli deberet, h. e. commodissime poterat. Atque ita explico l. 15. ff. de peric. et com.

8. Ratio huius iuris est manifesta. Venditor enim in auersione addicit vinum, quaecunque hoc tandem tempore traditionis futurum sit; nihil ergo vltra dolum praestare debet. At si intelligit, vinum acidum aut mucidum fore, antequam emtor commode hoc tollere queat, dolo emtorem circumuenit, et quodammodo acetum vel vappam pro vino vendidisse potest cenferi. Et quamuis in auersione quasi alea venditur, nihil tamen proderit dolus venditori, quoniam oportet, vt etiam ex eius parte alea, siue incertum, veneat: adeoque sciens venditor non esse vinum, quod pro vino vendit, bonam fidem non praestat: quod tamen in omni emptione est necessarium.

9. Per-

9. Pergit Sabinus: *Ex hoc apparet, si non ita vinum venit, VT DEGVSTARETVR, neque acorem neque mucorem venditorem praestare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere.* Horum verborum sensus vt clare intelligatur, exacte notandum est, venditionem vini, aliarumque rerum fungibilium, ex quorundam Consultorum sententia, tripliciter celebrari posse. Primo, per auersionem, cum vniuersum vinum quantumcunque in horreo contineatur, et qualecunque tandem illud futurum sit, vno et confuso pretio, emptori addicitur, nulla mensurae facta mentione; hanc venditionis speciem satis perspicue supra exposuimus. Huic plane contrarius vendendi modus est, cum vinum ita venit, vt in singulas amphoras, pro bonitate vini, certum ac definitum pretium statuatur: adeo vt quodammodo tot sint emptiones, quot sunt amphorae. v. l. 35. §. 5. ff. de contr. empt. l. 5. ff. de peric. et comm. Tertia venditionis species indicatur a Sabino hic loci, quando nimirum certus numerus vasorum, et definita vini, in illis contenti, quantitas, vno et confuso pretio, non habita ratione, quaenam vini qualitas tempore traditionis futura sit, emptori addicitur.

10. Agi autem de hac postrema venditionis specie a Sabino in hac nostra lege, ita probo: Si vinum auerfione venit, statim perfecta est emptio, statim quoque dominium transit, traditis emptori clauibus; aut tantum lata culpa exigitur a venditore; periculumque acoris et mucoris semper ad emptorem pertinet, vti constat ex *d. l. 35. §. 5. ff. de cont. empt. l. 2. Cod. de com. et peric. rei vend.* et quae supra disputauimus. Quod si in singulas amphoras vini certum statuatur pretium, ex ipsa Cassii et Sabini sententia, quam Gaius refert, in *l. 35. §. 5. ff. de contr. empt.* non perficitur venditio, nec periculum vlla ratione ad emptorem transit, nisi post consummatam singularum amphorarum adimensionem. Idque propter hanc rationem, quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, vt in singulas amphoras, quas venditor admensus erit, pro vini bonitate pretium soluatur. v. *d. l.*

11. Ast in nostra lege Sabinus agit de tali venditionis specie, in qua, statim post venditionem, periculum omne ad emptorem pertinet; nullamque prorsus adimensionis facit mentionem: adeoque non potest vlllo modo explicari de venditione, qua certum
preti-

pretium in singulas amphoras est statutum. Agit enim de vendendi modo, qui auersioni est valde similis, cum tamen constitutio pretii in singulas amphoras ab auersione quam longissime distet. Neque etiam intelligi potest de venditione, per auersionem ipsam facta, quia his verbis non describitur natura venditionis auersione factae, verum ex illa iam delineata elicit Sabinus similitudinem inter venditionem, quae auersione fit, et illam, qua vinum non ita venit, *ut degustaretur*, ut constat ex verbis: *Ex hoc apparet, etc.* Tertiam itaque hic loci venditionis speciem proponit Sabinus. Sed praeter eam, quam modo explicui, tertia species excogitari nequit.

12. In venditione namque per auersionem, et mensura, et bonitas vini tempore traditionis futura, semper sunt incertae, et quasi aleae fit emptio. In venditione, qua in singulas amphoras pretium est statutum, mensura vini est definita, et bonitas quoque probabitur per degustationem. Non potest igitur dari tertia venditionis species, nisi talis, in qua mensura quidem certa est, at bonitas vini plane est incerta, quod fit, quando certus vasorum vini numerus, vno eodem-

eodemque pretio, non ita venit, *ut degustaretur.*

13. Sic ut tertia haec nostra venditionis species fit quasi mixta, et conflata ex venditione, quae per auersionem fit, et illa, quae in singulas amphoras certum constituitur pretium. Cessat autem in illa, perinde ut in auersione, praesumpta ista degustationis tacite conuentae conditio; nec admensio requiritur ad perfectionem contractus, quia emptor iam certam mensuram, certumque vasorum numerum elegit, et vinum in illis contentum, qualecunque tandem illud fit, probauit; adeoque non sine omni ratione putabat Sabinus, in hac venditionis specie, perinde ut in illa, quae fit per auersionem, omne periculum protinus ad emptorem pertinere.

14. Idque propter hanc similemue argumentandi rationem; In emptione per auersionem, sola custodia praestatur a venditore, idcirco, quia emptor, cum incertum sit quid vendatur, promittere videtur tacite, se contentum fore illo vino, quod et quale postea apparebit: similiter ergo, qui vno et confuso pretio mercatus est certum vasorum numerum, nec expresse pactus est, *ut*
vinum

vinum degustaretur, videtur itidem promittere, se contentum fore illo vino, quod in vasis venditis continetur, quaecunque tandem illud fuerit.

15. Vnde porro rite colligitur, diem degustationi praestitutum meliorem conditionem emptoris facere: nam die adiecto emptoris periculum non est, nisi post diem elapsum; contra vero, si dies praestitutus non sit, omne periculum, ex Sabini sententia, statim pertinet ad emptorem. Tota ergo Sabini doctrina in nostra lege breuiter ita potest percipi: „Vino per auersionem vendito sola custodia praestatur a venditore. „Idem est, si vno eodemque pretio veniit „certus vasorum numerus, et emptor expressse pactus non est, *ut vinum degustaretur*: quia dies degustationi praestitutus „amouet periculum rei venditae usque ad „diei lapsum, ad venditorem, adeoque meliorem emptoris facit conditionem.

16. Verum ante hanc vltimam rationem Vlpianus, nomine tecto, notam suam inferuit, atque ita nexum, quo verba Scaeuolae inter se cohaerent, reddidit plane obscurum. Impugnat autem Vlpiani nota non quidem ipsam regulam Sabini in principio legis

legis propositam, (haec enim apud omnes erat recepta) sed refellere conatur similitudinem, quam Sabinus statuerat inter venditionem *per auersionem*, et illam, qua vinum non ita venit, *ut degustaretur*.

17. Vlpiani argumentum est tale: Quoniam vix, ac ne vix quidem, certus vasorum vini numerus solet vendi, nisi hac lege nominatim adiecta, *ut vinum ante degustaretur*, ideo quoque, licet pactum istud silentio sit praetermissum, debet tamen ex intentione contrahentium haberi pro expresso, atque idcirco, si dies non est praestitutus degustationi, quia tamen ille ex praesumpta mente contrahentium necessario interuenire debet, poterit emptor degustare quandoque velit, nec ante degustationem erit emptoris periculum: quod si verum sit, sequitur, male a Sabino esse institutam comparisonem, inter venditionem, quae fit per auersionem, et inter illam, qua non ita vinum venit, *ut degustaretur*. Tota ratio Vlpiani huc redit: „In venditione per“
auersionem sola custodia praestatur a venditore, quia emptor censetur contentus esse voluisse qualicumque vino: at in venditione, qua non ita vinum venit, *ut degustaretur*.
K „stare-

„*staretur*, emptor censetur prius voluisse de-
„gustare, adeoque non sola custodia, sed
„omne periculum ad degustationem usque
„pertinet ad venditorem. sunt itaque hae
„species prorsus dissimiles, et a Sabino non
„iure inter se comparatae.

18. Habet autem Vlpiani nota hanc ratio-
nem; quod in contractibus bonae fidei,
qualis est emptio venditio, illa quae frequen-
tissime solent interuenire, semper a contra-
hentibus expressa intelligantur, quamuis
conceptis verbis conuentioni inclusa non
fuerint. v. l. 17. §. 1. ff. de aq. plu. l. 31. §.
20. ff. de Aedil. edict. Vides itaque, ab Vl-
piano reprehendi non ipsam regulam, quam
de venditione per auersionem, ex omnium
sententia, tradit Sabinus; verum collectio-
nem tantum, per quam Sabinus docet, idem
plane obtinere in venditione, qua non ita
vinum venit, *ut degustaretur*, siue, qua cer-
tus vasorum vini numerus vno eodemque
pretio simul distrahitur.

19. Ex quo ego infero, male ab Antonio
Augustino, quem itidem per distinctionem
hanc legem explicasse l. 3. Emend. c. 6. post-
ea deprehendi, introduci Vlpianum mox
post illa verba: *Si auersione vinum venit, cu-*
stodia

stodia tantum praestanda est. Ipsam enim regulam, vtpote omnibus probatam, Vlpianus reprehendere non potuit. Adde quod secundum distinctionem viri doctissimi, Vlpianus cum propria umbra dimicans introducit, dum ipse ex Sabini regula suam infert conclusionem, quae tamen non necessario ex illa sequitur, et istam suam conclusionem mox idem subuertit. Quo sane foret perridiculus.

20. Nec minori cachinno dignus esset, quam Isidorus, vir pietate quam doctrina melior, dum ex Varronis sententia, qua ille dixerat, ignem esse animum mundi, collectionem elicit falsam, et tamen propter illam, quasi Varronis esset, Varronem deridet; verba sunt *l. VIII. c. 6. Etym. Varro ignem Mundi animum dicit: proinde quod in Mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis.* Quam vanissime! qui cum est, inquit, in nobis, ipsi sumus, cum exit, emorimur. Ergo et ignis cum de Mundo per fulgura proficiscitur, Mundus emoritur. Hic bonus ille Isidorus putat, inepte a Varrone ignem esse appellatum animum Mundi. quare? quia ignis saepe de Mundo proficiscitur: per fulgura scilicet. Verum haec

collectio ex verbis Varronis non sequitur : nec potest quisquam esse adeo lapis , vt hoc credat , adeoque ipse vanissimus est Isidorus.

21. Antequam nunc finem imponam , breuiter moneo, posse equidem venditorem obnoxium esse periculo, licet per auersionem vinum vendiderit. Ex potestate namque legis alligatur periculo venditor, si de bonitate vini adfirmavit, aut dolose tacuit, cum sciret, bonitatem vini non posse durare ad illud tempus, quo ab emptore commodè potest tolli. *v. l. 15. ff. de peric. et commod. rei vend.* Quid si conuenerit, vt venditoris periculum esset ad degustationem vsque? Videtur fane haec conuentio auersioni plane contraria esse, eiusque notissimos egredi terminos, quoniam auersionis ea natura est, vt a venditore, modo in bona fide sit, periculum protinus auertat. Quod si tamen ita conuenit, puto pactum valere; licet enim per hoc certa futura sit vini bonitas, quantitas tamen poterit plane obscura atque incerta manere. Atque hoc sufficere ad id, vt auersionis natura non plane tollatur, manifestum est ex supra disputatis. Adeoque etiam in *d. l. 15.* haec verba: *Sine enim degusta-*

degustavit, siue degustando male probavit, non erunt impedimento, quominus statuamus, in illa lege agi de venditione per auersionem, prout iam supra illam fumus interpretati. Atque haec est mea de hac materia difficillima, et lege valde perplexa opinio. Affinia quaedam continebit caput sequens.

CAPVT NONVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

Sabinus Ictus credidit, in venditione, qua certus vasorum numerus eodem pretio simul addicitur, periculum statim transire ad emptorem. 1. Ideoque non potuit censere, vt in omni venditionis specie intelligatur tacita conditio de facienda degustatione. 2. Quapropter etiam in l. 1. ff. de peric. et comm. rei vend. duo diuersi loquuntur Icti. Sabinus nempe et Vlpianus. Verba illius legis, prout illa esse distinguenda coniicit auctor, proponuntur. 3. Eademque legis verba exacte perpenduntur, multisque argumentis probatur, in hac lege duos illos Ictos quemque suas agere partes. 4, 5, 6, 7, 8. Si periculum venditoris sit ad degustationem, ex similitudine rationis, debet etiam esse usque ad mensuram. 9. Defenditur Florentina lectio in §. 1. nostrae legis, expulsa editorum glossa. 10. An signatio vasorum tra-

ditionis vires habeat, dubitatum est inter Ictos. Hoc adfirmatur in §. 2. nostrae legis, ab Vlpiano, uti verisimile est, non a Sabino. 11. Transitus fit ad leg. 1. §. 3. ff. de hered. instit. quae itidem adscribi debet tam Sabino, quam Vlpiano, cuius solius nomen fert. 12, 13. Illud probatur, simulque illa lex purgatur duabus mendis. 14, 15. Denique in lege penultima ff. de codicill. simili distinctione verba Vlpiani discernenda esse a verbis Marcelli coniecit auctor, eamque coniecturam quibusdam rationibus fulcit, explosa correctione Antonii Fabri 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22.

I.

Ex illis, quae superiori capite disputauimus de venditione vini, deque Sabini sententia in ista venditionis specie, qua certus vasorum amphorarumque numerus vno eodemque pretio simul emptori addicitur, a qua dissentire Vlpianum euidenter demonstrauius, clarissime apparet, non posse Sabino tribui hanc doctrinam, quae tradit, semper, atque indistincte in venditione vini, si tempus degustationi non sit designatum, venditorem eatenus debere sustinere periculum, quoad vinum degustetur.

2. Quia Sabinus putauit, tacitam istam
de

de vino degustando conditionem non esse introducendam, praeterquam in ista venditionis specie, qua in singulas amphoras pro bonitate vini pretium est constitutum, vti dilucide probauimus, ex *l. 35. §. 5. ff. de cont. empt.* Sed si certus vasorum vini numerus vno eodemque pretio non ita venisset, vt degustaretur, credebat Sabinus, perinde vti in venditione per auersionem, ita hic quoque omne periculum protinus transire ad emptorem, negabatque locum esse isti, de degustatione tacite conuenta, quasi conditioni, quemadmodum ex *l. 4. §. 1. ff. de peric. et com. rei vend.* manifestum fecimus.

3. Atque idcirco credimus etiam, quemcunque facile posse perspicere, in *l. 1. ff. eod. tit.* itidem diuersas partes agere diuersos, licet eosdem, ICtos. Proponemus primum illius legis verba, prout illa distinguenda esse putamus, mox rationes opinionis nostrae sumus subiuncturi. Ita se habent:

l. 1. Vipianus lib. 28. ad Sabinum.

SABINVS. Si vinum venditum acuerit, vel quid aliud vitii sustinuerit, emptoris erit damnum: quemadmodum si vinum esset effusum, vel vasis contusis, vel qua alia ex causa.

causa. Sed si venditor se periculo subiecit, in id tempus periculum sustinere debet, quoad se subiecit. **VLPIANVS.** Quod si non designauit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustaretur vinum: videlicet quasi tunc plenissime veneat, cum fuerit degustatum. Aut igitur conuenit, quoad periculum vini sustineat, et eatenus sustinebit: aut non conuenit, et usque ad degustationem sustinebit. Sed si nondum sunt degustata, signata tamen ab emptore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris, nisi aliud conuenit. §. I. **SABINVS.** Sed et custodiam* ad diem mensurae venditor praestare debet: priusquam enim admetiatur vinum, prope quasi
nondum

* Hoc vocabulum repudiat **NOODTIVS** in *Comment. ad Pand. Oper. T. II. p. 413.* quoniam loco custodiam Ictus dicere debuisset periculum, addens, Vlpiano hanc vocem per incogitantiam excidisse, cuiusmodi errores Vlpiani *Probabilium Iur. Civilis Libr. I. cap. 9. et sequ.* complures adducit. Sed naturale videtur, custodiam praestari, cum, qui vinum per auersionem vendidit, nihil amplius praestare teneatur, quam vt ne amittatur, non, vt ne fiat deterius, quorum prius custodiam, posterius culpa nomine venit.

nondum venit. post mensuram factam venditoris desinit esse periculum: et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram vendidit, (sed) forte amphoras, vel etiam singula dolia. 2. Si dolium signatum sit ab emptore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo contra: VLPPIANVS. quod et verum est. magis enim ne summutetur signari solere, quam ut tradere tum videatur.

4. Nunc breuissime proponamus mentem amborum ICtorum. Et quidem primo generaliter Sabinus docet, emptoris damnum esse, si vinum venditum acuerit, aliudue quid sustinuerit vitii. Aqua aquae non adeo similis est, quam haec sententia istis verbis eiusdem Sabini in l. 4. §. 1. ff. eod. Ex hoc apparet, si non ita vinum venit, ut degustaretur, neque acorem neque mucorem venditorem praestare debere. Adeoque haec inter se contulisse erit explicationis loco. Ex hoc simul patet, grauius errasse Ant. Augustinum. lib. 3. Emendat. c. 6. * dum illas sententias prorsus similes, sine vlla ratione diuersis adscribit ICtis.

K 5

5. Sub-

* Posset tamen quis AVGVSTINVM excusare, quod dicto loco dubitanter subiecit: haec tamen opinio

5. Subdit porro ipse Sabinus exceptionem ab ista regula, nisi venditor se periculo subiecit: tunc enim periculum illius esse, quoad se subiecit. Potest autem venditor periculum vini venditi in se suscipere aut expresse, idque locum habere potest in omni venditionis specie, aut tacite, quod fit, si vinum vendatur ita, ut in amphoras singulas, pro illius bonitate, certum pretium statuatur. Atque hoc posterius docet Sabinus, ni fallor, in §. i. interpellatus ab Ulpiano, qui aliter de tacita hac periculi susceptione sentiebat, quique Sabini verbis interposuit suam opinionem, qua putabat, semper atque indistincte in venditione vini, si solam auersionem excipias, periculum pertinere ad venditorem usque ad degustationem, licet de illa nihil nominatim convenisset: idque ex tacita ista conditione et praesumta mente contrahentium, *quasi tunc demum plenissime veneat, cum fuerit degustatum.*

6. Non opinio non satis certa est; sed hoc mihi probabile in tantis Accursianorum tenebris. Ceterum AUGUSTINI sententiae subscribit NOODTIVS in Commentario ad Pand. Oper. T. II. p. 414.

6. Non posse autem illa verba, quae Vlpiano adscripsimus, Sabinum habere auctorem, per se manifestum est ex illis, quae capite proxime superiori disputauimus. Quia scil. Sabinus in venditione, qua certus vasorum numerus vno pretio simul addicitur, negauit, venditoris esse periculum; sed, quoties vinum non ita venibat, *ut degustaretur*, degustationem tacite remissam statuebat Sabinus: cum Vlpianus, plane contrarius, degustationem semper, ex conditione tacita, pactam videri hic loci adfirmet.

7. Sed et insuper, quae de signatione loquuntur, verba, manifesto sunt Vlpiani, quia in illis non tantum censet, degustationem semper videri tacite conuentam, sed praeterea adfirmat, eam praesumptionem non tolli, etiamsi ab emptore vasa fuerint signata. Cum tamen apud veteres valde fuerit controuersum, an non signatio vasorum eandem vim habeat cum traditione, ut constat ex §. 2. nostrae legis. quo concessio, indubitate statim post signationem deberet emptoris esse periculum. Certo certius itaque Sabinus, qui in venditione, qua vinum non ita veniret, *ut degustaretur*, nunquam admittebat tacitum istud pactum de facienda degustatione,

tione, nullo modo potuit praesumentam istam conventionem admittere, quando et nihil expressum erat de vino degustando, et praeterea accessisset vasorum signatio.

8. In §. 1. iterum introduximus Sabinum, cum, quia illic satis commode potest loqui, cum, quia quaedam sunt, quae necessario debet loqui. Docuerat Sabinus in principio legis, si venditor se periculo subiecit, illius periculum esse in id tempus, quoad se subiecit. Hanc regulam illustrare videtur Sabinus in his verbis hoc pacto: „Sed et tacite „periculum suscipere potest venditor, quod „fit, si vinum vendat statuto in singulas amphoras pretio: quia in hac venditione, „priusquam admetiatur, vinum quasi nondum venit, seu, ut in *l. 35. §. 5. ff. de contrah. empt.* loquitur, emptio haec quasi sub conditione adimensionis fieri videtur.

9. Verba autem haec: *et ante mensuram periculo venditor liberatur, si non ad mensuram vendidit (sed) forte amphoras, vel etiam singula dolia.* Vlpiano non possunt adscribi, quia ille putavit, in omni venditione vini, excepta tantum illa, quae per auersionem fit, venditoris esse periculum ad degustationem usque, licet de illa, disertis verbis,

verbis, inter contrahentes nihil conuenisset. Non potest autem degustatio recte fieri, nisi simul fiat etiam admensio. si enim degustatio instituatur ante admensionem, semper liberum esset venditori, alterius notae vinum in amphoras, vasaque immittere, atque ita emptorem ludibrio habere. Consequenter Vlpianus etiam credidit, omne periculum pertinere ad venditorem ad mensuram usque: Contra vero Sabinus, qui censebat, degustationem non intelligi tacite pactam, si vinum non ita veniret, *ut degustaretur*, convenientissime suae opinioni scribere potuit, periculum vini venditi statim ad emptorem transferri, si ille quasdam amphoras, vel etiam singula dolia, vno pretio non ita mercatus est, ut admetirentur. Quia in hac venditionis specie quemadmodum degustatio non intelligitur tacite pacta, ex sententia Sabini, ita nec admensio.

10. Ceterum illud praetermittere nequeo, mihi videri particulam istam (*sed*), quae Florentiae non exstat, sed ab editoribus est infarta, ex textu esse deturbandam: sensus enim per illam redditur plane ineptus: quasi vero semper, cum amphorae vel singula dolia veneunt, venditio debeat transferri

feri non facta esse ad mensuram; Hoc enim et ipse Sabinus pernegaret. v. l. 35. §. 5. ff. de cont. emt. Summa autem efficacia est, si cum Etrusco codice legas: *si non ad mensuram vendidit forte amphoras, vel etiam singula dolia*, ut ita Sabinus, per ipsa exempla, regulam a se propositam extendat, hoc pacto: „Etiam ante mensuram venditor periculo liberatur, si non ad mensuram vendidit, licet tantum amphoras, vel singula dolia, vendiderit.“ Quo casu quamvis plerumque ad mensuram solet fieri venditio, si tamen non tam amphora vini, quam vinum istud, quod in tali amphora continetur, in emptionem deducatur, adeoque maior bonitatis vini, quam quantitatis habeatur ratio, statim perfici venditionem putabat Sabinus, ita ut nec degustatio nec admensio esset necessaria, consequenter statim quoque periculum omne transibat ad emptorem.

II. Pergit Sabinus in §. 2. quaerens, vtrum signatio vasorum circa hasce venditionis species aliquid discriminis inducat, nec ne: Et contrarias Trebatii et Labeonis, super hac re, adfert sententias. ipse tamen Sabinus nihil certi videtur definiuisse: quia secundum

cundum ipsius sententiam non multum intererat, vtrum traditio interuenisse statuatur nec ne: quoniam in emptione non ad mensuram facta, et in emptione, qua vinum non ita venibat, *vt degustaretur*, statim emptoris periculum esse existimabat, etiam ante traditionem. Vlpianus autem, qui venditorem periculo supposebat vsque ad degustationem, vel mensuram, debuit magis sollicitus esse de traditione; quia post illam degustationi, adimensioniue, nullus locus potest esse relictus. Nolim tamen hac leui de causa cum quoquam dimicare, quia etiam Sabinus, saluo legis sensu, potest horum verborum auctor existimari. Nihil etiam de reliqua legis parte dicam, quia coniecturis potius, quam firmis rationibus, nobis agendum foret. Pergamus itaque ad aliam legem, cuius expositio et minus difficilis erit et magis certa.

12. Illa est *l. 1. §. 3. ff. de hered. inst.* * quae est ex Vlpiani *lib. 1. ad Sabinum*. Prae-

* Hanc legem quoque emendauit BYNKERSHOEKIUS *Observationum Libr. V. cap. I.* cuius emendatio menti Auctoris nostri ad amissim congruit.

Praemittam verba, prout circumferuntur, ut ita vitium clarius possit apparere. Ecce illa: *Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, ut dicat, LVCIVS TITIVS MIHI HERES ESTO.* Haec autem scriptura pertinet ad eum qui non per scripturam testatur, qui poterit etiam tribus verbis testari: ut dicat LVCIVS HERES ESTO: nam et MIHI et TITIVS abundat.

13. Agitur hoc in loco de formulis instituendi heredem, quas solennes et scrupulosas satis apud veteres fuisse, discimus ex Vlpiani nostri fragmentis *tit. 22.* Facile autem, quicumque non obesae prorsus naris est, hic tam Sabinum, quam Vlpianum, loquentem deprehendet. nemo enim ita de se ipse loquitur: *haec autem scriptura pertinet.* Difficile etiam est, ut aliquis se ipse tali modo corrigat, aut illustret.

14. Nondum tamen in portu nauigamus, licet diuerfas in hac scena detexerimus actores, duabus enim insuper mendis foede adpersus est hic locus. Docet namque recepta lectio, heredis institutionem non posse quinque verbis fieri in testamento scripto, verum ab illo tantum, qui non per scripturam

ram testatur. quod est absurdum. Vti et illud, quod tantum iste, qui nuda voce testatur, possit tribus verbis heredem facere: quasi vero hoc prohibitum foret in testamento scripto.

15. Quapropter ego huic loco iusta de causa concedo restitutionem in integrum, rescissa lectione priori, hoc modo: SABI-
NVS. *Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, ut dicat: LVCIVS TITIVS MIHI HERES ESTO. VLPIANVS.* Haec autem scriptura pertinet et ad eum, qui non per scripturam testatur: quin poterit etiam vterque tribus verbis testari, ut dicat: LVCIVS HERES ESTO, nam et MIHI et TITIVS abundat. Ita Vlpianus et latius extendit, et quodammodo corrigit regulam a Sabino traditam, et apposite, ni fallor, omnia sibi cohaerent.

16. Finem huic capiti imponet coniectura, quae similem fere distinctionem producet. Hanc tamen breuiter solummodo proponam, examen diligentius lectori relicturus. Lex est *penultima ff. de codicill.* quae difficultate sua plerosque interpretes vehementer torisit. Cui illustrandae ego

L

non

non reperio benigniorem, quam a distinctione petitam lucem. Plurima ad Marcellum notauit diligentissimus Vlpianus: vtriusque ICti nomina exhibent *l. 27. ff. de pign. et hyp. et l. 28. ff. de admin. tut.*

17. Existimo, eandem distinctionem male omitti in lege nostra, eamque restituendam censeo sic:

MARCELLVS. *l. 14. Digestorum.*

Is, qui unum filium habebat, cum codicillos ad illum scripsisset, intestatus decessit herede eo, (et) quem postea procreauit. Adgnatione sui heredis nemo dixerit codicillos euanuisse.

VLPIANVS. * *Igitur si nihil tum de posthumis sperauit (et) codicilli non euanescent; et (forte sed) quae relicta sunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus est, soluere compellitur, non etiam posthumus.*

MARCELLVS. *Sed etsi codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum*
puta-

* Haec explicatio *Auctoris*, CUIACIVM, vt videtur, secuti, dubitationem omnem non tollit, propterea, quod sine alicuius *Codicis* auctoritate facta est: Vnde alia explicatione vtitur *van de WATER Observationum Iuris Romani Libr. III. cap. 14.*

putaret alterum ex his prius decessisse, simili modo dici potest, omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres extitisset patri. — VLP IANVS. Imo duntaxat partem debet: Eorum tamen, quae pro parte praestari non possunt, nihil eorum praestandum: quoniam ille non fuerit filio ablaturus, nisi solum putaret successorem sibi futurum.

18. Ex hac lege, quae ob difficultatem suam inter cruces Interpretum non sine causa posset referri, per distinctionem nostram parumper expedita, videor posse colligere hunc sensum. Proponitur primo haec regula a Marcello: „Si quis in codicillo, ad“
 filium, quem vnicum habebat, scripto, lega-“
 ta aut fideicommissa nonnullis reliquerit,“
 et postea ei nascatur alter filius, certissimi“
 iuris est, per illam agnationem sui heredis“
 codicillos non euanuisse.“ Ratio est manifestissima. v. l. 6. §. 1. ff. de codic. hanc regulam breuissime quidem ita tradit Marcellus: puto tamen, illum voluisse, vt ex illa fieret collectio huiusmodi: „Adeoque filius“
 ille, ad quem codicilli scripti sunt, omnia“
 praestare solus debet, perinde atque si nul-“
 lus heres suus patri fuisset agnatus.“

19. Hanc coniecturam facio ideo, quia in specie simillima, qua pater duos filios habens putat, alterum decessisse, et ad illum, quem solum superstitem credebat, codicillos mittit, (quae species tractatur in verbis paulo post sequentibus,) Marcellus apertissime statuit, filium, ad quem codicilli scripti sunt, perinde omnia debere, atque si solus heres extitisset patri. Nullum est autem inter has facti species discrimen, quia in vtraque pater putat, vnum solummodo sibi filium heredem fore, cum tamen reipsa, et effectu duo illi existant heredes. Adeoque etiam Marcellus in vtraque specie eandem prorsus debuit habuisse opinionem.

20. Vnde sequitur, illa verba, quae Vlpiano adsignauimus, Marcello tribui non posse: sed Vlpianum in vtraque specie dissentire a Marcello. Vlpiani namque sententia in vtraque facti specie haec est. „Si,
„ue pater ad filium vnicum codicillos scri-
„psit, et postea illi nascitur alter suus heres,
„siue pater duos filios habens, et alterum
„decessisse putans, ad illum, quem solum
„superstitem credit, scribit codicillos, non
„nisi pro parte dimidia tantum, illa, quae in
codi-

codicillis relicta sunt, debentur ab eo filio,“
ad quem pater eos scripserat. Quod si in“
codicillis relicta sunt, quae pro parte prae-“
stari non possunt, nihil plane illorum de-“
betur, idque ex coniectura voluntatis, qua“
pater nihil illi filio ablaturus creditur, ni-“
si putasset, eum solum successorem sibi fu-“
turum.“

21. Breuiter itaque sententia Marcelli est
haec: „Si pater ad filium, quem sibi solum“
successurum credit, mittat codicillos, re-“
ipsa autem eueniat, vt etiam alius patri suc-“
cedat suus heres, nihilominus ille filius, ad“
quem codicilli scripti sunt, omnia debet in“
codicillis relicta, perinde atque si solus suc-“
cederet. Vlpiani nota est haec: „Imo filius
ille dimidiam duntaxat relictorum partem“
debet, et si res pro parte praestari ne-“
queunt, nihil plane illarum debet.“

22. Atque haec est mea de hoc loco ob-
scurissimo sententia, qua meliorem ab alio
nondum didici. Neque enim a me impe-
trare potui, vt assentirer Antonio Fabro, qui
lib. III. Coniect. c. II. verba illa, *imo dunta-*
xat partem debet, tanquam immaturum ine-
pti cuiusdam glossatoris foetum, penitus ef-

se delenda existimat: Neque etiam dubito, quin plerisque mea, vt probabilior, magis placitura sit, quam Fabri sententia. Vtrum autem Vlpianus, Marcellusue, dissentiat a Papiniano, in *l. 76. pr. et l. 77. §. 29. de leg. 2.* iam non examinabo diligentius. Eiusdem Ant. Fabri super hac re iudicium eodem in loco, quicumque huius rei desiderio tenetur, inuenire poterit.

CAPVT DECIMVM.

SUMMARIVM CAPITIS.

Utilitas interpunctionum in arte corrigendi breuiter memoratur. 1. Harum ope emendatur explicaturue Horatius l. 2. Od. 1. uti et l. 3. Od. 5. et posterior locus exponitur latius. 2, 3, 4. Idem fit in libro 3. Od. 27. duobus locis, uti et in l. 3. Od. 16. et lib. 2. Sat. 1. 5, 6, 7, 8. Marcialis eadem ope elucidatur. lib. 3. epig. 82. et l. 4. epig. 55. et l. 2. epig. 4. 9, 10, 11. idem lib. 1. ep. 116. tentatur. 12. Apuleji locus in principio Apologiae emendatur, et Varronis fragmentum apud Nonium tentatur ex eadem regula. 13, 14. Denique etiam D. Lucas in Act. Apost. c. IV. §. 9. et D. Paulus in epist. 1. ad Corinth. c. VII. v. 16. 15, 16.

I.

De utilitate, quae ex mutatione dis-
 ctionum deriuatur in Artem Emen-
 dandi, egimus in *capite primo*. specimina
 quaedam eius rei in legibus purgandis dedi-
 mus capitibus praecedentibus. Iam lubet
 adiungere pauca, quae in aliis auctoribus
 versabuntur, exempla. Horatium *l. 1. Ode*
1. acutissime per disputationem suam expli-
 cuit Rutgerius; idemque laudauit Claudii
 Puteani sagacitatem, quod eadem ratione
 eundem auctorem luce donauerit in *l. 2. Ode*
3. Tentemus nos quoque, illorum Heroum
 legere vestigia.

2. Et primo quidem videtur leuis menda
 inhaerere Horatii *l. 2. Ode 1. v. 10.* ita enim
 legitur in omnibus, quas vidi, editionibus:

Paulum seuerae Musa tragoediae

Desit theatri: mox ubi, etc.

sed offendet, puto, tersiores aures protinus
 illud ingratum *Musa seuerae tragoediae de-*
sit theatri. Nulla autem est Horatii cul-
 pa; ita namque oportuit esse interpunctum:

Paulum seuerae Musa tragoediae

Desit: theatri mox, ubi publicas

*Res ordinaris, grande munus
Cecropio repetes cothurno.*

Nunc Musa deest tragoediae, munus vero grande repetetur theatri. conuenientius multo, vt arbitror.

3. Apud eundem poëtam l. 3. Od. 5. ita editum offendi ab omnibus:

*Hoc cauerat mens prouida Reguli
Dissentientis conditionibus*

Focdis, et exemplo trahentis

Perniciem veniens in aeuum:

Si non periret immiserabilis

Captiua pubes. Signa ego Punicis

Affixa delubris, et arma

Militibus sine caede (dixit)

Derepta vidi.

Haec verba licet nullius mendae habeam suspecta, malim tamen adhibere interpunctionem huiusmodi:

- - - *veniens in aeuum.*

Si non periret immiserabilis

Captiua pubes? Signa, etc.

Haec enim interrogatio tam abrupte effusa optime exprimit vehementissimum, quo Regulus impellebatur, animi motum. Quid dubitatis patres conscripti? An non periret

iret captiua ista pubes, quae omni misericordia est prorsus indigna? Ipse vidi hisce oculis egomet signa nostra, etc. Posses etiam non incommode legere,

Is, scil. Regulus. (vel sic :) non periret, etc.
Verum, vt dixi, non est necesse.

4. Ceterum iam tacite indicaui, me non adsentiri Lambino, qui pro *trahentis* necessario reponendum putauit *trahenti*: potest enim Regulus dici ipse suo exemplo perniciem trahens in veniens aeuum; quum et sententia sua, qua captiuos occidi ab hostibus, quam redimi fatius esse, suaferat, et reditu suo Carthaginem versus, omnes impulerit, vt honestam mortem turpi captiuitati, aut iurisiurandi violationi alacriter praeferre non dubitarent. Quamuis autem Lambini emendatio sensum producat satis clarum, et facilem, volui tamen hanc meam coniecturam proponere, vt lectio recepta, * si fieri possit, defenderetur.

L 5

5. In

* Receptam lectionem *trahentis* cum *Auctore nostro* tuetur LAEVINVS TORRENTIVS
Comment. ad Q. Horatii Flacci Carmina. DIONYSIVS LAMBINVS vero, et, iam ante eum

GVILI-

5. In eiusdem libri *carm.* 27. bis erratum esse videtur a dispunctoribus. Ita enim facienda est distinctio v. 25.

*Sic et Europe niueum dolofo
Credidit tauro latus, et scatentem*

Belluis

GVILIELMVS CANTERVVS *Nouarum Lectionum Libr. VII. cap. 30.* legendum esse *trahenti* putarunt. Sed V. CL. RICHARDVS BENTLEIVS, *Comment. ad h. l.* receptam lectionem, tanquam poëtae menti prorsus contrariam, *Canteri* vero lectionem ex n era coniectura, sine auctoritate codicis depromptam, reiicit, nouamque huic loco medelam adfert, dum loco *exemplo trahentis* legit *exempli trahentis*, aiens, hanc vocem *trahentis* solitam fuisse cum genitiuo casu proferri, quam structuram cum ignorarent boni librarii, locum hunc ab iis contaminatum fuisse. Quid vero elegantis et reconditae constructionis in hac lectione occurrat, quemadmodum existimat BENTLEIVS, nemo facile deprehendet. Nam si quis *exempli trahentis* more Graecorum legere velit, omnino vocabulum *conditionibus* subintelligi debet, id quod idem ille substituit, sed huiusmodi Hellenismos purioris Latinitatis scriptores respuisse videntur.

*Belluis pontum, mediasque fraudes
Palluit; audax**

*Nuper in pratis, studiosa florum, et
Debitae Nymphis opifex coronae, etc.*

aliae editiones exhibent sic: *mediasque fraudes Palluit audax.* cum puncto periodum terminante. non aliter, ac si Europe eodem tempore et audax, et metu pallida, tauri tergo infederit per mare natanti. Credat hoc Iudaeus Apella, aut inanes excogitet subtilitates: ego distinctionem meam, quae est optimi sensus, malo.

6. Alter error est in v. 33. En verba:

Quae simul centum tetigit potentem.

Oppidis Creten, pater, o relictum

Filiae nomen, pietasque dixit

Victa furore, (vel.)

*Vnde? quo veni? ***

Lambinus et Cruquius veterem Scholiasten secuti, constructionem verborum hanc faciunt:

* Hanc interpunctionem iam exstare in *Horatii* editione, quae prodiit Parisiis Anno 1519. in fol. fassus est Auctor in Praefatione; vulgatam tamen pro veriore habet TORRENTIVS.

** Diuerfas huius loci lectiones BENTLEIVS congeffit.

ciunt: *O pater, et pietas, et relictum nomen filiae*, puta a filia. Verum in sensu reperiendo vterque misere cruciatur. Ego autem censeo, ita esse interpungendum:

- - *Pater! o relictum*

Filiae nomen! pietasque! dixit:

Victa furore

Vnde? quo veni?

Ita vero explicandum. „O Pater, cuius
„nudum nomen nunc mihi filiae tuae est
„relictum, cum in perpetuum fructus tui
„amoris, et consuetudinis, reapse mihi sit
„ademptus! o pietas patri debita! vnde, quo
„veni ego victa furibundo tauri amore?
Nomen autem patris relictum erat Europae,
quoniam ille etiamnum viuebat, adeoque
poterat ipsa se appellare filiam, vtpote quae
patrem habebat, et pietatem, qua in patrem
flagrabat, licet solo tantum nomine, h. e.
appellatione, exercere. Posset etiam locus
hic obscurissimus exponi hoc pacto: „O pa-
„ter, tibi non filia, sed filiae tantum nomen
„relictum est, et tua pietas victa est meo fu-
„rore, quo me tauro credidi.“ Atque ita
vulgata distinctio posset tolerari. Hanc po-
steriorem explicationem debeo eruditissimo
et celeberrimo viro, Petro Burmanno, cui
imma-

immane quantum! debemus. Vtramque tamen explicationem distinctionemque proponere mihi visum est, vt electio fieri posset.

7. Non possum propter elegantiam summam praeterire eiusdem poëtae verba in l. 3. Od. 16. v. 29. haec sunt:

*Purae riuus aquae, siluaque iugerum
Paucorum, et segetis certa fides meae,
Fulgentem imperio fertilis Africae
Fallit sorte beatior.*

*Quanquam nec Calabriae mella ferunt apes,
Nec Laestrygonia Bacchus in amphora
Languescit mihi, nec pinguia Gallicis
Crescunt vellera pascuis. **

Ita distinxerunt vulgo. quasi vero segetis fides, et riuus siluaque forent feliciores, et beatiori sorte fruerentur, quam Africae tenens imperium? Sed non attenderunt ad sensum, qui inde fluit, ineptum. Quapropter malim ita distingui:

*- - et segetis certa fides meae
Fulgentem imperio fertilis Africae
Fallit. Sorte beatior,*

Quan-

* Hunc locum aliter emendat BENTLEIUS.

*Quanquam nec Calabrae mella ferunt
apes, etc.*

Sensus est: purae riuus aquae, et exiguum nemus, et frumentum, quod parua copia, feliciter tamen prouenit, decipiunt, vel latent Africae regno potitum. nescit ille, quantum in his sit tranquillitatis, quantum voluptatis, libertatisque: Ego sum forte beatior illo, quanquam, etc.

8. Denique a leui macula purgabo eundem poëtam l. 2. *Satyra 1. init.* ita vulgo illic legitur:

*Sunt quibus in Satyra videor nimis acer,
et ultra*

*Legem tendere opus. sine nervis altera
quidquid*

Composui, pars esse putat, etc.

potest autem multo concinnius ita interpungi:

*Sunt quibus in Satyra videor nimis acer,
et ultra*

Legem tendere: Opus sine nervis, etc.

9. Apud Martialem lib. 3. epig. 82. laborant viri docti in versibus vltimis. Ecce istos:

*Hos Malchionis patimur improbi fastus
Nec vindicare Rufe possumus, fellat.*

Expli.

Explicationes adferunt plurimi, sed tales, quae nimia subtilitate fiunt fuitiles. Scriuerius putauit legendum esse *fellas*, idque explicat per *ineptis*. Ego puto, omnes tenebras esse ortas ex isto *Ruso*, quem plerique cum Malchione confuderunt, existimoque ad Rufum, Martialis amicum, scriptum esse hoc de Zöilo epigramma, adeoque posse per distinctionem rem peragi sic:

*Hos Malchionis patimur improbi fastus,
Nec vindicare Ruse possumus? Fellat.*

Vt adeo lepide poëta hac vnica voce, qua nefandam obiectat Malchioni turpitudinem, se vindicet a superbia fastidiosa istius Zöili, quam per totum enarrauerat.

10. Apud eundem poëtam *lib. 4. epig. 55.* debet interpunctio fieri huiusmodi:

*Luci gloria temporum tuorum,
Qui Gaurum veterem, Tagumque nostrum
Arpis cedere non sinis disertis:
Argiuas generatus inter vrbes
Thebas carmine cantet, aut Mycenae,
Aut claram Rhodon, aut libidinosae
Ledaean Lacedaemonis palestras:
Nos Celtos, etc.*

Male

Male editiones fere omnes, paucissimis exceptis, post *inter vrbes* ponunt punctum, quod sententiam claudit. ita enim Lucius non distinguitur ab eo, qui inter Argiuas vrbes generatus est, cum tamen illi euidentissime opponantur. Hanc quoque distinctionem, vt obscuritas dispellatur, admonitione dignam existimaui.

11. In l. 2. Epig. 4. apud eundem poetam vulgatum est ita:

*Quare non iuuat hoc, quod estis, esse?
Lusum creditis hoc iocumque, non est
Mater quae cupit esse se sororem,
Nec matrem iuuat esse, nec sororem.*

Ego malim ita distingui:

*Lusum creditis hoc, iocumque? Non est.
Mater quae etc.*

Non tamen video rationem, cur pro *mater* legi debeat, cum Scriuerio, aliisque, *matrem*. Construe hoc modo: „Quae mater cupit esse se sororem, illam nec matrem iuuat esse, nec sororem. similiter fere vt apud Virgil. * *Vrbem, quam statuo, vestra est.* ** vbi de hac locutione plura viri docti.

12. Apud

* *Aeneidum Libr. I. v. 577.*

** Haec tamen verba sine vlla mutatione casus, vel

12. Apud eundem scriptorem liceat mihi semel hariolari; Epigramma CXVI. libri primi est tale :

Quaedam me cupit inuide Procille

Toto candidior puella cycno,

Argento, niue, lilio, ligustro.

Sed quandam volo nocte nigriorem,

Formica, pice, graculo, cicada.

Iam suspendia saeva cogitabis.

Si noui bene te Procille uiuis.

Hoc multo suauius esse mihi videtur, si legas ita :

Quaedam me cupit inuide Procille,

Toto candidior puella cycno,

Argento, niue, lilio, ligustro.

Iam suspendia saeva cogitabis.

Sed quandam volo nocte nigriorem,

Formica, pice, graculo, cicada.

Si noui bene te, Procille, viues.

Ita

vel ordinis, satis recte intelligi possunt, modo mutantur rationes distinguendi. Igitur de mo post vocabulum regnis signo interrogandi, sic lege :

Vultis et hic mecum pariter considerare regnis

Urbem quam statuo, vestra est; subducite
naues:

Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.

M

Ita enim pro *viuis* habent plurimi codices Non tamen contendere ausim, ita poëtam scripsisse. nam si pro *cogitabis* cum Ramiresio *, viro ingeniosissimo, reponis *cogitabas*, potest ordo versuum quadantenus vulgaris tolerari.

13. Apud Apuleium initio laudatissimae Apologiae locus est admodum vexatus: verba ipsa apponam: *Quod cum tu solertissime animaduertiſſes*, (loquitur auctor ad Claudium Maximum de Aemiliano), *et idcirco cum denuo iussisses proprio nomine accusa-*

* LAVRENTII RAMIRESII DE PRADO *Hypomnemata ad Martialem* prodierunt Parisiis 1607. in forma quarta. Quam quidem editionem IULIVS CAESAR SCALIGER *Epist. 466.* propterea carpit, quod multa in ea inueniantur, quae dudum ab aliis sint obseruata: Verum VINCENTIVS PLACCIVS in *Theatro Anonymorum et Pseudonymorum p. 518.* et 530. egregiam huius adolescentis indolem impense laudat; imo ex materiae, quam is pertractat, grauitate, coniecere minime dubitat, non *Ramiresium* adolescentem discipulumque, sed *Franciscum Sanctium* (siue FRANCISCVM SANCHEZ DE BROSSES auctorem *Minervae Sanctianae*) eius Praeceptorem, hunc commentarium elucubrasse,

accusationem delatam sustinere, pollicitus ita facturum, ne sic quidem quitus est. Ut cominus ageret percellis, etiam aduersum te contumaciter eminus calumniis velitur. ita praefert editio Elmenhorstiana. Gentilis vero excudi curauit sic: *Vbi, ut cominus ageret, propellis, etiam aduersus te, etc.* Mihi vero totus locus commodissime videtur posse sanari hoc pacto: *pollicitus ita facturum, ne sic quidem quitus est, ut cominus ageret, percelli, (siue propelli) sed etiam (aut sed iam) et aduersum te contumaciter eminus calumniis velitur.* ita sensus per leuissimam mutationem optime fluit.

14. Varronis fragmentum citat Nonius duobus in locis. nempe in *castum*, et in *acre*. verba sunt, *demittis acres pectore curas cantu castaque poësi.* in altero tamen loco Nonii editio Iuniana* habet *dimittisque*. Inde conieci quondam, ita esse scribendum:

- - - pectore curas
Dimittisque acres cantu, castaque poësi.

M 2

ut

* Prodiit haec editio *Antwerpiae* 1565. in forma octaua.

vt ita sola distinctio nobis carmen redonaret. Neque etiam nunc huius coniecturae poeniteret, si modo Varro in Parmenione (ex quo nobis hoc fragmentum restat) hexametris usus sit, de quo tamen valde dubito.

15. Hoc autem interpunctionis remedium valde commendari debet cuicunque ex eo, quod etiam in libris sacris, seu nouo testamento, vbi omnis crisis est odiosissima, maximam possit praestare vtilitatem. Vnica enim distinctio saepe totam rerum faciem plane mutat, et sensum a priori diuersissimum producit. Dabo vnum alterumue exemplum. In Actis Apostol. c. IV. §. 9. videtur commodissime ita distingui posse: Ἐἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενέος, ἐν τίνι ἔτος σέσωται; Hoc est, an hodie instituetur quaestio de nobis? an inquiretis in istam sanationem? Γινώσκοντες, πᾶσιν ὑμῶν, etc. Non opus est anxio super illa re examine, ipse palam profiteor. Notum sit omnibus vobis. - Aliter vulgo dispungitur; verum non tam concinne et clare, vt puto.

16. In epistola Pauli ad Corinth. 1. cap. VII. v. 16. ita vulgo interpunctum est: τὶ γὰρ

γὰρ οἶδας γύναι εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας
 ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; εἰ μὴ ἐκάστω ὡς
 ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἐκαστον ὡς κέκληκεν ὁ κύριος, ἔτω
 περιπατεῖτω. Hic mihi non liquet, quem-
 admodum particulae εἰ μὴ coniungi pos-
 sunt cum imperatiuo περιπατεῖτω. Ideoque
 mallet, si linguae ratio permittat, distin-
 gui sic: εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, εἰ μὴ; ἐκάστω,
 etc. hoc sensu, vnde nosti marite, an vxo-
 rem saluabis, nec ne? tunc omnia sibi apte
 cohaerent. Viderint ergo viri eruditissimi,
 qui omnem aetatem in Graecis litteris et
 Theologiae studiis posuerunt, quantum uti-
 litatis ipsis possit adferre distinctio puncto-
 rum. * Gaudebo, si haec duo exempla, li-
 cet nullius sint frugis, calcar et stimulum
 subdiderint aliis, vt simili ratione, sed lon-
 ge meliori successu, lucem adferant sacris
 litteris.

CAPVT VNDECIMVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

Geminationis summa est in arte corrigendi utilitas.

1. *Per illam restituntur l. 4. §. 1. ff. de decr.*

M 3

ab

* Vid. Auctor in Praefatione.

ab ord. fac. 2. l. 6. §. 6. ff. de iniust. rupt. 3. l. 13. §. vlt. ff. de milit. test. 4. l. 8. §. 2. ff. de pecul. leg. 5. *Cuius remedium simile est illi, quo adiuuatur* l. vlt. Cod. Theod. de Iurisd. 6. Legi 22. §. 7. ff. solut. mat. *geminatio succurrit, atque etiam alia correctio.* 7. *Sola vero geminatio lucem adfert.* l. 51. §. 3. ff. de euict. 8. *Vti et* l. 1. §. 14. ff. ad SCtum Trebel. 9. *Denique etiam difficillimae* l. 55. §. 2. ff. de legat. 3. *subministrare conatur remedium.* 10.

I.

Egimus *capite primo* de modo scribendi, quo librarius exemplaris Tusci vel litteras solas, vel etiam integras interdum voces, quae iterari geminariue, sensu euidentissime ita postulante, debebant, semel tantum, compendii faciendi causa, exarauit, ne vlllo quidem signo addito, ex quo posset constare, quando litterae vocesue semel tantum scriptae bis deberent legi. Simulque ostendimus, suauem prorsus et certissimam legibus adferri posse medelam, quae ex ratione ista scribendi, nobis plane incerta, depromitur. Iam vocat nos ordinis ratio, medicinaeque illius cum praestantia, tum facilitas, nos impellunt, vt eam locis quibusdam male adflictis adhibeamus,
ne

ne tantum verba et inanem ostentationis fumum videamur vendidisse.

2. Inter illos autem vel maxime illa indigere videtur *l. 4. §. 1. ff. de decret. ab ord. fac.* Verba ipsa praemittam, atque ita faciam semper, ut tanto clarius de vitio eiusque medela cuius constare possit. haec sunt: *Proinde (ut solent) siue decreuerint de publico alicuius, vel praedia, vel aedes, vel certam quantitatem praestari.* Malum protinus fit manifestum. haec enim *de publico alicuius* sunt nullius frugi. Viderunt quidem vitium librarii, sed non sustulerunt: alii namque libri exhibent, *de publico aliqui*, alii vero, *alicui*. posterius est proxime verum. scripsit enim Ictus: * *Proinde (ut solent)*

M 4

* Felicior est coniectura Auctoris nostri, quam RAEVARDI *Variorum Lib. V. cap. 6.* „Quo-
nam enim pertinent, inquit, haec verba: *pro-
inde ut solent*, nisi dixeris, *proinde* idem esse,
quod *propterea*, hoc est, propter dimissionem
debitoris: idque licet durum sit, tamen non
reprehendo, quamvis interim non ignorem,
huius responsi sententiam reddi facillimam
posse, leui correctione adhibita, hunc in mo-
dum:

solent) siue decreuerint de publico alicui ius, vel praedia, vel aedes; vel certam quantitatem praestari. Optime nunc distinguitur ius, a praediis, aedibus, et certa quantitate; et potest facile, vel pro emphyteusi, (v. l. i. ff. si ag. vectig.) vel pro qualicunque feruitute, accipi. Atque ita vides, ignorationem geminationis facillimae densissimis hanc legem inuoluisse tenebris, quae nunc prorsus sunt dispulsae.

3. Eidem Vlpiano idem potest prodesse remedium, in l. 6. §. 6. ff. de ini. rupt. irr. test. Postquam enim istuc docuerat, militem, ex militari delicto capitis damnatum, posse testari ex rescripto D. Hadriani, et quidem iure militari, (quod eleganter idem probauit ICtus, in l. ii. ff. de test. mil.) quaestionem subiungit hanc, an testamentum antea factum, si militi permissum est testari, valeat, an

„dum: Siue largiti sint pro indemnitate, vt solent, facile siquidem mihi persuadeo, sic apud Vlpianum scriptum fuisse, siue largiti sint pro ind. vt solent, hoc est, pro indemnitate, idque non considerans Tribonianus, cum pro indemnitate scribere debuisset, proinde reposuisse videri potest.

an vero, vt poena irritum factum, de nouo sit reficiendum? eamque decidit his verbis; *Et, si militari iure ei testandum sit, non dubitari oportet, quin si voluerit id valere, fecisse credatur.* Sed inepta haec sunt, ni fallor; non enim, quo modo miles possit testamentum facere, quaerit Vlpianus, sed hoc, an testamentum prius factum valeat sola voluntate, an vero reficiendum sit? i. e. de nouo testamentum condendum? Adeoque conuenientissime respondebit ICtus ita: *dubitari non oportet, quin si voluerit id valere, refecisse credatur.* Eademque eius mens erit, quae Triboniani, in §. 4. *Inst. de mil. test. dicendum est, valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate.* i. e. vt Vlpiani verbis vtar, quia miles sola voluntate creditur refecisse.

4. Quoniam autem in militare incidimus testamentum, simili fere opera restituamus integritati suae legem corruptam, sub titulo de testamento militis, praesertim quum et illa Vlpianum habeat auctorem: lex est 13. §. vlt. ff. d. t. verba sunt: *Perinde habendum est, acsi eidem seruo libertas simul et hereditas directa data esset, quae utraque ad eum peruenire testatorem voluisse negari non potest.*

potest. Agitur illic de *hereditate* et *libertate*, et sequitur *quae utraque* in numero multitudinis: quod factum inuito Prisciano nullus negauerit. Sed sola est culpa descriptorum: scripserat enim Ictus: *Quae ut utraque ad eum perueniret testatorem voluisse, negari non potest.* Haec indicasse erit probationis loco, adeo ut mirandum sit, vitium tam manifestum a nemine animaduersum, nedum sublatum, fuisse.

5. Pergamus ad l. 8. §. 2. ff. de pecul. leg. quae exhibetur hoc pacto: *Qui Stichum et Pamphilum seruos habebat, testamento eos manumisit, et unicuique suum peculium legauit, placet, quod alteri debet, de peculio eius decedere et alterius accedere legato.* Sed ridicula prorsus est haec lectio: Quasi vero illud, quod testator alteri ex seruis debebat, detrahendum foret ex illius peculio, ut prodesset alteri seruo, cui dominus nihil debebat. Quo quid fingi potest ineptius? Scribe; seu potius veram scripturam exhibe, hoc pacto: *placet, quod alter alteri debet, de peculio eius decedere, et alterius accedere legato.* h. e. Quod alter ex seruis conseruo suo debet, de peculio illius, qui debet, est detrahendum, ita ut per hoc augeatur peculium
lium

lium illius serui, cui hoc debetur. Haec est res notissimi iuris, eiusque exceptio sola est, si quid debetur seruo, qui in ipsius serui, qui debet, est peculio. hoc enim *ex peculio legato non deducitur, quamuis conseruus eius sit. l. 9. ff. de pecul. leg.*

6. Idem fere error videtur implicuisse *l. ult. C. Theod. de iurisd. l. 2. t. 1.* cuius haec sunt verba: . . . *sortito tamen ad iudicium vocabuntur, ne capite atque innocentia alterius iudicio electi iudicent.* quorum sensum fateor me non capere. quod si mecum reponas; *ne de** (cum Iac. Goth.) *capite, atque innocentia alterius,** alterius iudicio electi iudicent.* sensus erit optimus, atque facil-

* DN. RITTERVS ad hanc legem notat, in *Codice Wurceburgensi*, legi *ne capite*; Nec negauerim, cadente aeuo, quo haec lex scripta est, vitiosa ellipfi assumpta ex consuetudine cum Graecis, praepositionem *de*, sine qua haec verba facile intelliguntur, non a *librario*, sed ab *auctore* legis, omissam esse.

** Hanc vocem *Auctor noster* contra Manuscriptorum fidem sine necessitate intrusit, vti obseruat, qui noua simul huic legi interpunctione succurrit RITTERVS in *Praefatione ad Cod. Theod. ex editione Iacobi Gothofredi T. I.*

facillimus. hic nempe. „ne de capite atque
 „innocentia senatoris iudicent, qui aliorum
 „senatorum arbitrio sunt electi: Ne vita
 „vnius ex senatoribus pendeat a sola alio-
 „rum senatorum voluntate.

7. Verum multo maiori cachinno dignus
 est sensus, quem recepta lectio ingerit, in
l. 22. §. 7. ff. sol. matrim. Sin autem tan-
 tus furor est et forsitan altera persona
 (velit) vel propter saevitiam furoris, vel
 quia liberos non habet, procreandae sobolis
 cupidine tenta est (dirimere).* Inclusa his
 notis

■ CUIACIUS in *Comment. ad L. 1. C. de digni-
 tat.* HUGO DONELLVS in *Comment. Iuris
 Ciuilis Libr. VIII. cap. 2.* et HVBERTVS GI-
 PHANIVS in *Enarrationibus ad L. 8. C. de
 Repud.* hunc §. 7. vnacum duobus insequenti-
 bus §§. a Triboniano sub persona Vlpiani in-
 terpolatum esse, contendunt, eorum tamen sen-
 tentiam pererudite refutauit *van BYNKERS-
 NOEK Observationum Libr. VIII. cap. 15.* Et
 sane, si quis diligenter consideraauerit, quae de
 Hellenismis Vlpiani attulit HEINECCIUS.
Opusculorum p. 696. in homine semigraeco, et
 qui collabente iam latinitatis flore scripserit,
 barbarismos quosdam et soloecismos occurrere,
 minime mirabitur.

notis non sunt in archetypo Tusco. Sed praeterea illepidos et inelegantes fuisse oportet librarios istos, atque editores, qui nobis obtrusum volunt, mulierem posse cupidine procreandae sobolis tentatam esse ob hoc solum, quod furor mariti sit terribilis. Solet enim, saltem hodie, excitari ista cupido multo facilius per elegantem corporis ornatum, et decoram membrorum speciem, quam per horrendam istam et larualem faciem hominis furibundi. Sed ad seria. Locum hunc ita lego integrum, insistens vestigiis libri Etrusci: *Sin autem tantus furor est, . . . et forsitan altera persona velit* (ita recte illud *vel*, quod Florentiae exstat, alii explicuere librarii) *propter saevitiam furoris, vel quia liberos non habet, et procreandae sobolis cupidine tenta est, licentia erit compoti mentis personae furenti nuncium mittere.* Illud enim (*dirimere*) inepti est glossatoris, qui aliter sensum excudere nequibat.

8. In l. 51. §. 3. ff. de euct. geminatio eiusdem particulae et multo faciliorem producit intellectum. Vulgo ita legitur: *Vt, cum servus post mortem emptoris heres institutus est, iussuque heredis emptoris adiit heredi-*

reditatem. Nam actione ex empto praestare debet hereditatem; quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio ut servus traderetur. Verum haec lectio videtur inculcare, quod heredi emptoris debeatur solummodo hereditas, quam iussu eius adiit servus a defuncto emptus, non vero ipse servus. quod falsissimum esse quivis mecum fatebitur. Quapropter ita mecum scribe: Nam actione ex empto praestare debet et hereditatem. h. e. etiam hereditatem. „Non „tantum servus emptus, sed etiam hereditas „per ipsum adita praestanda est heredi emptoris, cum tamen ipsi emptori solus servus „praestandus erat: adeoque in hoc plenior „heredi competit obligatio, quam ipsi emptori. Atque hoc probare Vlpianus istic loci intendebat.

9. Pergamus eidem Icto nauare operam, in l. i. §. 14. ff. ad Senat. Trebell. vbi illius verba plane hiulca exhibentur sic: *Curatori tamen adulescentis ab adulescente poterit restitui hereditas; quoniam necessaria non est auctoritas ad restituendum. Idem tamen Vlpianus in §. praeced. docuerat, pupillum non posse tutori suo hereditatem restituere, quia tutor in rem suam auctor esse non potest.*

est. Neccessaria est itaque auctoritas ad restitutionem. Hoc autem licet sit verissimum, curatoris tamen auctoritate in hac specie minor non indiget. haec est mens Icti. Sed qua ratione ex verbis propositis ista exsculpetur? An cum aliis Mss. infarciemus *auctoritas curatoris?* minime. Legamus modo: *Quoniam iam * necessaria est auctoritas ad restitutionem.* h. e. In hoc proposito minori neccessaria non est, licet pupillus ea indigeat. sensus nunc est perspicuus. Eadem autem phrasi utitur etiam Alfenus, in l. 43. §. 1. ff. dam. inf. *quoniam iam in totum repromississent.* i. e. in specie proposita.

10. Denique auxilium nostrum largiamur eidem, quem iam saepius laborantem vidimus, Vlpiano, in l. 55. §. 2. ff. de leg. 3. si modo hoc ipsum in vexatissimo loco possit iuuare. Verba sunt: *Idem, scil. Ofilius, libro secundo negat arbores nondum concisas, nisi quae minutatim conciduntur, videri et legatas, cui ligna legata sunt.* Quid sibi velint istae *arbores nondum concisae, nisi quae*

* Imo, illud: *iam* aequè commode subintelligi potest, atque per geminationem suppletur.

quae minutatim conciduntur, ignoro plane. Tentabam aliquando *concidentur*. sed reuocauit me ipfius Vlpiani nota fequens; et, puto, quemuis diligentius perpenfa reuocabit. Nunc coniicio, fcriptum fuiſſe ab Vlpiano: *Idem libro ſecundo negat arbores nondum concifas, concifas, niſi quae minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui ligna legata ſunt.* Quid negabat Ofilius? „1. Arbores nondum concifas deberi ei, cui ligna legata ſunt. 2. etiam concifas deberi „negabat, niſi quae minutatim conciduntur. Vlpianus autem quid notat? 1. „aſſentitur „Ofilio, quod ad primum attinet. 2. diſtinguit quod ad ſecundum, atque arbitratur, „non tantum arbores concifas, ſed etiam „illas, quae tantum deiectae ſunt, deberi illi, cui ligna legata ſunt, modo minutatim „concidendo ſint deſtinatae. Adeoque illuſtrat atque corrigit quadantenus ſententiam Ofilii. Mihi ſaltem in his tenebris clariori luce frui nondum eſt datum: * atque ob

* Hac geminatione carere poſſumus, ſi dicamus, Vlpianum maioris perſpicuitatis cauſa idem aliis verbis bis dicere. 1) nondum concifas. 2) niſi quae minutatim conciduntur. Quod ſi quis

ob illam causam, praecipue tamen ob aliam quandam, hic loci caput hoc finiam.

C A P V T D V O D E C I M V M.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

Geminationis ope emendantur l. 3. §. 6. ff. ad exhib. 1. l. 9. §. 4. ff. de tut. et rat. dist. sed haec etiam alia ratione purgatur a mendis. 2. Etiam l. 5. §. 16. ff. vt in poss. leg. l. 6. ff. de fideic. lib. et l. 21. ff. quae in fraud. cred. lucem accipiunt a geminatione. 3, 4, 5. Ad l. 10. §. 6. ff. eod. corrigendam concurrit cum geminatione interpunctio. 6. Etiam §. 10. eiusd. legis illustrat geminatio. 7. Corrigit autem l. 30. §. 1. ff. de fideic. lib. 8, 9. l. 1. ff. de migrando. 10. Et tandem L. 156. §. 2. ff. de reg. iur. 11.

I.

Libet etiam hic loci aliquot exemplis utilitatem geminationis reipsa ostendere.

quis sententiae CL. IENSII accederet, quae is Pandectas, prouti hodie leguntur, e Graeco sermone translatas esse, opinatur, dictu proclive esset, occurrere hic exemplum interpretis, eandem locutionem duplici ratione tentantis, cuius utramque expressionem arripuerit librarius.

re. l. 3. §. 6. ff. ad exhib. (neque enim longa circuitione utar) primum nobis dabit specimen. Verba haec sunt: *Item si optare velim servum vel quam aliam rem, cuius optio mihi relicta est, ad exhibitionem me agere posse constat, ut exhibitis possim vindicare.* Hic statim se prodit abrupti sermonis hiatus. Proximum vero videtur, si ellipsi illum suppleas: *ut exhibitis nempe servis, vel rebus omnibus.* Verum illa est aspera nimis et dura. sed multo ineptius alii librarii nobis obtruserunt *exhibitum*, perinde ac si sufficeret, vnum servum vnamue rem aliam quamvis exhiberi. quod est falsissimum. Omnes enim, quotquot sunt, debent exhiberi. v. l. 4. et 5. ff. de opt. leg. Adeoque nemo non mecum leget in posterum: *ut ex exhibitis possim vindicare.* h. e. ut ex omnibus exhibitis possim vindicare vnum pluresue.

2. Pergo ad l. 9. §. 4. ff. de tut. et rat. dist. quae purganda est quibusdam mendis, licet sint leuiiores. Prima est in his verbis: *in qua autem desinit tutor et iterum coepit (esse) sic ex pristina administratione tutelae debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre eius accepisset.* Hanc

Hanc mendam coniicio tollendam esse sic: *in qua autem* scil. administratione *desiuit* (vel *desiit* cum aliis MSt.) *tutor, etsi iterum coepit*, scil. ex noua causa administrare, *sic ex pristina, etc.* expuncto isto glossemate (*esse*) quod Florentiae non est. Pergit Vlpianus: *quem igitur effectum haec (ex) sententia habeat, videamus.* Particula *ex* tristem notam tulit, et foras eiicienda est, nisi illam serues hoc pacto: *quem igitur effectum hac ex sententia habeat*, pupillus nempe, *videamus.* Atque hoc puto clementius. Denique in his verbis aut vitium nescio quid grauius latet: *Pone eum contutorem habere, qui possit aduersus eum iudicem* (alii libri habent *iudicium*) *accipere, ex qua causa cum eo tutelae agi potest.* aut ego, vah stuporem meum! illa non intelligo, nisi per geminationem reponatur *ita, . . . accipere, ex quaqua causa cum eo tutelae agi potest.* Actio tutelae generalis est, multasque species comprehendit. l. 38. ff. pro soc. l. 29. §. 1. ff. de minor. potest autem illa omni de specie, et quaqua de causa institui contra contutorem, licet ipsius administratio semel fuerit finita, si modo nunc ex noua causa iterum administrat. iam

clarus est sensus ; iam dispulsaе sunt tenebrae.

3. Dubito, an simili remedio indigeat *l. 5. §. 16. ff. ut in poss. leg.* cuius verba haec sunt : *Quod remedium seruaretur et aduersus eos, qui ex qua causa fideicommissio moram faciunt.* Commodius certe erit hic reponi, *qui ex quaquā causa i. e. quocunque praetextu, atque velamento, quam cum aliis codicibus legere aliqua, pro qua.* Illud enim notissimum est, has dictiones saepissime inter se commutari. hoc tamen, uti dixi, non vrserim.

4. In *l. 6. ff. de fideic. lib.* miror, cur ellipsin prorsus duram introduxerint editores in his verbis : *sed cogendus heres tota decem praestare.* cum Florentiae ita exstet *heres tota.* quae per geminationem necessario sunt resoluenda hoc pacto : *sed cogendus heres est tota decem praestare.* Atque haec res adeo manifesta est, ut talpa sit, cui illa cum facilitate coniuncta necessitas non protinus in oculos incurrat. Adeo ut mirum sit, hoc potuisse fugere Laelium Taurellum, virum alioquin oculatissimum.

5. Facilius tamen vir idem excusari potest a simili culpa, quam admisit in *l. 21. ff.*
quae

quae in fraud. cred. est enim leuissima. Edidit ille hoc pacto: *Debitor* (Scaeuola loquitur) *in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignore dati fundi pactus est. Quaesitum, an is, etc.* Sensus, vt vides, est abruptus. Nullus tamen dubito, quin ipse Scaeuola, licet Laconismi fuerit amantissimus, scripserit ita: *de finibus pignori dati fundi pactus est. Est quaesitum, etc.* Sed, vti dixi, haec geminatio difficiliter erui potuit, propterea, quod locus per ellipsin, licet duriores, videatur posse explicari.

6. Non relinquemus protinus laudatum modo titulum: indiget enim ope nostra etiam *l. 10. §. 6. ff. eod.* quae vulgo ita circumfertur: *Praeterea sciendum est posse quaeri, quod dicitur in fraudem creditorum alienatum reuocari posse: si iidem sint creditores, et si vnus creditor sit ex illis qui fraudati sunt, (siue solus tunc fuit: siue cum caeteris satisfactum est hic solus remansit) probandum esse adhuc actioni fore locum.* In horum verborum mente indaganda Dauius sum: quae tamen facillima mihi efficitur hoc modo: *quod dicitur IN FRAVDEM CREDITORVM ALIENATVM REVOCARI POSSE SI IIDEM N 3 SINT*

SINT CREDITORES? * *Set (vel sed)* *etsi unus sit creditor, etc.* Vides, tam distinctionem, quam geminationem mihi prodesse. Quaerit Vlpianus de sensu illius vulgaris dicti: *posse alienatum in fraudem creditorum reuocari, si iidem sint creditores.* (Receptum namque erat, ut in eorundem creditorum personam et consilium fraudis, et euentus, deberet concurrere. *l. 15. ff. eod.*) Quaerit, inquam, utrum hoc dictum etiam ad vnum aliquem creditorem pertineat? et respondet, actioni Paulianae locum esse, quamuis vnus tantum sit, aut remansit, creditor ex illis, qui fraudati sunt.

7. In *§. 10.* eiusdem legis (nam nec hoc possumus tacite praeterire) parum clare edita sunt haec verba: *Vel si quis fecit voluntarius etiam per aetatem, vel aliam causam iustam in integrum meruit restitutionem.* Suboluit hoc aliis librariis, ideoque particulam suppletiuam et infarferunt, post *etiam:*

* Imo, et omisso interrogationis signo, et simul omissa geminatione, idem plane sensus verbis legis inesse videbitur penitus considerantibus ellipticam Iureconsulti scribendi rationem.

etiam : sic : *fecit voluntarius etiam* , et *per aetatem, etc.* verum inepte et male : reuera enim eadem dictio inhaeret particulae *etiam* hoc pacto : *fecit voluntarius* , et *etiam per aetatem, etc.* quod si cui magis placeat ; *voluntarius, set etiam*, non magno-pere repugnabo.

8. Maioris momenti est, quod in *l. 30. §. 1. ff. de fideic. lib.* latet vitium. Exhibetur illa sic : *Si infans sit inter eos, qui manumittere debent* , *Senatus censuit ; vt liberi liberaeque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi praestare oportet.* Non ignoro, alios per ellipsin vocis *tamen*, vel *nihilominus*, hic rem peragere. Verum non placet mihi in tenebris versari, dum luce frui licet. Fuit itaque tempus, cum pro *vt liberi liberaeque* legerem, vt *liberi peraeque sint hi*. Nunc vero sola geminatio mihi videtur sufficere hac ratione : *vt liberi liberaeque aequae sint hi, quibus, etc.* h. e. *Senatus censuit, vt aequae, eadem ratione, similiter liberi essent, ac si vnus aetas non impediret.* *

N 4

9. Ne-

* Hic locus et sine ellipsi, et sine geminatione, eandem, quam *Auctor* sequitur, sententiam exhibet.

9. Neque offendat quemquam, ut in transitu hoc moneam, quod post *liberi liberaeque* sequatur tantummodo *hi*. Scire enim debet, ICtos nostros, aequē ut grammaticos, summa veneratione erga masculinum genus fuisse adfectos, et sub illo fere semper sexum sequiorem fuisse complexos; uti docent *l. 1. l. 40. §. 1. l. 101. §. ult. ff. de verb. sign. et praecipue l. 81. ff. de leg. 3.*

10. Hac restitutione minime inferior est illa, quam geminatio concedit *l. 1. ff. de migrando*. In qua menda est valde turpis, sic ut mirum sit, eam a nemine deprehensam fuisse. Ipsum edictum praetoris, quod ab illa inquinatum est, apponam. Verba sunt: *Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut quae in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata factae essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent: siue ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eoue nomine satisfactum sit, aut per te stat, quominus solvatur: ita quominus ei, qui eam pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto.* Ex his verbis clare patet, duabus de causis praetorem dedisse edictum de migrando.

1. Si

1. Si homo non esset ex his rebus, de quibus, ut pignori essent pro mercede habitationis, conuenit. et 2. Si homo esset quidem ex his rebus, sed mercedis nomine domino habitationis solutum, satisue factum esset, aut per ipsum staret, quominus id fieret. Probant has duas causas clarissime verba sequentia, *qui eam pignoris nomine induxit.* quae supponunt, actum fuisse de casu, quo res pignoris nomine est inducta. At si lectionem vulgatam retineas, non inuenietur ille casus in toto edicto: Adeoque reponendum mecum censeo sic: *sive ex his rebus esset, set* * (h. e. *sed*) *ea merces tibi soluta, etc.* sensus est, quamuis homo sit ex rebus pignori pro mercede habitationis obstrictis, si tamen merces soluta sit, non potest a domino insulae talis homo retineri. Euidencia rei summa non indiget ulteriori probatione.

N 5

II. De-

* Melius secundum CL. IELINGIVM in *Lectionibus Iuris Civilis L. II. cap. 10. §. 1.* coniecisset *Auctor*, si orationis structurae simul consulens rescripisset *est sed*, quam lectionem firmanant *Basilica ἐνδωκε ΔΕ τὸ ἐνοίκιον*, eorumque *Scholastes lit. α κατεβλήθη ΔΕ σοι τὸ μίσθωμα* *Libr. LX. Tit. XIX. init. p. 450. T. VII.*

II. Denique geminatio nostra prorsus necessaria videtur *l. 156. §. 2. ff. de reg. iur.* cuius haec verba exhibentur Florentiae: *Cum quis in alii locum successerit, non est aequum ei nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cuius locum successit.* Notauimus iam capite primo, posse hic satis facile legi, *si quis alii in locum successerit*; * nisi quis cum aliis hic malit archaismum statuere. Sequentia verba, quia rationi iuris videntur repugnare, ita emendauit doctissimus Iac. Gothofredus, vt pro *nocuit* reponat *non nocuit*. quasi Florentiae scriptum esset *nōcuit*: quod per geminationem debet explicari *non nocuit*. ** Verum haec diuinatio est, non certa correctio, quam habebis, si mecum repo-

* Amplectitur *Auctor noster* sententiam RAEVARDI ad hanc legem. Sed SCIPIO GENTILIS *Parergorum ad Pandectas Libr. I. cap. 7.* verba ita collocat: *Cum qui in alii locum successisset*, illosque audaces appellat, qui pro *in alii locum*, rescribere non dubitant *in alicuius locum*. Add. PETRVS FABER in *Commentario ad hanc legem*, vbi ait: *Alii pro alius* antique poni, adducto eam in rem loco *Prisciani Libr. VI.*

** Sic quoque legit PETRVS FABER *loc. cit.*
aucto-

reponas ita: *Cum quis in alii (vel alii in) locum successerit, nonne est aequum ei nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cuius locum successit?* Hoc enim pacto per solam geminationem et disunctionem (quas ambas docuimus *cap. 1.* esse unicuique permittas) ad analogiam iuris, a qua longe deflectebat, haec lex est reducta. Hic caput finiam, ne nimis prolixum euadat. Alia geminationis exempla referuamus capite proxime sequenti.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

ICTi nonnunquam verba praetorum reprehendunt. 1. Edictum de non alienando in fraudem creditorum leuiter exponitur. 2. l. vlt. §. 6. ff. de his quae in fraud. cred. ad decisionem quaestionis, an etiam fructus immaturi a fraudatore sint restituendi? vnice pertinet. Sensus verborum, quae valde obscura sunt in illa lege, indagatur. 3, 4, 5. Fundo vendito simul cum fructibus immaturis, una

auſtoritate l. 3. §. 2. D. de itin. act. priu. adductus. Adde IOANNIS IENSII Striſturas Iuris Romani p. 374. nec non IAVCHIVM de Negationibus in Pandectis Florentinis, p. 291.

vna tantum res censetur vendita. 6. Obiectio soluitur. 7. Et exemplo ista doctrina illustratur. 8. Verba d. l. ult. §. 6. sunt corrupta. 9. Emendantur autem per solam geminationem. 10, 11, 12. Etiam l. 10. §. 20. ff. de his quae in fraud. cred. leuiter corrigitur. 13.

I.

Solebant ICTi, dum versantur in explicatione legum, edictorumue, reprehendere nonnunquam verba, quae in illis occurrebant, tanquam minus propria, vel parum perspicua. v. l. 13. §. 2. ff. de excusat. l. 1. §. 9. ff. de postul. l. 8. ff. de procur. l. 15. §. 3. ff. ex quib. caus. mai. l. 16. §. 2. et 3. ff. de pecun. constit. l. 1. §. 2. ff. ne quid in loc. sac. l. 5. ff. de re iud. Idemque etiam factum existimo in l. ult. §. 6. ff. quae in fraud. cred.

2. Cauerat praetor, in edicto de non alienando in fraudem creditorum, restitui oportere non solum ipsam rem alienatam, sed et fructus, qui alienationis tempore terrae cohaerent; item eos, qui post inchoatum iudicium percepti sunt; medio autem tempore perceptos in restitutionem non venire. l. ult. §. 4. ff. eod. Quod est exem-

exemplum rei valde raræ: alias enim, cum de restitutione fructuum agitur, nunquam inspicitur hoc, vtrum tempore alienationis, venditionis, vel solutionis, fructus terrae cohaeferint nec ne: verum hoc tantum quaeritur, an bonae fidei possessor quis sit, et an fructus consumserit, vti norunt omnes ex §. 35. *Inst. de rer. diu.* Ratio autem singularis huius iuris haec esse videtur, quod in hoc edicto proprie nemo possit esse in mala fide, ipse enim dominus alienat, et dominium per traditionem transfertur, licet accipiens sit fraudis confcius. v. l. 109. ff. de verb. sign. l. 26. ff. de cont. empt. Adeoque hoc tantum, sed et hoc omne, quod in bonis fraudatoris fuit tempore alienationis, et quod ex re alienata percipitur post inchoatum iudicium, a creditoribus potest reuocari.

3. Hinc quaestio orta fuit, quinam fructus in bonis fraudatoris, ipso tempore alienationis fuisse censeantur, an maturi solum, an vero et immaturi? Hanc quaestionem ex Labeone in nostra lege ult. §. 6. disceptat Venuleius ita: *Fructus autem fundo cohaesisse non satis intelligere se Labeo ait, vtrum duntaxat qui maturi, an etiam qui immaturi*

turi fuerint, praetor significet. * His verbis corripitur praetor propter obscuritatem edicti sui. Quatenam autem Labeonis sententia

* Aliam explicationem, qua hoc *Venuleii* responsum iuuetur, suggerit *van de WATER Observationum Libr. II. cap. 17.* ubi docet, falsa eos hypothese niti, qui pro *maturi fuerint*, legunt, *immaturi fuerint*, cum verbum restituere, ad omnes fructus pertineat, id quod satis patet ex *l. 38. §. 4. ff. de Usuris.* Ineptum insuper glossema *τὸ id est fundum, cuius omnis generis alienationem fructus sequi*, quod e margine in textum receptum, tollit. Sed sensus huius legis est satis planus, modo attendamus ad rationem loquendi, qua utebantur veteres Iureconsulti. *Venuleius* ait: *Fructus autem fundo cohaesisse, non satis intelligere se Labeo* ait, *utrum duntaxat qui maturi, an etiam qui immaturi fuerint, Praetor significet.* Caeterum etiamsi de his (supple tantum) senserit, qui maturi fuerint, nihilominus (haud accurate Auctor legit nihilominus) possessionem etiam immaturorum restituere debere (id est neutros.) Nihili enim est, quod hoc loco *Bestius* monet, Praetorem quosdam tantum fructus restitui iubere, utpote quod quidem dicitur, sed non probatur, et nostris amicissime conspirant verba, quae sequuntur: *Nec eum, qui hyberno etc.*

tia sit, perdifficile est dictu: nam ipsius verba sunt valde obscura, adeo ut praetoris tenebras densasse magis, quam dispulisse, possit cenferi; vel, quod magis credo, vitio sunt inquinata turpissimo. Continetur Labeonis sententia his verbis: *Caeterum etiam si de his senserit qui maturi fuerint, nihilominus possessionem restitui oportere.* Quorum sensum mihi non liquere, ex animi sententia possem iurare.

4. Expiscabimur tamen mentem illorum, si potis est, ex sequentibus; in quibus Labeo ita pergit: *nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque attinet, unam quandam rem fuisse, cuius omnis generis alienationem fructus sequi.* Ex quibus verbis haec videtur prima facie colligenda esse conclusio: „Cum fundus alienatur cum fructibus, non duae res, sed solus fundus videtur alienari, isque ad se fructus trahit iure accessionis, neque fructus habentur pro re separatim vendita, adeoque nec in restitutionem fructus possunt seorsim venire, nequidem maturi; sed sufficit, solum fundum reddi: quia solus fundus censetur alienatus, licet cum fructibus iam maturis translatus fuerit.“

5. Verum

5. Verum enim vero haec collectio foret et contra praetoris edictum, quod saltem quosdam fructus restitui iubet, et contra ipsius Labeonis mentem; quam clarius aperiant verba sequentia haec: *Nec eum, qui hyberno* (scil. tempore: quod Graeca locutione factum docuit Ant. Augustinus l. 2. *Emend. c. 2.) habuerit fundum centum, si sub tempus messis vindemiaeue fructus vendere possit decem, idcirco duas res, id est fundum centum et fructus decem, eum habere intelligendum est, sed unam, id est fundum centum.*

6. Ex his apparet, ICti argumentum in verbis paulo ante praecedentibus, ad fructus immaturos duntaxat pertinere, adeoque eius mentem fuisse hanc: „Si fundus alienatur „cum fructibus immaturis, solus fundus censetur alienatus esse, non etiam fructus, propterea nec fructus immaturi in restitutionem venire possunt: Nec ad rem pertinet „quidquam, quod fructus, si maturuerint, „distrahi possunt, et pecunia pro illis confici; quoniam ipso alienationis tempore fructus isti immaturi pretium fundi nullo modo augebant. Quamvis enim fundus tanquam res frugifera pretiosior sit quam res sterilis,

sterilis, non tamen ideo maiori pretio dignus censebitur, quod fructus, dum immaturi adhuc sunt, simul alienentur. quia iam nulla illorum ratio in alienando habetur. alioquin enim verum foret, eum, qui tempore hyberno fundum habet centum, ex cuius fructibus tempore messis vindemiae decem redigere potest pretii nomine, perinde habendum fore, ac si iam duas res haberet, fundum centum, et fructus decem, quod est oppido ridiculum.

7. Neque aduersatur quidquam Labeonis rationi haec, quam quis exactissime rem perpendens posset mouere, difficultas: Quod nempe fundus, qui alienatur cum fructibus immaturis, ideo videatur maioris pretii esse, quod iam citius ex fructibus distractis vtilitatem percipere possit nouus dominus, quam si tempore hyberno, vel tunc, cum nondum aliquid fructuum appareret, dominium esset nactus. Praeterquam enim, quod idcirco nihilomagis duae res venditae dici possint, notandum est, omnem redditum fructumue, qui ex fundo semel tantum in anno prouenit, tempore messis puta vel vindemiarum, haberi tamen perinde, ac si per totum annum, et singulos dies, foret perceptus:

ptus: adeoque nihil interest, vtrum tempore hyberno, an vero paulo ante vindemiam messimue fundus alienetur. v. l. 7. pr. §. 1. et 9. ff. solut. mat. quemad. dos. et praecip. l. 8. §. 1. ff. eod. Et haec ratio est, quare itidem fructus immaturi non veniant in computationem legis Falcidiaae; quia nempe fructus immaturi tempore mortis testatoris, ad quod computatio Falcidiaae refertur, nullius plane sunt pretii. l. 9. et l. 56. pr. ff. ad leg. Falcid.

8. Denique finitur Labeonis disputatio his verbis: *Sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum aedium vendere potest.* quibus soluit tacite hanc obiectionem: Qui fundum alienat cum fructibus immaturis videtur duas res tradere, et fundum, et fructus immaturos, quoniam separatim fructus immaturos potest alienare. arg. l. 8. l. 78. §. ult. ff. de cont. empt. l. 73. de verb. obl. Poterat quidem respondisse Labeo, proprie nunquam vendi fructus immaturos, qui penitus sunt inutiles, sed potius spem maturitatis, vt ex dd. ll. liquet. verum maluit rem simili illustrare, hoc pacto: „Ille „qui aedificium alienat non videtur duas „res transferre, et solum, et aedificium, sed vnam

vnam tantum, i. e. aedificium, licet separa-
tim possit quoque solum vendere.“ v. l. 49.
ff. de rei vind. l. 23. ff. de usurp. et usuc.
„Eadem ergo ratione, in alienatione fundi,
cui fructus immaturi cohaerent, solus fun-
dus transfertur, quanquam domino libe-
rum sit, fructus immaturos etiam separatim
alienare.“

9. Ex his omnibus constat, Labeonis
mentem in hac lege perquam obscura hanc
esse, vt putet „fructus immaturos, licet fun-
do cohaeserint tempore alienationis, non
esse restituendos ab illo, qui fundum per
fraudem alienatum accepit: quoniam solus
fundus est translatus, et fructus immaturi
nondum fuerunt in bonis fraudatoris:
quod tamen ad actionem reuocatoriam
erat necessarium, secundum verba edicti
in d. §. 4.“

10. Porro iam constat, verba superius
relata, quae Labeonis sententiam continent,
inepte ab omnibus fuisse edita. Facillime
tamen sensui, et nitori pristino, restitui
possunt, etiam absque emendatione, hoc
modo: *Ceterum etiamsi de his senserit, qui
immaturi fuerint, nihilo magis possessionem
restitui oportere.* Vides, me pro qui matu-

ri reponere *qui immaturi*, * adeoque, per solam geminationem, veram scripturam, quae occulta erat, in lucem proferre, nihil vero immutare. Sensus nunc est: „Licet „praetor, qui obscure in edicto suo fructuum solummodo fecit mentionem, etiam restitui voluerit fructus immaturos, erravit, ideoque possessio seu fundus nihilominus in restitutione aestimari debet, propterea, quod fructus immaturi tempore alienationis fundo cohaeserint.“ haec est vera et sola mens ICTi.

II. Constructio autem potest fieri dupliciter: vel 1. Etsi praetor sensit etiam de fructibus immaturis, possessio tamen *nihilominus*, i. e. nihilo maioris pretii restitui debet. vel 2. per ellipsin sic: *nihilominus quam possessionem restitui oportere*. hanc namque ellipsin et Graecis et Latinis fuisse usitatissimam, pluribus exemplis demonstrat *Vechnerus in Hellenolexia l. 1. c. 5.* neque etiam ICTos nostros ab illa abhorruisse, ostendit egregius Ant. Augustinus *l. 4. Emend. c. 8.* quan-

• Haec geminatio iusto argutior est. Nam si adeo negligenter veteres Codices descriptos esse dicamus, quiduis facile ex quouis efficiemus.

quanquam ille hunc loquendi modum existimat magis esse Iudaicum, quam Latinum, ideoque quosdam ex Ictis nostris Phoeniciae originem suam debere, copiose ostendit. Verum non opus esse duco foris quaerere, quod ipse habes domi: nec velim ex Phoenicia arcessi, quod Latium ex se abundanter gignit.

12. Caeterum ex hac obseruatione patet, non necessariam esse, quam olim tentabam, emendationem, qua ita volebam legi, *nihilomagis possessione restitui oportere*. Quanquam negari non potest, librarium facile potuisse errare in eo, ut accusandi casum praeposuerit sequenti infinitiuo. frequentissime enim constructio male intellecta, vel ob currentem calamum non rite perpenſa, erroris ansam praebuit librariis: uti omnes fere notarunt critici, et nos etiam in hoc libello exemplis quibusdam idem firmauimus. Ipse locus, si vel summaria solummodo capitum perlegas, te fugere nequaquam poterit.

13. Imo eadem quoque ratione librarium puto fuisse lapsum, in *l. 10. §. 20. ff. quae in fraud. cred.* ubi itidem agitur de fructibus. Verba ipsa praemittam: *Idemque erit probandum,*

*bandum, et si quis alius sumptus ex voluntate fideiussorum creditorumque fecerit. Reponendum autem mihi videtur, et si quis alios sumptus ex voluntate fideiussorum creditorumque fecerit. hoc sensu: „Impensae „necessariae possunt deduci. (hoc mox praecesserat) sed etiam alii sumptus, siue impensae, (vtilis nempe aut voluptuariae) si „modo illi facti sint ex voluntate fideiussorum, creditorumque, deduci poterunt. „Decepit nempe librarium praecedens nominatius quis, cui pulcre videbatur congruere alius, ut ita haec fieret constructio: et si quis alius fecerit sumptus. cuius tamen, ut vides, hic locus non est capax. Alii codices habent *factus est*, pro *fecerit*. verum ista lectio nihil aliud est, quam correctio descriptoris, qui ingenio suo, nulla habita ratione scripturae, vitium, quod videbat, tollere fuit conatus. Sed aut nulla, aut nostra mutatio est admittenda: * praesertim quum litterae V et O infinitis in locis sibi inuicem sint vicariae. uti diximus *cap. i.* Caeterum, quoniam hoc capite explicui*

* Eam videtur utique exigere hic locus: quare *Auctori* suffragari nullus dubito.

plicui legem difficillimam, ex quorum sensu pendet intellectus plurimarum legum (v. modo *l. 38. §. 4. ff. de usur.*) atque insuper cumuli loco aliam eiusdem tituli legem emaculavi, verbum non amplius addam.

CAPVT QVARTVM DECIMVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

Geminationis laus. 1. Per illam tentatur Quintilianus. Decl. X. 2. Alia correctio eandem Declam. restituit. 3. Eidem prodest geminatio in Decl. XIII. qui locus paulo diligentius perpenditur. 4. Et in Decl. XII. ubi simul cum distinctione tria vitia tollit. 5. In Decl. XVII, XVIII, et 247, et 327. eundem auctorem restituit praecipue geminatio. 6, 7, 8, 9. In l. 2. orat. Instit. c. 3. et l. 5. c. 10. per eam idem auctor illustratur. 10, 11. Et l. 10. Orat. Inst. c. 1. et l. 2. c. 17. emendatur. 12, 13. Horatius l. 2. Sat. 3. et Martialis l. 4. Epig. 3. leuiter per geminationem tentantur. 14, 15. Vti et Capitol. in Ant. Philos. c. 4. 16. Denique Capitol. in Per. tinace cap. penult. 17.

I.

Geminationem, quam in arte Critica Iuris nostri diximus esse prorsus necessaria-

cessariam, etiam in aliis auctoribus esse per-
utilem existimo: cum, quod similitudo so-
ni litterarumue saepe alteram vocem abfor-
pserit, (vti iam ab omnibus fere Criticis est
notatum) tum, quia credibile est, etiam
alios librarios, aequae ac Florentinum, isto
genere scribendi vsos fuisse, vt litteras vo-
cesque iterandas soli legentium iudicio per-
mitterent. quamquam huius rei certitudo
vt plurimum dependet ab ipsius codicis ocu-
lari inspectione. Proferemus hoc capite
quaedam loca, quae istius remedii ope non
plane infeliciter videmur tentauisse.

2. Apud Quintil. in *Dec. 10. c. 8.* exstant
haec verba: *Ferro vero ac lapidibus arcta-
re, et vt solent bellicae robur accipere por-
tae, ipsam umbram iam catenis alligare,
iam claustris, non dico crudele est, porten-
tosum, nefarium utique si haec faciat qui
sensurum filium credat.* Agitur de patre,
qui sepulcrum filii curauerat incantari. Ve-
rum sensus est plane hiulcus, ideoque ine-
ptus. Supple mecum: *non dico, crudele
est: * est portentosum, nefarium, utique si
haec*

* Vocabulum: *sed* hic omissum, posse intelligi
monet V. CL. PETRVS BURMANNVS. *ad
h. l.*

haec faciat, qui sensurum filium credat. Miror, editores non mutasse distinctionem hoc modo: *non dico crudele, est portentosum, nefarium, etc.* hoc enim posset aliquatenus ferri. Mihi tamen magis arridet geminatio.

3. Eadem in Declamatione c. 15. ut id obiter moneam, exstat hic locus, ubi de mago fit sermo: *Aduocatur homo, cuius ars est ire contra naturam, qui simul ac ore squalido barbarum murmur intonuit, fallereque coëgit superos, audire inferos, tremere terras, etc.* ubi ego existimo multo melius posse legi, *pallereque coëgit superos.* * Atque hanc correctionem praefendam esse duco lectioni Obrechtianae, quae exhibet, *fauereque coëgit superos.* quamuis et haec tolerari posset, si MSS. inniteretur auctoritati. Non confirmabo autem nostram pluribus; unicum adferam locum eiusdem auctoris ex *Decl. XV. c. 5.* ubi ita loquitur de crimine magico: *Faci-*

O 5

nus

h. l. at omnino clariora erunt verba, si quidem cum *Auctore* geminationem adhibeas.

* Elegans est haec correctio, imprimis cum ex loco *eiusdem Auctoris* confirmetur.

*nus quod dicitur inquietare superos, sidera
diris agitare carminibus, tumulos, busta
scrutari, etc. inquietare superos, et cogere
pallere superos phrasēs sunt sibi tam similes,
quam ouum est ouo.*

4. Apud eundem auctorem in Declama-
tione elegantissima XIII. c. 19. quae tracta-
tum de lege Aquilia egregie illustrat, exhi-
bentur haec verba postrema : *Nihil enim
est, quod utaris patrocínio tuo diues pauco-
rum damno foliorum doluisse te simulas.* Ex
quibus ego sensum elicere vix possum. O-
brechtus vir ingeniosissimus, cuius exactis-
sima diligentia egregie de Quintiliano est
merita, ab interpunctione petiuit auxilium,
legitque sic : *quod utaris patrocínio tuo
diues. Paucorum, etc.* Ego nihilominus
talpa sum, nec visum mihi restituit aliud,
quam sequens, remedium : *Quis tam inau-
ditus lior ? Nihil enim est, quod ut utaris*
patrocínio tuo (vel potius Tu) diues, pau-
corum damno foliorum te doluisse simulas,*
dum

* In hac lectione Auctor noster consentientem
habet B V R M A N N V M. interim idem pla-
ne sensus futurus erit, si receptam lectionem
seruemus.

*dum meas apes occidere vis, flores tuos in-
utiles fecisti.* Sensus nunc est elegans pror-

sus. Ostendit pauper suas apes a diuite
esse occisas propter inuidiam tantum: id-
que probat, 1. Adimendo diuiti vnicum pa-
trocinium: scil. quod apes pauperis flores
suos corrumpebant, quoniam scil. ipse diues
erat, qui damno foliorum paucorum non
poterat moueri. 2. Quia ipse folia floresue
veneno corruerat, vt apes necaret. Ne-
mo autem, qui rem cupit seruari, adhibet
remedium, quo res fiat plane inutilis, sic,
vt liuor solus remaneat apium occidenda-
rum causa.

5. Exstat apud eundem Quintilianum in
Decl. XII. c. 20. locus huiusmodi: *Non dico
vt maxima vis parata sit, vt more immanis
latrocinii turba raptorum littus premat, vel
repugna, vel fuge, vel roga, censurum naues
depressurumque minitare potius, quam to-
tum frumentum utique populo pereat. Par-
tire vel gratis, dum nobis aliquid, quo re-
spiremus afferas.* ita editum exstat in edi-
tione Londinensi, nihilque mutant Hackia-
na, Obrechtianaue, nisi quod, pro *censu-
rum*, legant *incensurum*. Ego totum lo-
cum ita puto esse constituendum: . . .

vel

vel repugna, vel fuge, vel roga. accensurum naues, depressurumque minitare, potius, quam totum frumentum utrique populo pereat, partire vel gratis, dum nobis aliquid, quo respiremus, afferas. Non ignoro quidem elegantiam dictionis *utique*, quae optimis quibusque auctoribus est in deliciis: imo et ipsi Quintiliano in verbis praecedentibus usurpata. Puto tamen, illam huic loco minus accommodatam esse, quamvis aliqua ratione ferri possit. ideoque reposui *utrique*. h. e. tam isti populo, cui partitus esses, quam nobis. Iamque optime habet sensus, qui antea erat peruersus. Sed ut et hoc moneam, in verbis paulo praecedentibus ita praefert editio Anglicana: *Ne recipiti commeatus post diem nostrae mortis adplicarentur, non timuisti.* Gronou. et Obrecht. ediderunt *ne repetiti*. Posset forte minori mutatione legi: *ne recepti * commeatus etc.* praesertim quum ipse auctor in eadem declamat. hac voce utatur saepius.

6. In principio *Decl. XVII. c. i.* leguntur

- * Correctione, qua *Auctor* pro *utique utrique* et pro *recipiti recepti* legit, sensus huius loci perbelle restituitur.

tur haec verba : *Lassatus per diuersos miserae mentis aestus , et eundem dolorem, dum me ab utroque animi genere semper quod impulerit abducatur, etc.* Vide tamen, an non multo sit concinnius : *Lassatus per diuersos miserae mentis aestus , sed * eundem dolorem etc.* Ita quidem ego sentio.

7. In *Decl. XVIII. c. 17.* circa finem ita est editum : *Ecce supra lectulum effusa feralem, laceros artus et perustum complexa corpus exclamo ; Teneo unicum meum, velit nolit inuidia, meum misera formosum.* Valde tamen dubito, an non scripserit Quintilianus : *Te teneo unicum meum.* Non tamen adeo indignabor, licet haec dubitatio non fiat vniuersalis. Vtitur enim formula nostra Terent. in *Heaut. Act. II. Scen. 4. v. 27.* et Caesar apud Suet. in eius vita *c. 59.* omisit tamen pronomen istud Senec. in *Herc. Fur. v. 616.* quae loca mihi suggessit eruditissimus celeberrimusque vir, Petrus Burmannus, cui nos plurimis de causis sumus, semperque erimus, prorsus deuincti.

8. In

* Quamuis haec correctio non plane sit reiicienda, cum vulgata tamen, si penitus rem consideres, effectum coincidit.

8. In *Decl.* 247. locus est corruptus. Agitur de rapta, quae raptoris mortem optauit. ecce verba: *Sed tacuit; alioqui hoc vos exigebatis ab ea, modo virgo fuerat, quae hoc nomen paulo ante perdiderat, ut de nuptiis loqueretur, nisi ubi necesse erat? Ea post vulnus optauit: Ecce maiorem misericordiam.* aliae editiones habent: *ab ea, quae modo virgo fuerat.* Si vox quae sit ex MSto, bene habet. Si ex coniectura, posset etiam sic tentari: *Alioqui hoc vos exigebatis ab ea, (modo virgo fuerat, atque hoc nomen paulo ante perdiderat) ut de nuptiis loqueretur, nisi ubi necesse erat.* Sequentia ita edi curauit Obrechtus; *Sed post vulnus optauit.* forte non fecisset, si ipsi succurisset haec lectio; *At ea post vulnus optauit.* quia haec ex sola gignitur geminatione. Porro, in sequentibus, an non pro *At voce eius audita certe oculos sustulit,* debeat scribi, *Ad vocem eius auditam certe oculos sustulit,* valde dubito. Nullus hic locus est τῶ at: atque insuper videtur imitatio huius Nasoniani *Metamor.* L. IV. v. 145.

*Ad vocem Thisbes oculos in morte grauatos
Pyramus erexit.*

9. In

9. In *Declam.* 327. locus est manifesto corruptus. Verba sunt: *Voluit effugere fabulas nouercarum, voluit aduersus casus etiam praeparare: illam nihil in domo habere propter quod priuignis inuideret.* O-
brechtus exhibuit *praeparare illam*: hoc est, vt credo, *praeparare se*. Sed non arbitror, ita Quintilianum loqui potuisse, adeoque melius leges, me iudice; *Voluit aduersus casus se etiam praeparare: Illa nihil in domo habere, propter quod priuignis inuideret.* aut, quod eodem redit, *Voluit aduersus casus se etiam praeparare illa: Nihil in domo habere, etc.* Sed prior lectio magis placet.

10. Apud eundem Quintilianum l. 2. *Orator.* c. 3. f. ita legitur: *At indoctus ille etiam probabit fortasse vitiosa, et placere audientibus iudicio suo coget.* Quam facile autem potest legi; *et placere ea* scil. vitiosa *audientibus iudicio suo coget.* idque per solam geminationem? Atque hoc mihi videtur clarius, licet forte abesse possit.

11. L. 5. *Orat.* c. 10. Idem auctor, vbi agit de coniectura defumta ex maiore, tale adfert ex iure exemplum: *Si adulterum occidere licet et loris caedere.* hic nemo negauerit

rit, subaudiendum esse iterum *licet*. Sed forte scripsit ipse Quintilianus : *Si adulterum occidere licet, licet * et loris caedere*. librarius autem compendii faciendi causa semel tantum *to licet* expressit. Atque ita non foret opus aliqua ellipsi.

12. *Lib. 10. Orat. c. 1.* talis exstat locus : *Praeter haec vox et actio decora commodabit,** quid quisque locus postulabit : pronuntiandi vel potentissima in dicendo ratio, et ut semel dicam, pariter omnia docet*. alii aliter haec mutauerunt. Ego existimaui quondam, posse satis commode legi sic : *Praeter haec vox et actio decora accommodabit, quid quisque locus postulabit : Pronuntiandi vel potentissi-*

* Haec geminatio perplacet BURMANNO *ad b. l.* Sed eundem plane sensum exhibet, quo gaudet geminatio *licet*, praecipue si comma post vocem *occidere* ponamus : vocabulum enim *licet* orator haud dubie in mente retinuit, ne otiosam admitteret tautologiam. Nec est, quod dicas, rectius tamen haec verba, si geminentur, se habere secundum regulas Grammaticae; negliguntur enim hac saepe a veteribus, interdumque bonus dormitat Homerus.

* Varios legendi modos congeffit BURMAN-
NVS.

tentissima in dicendo ratio: et, ut semel dicam, pariter omnia docent. Sed nunc meliora doctus, video geminationem non esse necessariam, quia vox *commodare* eundem usum praestat. v. Sueton. in *Neron.* c. 49. Petron. c. III. Senec. *Cons. ad Helu.* XIV. Cicer. *III. ad Attic.* 15. Non tamen tanta iactura erit haec legisse, praesertim cum distinctio aptior multum lucis sensui suffundat. Nam alii reposuerunt *τὸ docent.*

13. Denique l. 2. *Orat.* c. 17. vitium est, sed latens. Pleraque editiones exhibent ita: *Atqui non solum doctus indoctum, sed etiam doctior doctum in rhetorices * opere superabit: neque essent eius aliter tam multa praecepta, tamque magni qui docerent.* in Londinensi autem legitur, *doceret.* unde veram eruo lectionem hanc: *tamque magni quid doceret,* nempe Rhetorice. Tam multa praecepta tradit Rhetorice, tamque magni

* Imo *Rhetores*, id quod naturali verborum seriei magis conuenit. Quod si quis adhuc pro verbis, *tamque magni quid docerent*, contendere velit, dixerim, vel lectionem Londinensem *doceret* meliorem esse, utpote quae adhuc multo naturalius de *Rhetore* intelligi possit.

gni quid docet, ut nemo possit adeo illam exhaustire, quin etiam alii plura remaneant reliqua. Probabunt hanc emendationem omnes, qui exacto illam examinauerint iudicio. Ita saltem spero.

14. Apud Horatium l. 2. Sat. 3. v. 258. est locus elegantissimus, sed leui menda adfectus. Ita habet vulgo:

*Porrigit irato puero cum poma; recusat.
Sume Catelle; negat. Si non des optat.*

Amator

*Exclusus qui distat, agit ubi secum, eat,
an non*

*Quo rediturus erat non arcessitus: et haeret
Inuisis foribus?*

Videtur tamen suauius * posse legi sic:

*Porrigit irato puero cum poma, recusat:
Sume Catelle; negat: si non des, optat.*

Amator

*Exclusus quid distat? agit ubi secum, etc.
Quid*

* Hic utique auctor fallitur, si quidem suauitatem aestimare velis ex arguto Horatii scribendi genere, cui *qui*, pro *quomodo* magis, quam, cum mollis literae *d* geminatione, vox *quid*, hoc loco convenire videtur.

Quid distat? hoc est, quid differt, quid discrepat a tali puero?

15. Apud Martialem *l. 4. Ep. 3.* male editum est:

*Qui siccis lasciuit aquis, et ab aethere ludit,
Suspikor has pueri Caesaris esse niues.*

Intrepide namque legendum est, cum paucissimis, sed optimis, editionibus:

Quis siccis lasciuit aquis, et ab aethere ludit?

16. Quum apud Capitolinum in *Ant. Philos. c. 4.* ita esset excusum: *Post hoc patrimonium paternum sorori totum concessit: quum eum mater ad diuisionem vocaret: respondit aui bonis se esse contentum.* Summus Salmasius scribi et distinguere voluit sic: *Post hoc patrimonium paternum sorori totum concessit, quum eum mater ad diuisionem vocaret, responditque aui bonis se esse contentum.* distinctio est optima: correctio sensu, non litteris, bona. Tutius *leges, vocaret, et respondit aui, etc.*

17. In Capitolini *Pertinace cap. pen.* vulgatum est hoc modo: *Et Iulianus successor illius corpus eius quanto potuit honore funeratus est, quum id in palatio reperisset:*

set: qui nunquam eius ullam mentionem vel apud populum vel apud senatum publice fecit. Sensus hic est obscurior. forte fuit in codice quodam *reperisset si nunquam.* quod cum sensum non haberet, mutavit statim librarius in *qui*, cum debuisset per geminationem reponere *reperisset, etsi nunquam, etc.* Ita sane sensus est multo lucidior, quamvis etiam sine illa (neque enim veritati fraudem factam volumus) a perspicaci lectore intelligi posset. * Iam pergemus ad remedium, quod geminationi, licet illa sit inferius, facilitate tamen atque utilitate haberi debet proximum.

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

Per quasi geminationem in saepe positum est pro in. quod aliis librariis iam animaduersum quibus-

Quare nihil mutandum apud Capitolinum, scriptorem stili accuratioris nimium quantum negligentem; praesertim cum non nuda geminatio proponatur, sed ea variationi obscurae commentitiae lectionis veteris in codice quodam superstruatur.

busdam in locis. 1. l. 3. §. 3. ff. de minor. etiam alia ratione corrigitur. 2. Per similem quasi geminationem leuiter corriguntur leges quatuor. 3. Item aliae quatuor. 4. Emendatur etiam, atque explicatur l. 33. §. 1. ff. de donat. int. vir. et vxor. 5, 6. l. 6. §. 1. ff. de rer. diuis. corrigitur recisis centonibus. 7. Tentatur etiam l. 32. §. 13. de recept arb. 8. Per tertiam geminationis speciem alii librarii quasdam leges illustrarunt. 9. Emendantur eadem ratione l. 29. ff. de man. test. l. 9. ff. de fideic. lib. l. 1. §. 2. ff. de remiss. l. 3. ff. famil. ercisc. 10, 11, 12. Tentantur similiter l. 34. §. 3. ff. de leg. 2. et l. 17. ff. de iure patron. ad posteriorem etiam alia proponitur coniectura. 13, 14.

I.

Etiam quasi geminatio tota fere est nostra, quapropter etiam illi ex exemplis defensionem paro. Triplicem eam feci, Primam, cum littera, quae alteri per compendium scribendi inhaeret, ex illa educitur, atque ita ambae resoluuntur. Hac ratione *m* saepe positum existimo pro *in*, *in*. quod etiam alii librarii in pluribus locis, siue scienter, siue fortuito, iam factitarunt. Sic in *l. 1. pr. ff. de tribut. act. seru. in peculiari merce negotiari. in l. 58. §. 2. ff. pro soc.* Initium enim in his contra-

Etibus inspiciendum. in l. 7. §. 2. ff. de cont. empt. Nec enim incertum est pretium in tam evidenti venditione. in l. 3. ff. de iurisd. ad animaduertendum in facinorosos. in quibus locis particula in Florentiae non apparet, verum commodius est, vt addatur; et sic quoque in aliis locis innumeris.*

2. Ex quibus adiungam solum *l. 3. §. 3. ff. de minor.*** quia haec etiam alia videtur indigere emendatione: Verba haec sunt: *Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum an etiam diem natalis sui adhuc dicimus, ante horam qua natus est. vbi cum aliis codicibus sine dubio est legendum, in diem.* Verum totus locus restitui debet ita: *an etiam in diem natalis sui adhuc dicimus? an et horam, qua (vel in qua cum aliis) natus est, vt si captus sit, restituitur?* Hoc enim pacto parua mutatio locum

* Id quod curiosae et elegantis est obseruationis.

** Conf. GERARD. NOODTIVS in *Commentario ad Pand. Oper. T. II. p. 114. seq.* cui addas FRANCISCVM HOTOMANNVM *Observationum Libr. VI. c. 24.* vbi pro *diem natalis sui* reponit *die natali suo.*

Iocum hunc valde difficilem optime illustrat atque emendat.

3. Hinc est, vt fere arbitrarium putem subiungere *in*, praecedenti *m*, vbicunque commodior hoc postulat sensus. Exempla quaedam dabo : In *l. 8. §. 14. ff. de inoff. test.* malim, *ad sententiam iudicium in lite improba perseueravit.* Insulse alii librarii habent, *ad sententiam in iudicium.* In *l. 31. ff. locat.* * placet: *quod si separatim in tabulis, aut heronibus, aut in alia cupa clusum.* Florentiae non exprimitur *τὸ in* priori loco positum. In *l. 17. §. 1. ff. de aedil. edict.* praetulerim longe: *nemo enim in tali peccato poenitentia sua nocens esse desiit.* Vti et in *l. 65. ff. de furt.* in qua eadem plane verba occurrunt.

4. *L. 30. §. 3. ff. ad leg. Falcid.* multo clarior erit, si legas: *Verum est autem, in his solis, quae pondere, numero, mensura constant, etc.* Vti etiam *l. 21. ff. de oper. lib.* si restituas, *operae enim in loco edi debent.* Alii librarii eo loco habent. qua glossa tunc pos-

P 4

sumus

* Per multa, quae legi huic lucem accendant, collegit BYNKERSHOEKIUS *Observationum Libr. VIII. cap. 1. seq.*

sumus carere. In l. 2. §. ult. ff. de poen. malim: *si quis damnatus sit, eadem in causa erit.* ita enim semper loquuntur nostri, non solent autem vti hac phrasi, *eadem causa erit.* h. e. eadem ratio, idem ius. Alii libri habent, *in eadem causa erit.* quia ignorarunt nostrum arcanum. In l. 2. §. 1. ff. de iure fisci. necesse est, vt legatur hoc pacto: *Quin non in aliam rem nocere debeant, quam in qua desiderata sunt.* In aliis existat, *quamquam.* ex quo patet, librarium voluisse, *quam in quam*: quod sane est elegantius. verum difficillime abstrahi me patior a scriptura Florentina.

5. Maioris momenti est, quod simili opera videatur sanari posse l. 33. §. 1. ff. de donat. int. vir. quae pessime est adfecta. Verba sunt: *quia non tam solenne est annuum, quod maritus uxori pendit, et quod uxor marito praestat.* Quasi vero uxores multo frequentius maritis annua praestarent, quam ab illis acciperent. Hoc aperte falsum esse, * docet ipsa decori ratio: docet

* Per eandem tamen rationem verba haec sine quasi geminatione intelligi possunt, si *tam* accipiatur pro *aeque* et haec verba ipsa, *quia non tam*

cet l. 28. §. ult. ff. eod. imo et ipsum principium, et §. 2. nostrae legis 33. Sed et verba sequentia hoc euincunt manifesto: *immo incongruens est et contra sexus naturam.* hoc de masculino sexu quis somniauit vnquam? Quapropter ita restituo sanum sensum: *quia non tam insolemne est annuum, quod maritus uxori pendit, et (alius forte praeferat, ut id) quod uxor marito praestat, etc.* nunc omnia verba sibi optime conveniunt.

6. Verum restat scrupulus, de explicatione legis, molestissimus, quem etiam eximemus, si fas est. Certum est, quod in omni illicita donatione vindicatio competat donanti, si res exstet; sin consumpta sit, conditio datur, in quantum donatarius factus est locupletior. l. 5. f. ff. de don. int. vir. qui potest ergo Vlpianus, ut mulieri daret conditionem annui, illam rationem adferre, P 5 quod

tam solenne est annuum, quod maritus uxori pendit, id quod uxor marito praestat, per ὕστερον πρότερον accipiantur, propter verba insequentia: Imo incongruens est, et contra sexus naturam, ut scilicet mulier maritum alat, vel ea praestet, quae ad se exhibendum conceduntur.

quod hoc sit insolemne, et contra sexus naturam? Nonne suffecisset ratio iuris communis, quae conditionem dat cuicunque donanti, et in omni donatione? Dicimus 1. Ictum hanc rationem allegasse, quia annuum, quod coniugi praestatur, non tam proprie est donatio, licet in illo donatio vertatur, ut ipse loquitur in pr. nostrae legis. et 2. quod magis stringit, credibile est annuum constituisse in munusculis, rebusque minoris momenti, datumque fuisse, ut impenderetur in res familiares minus necessarias: veluti mundicias, modicam suppellectilem, et apparatus aliquanto cultiorem. Rerum autem modicarum nomine vix datur conditio, uti notum ex *l. 10. l. 28. §. 2. l. 31. §. 8. ff. de donat. int. vir. et vxor.* ideoque Vlpianus utitur hac ratione, ut probaret, conditionem omnino esse dandam vxori, licet forte non competeret viro. Sed redeamus in viam.

7. *Lex 6. §. 1. ff. de rer. diu.* * multis est deturpata centonibus, quos illi adiecerunt, parum

* Haec lex nulla indiget emendatione, cum *Auctor noster* a textu *Florentino* iusto longius aberrauerit, indeque *Editionem Haloandrinam* cum
Floren-

parum attendentes editores, dum alii alios sequuntur librariorum. Ita autem Florentiae exstat: *Vniuersitatis sunt non singulorum, quae in ciuitatibus sunt, theatra et stadia, et si qua alia sunt communia ciuitatum.* Hic nemo mortalium hiatum suspicaretur: placuit tamen aliis infarcire, *veluti, post singulorum. atque insuper, et similia, post stadia.* quas ineptias indignor ab omnibus fere in textum esse receptas. Paulo post ita pergit Marcianus: -- *tam contra ciuem, quam pro eo, posse seruum ciuitatis torqueri, Diui fratres rescripserunt, et libertus ciuitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in ius aliquem ex ciuibus.* Haec verba sunt hiulca. supplerunt alii, *rescripserunt; ideo et.* Ego autem malim per quasi geminationem, *rescripserunt, ut et: LIBERTVS CIVITATIS NON*

Florentina euidenter confuderit, ceu latius hanc rem persequitur MARCKARTVS in *Probabilibus Receptarum Lectionum Iuris Ciuilis* p. 53. Add. quae habet Dn. NOORDKERK in *Decade Observationum* cap. 4. p. 82. De reliquo ciuitatum nomine hoc loco venire municipia, et contra theatra, et stadia, quae Romae sint, non vniuersitatis, sed publica esse, eleganter obseruat CELEB. OTTO *Comm. ad §. 6. Inst. de rer. diu.*

NON HABET NECESSE VENIAM EDICTI
PETERE, SI VOCET IN IVS ALIQUEM
EX CIVIBVS. Adeo vt hic Marcianus duo
rescripta alleget, et posterioris ipsa verba pro-
ferat, quae propterea maiusculis litteris de-
bent exhiberi. Ita certe quam minimum
recedetur a scriptura Florentina, quam sem-
per facio maximi.

8. In l. 32. §. 13. ff. de recept. arb. con-
stat de vitio. Verba sunt: *Cum in plures
compromissum est ea conditione, vt quilibet
vel vnus dixisset sententiam, eo staretur, etc.*
Ego saltem constructionem indagari non
possum. Alii codices habent, vt *quam qui-
libet*, vel, vt *si quilibet*; quod prope ac-
cedit ad verum. Praetulerim tamen; vt *qui-
libet,* et vel vnus si dixisset sententiam, eo
staretur.* vt ita intelligatur I inclusum fuif-
se sequenti D. Sensus est: conuenit inter
com-

* Quam Auctoris nostri emendationem CL. WIE-
LINGIUS in *Lectiōibus Iuris Civilis Libr. II.*
cap. 10. §. 8. reiicit, et cum *Vulgata, Haloan-
drina, Vintimillii, Hugonis a Porta, et Veneta*
pro *quilibet*, mauult legere *quam quilibet*, et pro
eo, ei; pro certo habens, errorem ex neglecta
geminatiōe initialium litterarum enatum esse.

compromittentes, vt nihil plane referret, quinam ex omnibus arbitris sententiam dicerent, imo, licet vnus solummodo foret. Haec nunc sufficiant de primo quasi geminationis modo. De secundo agemus loco satis commodo, neque adeo procul remoto.

9. Pergo itaque ad tertiam quasi geminationis speciem, quae ponit: litteram vocemue absorptam esse propter vicinitatem soni praecedentis. Sic potest, exempli gratia, *est* produci in *est et*. quod factum fuit saepius ab antiquo librario, qui plurima ad marginem codicis Florentini correxit, veluti in *l. 27. ff. de legib. l. 4. ff. de adopt. l. vlt. ff. si quis in ius voc. non. l. 6. ff. de extraord. cognit.* Atque huius emendationes Taurellus alique hoc signo ** indicarunt. Idem quoque factitatum ab aliis librariis, in *l. 17. §. 4. ff. de pact. l. 9. ff. quod vniuers. nom. l. 3. §. vlt. ff. de alien. iud. mut. l. 32. §. 7. ff. de recept. arb. l. 46. ff. de petit. hered. l. 19. ff. de donat. l. 40. ff. de statu lib.* atque aliis locis innumeris.

10. Quapropter idem mihi putauit licere in *l. 29. ff. de man. test.* verbis hisce: ... *prior enixa filium exposuit: hic sublatu* ab alio
edu-

educatus est, et (pro simpl. est) nomine patris vocatus. Praetulerim certe leuissimam hanc emendationem durae isti ellipsi.

In *l. 9. ff. de fideic. lib.* si lectionem receptam vis retinere, suaferim, ut similiter reponatur. *Cum fidei heredis commisit, ne seruus alienam seruitutem patiatur experiri, potest, et confestim, ut fuerit alienatus, petere libertatem.* Magis tamen mihi alia huius loci lectio arridet, quam expressam, si id tanti tibi videtur, infra reperire potes.

II. Dubitanter egi hactenus. Nunc vero contendo, in *l. 1. §. 2. ff. de remiss.* reponi posse multo melius, quam vulgo legitur: *Plane si satisdatum est, exinde remissio facta est, et non est necessaria remissio.* h. e. Remissio facta est per satisfactionem, ipso iure, nec opus est, ut a praetore denuo illa impetretur. Inepte alii codices: *si satisdatum est, et exinde remissio facta est, non est necessaria remissio.* Nam hic sensus est ridiculus, nihilque dignum, quod moneatur, continet. Noster vero docet, remissionem per satisfactionem fieri ipso iure. v. *l. 20. §. 9. ff. de nou. op. nunc.* quod sane scitu est maxime necessarium.

12. Ceterum non possum hic praeterire

l. 3.

l. 3. ff. famil. ercisc. (simili enim indiget remedio) quam Taurellus edidit hoc pacto: *Nam licet libera potestas (esse) * maneat creditoribus cum singulis experiundi.* Taurellum secuti sunt omnes alii, vti solent, editores. Notae autem, quibus includitur dictio (*esse*) ostendunt, de illius salute apud istos spem omnem euanuisse. Neque ego illam possum sanare, nisi vehementi quodam impetu transferri se patiatur in, *est, et,* hoc modo: *Nam licet libera potestas est, et maneat creditoribus cum singulis experiundi.* Tunc enim sensus est optimus.

13. Simili fere de causa errorem prognatum suspicor, in *l. 34. §. 3. ff. de leg. 2.* verba sunt: *Gaius Seius cum domum (suam) haberet, et in praetorium uxoris suae transtulisset, etc.* Videsne sensum stolidissimum? quasi vero Gaius Seius, tanquam testudo quaedam, vel cimex, domum suam tergo

* Ex CL. IENSII sententia et hic dici posset, interpretem scribere voluisse, *esse dicatur*; deinde, antequam vocem posteriorem scripsisset, sententiam mutasse, et scripsisse *maneat*, nondum deleta voce *esse*, quam postea vna cum ea *maneat* arripuerit librarius.

tergo impositam portasset in villam vxoris. Sed soni vicinitas intercepit vocem. legendum est : *et in praetorium vxoris se suae transtulisset.* Viderunt vitium alii librarii, ideoque pro *suae* substituerunt *se*. Vtinam nunquam protulissent ineptiora.

14. Denique videamus, an eadem in *l. 17. ff. de iure pat.* nobis profit observatio. Verba vitiosa sunt haec *dubitatum an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset.* Cuiacius* fretus auctoritate quorundam codicum *pater patris* delet. Et sane difficile erit illius patrocinium. Sed vel transpositione ei poterit succurri hoc pacto : *si eum, libertum patris, pater, cum annorum, etc.* h. e. si pa-

* *Observationum Libr. IV. cap. 13.* cuius sententiam propugnat IOANNES ORTWINVS WESTENBERGIUS *ad Constitutiones Marci Aurelii Antonini Imperatoris Dissert. XIV. §. 4.* hac haud dubie permotus ratione, quod LVDOVICVS CHARONDAS ad hanc legem 17. vocem patris in quibusdam MSS. deesse deprehenderit.

si pater nepotis illum, qui erat libertus patris sui, siue aui nepotis, etc. Aut, quod malim, locus ita forte est constituendus: *si eum libertum pater (pater is cum annorum vigintiquinque esset) capitis, etc.* sensus est satis perspicuus. Sed etsi non placet, voluntas tamen mea culpari non potest, qua optimum codicem defendere sum conatus.

CAPVT SEXTVM DECIMVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

L. 13. ff. de his quae vt ind. auf. *restituitur per quasi geminationem.* 1. *Vti et l. 39. f. ff. de cont. empt.* 2. *Et l. 32. §. 1. ff. de adq. hered. quae etiam aliter tentata explicatur.* 3. *Coniecturae duae proponuntur ad l. 3. §. 8. ff. de riuis, vt alterutra possit eligi.* 4. *Emendatur l. 34. f. ff. de statulib.* 5. *l. 22. ff. quod vi aut clam. leuiter tentatur.* 6. *Per secundam quasi geminationis speciem corriguntur l. 89. ff. de leg. 1. et l. 7. ff. Solut. Matrim.* 7, 8. *Per eandem sed alii librarii saepe mutarunt in sed et. idque arbitrarium esse videtur.* 9. *Eaque ratione illustrantur l. 6. ff. de fideic. libert. l. 40e §. 1. ff. de damn. inf. et tandem l. 3. Cod. d. rec. arb. 10, 11, 12.*

Q

I. Pro-

I.

Promissimus non ita pridem, probaturos nos fore quibusdam exemplis utilitatem, quae ex secunda quasi geminationis specie possit capi: Praestabimus hoc capite promissa nostra, postquam quaedam exempla, quae ad primum eiusdem pertinent modum, fuerint praemissa. Quoniam tunc temporis circa solam fere literae *m*, in *in in* resolutionem fuimus occupati. Ducat agmen *l. 13. ff. de his quae ut indig. auf.* in qua haec verba exstant: *Maeuius in adulterio Semproniae damnatus eandem Semproniam non damnatam duxit uxorem. qui moriens heredem eam reliquit. Quaero: an iustum matrimonium fuerit, et an mulier ad hereditatem admittatur?* Illud qui moriens a quocunque, qui vel leuiter attendit, protinus ineptiae, obscuritatisue condemnabitur. Ego autem puto, legem sua parte, licet minima, esse truncatam, ideoque adeo deformem apparere. Solida erit, si legas: *Quin moriens * heredem eam reli-*

* Haec quoque lectio, multo quam ea, quae vulgo hic legitur, expeditior est. Quod si tamen quis illam veterem et quodammodo hiulcam malit,

reliquit. quin. h. e. sed etiam, praeterea, in-
super quoque scripsit eam heredem.

2. In *l. 39. f. ff. de cont. emt.* hiatus est
manifestus . . . *idcirco solis quinque colle-*
ctis, non amplius emtor petere potest, quam
quinque pondo olei, quae collecta essent: a
plerisque responsum est. Supplerunt alii,
quod deesse videbant, sic: *et hoc a pleris-*
que, etc. Sed multo tutius legeris *mecum:*
quae collecta essent, ut a plerisque respon-
sum est. Eadem ratione, qua in *l. 6. ff. de*
rer. diu. in loco memorato, pro *rescripse-*
runt, et, reposuimus rescripserunt, ut et;

3. In lege 32. *§. 1. ff. de adqu. hered.* simi-
liter male accepta est scriptura codicis Tu-
sci: *Sed etsi scit se heredem institutum, sed*
utrum pure an sub conditione ignoret, non
poterit adire hereditatem, licet pure insti-
tutus sit. et sub conditione, licet paruerit
conditioni. Alii libri habent: *vel sub con-*
ditione. Sed manet eadem obscuritas. Qua-
propter legendum est: *non poterit adire he-*

Q 2

redi-

malit, motus exemplorum multitudine in ICto-
rum fragmentis, minime repugnauerim. Cete-
rum protheoriam huius legis subministrat CE-
LEB. OTTO in Papiniano cap. XII. §. 2.

reditatem, licet pure institutus sit: et, si sub conditione, licet paruerit conditioni. Debet heres certus esse de conditione sua: adeoque scire, sub conditione an pure sit institutus. nam si hoc ignorat, quamvis reapse verum sit, ipsum pure esse institutum, adeoque eum posse statim adire, vel quamvis reapse verum sit, conditionem, sub qua erat scriptus, iam extitisse, adeo ut nunc perinde sit, ac si foret pura institutio, neutro tamen casu valet aditio ab ignorante herede facta. Hic est verus et clarus huius legis sensus. v. l. 13. l. 22. ff. eod. et l. 21. ff. de cond. et dem. Praeterea in §. ult. d. l. 32. (ut hoc in transitu moneam) multo clarius per geminationem legeretur: *etsi eius conditionis is sit in veritate, ut testari poterit.* is scil. testator, ne per oscitantiam ad heredem hoc referatur. sed pergamus.

4. Legem 3. §. 8. ff. de viuis menda poluit manifesta, in his verbis: *Plane per in rem actionem dicendum est, posse aduersus eum vindicari, ius ei non esse.* dubium non est. Alii librarii liberales de suo ita addunt: *hoc dubium non est.* Duplicem indicabo melam. Prior similis superioribus est haec: *plane per in rem actionem dicendumne est posse*

*posse aduersus eum vindicari, ius ei non esse? Sed (vel et) dubium non est. Posterior est talis: Plane per in rem actionem dicendum esse, posse aduersus eum vindicari ius ei non esse, dubium non est. Electionis arbitrium cuicunque liberum relinquo.**

5. Ad fine superioribus est remedium, quod vtile videtur esse legi 34. ff. de statut. vbi Papinianus ita loquitur, vti volunt editores: *Sed si nunquam negauit reliqua debere, cum autem conueniret heredem (et) rationes offerre professus (sit) refusurum quicquid in reliquis esse constiterit, et eius pecuniae reum, numerare paratum, idoneum obtulit, et heres in mora fuit, sententia pro libertate dicetur.* Ego autem credo Papinianum scripsisse hoc pacto: *Sed si nunquam negauit reliqua debere, cum autem conueniret heredem, rationes (forte se) offerre professus, refusurumque quicquid in reliquis esse constiterit, et eius pecuniae reum, numerare paratum, idoneum obtulisset, heres in mora fuit, sententia pro libertate*

Q 3

dice-

* Vtraque haec commutatio nihil amplius praestat, quam recepta lectio. Quare huic inhaerendum existimem.

dicetur. Ita enim quam minime recedimus a scriptura Etrusci libri, et sensum habemus perfectum legis alias difficillimae.

6. In *l. 22. ff. quod vi aut clam.* quam primum quis inspexerit haec verba: *Sed si annus praeterierit, nullam remanere actionem: radices, quae in fundo meo sunt, tuas fieri.* statim fatebitur, deesse coniunctionis particulam. Sed forte illa latet in sequenti *quae, hoc pacto, radicesque, quae in fundo, etc.* dixi forte, quia hac de re contendere nolo.

7. Veniamus nunc ad exempla, quae secundam nostrae quasi geminationis speciem commendent. Primum esto in *l. 89. ff. de leg. 1. Praetor . . . manifestum facit, ius se in persona eorum tribuere, quod futurum esset, etc.* Longe plenior certe periodus fiet, si ita ingemines, *manifestum facit, id ius se, etc.* h. e. idem, simile ius, neque opus est, ut hoc latius probem.

8. In *l. 7. pr. ff. Solut. Matrim.* inconcinne admodum exhibentur haec verba: *Necesse est primi anni computari temporis, quod sit ante datum praedium.* Hic sane nemo negabit, elegantiam constructionis flagitare, ut reponatur: . . . *computari id*

id temporis quod sit, etc. Ineptae foret diligentiae, hanc phrasin exemplis velle illustrare, cum omnibus sit notissima.

9. Plurimos scio viros doctos monuisse, particulam *sed* interdum corrupte poni, pro *sed et*: vel explicandam esse per *sed et*. Neutrum probo quod ad Codicem Etruscum attinet. Verum audacter adfirmo, particulam *et* infinitis in locis clausam contineri in voce *sed*. quoniam *d* et *t* indistincte utebatur librarius Florentinus, quemadmodum *cap. 1.* ostendimus. Adeoque licitum esse unicuique censeo, si quando inuenerit sensum turbari per aduersatiuam *sed*, ut illam resoluat in *sed et*. * quod certe plurimis locis lucem adferre potest et medellam. Fecerunt hoc iam alii librarii. Leges sunt innumerae: paucas dabo speciminis loco: videlicet *l. 11. in pr. et §. 2. ff. de iurei. l. 7. §. 1. ff. commod. l. 5. §. 13. ff. de instit. act. l. 3. ff. de trib. act. l. 27. §. 4. ff. de pecul. l. 3. §. 8. ff. de fideic. lib. l. 54. §. 2. ff. de adq. rer. domin.* in quibus omnibus

Q 4

pro

* Quo ipso tamen nihil amplius nanciscimur, quam quod nobis spondet homonymia vocis *sed*, quando pro *sed et* explicatur.

pro *sed* Florentinae scripturae, alii codices explicatius agnoscunt *sed et*. quod Charondas et Pacius ad marginem indicarunt.

10. Addam et ego quasdam leges, quae hac ope videntur posse recreari. Prima est *l. 6. ff. de fideic. lib.* ubi ita loquitur Vlpianus: *Videamus ne utique in hac specie aliud dicendum sit*, h. e credimus, censemus in hac specie omnino aliud dicendum esse. nec exercuissent adeo haec verba Russardum, Duarenum, et Contium, si sequentia edidissent hoc modo: *Sed et* (pro *sed*) *in superioribus sunt, qui putant cogendum legatarium redimere servum.* In posteriori itaque specie nullo modo haesitabat Vlpianus, quoniam etiam in superioribus, quae multo magis erant dubiae, quidam idem iuris esse in cogendo legatario opinabantur.

11. In *l. 40. §. 1. ff. de damn. inf.* similiter existimo legendum esse: *Quod si aequaliter utriusque oneribus pressus decidit, restissime Sabinus scripsit parietem (vel parem) utriusque causam esse.* *Sed et* * (pro *sed*) *si alter*

* Emendationem istam LUDOVICVS CHARONDAS ad hanc Legem dudum commendavit; Sed alia prorsus ratione hunc locum BYN-

alter plures vel pretiosiores res amiserit, melius est dicere, quia ambo onera imposuerunt, neutri aduersus alterum competere actionem. quia, cum in praecedentibus similis plane species fuit proposita, particulae aduersatiuae nullus esse potest locus.

12. Sed et *l. 3. Cod. de recept. arb.* necessario postulat hanc emendationem; foret enim alias valde absurda. Verba sunt: ...*exceptione doli mali uti poteris: sed ex doli clausula, quae compromissi stipulationi subiici solet, filiam tuam conuenire non vetaberis.* Quam facile enim ex hac lectione suboriretur suspicio, exceptionem doli non competere, quoniam aliud remedium indicant Imperatores? verum statim illa euanescet; modo mecum reponas: *Sed et ex doli clausula, etc.* Sensus est: Si conueniaris, habes exceptionem doli, verum amplius potes et ipse conuenire filiam ex clausula doli stipulationi inserta.

Q 5

CAPVT

KERSHOEKIUS *Observationum Libr. IV. cap. 10.* adiuuat, siquidem pro *parietem: parem tum,* in fine vero pro *sed si* cum Auctore nostro *sed et si* legit.

CAPVT SEPTIMVM DECIMVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

Statuliber potest implere conditionem, etiam inuito herede, in persona emptoris, modo in dando consistat. 1. Idem obtinet in omni, qui aliqua ratione dominium in statulibero est nactus, uti docetur. in l. 6. §. 3. ff. de statulib. quae duplici ratione emendatur. 2, 3. Ratio huius iuris redditur 4. L. 7. §. vlt. ff. ad L. Iul. Mai. est mendosa. 5. Tollitur menda, et lex illustratur. 6. Altera eius emendandae ratio proponitur. 7. L. 23. ff. de vsurp. et vsuc. exponitur. Aliud est vniuersitas aedium, aliud singula corpora. 8 Verba d. l. 23. sunt corrupta. Cuiacii et Haloandri emendationes adferuntur. atque alia auctoris. 9, 10. l. 6. §. 1. ff. de in diem addict. leuiter tentatur. 11.

I.

Satuliberum, id est seruum, cui sub conditione data est libertas, conditioni parere oportet; et si paruit conditioni in persona heredis, statim liber fit etiam inuito herede. Sed etsi heres non patitur parere, procul dubio liber tamen est, quoniam per heredem stare videtur. *l. 3. pr. et §. 1. ff. de statul.* ideoque conditio habetur pro impleta, secundum regulam iuris *161.* nihilque inter-

interest, in dando conditio consistat, an vero in faciendo. *l. 3. §. 4. et l. 11. ff. de statulib.* quod si heres statuliberum vendidit, conditio eius nullo modo fit deterior, sed potest, implendo conditionem in persona noui domini, peruenire ad libertatem. *l. 9. §. 1. et vlt. ff. eod.* modo conditio in dando consistat; nam si factum habet conditio, non transit ad personam emtoris, sed necesse est, ut impleatur in persona heredis. Ideoque conditio interdum est diuidenda, et quatenus factum habet, in persona heredis est implenda, quatenus vero dationem continet, transit ad personam emtoris. v. *l. 6. §. vlt. ff. eod.*

2. Hinc quaesitum est, an conditio, quae in dando consistit, ad emptorem transeat solum, an vero etiam ad omnes illos, qui quacunque ratione dominium in statulibero nacti sunt? Posterius placuisse docet, in *l. 6. §. 3. ff. eod. tit.* Vlpianus, his verbis: *Non solum autem, inquit, si venerit haec conditio, ad eum transit qui emit; verum etiam ad omnes, qui quocunque modo dominium in statulibero nacti sunt.* Sed sensum idoneum ex his verbis, licet plurimum te torseris, nunquam extorquebis. Quid enim
sibi

sibi volunt ista; *si venerit haec conditio, ad eum transit qui emit?* Vtrum hoc, postquam conditio dandi extitit, h. e. postquam heredi dedit statuliber, potest etiam emptori dare? Sed hac sententia nihil foret ineptius, nihil quod ICto minus foret dignum: Neque tamen lectio recepta, si bene attendas, alium sensum admittit.*

3. Quapropter ita mecum reponere: *Non solum autem, si venierit, haec conditio transit ad eum qui emit; Verum etiam, etc.* videntur sensum? Certum est, statuliberum posse implere conditionem, quae in dando versatur, in persona emptoris, nulla heredis habitatione: Sed *haec conditio*, haec facultas dandi alii, quam heredi, non transit ad emptorem solum, quando statuliber est venditus, verum ad omnes quocunque modo dominium nactos. haec est sana mens huius legis. Quod si cui magis placeat haec emendatio:

* Imo admittit, si hanc feceris interpretationem:
 „Quod si venerit haec conditio, translato iam
 „ab herede in alium seruo, non tantum ad eum
 „transit, qui emit, verum etiam ad omnes, qui
 „quocunque modo dominium in statulibero na-
 „ti sunt.

datio: non solum autem, si venierit hic, (i. e. statuliber) conditio transit ad eum qui emit, etc. etiam mihi magis haec arridebit, quod si priorem quis praeferat, ego eandem laudabo. adeo ut hac parte Gnathonicae artis praecepta sectari statuerim. Certe utraque lectio est commoda, nec multum a vulgata recedit.

4. Rationem autem, quare id, quod in emptore receptum est, extendatur ad quoscunque dominos, si a me postules, dicam hanc esse, quod lex XII Tabularum emptionis nomine omnem alienationem complexa sit, quemadmodum Aristo Celso rescripsit, in *l. 29. §. 1. ff. de statul.* ad quem locum prorsus difficilem, si etiam nostras scire coniecturas expetis, potes illas reperire infra suo loco propositas. Siue igitur adiudicatus alicui sit statuliber, siue legatus, siue traditus, siue noxae deditus, siue per sententiam alicuius esse declaretur, potest in persona noui domini conditioni parere, atque ita liber fieri. v. d. *l. 29. §. 1. l. 3. §. 3. et l. 9. pr. ff. de statulib.*

5. Simili fere medela conualescere posse videtur *l. 7. §. ult. ff. ad leg. Iul. Mai.* quae
ine-

ineptum ob sensum languet: *Crimen Maie-*
statis facto, vel violatis statuis, vel imagini-
bus, maxime exacerbat in milites. * Ita
 vulgo

- * Mirum in modum haec lex quod ad partem priorem crucem figit interpretibus. Sic pro *crimen Maiestatis facto*, quam lectionem Exemplar Florentinum exhibet, in *Vulgata* et *Haloandrina* legitur: *Crimine Maiestatis facto*, quam quoque auctoritate antiquissimorum Codicum tuetur LUDOVICVS RVSSARDVS *ad hanc legem.* HERALDVS illam vel tribus adiectis litteris sanari posse contendit, cum pro *vel* legit *veluti*, quae quidem emendatio, quamvis WILHELMO GOESIO in *Notis ad Rei Agrariae Auctores* p. 189, et ANTONIO SCHVLTINGIO in *Iurisprudentia Anteiustiniana*, p. 526. arriserit, minus tamen placuit CL. EVER. OTTONI in *Praefatione ad T. II. Thes. Iur. Rom.* p. 29. ubi inter omnes, inquit, iam constare particulam *vel* exegeticam esse, neque semper distinguendi vim habere, sed saepius idem notare quod *puta*, fauent quoque huic expositioni exempla, quae ex legibus adfert NOODTIVS in *Commentario ad Tit. D. de Lege Rhodia de Iactu.* Quod ad posteriorem huius legis partem attinet, IACOBVS GOTHOFREDVS in *Notis ad Tertullianum ad Nationes Libr. I. cap. 12.* medicas ei manus hunc in modum adhibet, ut pro *statuis* reponat *signis*, quoniam maximum

vulgo editur hic locus Modestini. Cui valde adfinis exstat sententia Pauli *l. 5. Sent. r. 29. §. 1.* his verbis: *Quod crimen, Maiestatis nempe, non solum facto, sed et verbis impiis, maxime exacerbatur in milites.* quae simi-

num crimen fuisset, si signa a milite violarentur. Verum cum in statuis tuendis, non minus studii posuerint Principes quam in signis, vti liquet ex TACITO *Historiarum Libr. III. cap. 85.* utique hac carere possumus emendatione. Ex aduerso CUIACIUS in *Notis ad Pauli Sententiarum Receptarum Libr. V. Tit. 29. §. 1.* existimat, voces *in milites* abundare, sed *Observationum Libr. XX. cap. 18.* hanc sententiam mutat. Interim defensionem lectionis vulgatae, quam quoque EDMUNDVS MERILLIVS *Variantium ex Cuiacio Lib. III. cap. 2.* probat ieiunam vocat *Auctor noster*, cui tamen nec ANTONIVS SCHVLTINGIVS, nec EVEROTTO *loc. cit.* accedit. Neque maioris momenti est, quod pro *Exacerbatur* in *Florentino Codice* legitur *ExacerVatur*, sicuti observat NOORDKERK in *Decade Observationum cap. 9. p. 167.* Semper enim hae duae litterae V. et B. commutatae fuerunt, et adhuc commutantur, cum per hanc metamorphosin plerisque etiam num Germanis *bibere* sit *viuere*, et *viuere* sit *bibere*, quod olim de Vasconibus suis SCALIGER in *Scaligerianis* dicebat.

similitudo, dubito, an non occasionem dederit corrumpendi Modestini. In quo omnes agnoscere debent nullius frugi esse haec verba: *facto vel violatis statuis*. quoniam violatio statuarum est factum, atque eatenus a quouis alio facto nihil differt.* in Pauli vero sententia factum eleganter opponitur verbis; quod omnibus nostris est frequentissimum. Adeo ut summa me defigat admiratio, quod lectionis vulgatae patrocinium suscepit doctissimus Merillius l. 3. *Variant. ex Cuiac. c. 2.* quanquam vir ille doctissimis suis animaduersionibus ieiunam huius legis explicationem satis suauiter condiderit.

6. Ego

* Imo factum a Modestino in dict. leg. duobus exemplis illustratur, 1) violatis statuis, et 2) violatis imaginibus, more Iureconsultis solenni, et prope accedente illi figurae, quam Grammatici appellant *ἐνδιδυόιν*. Proinde utique stare potest lectio recepta, modo obseruemus verbum *exacerbare* Idiotismo cadentis aevi adhiberi pro *augeri*. Sic Claudius Saturninus Libro *Singulari de Poenis Paganorum*, cuius prolixum fragmentum exhibet l. 16. §. ult. D. de poenis ait: *Nonnunquam euenit, ut aliquorum malefactorum supplicia exacerbentur, quotiens nimirum multis personis grassantibus exemplo opus sit.*

6. Ego autem, qui Tribonianum cum plerisque aliis accusare nolo, quoniam ipsa lectionis vulgatae absurditate ille fatis defenditur, Modestinum sibi ipsi restitui posse existimo facillime ita: *Crimen Maiestatis, fediti-
onae, violatis statuis, vel imaginibus, maxime exacerbat in milites.* Sensus est planus. Crimen Maiestatis fediti-
onis multo grauius putatur, et longe acerbius vindicatur in militibus, licet illi statuas solummodo vel imagines Imperatorum violauerint, quanquam in aliis haec violatio statuarum non soleat tam acriter puniri. Ratio huius iuris haec esse videtur, quod imagines Imperatorum tanquam tutelaria castrorum numina inter signa circumferebantur. Huius rei testis est Vegetius *l. 2. de re mil. c. 7. Imaginarii vel imaginiferi, qui imperatoris imagines ferunt.* Id. *l. 2. de re mil. c. 6. haec imagines Imperatorum, h. e. diuina et praesentia signa, veneratur.* Suet. *in Calig. c. 14. aquilas et signa Romana caesarumque imagines adorauit.* v. etiam Bunsen. *Imperat. Rom. c. 12. p. 121.* Fabrett. *ad column. Traian. c. 7. p. 205.* Lips. *l. 4. de milit. Rom. c. 5.* Nil mirum igitur, si milites seuerissime puniebantur ob statuas
R imagi-

imaginesue, quae ab illis numinis loco coli debebant, violatas. Videantur illustrationis causa *l. 3. §. 15. ff. de re mil.* Val. Max. *l. VI. c. 9. ex. 2. et l. IX. c. 3. ex. 3.* Tacit. *Hist. l. c. 41.* Quint. *Decl. 248. et l. 6. ff. de re mil.* *Factio* autem est vox propria huius loci: denotat enim seditionem, perduellionemue. Sic Festus in hac voce: *modo nomine factionis seditio et arma vocantur.* Vlp. in *l. 6. §. 9. ff. de ini. rupt. irr. test. nisi forte latro manifestus, vel seditio praerupta, factioque cruenta, etc. l. 5. Cod. ad l. Iul. Mai.* *Quisquis scelestam inierit factionem, vel factionis suscepit sacramentum.* Vulcat. in *Auid. Cass. 13. omnes viuos incendi iussit quasi in factione deprehensos.* et Lamp. *Commod. 15.* atque hinc *factiosus* pro seditioso apud Nepotem in *Agésilao c. 1.* sed exemplorum abunde est. Existimo igitur, ex *factoue*, quod pro *factio-ue* erat expressum, ortum fuisse *facto vel.*

7. Quod si quis indignatur, vnam hanc litteram tolli, retineat integram particulam *vel*, (per me licet,) atque legat hoc pacto: *Crimen Maiestatis, factioue, vel violatis statuis, vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites.* Vt ita sola geminatio rem
confi-

conficiat. et tunc dictio *vel* poterit exponi per *etiam*, vti apud Curtium *l. 3. c. 4. §. 5. et 11. et l. 3. c. 5. §. 13.* Virg. *Ecl. VIII. v. 69.*

Carmina vel coelo possunt deducere lunam. vbi hunc vsum adnotat etiam Seruius. Atque ita *vel violatis statuis* significabit, *licet nihil admissum sit, praeter solam statuarum vel imaginum violationem.* Eligat quisquis lectionem maxime placitam. mea enim tanti non refert.

8. Pergamus ad legem 23. *ff. de usucap.* cuius lectionem constat esse mendosam, de ratione vero emendandi laboratur. Docet illic Iauolenus, eum, qui aedes possidet, non idcirco singulas res possidere intelligi; quoniam aliud est vniuersitas aedium, aliud singula corpora, ex quibus illa constat. Quod per se patet, cum dissoluta vniuersitate maneant nihilominus singula corpora. vltima haec ratio obscurius aliquanto latet in his verbis: *Separatis enim corporibus, ex quibus aedes constant, vniuersitas aedium intelligi non poterit.* quae, nisi accipiantur secundum explicationem nostram, Icti scopum subuertere primo intuitu videntur.

9. Quamuis autem haec doctrina fuerit recepta, vti constat ex *l. 30. ff. de adq. vel amit. poss. l. 2. §. 6. ff. pro emt. l. 23. §. 7. ff. de rei vind. l. 7. §. 11. ff. de adqu. rer. dom.* confirmat tamen illam Iauolenus hac ratione, quia aliter superficies vfucapi deberet, tanquam res mobilis, breuiori tempore, solum vero, vtpote res immobilis, longiori: quod esset plane absurdum. *Vtputa cum aedes ex duabus rebus constant, ex solo, et superficie, (v. l. 49. ff. de rei vind. l. ult. §. 6. ff. quae in fraud. cred.) et vniuersitas earum possessionem temporis immobilium rerum omnium mutet.* Haec verba, quae vitiosa sunt absque dubio, Cuiacius atque Haloander emendanda censuerunt hac ratione: *et vniuersitas earum, possessione temporis immobilium rerum, dominium mutet.* Fateor equidem, hanc correctionem non esse prorsus contemnendam.

10. Tentemus tamen, si qua fieri potest, propius legere vestigia codicis Florentini, hoc modo: *et vniuersitas earum possessionem temporis immobilium rerum omnium imitet.* Nulla iam fit mutatio, nisi quod *mutet* transeat in *imitet.* quem errorem quiuis nouit facillimum, aut saltem ex capite

te

te sequenti nouisse poterit. *Imitare possessionem temporis immobilium rerum omnium*, dicitur *aedium uniuersitas*, quae per idem tempus, per quod possidentur quaecunque aliae res immobiles, debet possideri, ut procedat usufructus. Nec suspendas nasum, ideo quod *imitare* usurpauerim contra communem huius vocis formam. Dant namque auctoritatem mihi Liuius, antiquus poeta, Varro, et Glossae veteres. Loca ipsa, si hoc tanti videtur, reperiēs apud Laurenberg. in *Antiquario* in hac voce. Archaismis autem saepe delectatos fuisse iuris nostri auctores, egregie probarunt egregii viri Ant. Augustinus, l. 2. *Emend. c. 2.* et Scip. Gentil. l. 1. *Parerg. c. 6.* *

II. Adiungam cumuli instar l. 6. §. 1. ff. de *in diem addict.* quae Florentiae scripta est sic: *Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde prior emptor aduersus*

R 3

* Interim durius fuerit, Veterum Iureconsultorum scriptis adhibito archaismo medelam parare. Quare ingenue profiteamur, HALOANDRI et CUIACII emendationem nobis praeferendam videri.

uersus eum licitatus sit, et penes eum emptoremanserit. Taurellus eumque secuti omnes, putarunt ita esse geminandum, emptoremanserit. Verum nescio, qua ratione mihi arrideat haec lectio, et penes eum emptio remanserit. Vtrum aliis itidem prae altera placebit, ignoro. neque etiam multum curo: nam res non est tanti momenti.

CAPVT OCTAVVM DECIMVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

Quasi geminatio sanitatem restituit Quintiliano in Decl. 325. 1. Idemque conatur in loco vexatissimo Decl. 15. 2. Et reapse praestat eidem l. 6. Orat. Inst. c. 1. 3. Vti etiam in Decl. 6. 4. Eidemque auctori adest in Decl. 252. Decl. 9. Decl. 348. 5, 6, 7. Atque etiam in l. 6. Orat. Instit. c. 1. l. 8. Orat. Instit. c. 3. et l. 10. c. 1. 8, 9, 10. Denique Quintilianum iuuat in l. 3. Orat. c. 8. 11. Hinc transit ad Suetonium in Calig. c. 29. 12. Inde ad Horatium l. 1. Ode XI. 13. Eiusdemque poëtae restituit locum vexatissimum, l. II. Satyr. 7. In illo haeserunt omnes interpretes. Cruquius notatur. 14. 15. Denique Varronis fragmenta quatuor leuiter emendantur. 16, 17, 18, 19.

Etiam

Etiam quasi geminationi nostrae auxili-
lium aliunde quam ex legibus petatum
adiungamus. non alia, quam hac praefatione
vtar.

I. Haud dubito, quin erratum sit apud
Quintilianum *Decl.* 325. verba sunt: *Serit
virtutum intellectum rerum natura. nulla
tanta vitia sunt quae non meliora mirentur.*
Verum aequè non dubito, quin male emen-
datum sit a doctissimo Gronouio: *Nulli
tam vitiosi sunt, vt non meliora mirentur.*
Optime autem posse emendari existimo sic:
*Nulla tanta vitia sunt quae non (h. e. quin)
meliora imitentur.* * Multis possem illu-
strare hanc emendationem, sed vnicum ad-
feram Horatii locum perpulcrum. exstat is
lib. 1. Satyr. 3. v. 49.

*Parcius hic viuit, frugi dicatur. ineptus
Et iactantior hic paulo est; concinnus
amicis*

R 4

Postu-

* Aliam emendationem adfert BURMANNVS,
pro, *Nulla tanta vitia sunt, quae non meliora
mirentur*, legens: *Nulli tanta vitia sunt, vt non
meliora miretur.* quae emendatio prono alueo
decurrit, et naturali pulchritudine com-
mendatur.

Postulat ut videatur. At est truculentior, atque

Plus aequo liber ; simplex, fortisque habeatur.

Caldior est, acres inter numeretur, etc.*

Eleganter idem l. 2. Sat. 7. v. 42. hoc vocat, *obuolueret vitium verbis decoris*. Sed et ipse Quintilianus noster hanc vitiorum meliorumque adfinitatem indicat l. 4. Orat. c. 2. vbi ita docet: *Verbis eleuare quaedam licebit: luxuria, hilaritatis: auaritia, parsimoniae: negligentia, simplicitatis nomine lenietur*. Sed properemus.

2. Eadem in voce forte erratum est in eiusdem Quintiliani loco vexatissimo. Inuenies ipsum Decl. XV. c. 5. ecce verba ipsa: *Quod si permittetis, iudices, ut quicquid*

* Imo id, quod Horatius ait, non dicit Quintilianus: Verum id monet, sensum virtutis adeo naturae ductu hominibus indi, vt, etiamsi vitiis adsuescant, tamen, si deinde laudari virtutem sentiant, huic assueuisse longe magis velint, quam in scelerum sentina haerere: proindeque sine vlla emendatione rectissime se habent verba Quintiliani. vid. CICERO de Officiis Libr. II. cap. II.

quid extra consuetudinem datur, ad huius vulgi referatur infamiam, beneficium male audiendo vitetur sanitatis, statimque mirabitur sceleris invidiam, quicquid profuerit inuito. Vir doctissimus coniecit, reponendum esse: Veneficium male audiendo videbitur sanitas. Alii autem pro vitetur, exhibent vitietur. pro mirabitur vero merebitur. Nihil horum plane damno. Proponam solummodo meam quoque coniecturam, qua forte melius poterit legi: Quod si permittetis iudices, ut quicquid extra consuetudinem datur, ad ius vulgi referatur, infamiamue, beneficium male audiendo MV-TETVR sanitatis, statimque imitabitur sceleris invidiam, quicquid profuerit inuito. Etiam alii idem, quod mihi, ius esto.

3. Maioris momenti est, quod simili ferre ope succurri possit eidem huic cultissimo auctori, cuius verba haec esse putantur, l. 6. *Orat. Inst. c. 1. Omnia tamen haec tolerabilia, quibus actionem mutare facile est: atqui a stylo non recedunt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Ex hoc loco, sicut est, commodum elicere sensum nondum potui. quid alius possit, ignoro. Ego autem existimo, posse multo*

melius legi ita: *Omnia tamen haec tolerabilia, quibus actionem imitare (vel imitari) facile est: At qui a stylo non recedunt aut conticescant ad hos casus, aut frequentissime falsa dicant.* Egerat Quintilianus de illis, qui res ipsas, de quibus sermonem habent, earumue imagines, saepe in iudicium ad misericordiam commouendam proferebant, veluti togam cruentam, aut imaginem defuncti, etc. Pergit verbis nostris, et docet, haec esse tolerabilia, quia possunt actionem imitari et veritatem quadantenus referre: De illis vero, qui a stylo h. e. locis istis communibus, quibus omnibus in causis uti solebant oratores, v. l. 2. *Orat. Inst. c. 1. lib. 3. c. 1.* non recedunt, praecipit, debere eos tacere de talibus casibus, per quos ipsae personae ad viuum introducantur, aut necessario plurima falsa, aut ridicula dicere. Evidentissime constat de hac mente ex sequentibus: *Inde est enim, inquit, Tendit ad vestra genua supplices manus: et, Haeret in complexu liberorum miser: et, Reuolet ecce me: etsi nihil horum is de quo dicitur, faciat.* Ex tribus hisce coniecturis multa lux affunditur emendationi nostrae, qua in l. 23. ff. de usurp. et usuc. pro mutet, in

in superioribus reposuimus *imitet*. Locus ipse non longe est remotus.

4. Idem Quintilianus laborat vitio, quod nullus editorum animaduertit, in *Declam. VI. c. 22. circa finem*. Verba sunt: *Absens, extinctus, euersus mortem tuam inueni*. Agitur de patre deplorante filium, qui ipsum vicariis manibus a piratis redemerat, et cum in vinculis decessisset, in mare abiectus ad litus patrium appulerat. Ego autem plane ignoro, quid sit, *extinctus mortem tuam inueni*, et credo, omnes iuxta mecum hoc ignorare. * nusquam enim reperias, *extinctum* dici de homine viuo, licet omnium sit miserrimus. Exultaui idcirco, cum primum incidebat haec emendatio: *Absens es extinctus: Reuersus mortem tuam inueni*. Ecce sensum optimum. „Tu fili apud piratas miserrime diem obiisti: Et ego vicaria tua opera redemptus, et reuersus domum

* Imo *extinctus*, hic est, *extincto similis*, in quo color quasi vetus totus elutus, et nouo inducto, deletus sit. Vno verbo: in quo defloruerit status dignitas omnis, et collapsa sit formae praestantia. Sic non vtimur *Bestii* emendatione, etsi ea sua non destituatur venustate.

„mum, inueni mortem tuam. Tu, mi fili,
„vt ego redirem, te ipse piratarum dedidi-
„sti crudelitati. Ego, postquam tuo bene-
„ficio reuersus sum, Te miserrima morte
„extinctum, et in litus eiectum offendi.
Iam vehementissimi doloris apta atque viua
exprimitur imago.

5. Elegantissimus est et aureus eiusdem
auctoris locus, qui exstat *Decl. 252. Dili-
gentissime maiores hanc videntur excogitasse
legem, quod cum scirent nullam tantam esse
prudentiam, nullam immotam certam diui-
nationem, vt omnia quaecunque ingeniis ma-
lorum excogitari vnquam potuissent, proui-
dentia cauentium videret, hac lege omnem
malitiam, veluti quadam indagine, cinxe-
runt, vt quicquid aliarum legum effugisset
auxilium, quasi extrinsecus circumdaretur.*
Haec verba fane pulcherrima commentarii
instar esse possunt ad *l. 12. ff. de legib. l. 1. et
seqq. ff. de praes. verb. et l. 3. §. 1. ff. de
crim. stell.* Agitur namque de inscripto ma-
leficio, quod a consultis nostris stellionatus
crimen dici existimo *arg. l. 3. §. 1. ff. de
crim. stell.* Caeterum pro *nullam immotam*
aliae editiones habent, nullam imo tam. Ego
autem suspicor, subesse mendam, quae forte
deter-

detergetur hoc pacto; *nullam in uno tam certam diuinationem, ut omnia, quaecunque ingeniis malorum excogitari unquam potuissent, prouidentia cauendi iam videret, ect.* Ita enim optimus exsurgit sensus per leuem sane mutationem. Quam merito leuem appello, quoniam voces *imo et in uno* frequentissime a librariis sunt confusae. v. Ouid. *Epist. Heroid. XX. v. 41.* Claud. *l. 2. in Eutrop. v. 285. et l. 6. cons. Honor. v. 238.* Quae loca mihi suppeditauit Petri Burmanni, summi viri, humanitas erga me singularis. Cuius beneuolentiae ego tantum debeo, quantum illius eruditioni debemus omnes. Quod si vulgatam retinere malis, non tamen pigebit hunc locum elegantem sane perlustrasse.

6. In Declamatione IX. c. 14. conspiciuntur haec verba: *Si innoxius et omni vacans culpa charitatem mereri cupit, si nullius me amici filius validius amat, qui tandem vis pater respuam, et iratas obiiciam manus?* Mihi vero multo suauius fluere videtur hoc modo: . . . *amat, quid tandem vis pater? Respuam, et iratas obiiciam manus?* Atque ita scripsisse Quintilianum existimo.

7. Eademque fere opera difficultatem tolli posse ex *Declam.* 348. verba sunt: *Ad hanc rationem accedit illud quoque, quod administrare non potest bellum, nisi tantam potestatem habuerit imperator: tot millia conscriptorum militum in aciem educere, assignare loca interim periculosa, tuendos ciues, expugnanda hostium castella: non potest sola ratio, opus est et metu.* Ego non capio, quid sibi velit *assignare tuendos ciues?* sed hanc locutionem etiam in declamatore risu dignam arbitror. Scribe: *assignare loca interim* (id est, interdum) *periculosa ad tuendos ciues, expugnanda hostium castella, non potest sola ratio, opus est et metu.* Ita facillime sensus exsurgit optimus, cum antea foret prorsus ineptus.

8. Adfirmaui alias, per hanc quasi geminationem licitum esse in Pandectis pro *sed* reponere *sed et*, vbicunque id postulat sensus commodior; Non ausim in aliis auctoribus idem tentare. attamen facillime errari potuisse in his oculis, et saepissime *sed* scriptum fuisse pro *sed et*, audacter assero. Atque hac de causa, apud Quintilianum nostrum *l. 6. Orat. Inst. c. 1.* pro *Fecit enim*
risum

risum sed ridiculus fuit, malim, sed et ridiculus fuit.

9. Et in l. 8. c. 3. vbi ita de parabola differit auctor eruditissimus : *In omni autem parabola aut praecedit similitudo, res sequitur; aut praecedit res, similitudo sequitur. Sed interim libera et separata est, interim quod longe optimum est cum re, cuius est imago; connectitur. videtur clarius legi posse : sed et interim libera, etc.*

10. Quemadmodum etiam in iudicio, quod fert de Alcaeo, in praeclaro illo cap. 1. lib. 10. eiusdem operis : *Alcaeus . . . in eloquendo quoque brevis et magnificus, plerumque Homero similis. Sed in lusus amoresque descendit. longe praetulerim, plerumque Homero similis; sed et in lusus amoresque descendit.*

11. Vix possum relinquere auctorem hunc, quo nemo melius de eloquentia est meritus, nisi indicauero coniecturam meam super loco vexatissimo, qui legitur l. 3. Orat. Inst. c. 8. verba sunt : *Extrinssecus possunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus saepe est etiam illa, quae ordinem rei docet necessaria, affectus, ut quae maxime, implenda. Mire hic variant*

riant MSSa. quaedam habent *maxime postulanda*. nonnulla *ut quaeque maxime postulabit*. editiones itidem discrepant; Ego puto, satis commode posse reponi: *In concionibus est saepe illa, (nempe narratio) quae ordinem rei docet, necessaria: Affectus utique maxime implendi: nam et concitanda et lenienda frequenter est ira, etc. impleri affectus* dicuntur, cum omnia adferuntur, quae ad illos concitandos possunt esse efficacia. Aut, si hoc minus placeat, *refingi posset: Affectuque maxime implenda. vel, si hoc mauis, affectibus utique maxime implenda.* quasi librarius compendiose *affectus* scripserit, pro *affectibus*. ut ita vtraque locutio ad ipsam narrationem referatur: quae adfectu adfectibusue impletur, cum narrator ipsis rebus adficitur, easque veras sibi fingit, et tali sit animo, qualem facere auditorem velit. sicuti optime praecipit auctor noster *l. 6. Orat. Instit. cap. 2.*

12. Pergamus etiam ad alios. Exstat apud Suetonium in *Calig. c. 29. §. 2.* locus difficillimus. En verba: *Monenti Antoniae quia, tanquam parum esset non obedire, memento, ait, omnia mihi et homini licere.*

Haec

Haec sensum idoneum non habent *, quapropter alii alia coniectauerunt critici. Ego autem similitudine litterarum ductus praetulerim : *Memento, ait, omnia mihi, licet homini, licere.* Scriptum forte fuit in quodam codice MIH-ICET, quod facile migrare potuit in MIHICET, et quia hoc sensu carebat tandem in MIHI ET. Mens autem Caligulae haec esse videtur: Scias Tu auia mea, Me quiduis posse quamuis hominum, tuusque nepos : nec opus est mihi cum aliis diuinitatem comminisci, etiam si hominem me pronuntio et confiteor, omnia tamen mihi licent.

13. Apud Horatium l. 1. Ode XI. ita legitur :

Tu ne quaesieris scire nefas quem mihi, quem tibi

Finem

* Imo habent, si et accipiatur pro *licet*, quam huius voculae potestatem esse, vel ex hoc singulari loco colligas ; proinde vocem *licet* sine necessitate Auctor noster substituit. Hinc SCHEELII emendatio apud PITISCVM, qua pro *et homini* legendum putat *in homines*, cum per eam vis SVETONIO paretur, minime est recipienda.

*Finem Dii dederint Leuconoë: nec Ba-
bylonios*

*Tentaris numeros, ut melius quicquid
erit pati.*

Ultima verba satis obscura sunt. Plerique illa per Graecam locutionis formam explicant, pro *ut melius patiare*. Vide tamen, ne eiusmodi Graecismus sit nimis durus: Praeterquam quod vix est, ut quis finem suum sciens tanto melius pati possit, quicquid erit. Idcirco indicare volui, posse forte commodius reponi:

- - - *nec Babylonios*

*Tentaris numeros: Sit melius quidquid
erit pati.*

Sit melius. h. e. Iudica, aestima melius esse.

14. Ceterum, si haec coniectura minus arrideat, vix dubito, quin magis illam probes, quam nunc proferemus, in loco eiusdem Horatii difficillimo. Exstat is l. 2. *Sat. 7. pr.*

*Iamdudum ausculto, et cupiens tibi dicere
servus,*

*Pauca reformido. Dauusne? ita Dauus,
amicum*

Manci-

Mancipium domino, et frugi, quod sit satis: hoc est,

Vt vitale putes.

Ultima verba crucem fixerunt omnibus fere interpretibus. Lambinus enim post tres quatuorue explicationes, fateri tamen cogitur, sibi locum hunc omnino esse perobscurum. Cruquius, qui a Lambino dissentit, nouum plane excogitauit sensum hunc: „*Vt vitale putes*, hoc est, vt id merito suo iudicare possis dignum vita, non longiore modo, sed etiam meliore, vtpote libertate.“ Et vt hoc paradoxon stabi- liat, asserere conatur, seruos vitales dici, qui libertate donati erant, iuxta illud Vlpiani, *seruitutem mortalitati fere comparamus*. Ego autem non video, quid possit haec collectio: seruitus comparatur mortalitati, ergo liberti recte *vitales* dicuntur; nisi quod forte risum excitare valeat. Rutger- sius in *Venus. Lect. c. XXV.* putat. „*Dauum*,“ se appellare frugi quantum satis est, ne do- minus, sciens maximas virtutes non diur- nare, metueret, ne ante diem tantis vir- tutibus mancipium mors sibi esset ere- ptura.“

15. Nimis mihi haec videntur subtilia. adeoque legendum puto :

- - *Dauusne ? ita Dauus, amicum Mancipium domino, et frugi, quod sit satis, hoc est,*

Vt tu id tale putes.

Iam sensus est apertus, et vrbalitas lepida cum libertate scurrili in hoc serui responso elucet. „Frugi sum, inquit, quod sit satis, „et vt hoc bene intelligas, domine, hoc est, „vt Tu modo me frugi esse putes, vt tu „me talem existimes : Si enim te infcio „quasdam nequitias fingere, et dolos nec- „tere, possim, non obstabit mea frugalitas, „quin vel tibi ipsi ludos faciam. Confir- mant hanc sententiam mirifice haec verba, v. 72.

- - *neque ego hercle fur, ubi vasa Praetereo sapiens argentea. tolle peri-
clum,*

*Iam vaga profiliet frenis natura re-
motis.*

Scriptum autem fuit *vt vitale*, adeo vt bis T esset geminandum ; quod non depre- henderunt oscitantes librarii, quia *vitale* est vox per se bona, ideoque nihil ultra inquisiuerunt. Si vero simpliciter malis lege-

lectio eundem producit sensum : ideoque liberum est vnicuique eligere sibi maxime placitam. neque adeo quisquam errare poterit, ex duabus rebus bonis vnam adoptando.

16. Exstat Varronis fragmentum apud Nonium in voce *dolea*. *Haec aduentoribus accedunt cella, clauēs, claustra, carnaria, dolea.* deprauatum esse hunc locum nullus inficias iuerit. Ego ita puto restituendum : *Haec a venditoribus accedunt cellae, clauēs, claustra, carnaria, dolia.* Docet illic Varro, quaenam cellae venditae soleant accedere, atque ita cum cella vendita tacite videantur simul transiisse. Confer ad maiorem lucem *l. 76. ff. de cont. empt. l. 17. ff. de act. empt. l. 93. ff. de leg. 3.*

17. Eiusdem Varronis fragmentum adfert August. *l. 22. de ciu. Dei c. 28.* his verbis : *Genethliaci quidam scripserunt esse in renascendis hominibus, quam appellant παλλιγγενεσίαν Graeci.* Valde tamen dubito, an non Varro scripserit : *esse vim renascendis hominibus, quam etc.* quod videtur multo efficacius.

18. Apud Nonium in voce *arci*, videtur etiam vocis adfinitas locum corrupisse. ita
istic

istic legitur : Eoque pecuniam magnam consumpsisset, quod arcu, quos summo opere fecerat, fessi pondere diu facti, celeriter corruissent. Nihil mirum, quod arcu diu facti corruant. Verum vix capio, qua ratione eiusmodi arcu annosi dicantur celeriter corruisse. Ideoque puto scribendum *fessi pondere, diffracti celeriter corruissent*. Vox haec propria esse hac re videtur, pro disiecti, in partes minimas diruti. ita *diffringere crura* occurrit apud Plautum in *Asin. act. 2. sc. 4. v. 78.*

19. Idem Nonius in *regilla vestis* Varonem nobis exhibet ita scribentem :

*Collum procerum fictum leui marmore,
Regillam tunicam diffingitur purpura.
Diffingere vestem purpura* quid fiet, ignoreo. sed probe scio, quid sit, *vestem purpura distinguere*. similiter enim loquitur Virgil. *l. 4. Aeneid. v. 264.*

- - *et tenui telas discreuerat auro.*
Ideoque suaferim, ut etiam hic reponatur :

Regillam vestem distinguitur purpura.
Nam et ita apud Ciceronem * *coelum stell-*
S 4 *lis*

* *de Natura Deorum. Libr. II. cap. 41.*

lis distinctum, et * oratio sententiis distincta occurrunt. Adde quod ff et st vulgo inter se confundantur in MSSis, quemadmodum docuit Scioppius in *Arte Critica*. alique cum illo alibi tradiderunt. Iam subiungemus nonnulla capita, ex quorum exemplis regulae Critices, minus quidem illae firmæ, veruntamen et laude sua dignissimæ comprobari et commendari posse videntur.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SUMMARIUM CAPITIS.

Actio negotiorum gestorum datur etiam illi, cuius in gerendo nulla fuit habita ratio. 1. Interdum, etiamsi is eum cuius nomine gesta sunt nulla ratione respiciat. quod est singulare. 2. De tali facti specie agit l. 10. ff. si pars hered. pet. cuius verba adferuntur atque explicantur, et indicatur in illis menda. 3, 4. Glossæ aliorum librorum exploduntur, et laudatur codex Florentinus. 5. Auctoris emendatio adstruitur. 6. Mens Icti brevissime proposita. 7. Ultima legis verba exponuntur 8.

I.

Actio negotiorum gestorum datur non tantum ei, cuius nomine et contemplatio-

* de Orator. Libr. III. cap. 48.

platione, licet per errorem, aliquid gestum est, sed etiam illi, cui hoc negotium utile fuit, licet in gerendo nulla illius ratio habita fuerit. *l. 6. §. 8, 9, 10. l. 5. §. ult. ff. de negot. gest. adeoque etiam heredi. l. 3. §. 7. l. 12. ff. eod.* etiamsi post mortem testatoris et ante hereditatis aditionem negotia quis administraverit. *d. l. 3. §. 6. ff. eod. l. 28. §. ult. ff. de stipul. seru.* Quapropter generaliter dicitur ei actio negotiorum gestorum competere, cuius interest, in *l. 47. ff. eod.* Competit autem heredi actio propter negotia, quae viuo etiamnum illo et nomine illius, cui is successit, gesta sunt; Idque ideo, quoniam nomine defuncti, h. e. idcirco quod defunctum tam arcta relatione contingit, aequum est heredi restitui etiam illud, quod non ipsius, sed defuncti respectu est perceptum.

2. Interdum tamen potest euenire, ut actio negotiorum etiam ex propria persona detur illi, cuius nomine gesta non sunt, licet illum, cuius respectu reapse gesta sunt, nulla plane ratione contingat. Quod est valde singulare: docetur tamen perspicue, in *d. l. 6. §. 8. et d. l. 5. §. ult.* in qua posteriore Sempronio datur actio ex propria

persona illorum negotiorum nomine, quae non Sempronii, sed solius Titii contemplatione sunt gesta.

3. Idemque etiam tradi existimo a Papi-
niano in perdifficili *l. 10. ff. si pars hered.
pet.* in schemate huiusmodi. „Filius heredis
„ex parte instituti, administravit hereditatis
„partem nomine patris sui, quem viuo te-
„statore decessisse ignorabat; atque etiam
„pecunias pro distractis rebus accepit. Ne-
„gat ICTus, reliquos scriptos heredes, qui
„patri istius filii erant cohaeredes, posse ab
„eo petere hereditatem; quoniam ille filius
nec pro herede, nec pro possessore possidet.
Quorum alterutrum ad petitionem heredita-
tis est prorsus necessarium. *l. 9. et seqq. ff. de
petit. hered.* Dat tamen illis negotiorum
gestorum actionem, quam ex sua persona
habent, quia ille filius, cum putaret patris sui
negotia esse, gessit illa, quae reuera erant
ceterorum coheredum. *d. l. 5. §. ult. ff. de
negot. gest.* Quaesitum porro est, an hic fi-
lius etiam ab heredibus sui patris eodem
nomine conueniri possit? Ratio dubitandi
erat, quod actio negotiorum heredi compe-
tat, etiamsi quaedam post mortem defuncti
gesta sunt, vti supra probauimus. Verum
tollit

tollit hanc dubitationem ICtus denegatque actionem paternis heredibus, propterea, quoniam id, quod administrauit, paternae hereditatis non erat negotium, quod tamen proculdubio requirebatur. Si enim illud, quod gestum est, neque pertinet ad hereditatem, neque heredis contemplatione est gestum, tunc nullo modo potest heres actionem habere.

4. Rationem datam illustrat Papinianus his verbis: *Nam etsi negotiorum gestorum actio sit ei cuius nomine perceptum est, ei cuius nomine restitui aequum est.* haec est lectio Florentini libri: sed procul dubio est mendosa, ita vt frustra sensum idoneum ex illa elicere coneris.

5. In quibusdam libris, imo in plerisque, legitur sic: *ei cuius nomine restitui aequum est, cuius suo nomine debitum exactum est, hoc tamen quod alieno nomine perceptum est restitui aequum est.* Verum haec lectio est glossa fatua et insulsa inepti alicuius librarii, qui tam bardus fuit, quam lapis: Adeo vt mirari satis non possim, potuisse reperiri viros etiam doctissimos, qui optimum atque integerrimum codicem propter has quisquilias tanquam imperfectum et mutilum contemnere

mnere non dubitauerint. Atque ita etiam comparatum esse existimo cum omnibus illis locis, quae in aliis libris reperiuntur multo grandiora, et, si Dis placet, perfectiora. Dedimus iam vnum exemplum, in *l. 14. ff. de transact.* ex qua itidem longam satis glossam, quae Taurello aliisque probabatur, foras deturbauimus. nec non et alia quaedam alibi. Sed alia forte occasione mihi erit bellum infestissimum cum omnibus istis glossatoribus et centonum confutoribus, quod si Themis annuat, cum successu conficiemus: atque ita integritatem codicis Etrusci ab ineptis aliorum librariorum explicationibus et supplementis vindicabimus.

6. Iam autem contendimus, hanc nostram legem facile emendari posse hac ratione: *Nam etsi negotiorum gestorum actio sit ei, cuius nomine perceptum est, et ei, * cui eius nomine*

* VLRICVS HVBERVS in *Eunomia Romana* p. 292, putat, ex ultimo huius legis colo nonnulla legis verba excidisse, quae ex antiqua editione vulgata supplenda sint. Id quod antea ab Haloandro, Charonda, et Cuiacio obseruatum. Quamobrem in posteriori colo ita legunt: *Ei tamen, cuius nomine percipi debuit, restitui aequum est.*

nomine restitui aequum est, etc. Haec leuissima mutatio, quae trium litterarum absoluitur additione, quas soni similitudo absorpserat, hunc producit sensum commodissimum. „Quanquam negotiorum gestorum actio principaliter competit ei, cuius nomine aliquid gestum et ex administratione est perceptum, et secundario illi quoque, cui hoc restitui debet *nomine eius* h. e. propter eum, relatione eius, cuius respectu negotium est gestum, qualis est heres, *sed in proposito neque patris negotia fuerunt*, cui principaliter alioquin actio daretur, *qui esse desierat*. h. e. quia is iam obierat, *neque paternae successionis, quae fuerunt alterius hereditatis*, adeoque illis, ad quos successio paterna deuoluitur, actio competere nullo modo potest.“

7. Mens itaque Papiniani, ut rem in pauca conferam, haec est: „Verum est, actio negotiorum gestorum datur illi, cuius nomine gesta sunt, datur etiam illius heredi, sed in specie nostra patri competere nequit, quia is iam tum decessit, nec eius heredi, quia illa negotia ad hereditatem eius, cui successit, plane non pertinent.“

8. Deni-

8. Denique Ictus mouet hanc quaestio-
nem, an scilicet filius ille, si heres existat
patri suo, et adfirmet, patrem suum post
mortem testatoris, qui illum ex parte scri-
pserat heredem, decessisse, atque ita contro-
uersiam hereditatis faciat caeteris patris co-
haeredibus, videatur hoc ipso causam pos-
sessionis sibi mutare? Verum cum hoc defi-
nitu sit difficillimum. v. l. 19. §. 1. ff. de adq.
poss. l. 6. §. 3. ff. de precar. l. 33. §. 1. ff. de
usucap. caute Papinianus, relictā ista quae-
stione, de iure vulgari respondet: aitque
filium hereditatis petitione conueniri posse
tanquam iuris possessorem, quoniam debi-
tor est hereditarius, et tamen hereditatis fa-
cit controuersiam. quod per se est planum.
v. l. 9. l. 13. f. l. 16. §. 3. ff. de hered. petit.

CAPVT VIGESIMVM.

SUMMARIVM CAPITIS.

*Alfenus Varus laudatur. 1. Verba legis 43. §. 1.
ff. de damn. inf. quae eiusdem est Icti, propo-
nuntur. 2. et facti species. 3. Vitium manife-
stum ex illa tollitur. 4. Socios, qui communem
parietem aedificant, inter se repromittere non
oportet damni infecti. 5. Quia inter illos nul-
la plane actio habet locum. 6. Quod probatur*
ex

ex l. 40. §. 1. ff. eod. tit. 7. Quae conciliatur cum l. 12. ff. comm. diuid. 8. Confirmatur in super auctoris sententia ex l. 39. pr. ff. de damn. inf. 9. Eius auctor Pomponius statuit etiam inter socios cautioni de damno infecto esse locum, aut saltem id statuentium sententiam refert. 10. Quod probatur. 11. Error Antonii Fabri ostenditur. 12. d. l. 39. ff. de damn. inf. componitur cum l. 40. §. 1. ff. eod. 13. Alfeni responsum porro explicatur. 14, 15. Eiusdem responsi §. 2. exponitur, et illius ratio obscurissima elucidatur. 16, 17.

I.

Elegantissima sunt Alfeni Vari fragmenta; naturali namque et purissima sermonis simplicitate suauiter assurgunt; atque in illis cum pulcerrimo nitore certat summa vis dicendi; adeo ut tenues, quae nobis supersunt, reliquiae, acerbissimum ceterorum illius viri scriptorum, cuicunque infigant desiderium. * Nulla ratione inferiorius

* De eruditione *Alfeni Vari*, peritia linguae Graecae, itemque stili elegantia, quam plurima dedit EVER. OTTO in *Publio Alfeno Varo*, ab iniuriis veterum et recentiorum liberato, in *Thes. Iur. Rom. T. V.*

rius est aliis responsum, quod exstat in l. 43. §. 1. et 2. ff. de damn. inf. nisi quod vno alteroue loco corrupta sit illius integritas, quam nos conabimur restituere.

2. Videamus itaque verba ICTi, quibus speciem facti de qua tractat exhibet: *Cum parietem communem aedificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromisit adeoque restipulatus est. posteaquam paries sublatus esset, et (ita gemina cum aliis) habitatores ex vicinis coenaculis emigrassent, vicinus ab eo mercedem, quam habitatores non redderent, petere vult. quaesitum est, an recte petet.* Ex his et sequentibus verbis constat, tractatum fuisse de specie huiusmodi.

3. „Habebant communem parietem Caius et Titius, Caius vult illum aedificare „cum Titio, et, priusquam veterem parietem demoliret, damni infecti repromisit „sciens Titio in totum: ab illo tamen etiam „vicissim stipulatus est in totum: sublato „pariete habitatores emigrarunt ex vicinis „coenaculis Titii, qui idcirco ex stipulatione „ne a Caio petit mercedem, quam habitatores ipsi non reddunt: Consulit Alfenum „Caius, an Titius recte a se petat illam mercedem?

cedem? Haec facti species diligenter est notanda, quoniam tota haec disquisitio secundum illam veluti normam exigetur.

4. Ex hac autem cuicunque euidentissime patet, inepta prorsus et vitiosa esse legis verba, quae nunc ita circumferuntur: *damni infecti vicino repromisit, adeoque restipulatus est.* Nam *restipulari* est inuicem, vice versa, vicissim stipulari ab eo, qui a nobis paulo ante stipulatus est. Sic *dotem filiis suis restipulari* dicitur pater, qui prior dotem pro filia promiserat. apud Apuleium in *Apologia* sub fin. vide etiam Ciceron. *pro Rosc. Com. c. 13. et c. 18. in fin.* et praecipue Val. Maxim. *lib. 2. cap. 8.* *Valerius, inquit, sponsione Lutatium prouocauit, NI SVO DVCTV PVNICA CLASSIS ESSET OPPRESSA: nec dubitauit restipulari Lutatius.* Et quid quaeso sibi vellet insulsa ista repetitio, *repromisit, adeoque restipulatus est.* h. e. repromisit, adeoque repromisit? Quapropter nemo negabit, legendum esse ita: *Repromisit, ab eoque* restipula-*

* Emendationem, quam Auctor hic suggerit, non esse tolerandam, bene monet CL. MARCKART-

stipulatus est. Praeterquam enim quod dictiones *ab et ad* frequentissime in MSSis inter se variantur. v. l. 7. ff. de iust. et iur. l. 3. f. ff. de in lit. iur. l. 3. ff. ex quib. caus. mai. et l. 77. §. 29. ff. de leg. 2. nullum plane tibi de hac emendatione relinquent scrupulum verba §. 2. nostrae legis, quae docent, repromittere diuersissimum esse a *re stipulari*. Ecce illa: *Idem Caius consulebat, possetne, quod ob eam rem h. e. suam stipulationem dedisset, rursus repetere, quoniam restipulatus esset a vicino Titio.*

5. Iam pergamus. De hac facti specie rogatus Alfenus *respondet, non oportuisse eos, cum communem parietem aedificarent, inter se repromittere.* Ratio esse videtur primo intuitu, quoniam actione pro socio, vel communi diuidundo iudicio agendum est, si parietem communem reficere, vel demolire, vel in eum quid immittere opus sit. l. 12. ff. comm. diu. et quod Varus videtur in ea iam fuisse sententia, non deduci in stipulationem damni infecti, quod alia actione quaeri potest. Quae sententia, licet

T V S in Probabilibus Receptarum Lessionum Iuris Ciuilis. p. 123.

licet controuersa, a plerisque tamen ICto-
rum est probata. v. l. 13. §. 6. l. 18. §. 2. 4. et
9. ff. de damn. inf. eamque suis praecepto-
ribus acceptam refert Gaius, in l. 32. ff. eod.
Non oportuit itaque eos, qui communem
parietem essent aedificaturi, inter se repro-
mittere stipulatione damni infecti, quoniam
vel actio pro socio, vel communi diuidun-
do iudicium, illos satis superque poterat red-
dere securos.

6. Quinimmo, ut verum fatear, non
oportuit eos inter se promittere, quoniam
nec stipulatio damni infecti, nec vlla alia
actio potest locum habere inter eos, qui
communi consensu communem parietem
aedificant, vel reficiunt. Ita enim existi-
timo: in hac facti specie, de qua consule-
batur Varus, nulli plane actioni, adeoque
nec stipulationi damni infecti, nec pro socio,
aut communi diuidundo, fuisse locum.

7. Atque hanc opinionem, nouam forte,
probo ex Vlpiano in l. 40. §. 1. ff. de damn.
inf. verba haec sunt: *Quotiens communis
parietis vitio quid accidit, socius socio ni-
hil praestare debet: cum communis rei vi-
tio contigerit. Quod si aequaliter utrius-
que oneribus pressus decedit, rectissime Sa-*

*binus scripsit, parietem (melius omnes alii libri MSS. parem *) utriusque causam esse. Sed et (ita enim repono pro sed. v. caput primum) si alter plures vel pretiosiores res amiserit, melius est dicere, quia ambo onera imposuerunt, neutri aduersus alterum competere actionem.* Ex hac lege videor mihi posse facere conclusionem hanc certissimam; Si vterque vicinus aequaliter oneribus parietem pressit, et inde damnum alterutri est illatum, nulla actione alter alteri tenetur. *d. l. 40. §. 1. idem itaque per omnia iuris erit, si vterque simul, communi consensu, parietem aedificauit, et inde damni aliquid alteruter passus sit, in nostra l. 43. §. 1. ff. eod.*

8. Neque aduersatur huic sententiae *Ulpianus in d. l. 12. ff. comm. diu. *** Agit enim de illo socio, qui ad refectionem aut aedificationem communis parietis consensum suum praestare non vult. quod inde patet, quia *ICTus* actioni pro socio, aut communi diuidundo iudicio adiungit interd-

* Vide, quae annotaui *Cap. XVI. §. 11.*

** Adde *ANTONIVM FABRVM in Rationalibus ad hanc legem.*

terdictum *vti possidetis* : quod in focium, qui simul reficere, aut aedificare vult, nullo modo competere potest.

9. Confirmat insuper sententiam nostram Pomponius in *l. 39. pr. ff. de damn. inf.* vbi docet, cautionem damni infecti tunc demum esse *necessariam, cum alter solus aedificat, et vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora aedificia habeat, et plus damni sensurus sit, decidente pariete.* patet namque ex his verbis clarissime, stipulationem damni infecti etiam ab illis ICtis, qui putabant, illam cum alia actione posse concurrere, inter quos videtur fuisse Pomponius, tum demum datam fuisse, quando alter ex vicinis solus aedificaret, demoliretue: Adeoque apud omnes constitisse, cautionem damni infecti, licet etiam a fociis deberet praestari, nunquam tamen a fociis interponendam esse, quando simul, eodem consensu, aedificant aut destruunt.

10. Puto autem, Pomponium in *d. l. 39.* aut solummodo referre sententiam illorum, qui statuebant, etiam inter focios stipulationem damni infecti esse necessariam, aut ipsum quoque Pomponium eam suo calculo probare. Alterutrum demonstro sic: quia

ICtus ille in *d. l. 39.* supponit, semper cautioni damni infecti esse locum, quando inaequale est periculum, ac ideo tantum ipsam cessare, quando aequale est periculum. Sed alii ICti nunquam inter socios locum esse cautioni de damno infecto putabant, nequidem tum cum inaequale esset periculum; cum vero aequale esset periculum, aut communis accederet consensus, nulli omnino actioni locum esse, omnes consentiebant. hoc sic probo.

II. Cum alter solus aedificat, Pomponius putat, etiam inter socios necessariam esse stipulationem damni infecti: Gaii vero praeceptores, etiam tunc, cum alter solus aedificat, statuunt locum esse actioni pro socio, aut communi diuidundo iudicio, ideoque cessare damni infecti cautionem, in *d. l. 32. j. l. 13. §. 6. l. 18. §. 2. 4. et 9. ff. de damn. inf.* Qui solus aedificauit, habet actionem pro socio ad repetendas impensas, *d. l. 32.* adeoque etiam contra illum, qui solus aedificauit, dabitur eadem actio ad resarciendum damnum. v. *l. 47. §. 1. ff. pro socio l. 52. §. 3. 4. ff. eod.* non vero opus erit cautione damni infecti, sicuti Pomponius putabat, in *d. l. 39.*

12. Errat itaque grauiter Anton. Faber *l. 2. Coniect. 9.* dum putat, a Pomponio in *d. l. 39.* tradi duas exceptiones a regula, quae statuit, cessare damni infecti cautionem, quando alia actione damnum potest sarciri; cum reuera Pomponius doceat, aut saltem referat regulam plane contrariam, quae statuit, necessariam esse damni infecti cautionem, licet damnum alia actione posset sarciri. Et sane ridiculum est, quod dicit vir doctus, ideo necessariam esse stipulationem damni infecti, in prima specie, apud Pomponium, quoniam *socii propriae aedes ex communi ruina damnum passae sunt*: nam si ex ruina communis parietis, quem alter solus aedificabat, damnum illatum sit propriis alterius focii aedibus, tunc, imo tunc tantum, locum habet actio pro focio, aut communi diuidendo iudicium, adeoque cessat damni infecti stipulatio. Idem vir doctus multis se ambagibus implicat, vt rationem det exceptionis secundae apud Pomponium, quoniam acerrime pugnare cum illa videtur Vlpianus in *l. 40. §. 1. ff. de damn. inf.* mouetque multa operose, sed nihil promouet. Credimus itaque, aut Pomponium dissensisse a Gaii praeceptoribus

bus in *d. l. 32.* aut saltem dissentientium sententiam simpliciter commemorasse. hoc autem Ictis solenne fuisse, non latius nunc probabimus: sufficiat vnum exemplum, quod dabit Paulus in *l. 15. ff. de usucap.* prout ego illam difficillimam legem inferius explicabo.

13. Vt autem, etiam quoad posteriorem facti speciem, Pomponium componamus cum Vlpiano seu Sabino in *d. l. 40. §. 1.* putamus, esse distinguendum hoc pacto: Si socius, qui pretiosiores aedes habet, socium admonuit de vitio parietis, et iste parietem ab illo refici pati noluerit, locus est stipulationi damni infecti, ex sententia Pomponii, aliorumue, in *l. 39. ff. de damn. inf.* vel actioni pro socio, aut communi diuidundo iudicio, ex sententia praceptorum Gaii in *d. l. 32. ff. eod.* Quod si, absque alterutrius admonitione, vel contradictione, solo communis parietis vitio, aliquid damni alteri infligatur, nulla omnino habet actio locum, ex sententia omnium, relata in *l. 40. §. 1. ff. eod.* Ratio est, quod in priori specie, quando socius non vult refectionem pati, non tam vitio rei communis, parietisue, quam negligentia,

tia, aut contumacia focii videatur damnum contigisse, quod aequum est ab eodem refarciri.

14. Sed tempus erit, post tam longum diuerticulum, ut reuertamur ad Alfenum nostrum: Is postquam docuit, non oportuisse, ut communis parietis nomine vicini inter se repromitterent, responsum suum profequitur hoc modo: *Sed si maxime repromitterent, tamen non oportuisse amplius quam partis dimidiae; quo amplius ne extraneo quidem quisquam, cum parietem communem aedificaret, repromittere deberet.* haec sunt facillima. Socius tantum pro ea parte, qua dominus est, repromittit extraneo; quoniam pro parte focii res est plane aliena, cuius nomine ad nihil prorsus tenetur. et hinc Gaius, in *d. l. 32. ff. de damn. inf.* loquitur ita: *scilicet pro qua parte dominus existes*: quasi dicat, nulla plane actione posse focium teneri amplius, quam pro sua parte.

15. Sequitur nunc decisio Alfeni: *Sed quoniam iam in totum repromississent, omne quod detrimenti ex mercede, non soluta ab habitatoribus qui migrauerant, vicinus Titius fecisset, Caium praestitutum.* Supponitur in

hac decisione 1. habitatores ex iusto metu emigrasse: hoc enim Cassius exigit apud Vlpianum, in *l. 28. ff. de damn. inf.* aliter namque ipsi habitatores tenerentur Titio actione locati, nec posset illorum vanus metus detorqueri in detrimentum Caii. et 2. credendum est, Caium scientem prudentemque in totum Titio repromississe, alioquin enim propter ignorantiam competeret ei exceptio. v. *l. 4. §. fin. ff. si quis caut.*

16. Perueniamus iam ad alteram consultationem, siue potius ad alterum prioris membrum, quod continetur in §. 2. nostrae legis: an scilicet Caius possit ex stipulatione sua rursus repetere illud, quod Titio ex promissione sua praestitit. Ratio dubitandi est, quod quemadmodum Caius Titio promisit, ita etiam vicissim a Titio est stipulatus, siue potius restipulatus, *si quid ob eam rem, quod ibi aedificatum esset, sibi Caio damnum datum esset, id reddi a Titio: et quod ipsam hanc pecuniam, quam daret Titio ob mercedes ipsi non solutas, propter illud opus perderet, quia namque absque aedificatione parietis non migrassent habitatores.* Et sane videbatur eadem causa futura Caii, quae Titii: quia eiusdem parietis nomine vterque

que repromiserat, et eiusdem parietis nomine damnum etiam videbatur utrique inflictum.

17. Sed contra respondet Alfenus: *non posse* Caium repetere quod ipse Titio praestitisset, *propterea, quia non ex operis vitio, sed ex stipulatu id amitteret.* Elegantissima est haec ratio, sed simul obscurissima: quam infulse et inepte prorsus Gothofredus conatus est illustrare hac nota: „*Damnum, quod*
„*quis ex suo contractu sentit, sibi imputare*
„*debet, non alteri.* Non enim quaestio est, an Caius ex sua stipulatione debeat damnum pati; sed an damnum, quod iam passus est, a Titio, ob contractum ipsius Titii, seu restipulationem, refarcire non possit? Quod negat Varus: ideo nempe, quoniam in stipulationem damni infecti illud solummodo venit, quod operis, aedium, loci, vitio factum est. v. l. 39. ff. et l. 24. §. ult. ff. de damn. inf. sed haec pecunia Titio data fuit, non propter vitium ex opere. seu, ut clarius loquar: Vitium ex opere non fuit causa proxima, ob quam Caius istam pecuniam dare Titio debuit, sed ipsius Caii promissio. Verum quidem est, Caium nunquam obligatum fore, si nullum ex opere vitium fuisset
ortum:

ortum: sed et aequè verum est, Caium propter vitium operis obligari nunquam potuisse, nisi per stipulationem Titio promississet. Absque stipulatione enim nihil Titio praestare Caius debuisset. v. l. 40. §. 1. eod. tit. Iam vero omnem pecuniam ex sola stipulatione amittit, cui tamen vitium operis, tanquam conditio sine qua non, accessit. Et hinc simul intelligitur, quare Caius a Titio nihil repetere possit, quamvis ille per restipulationem vicissim sub eadem conditione sit obligatus Caio: Quia nempe ratione obligationis, qua Titius tenetur, non existit illa conditio sine qua non, scilicet operis vitium; quoniam Caius ex operis vitio nihil damni est passus, sed tantum ex sua promissione; cum contra Titius ex operis vitio damnum passus est, scilicet amissionem mercedis habitatorum, qui propter operis vitium iusta de causa emigrarunt. Atque haec est explicatio obscurissimae rationis, et simul totius difficillimae legis.

CAPVT VICESIMVM PRIMVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

Natura legis commissoriae explicatur. 1. Ab illa differt pactum, quo debitor promisit, nisi intra certum

tum tempus pecuniam restituat, cessurum se creditoribus. 2. Vti et conuentio, quae proponitur in l. 34. ff. de pign. act. 3. Probatur emendatio Cl. Eckii in illa lege, eademque ab auctore alio loco leuissime tentatur. 4. Pactum, vt res oppignerata iusto pretio tunc aestimando cedat creditori, debito intra certum tempus non soluto, distat itidem a lege commissoria. Tale existat in l. 16. §. vlt. ff. de pign. 5. Exponitur sensus illius legis. 6. Denique differt pactum, quod occurrit in l. 81. ff. de cont. empt. 7. Latius exponitur natura istius pacti. 8. Obiectio soluitur. 9. Verba legis 81. exactius perpenduntur atque emendantur. 10, 11. Error interpretum plerorumque refellitur. 12. Instituitur breuis ante dictorum repetitio. 13. Difficultas quaedam mouetur contra legis commissoriae prohibitionem, solutione cuiusque relicta. 14.

I.

Pactum legis commissoriae in pignorum datione, siue a Constantino, seu potius a Iustiniano, prohibitum esse, euidenter docet *l. vlt. Cod. de pact. pign.* collata cum *l. vn. Cod. Theod. de comm. resc.* ad quam multa lectu dignissima adnotauit eruditissimus Iacobus Gothofredus. Pactum hoc in ipsa pignoris constitutione interponi solitum videtur fuisse huiusmodi: „Vt creditor, si debi-

„debitum praestituto tempore non foret ex-
 „solutum, rem in illius securitatem pignori
 „datam iure dominii sibi haberet, et vt de-
 „bitor amisso rei suae dominio, ab obligatio-
 „ne, propter quam pignus erat obstrictum,
 „penitus liberaretur. Ratio prohibitionis
 est, ne miseri debitores, qui propter urgen-
 tem in duris rebus necessitatem nummis ca-
 rere nullo modo possunt, per auaros ac ra-
 paces creditores rebus suis indignissime
 spolientur.

2. Ab hoc pacto longe diuersum est il-
 lud, quod proponitur in *l. 1. Cod. de pact. pign.* videlicet, cum debitor promittit, nisi
 intra certum tempus pecuniam, quam mu-
 tuam accepit, restituerit, *cessurum se credi-
 toribus.* hoc enim pacto nec dominium cre-
 ditori, nec liberatio debitori, contingit, sed
 nascitur ex illo creditori nudum ius distra-
 hendi, quod ipsi etiam citra hoc pactum ipso
 iure competebat, vti euidenter ex *d. l. 1.*
 omnibus patet.

3. Distat itidem plurimum a commissoria
 lege conuentio, de qua consulitur Marcellus
 in *l. 34. ff. de pign. act.* quae est talis: „Ti-
 „tius cum mutuam pecuniam acciperet a
 „Sempronio, dedit ipsi fundum pignori: in
 ipsa

ipfa oppigneratione aut nihil, aut superua-
 cum quippiam conuenit: postea, quum
 Sempronius vellet fundum distrahere, ro-
 gavit ipsum Titius, *ut fundum pignori da-*
tum certo pretio emptum haberet, concedit
 hoc ipsi Sempronius. Viden' manifestas
 differentias? Nihil hic in ipsa pignoris con-
 stitutione conuenit: Non hic acquiritur
 creditori dominium rei propter debitum
 non solutum, verum propter conuentio-
 nem, qua pretium in emptione post cele-
 brata est definitum: Neque etiam liberatio
 plena ex hoc pacto debitori contingit, sed
 eatenus solum, quatenus per pretium pro-
 missum exoneratur debitum. Quinimmo
 et ipsum debitum potest superari, et sic fiet
 ille, qui prius erat creditor, ex hac poste-
 riore conuentione vice versa debitor, de-
 nique nouus plane hic interuenit contra-
 ctus. Quae omnia secus se habent in le-
 ge commissoria: prout illam mox descripsi-
 mus.

4. Ceterum vt tale pactum, quemadmo-
 dum debet, posset elici ex *d. l. 34.* multo
 commodius erit ita reponere: *Titius, cum*
credidisset ei pecuniam Sempronius, etc. Nam
 si retineas, *Titius, cum credidisset pecuniam*
 Sem-

Sempronio, etc. inconcinne prorsus haec verba, *petiit a creditore*, ad *Sempronium* sunt referenda: quod tenor orationis vix patitur. * hanc restitutionem fateor me debere viro clariss. ac celeberr. Cornelio van Eck, praeceptori meo, qui eruditione rarissima sui venerationem, humanitate vero prorsus egregia amorem sui omnibus incutit. Elegantius quoque in eadem lege 34 ego existimo legi posse sic: *futurumque esset ut distraberet iam creditor*. Iam h. e. mox, statim. illud enim, *ut distraberet eam creditor*, languidius est, et librarium olet. Sed nolim hac de re cum quoquam contendere. quanquam etiam alibi in voculis his sit erratum; et propter vicinitatem litterarum E et I (v. c. i.) ubiuis facillime errari potuerit.

5. Porro in l. 16. §. ult. ff. de pign. ** quae

* Quod utique verum, et elegantis observationis est. Et decebant tales emendationes summi iudicii Virum, *Cornelium van Eck*. Si quis tamen lectione vulgata uti malit, minime intercesserim.

** Adde, quae ad huius legis pleniorum intellectum habet NOODTIVS in *Commentario ad Tit. D. de contrah. empt. p. 389. sequ.*

quae exstat conuentio, valde etiam discrepat a commissoria lege. Verba ipsa apponam: *Potest ita fieri pignoris datio hypothecaeue, ut si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emptoris possideat rem, iusto pretio tunc aestimandam.* Nam et hic ex nouo contractu, et iusto pretio rem creditor acquirit; atque etiam forte vice versa debitor reperietur. neque etiam prior debitor, qui oppignerauit, liberatur, sed pendent omnia ex iusta pretii definitione, post modo facienda. Colliguntur hae differentiae omnes ex verbis, quae sequuntur: *Hoc enim casu videtur quodammodo conditionalis esse venditio: Et ita Diuus Severus et Pius rescripserunt.* Est namque pactum hoc simile venditioni conditionali, quoniam ita concipitur. v. c. „*Si tibi intra Kalendas non soluerim, res mea, quam nunc do pignori, erit tibi empti iusto, quod tunc aestimabitur, pretio.*“

6. Sed quid sibi vult istud *quodammodo*? Soliusne modestiae est particula, non vero necessitatis? Imo necessitatis. indicat enim illa vox, hoc pactum proprie non esse conditionalem venditionem; Eiusque rei ratio non est valde obscura. Conuentio illa ap-

pellatur *venditio quodammodo conditionalis*, quia per omnia venditioni sub conditione factae non est similis; cum, quia pretii certi non est promissio, quod tamen requiritur, ut emptio omnibus suis numeris constet. §. 1. *Inst. de cont. empt. l. 7. §. 1. eod.* tum, quia hic alius contractus, pigneraticius nempe, praecedit, et intentio utriusque non tam in eo est, ut venditio contrahatur, quam ut debitum solvatur, et restituatur pignus. v. arg. *l. 80. f. ff. de cont. empt. l. 12. ff. ad SCtum Maced. l. 58. §. 2. ff. pro socio.* Mouit itaque ICtum, et Imperatores, ut hoc pactum confirmarent, nouus emptionis contractus, qui huic pacto inhaeret, et ex postfacto, si perficiatur, omnem metum fraudis excludit.

7. Eademque ratione inductum puto Scaeuolam ICtum in *l. 81. ff. de cont. empt.* in specie tali: „Titius mutuum accepit a „Sempronio, et dedit illi pignori seu hypo- „thecae praedia, atque insuper fideiussorem „Lucium, et promisit Lucio, se ipsum liber- „raturum intra triennium: quod si non li- „beret, et Lucius Sempronio soluit, conue- „nit, ut Lucius praedia obligata empti ha- „beret; non liberatur intra triennium Lu-
cius,

cius, ipse tamen soluit Sempronio: quae-
ritur, an praedia secundum conventionem
habeat empti Lucius? Respondit Ictus:
Validam esse conventionem, si emptio facta
est *sub conditione*: h. e. uti explico ex *d. l.*
16. §. ult. si convenit, ut Lucius fideiussor
pro Titio soluens praedia Titii empti ha-
beat iusto pretio: sed non valere, si hoc
actum sit, ut Lucius empti haberet prae-
dia, idcirco solum, quod pro Titio soluerit.

8. Hoc enim casu propter solam actio-
nem istam, qua Lucio est obligatus, miser
ille Titius, rei suae dominio caderet. quod
foret iniquum, et legis commissoriae, licet
alio panno velatae, contineret re ipsa frau-
des. Siue enim creditor, siue fideiussor pa-
ciscatur, ut debitor dominium suae rei per-
dat ea tantum de causa, quod alterutri non
est satisfactum, eadem plane est ratio: idem-
que prorsus cruentae exactionis atque ex-
tortionis metus: et reuera fraus fieret legi,
quae pactum commissorium prohibet, per
interpositam fideiussoris personam. Sed
si res, siue ab initio siue ex postfacto aesti-
mata fuit iusto pretio, atque ita sub con-
ditione vendita, nihil damni patitur de-
bitor, qui ex aestimatione sua debitum

soluit, nihilque plus erogat, quam quod reuera secundum propriam aestimationem debet.

9. Neque ad rem pertinet, quod etiam per conditionalem venditionem videatur per indirectum introduci lex commissoria, quoniam debitor inopia pressus aestimationem suae rei videatur esse facturum ex arbitrio creditoris, qui illi rei tanquam cadaueri vult, inhiat, et nummos aliter numerare non vult. Nam et si quis inopia coactus rem suam minoris vendat, nihil est quod imputet venditori. *l. 16. §. penult. ff. de minor.* quod si ultra duplum laesus est, beneficio *l. 2. Cod. de resc. vend.* in integrum restituetur. Adde, quod in tali pacto melior sit conditio debitoris, vel in eo, quod rem suam, intra praestitutum tempus soluto debito, possit luere; adeoque aestimationi suae inuitus stare non compellatur.

10. Sed, ne videamur aëra batuere, proponamus verba Scaeuolae, prout illa commodissime putamus posse emendari. haec sunt: *Titius cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori siue hypothecae praedia, et fideiussorem Lucium, cui promisit intra triennium proximum se eum libe-*

liberaturum: quod si id non fecerit die suprascripta, et soluerit debitum fideiussor creditori, iussit praedia ei emptas esse, quae creditori suo obligauerat. quaero cum non* sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si soluerit creditori, emptas habeat praedia suprascripta? Respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut emptas habeat, sub conditione emptio facta esset, contractam esse obligationem. Primo reponimus: iussit praedia ei emptas esse. ei, scil. Lucio fideiussori. quam scripturam obscuritatis tollendae causa, per geminationem, quae omnibus est licita, maluimus exhibere. pro creditoribus, refigimus creditori suo. idque est necessarium, quia praecessit et soluerit debitum fideiussor creditori: ex quo patet, hic tantum de vno creditore actum fuisse. quare etiam alii libri, pro creditoribus, exhibent creditori. verum non placet tam cruenta huius vocis truncatio: ideo, quia credibile est, si scriptum fuerit in quodam exemplari creditoris obligauerat, festinantem librarium non aliter potuisse, quam illud creditoris suum mutare in creditoribus, dum non animaduvertebat, sequens o geminandum esse. Exhibuimus porro: quaero cum* non* sit liberatus,*

ratus etc. Taurellum secuti, qui *non* ab antiquo librario margini codicis Florentini adscriptum merito in textum recepit: quia sensus, et praecedentia hoc necessario flagitant. * Denique restituumus, *si non ut in causam obligationis, sed ut empti habeat, sub conditione emptio facta esset, contractam esse obligationem.* Pro eo, quod erat, *facta est et, etc.* quae emendatio adeo facilis est, ut opus non sit, illam operose confirmare. Illustrabo tamen eam exemplo valde simili. Exstat hoc in *l. i. §. 7. ff. si quad. paup. fec.* verba sunt: *At si, cum equum permulisset quis, ** vel palpatus est, et calce eum percusserit, erit actioni locus.* Taurellus edidit *est, {et} calce;* quae tristis nota vitam adimere solet. Nemo autem negabit, tam benignitatis, quam perspicuitatis, rationem flagitare, ut potius reponatur: *permulisset quis, vel palpatus esset, calce, etc.* simili prorsus, licet a contrario

* Conferatur IAVCHIVS *de Negationibus in Pandectis Florentinis p. 115.*

** Hanc lectionem, excepto vocabulo *quis*, confirmat SCIPIO GENTILIS *Parergorum ad Pandectas Libr. I. cap. 20.*

rio ducta, ratione. Sed haec obiter. Nostra autem hic loci facta correctio statim se cunctis probabit, postquam hanc ultimam periodum, quae difficillima est, latius a nobis examinatam, diligentius perpendierint.

II. Ait Scaeuola : *Si non, ut in causam obligationis, sed ut empti habeat, sub conditione emptio facta esset, contractam esse obligationem.* Haec verba ut intelligantur, necessario sciendum est, emptionem fieri quodammodo sub conditione, etiam in ipsa lege commissoria. videtur enim pro debito, in quod obligatur pignus, tanquam pretio, rem pignori datam vendidisse debitor. Verum hoc casu emptio fit *in causam obligationis*, h. e. fit ad dissoluendam obligationem; fit ideo tantum, quia obligatus est debitor, atque illud, quod in obligatione est, omne pretium constituit: seu, omne illud, et hoc solum, quod ex alia causa debebatur, transfunditur in pretium rei oppignorate. Verum aliter quoque, in pignoris datione emptio potest contrahi *quodammodo sub conditione*, quando occasione tantum illius, quod ex alia obligatione debetur, nouum et certum pretium deducitur

in conuentionem ; non vero illud ipsum, quod ex alia debetur obligatione , transmigrat in pretium nouae emptionis. Posteriori modo, et in *d. l. 16. §. vlt. ff. de pign. et hyp.* atque in hac nostra , emptio quodammodo conditionalis non fit *in causam obligationis* ; sed occasione alterius obligationis emptio contrahitur quodammodo conditionalis. Verboſitati ignosce, dum clarus esse studeo. Ex his mens Scaeuolae euidentissime apparet: „Si emptio sub conditione non est contracta in causam obligationis, sed ita, vt iusto pretio constituto, ex noua et separata conuentione vera emptio dici possit, *contracta est obligatio.* „h. e. ipso iure valet haec conuentio , et „Lucius praedia suprascripta pro dicto pretio potest empti habere.

12. Falluntur itaque post Bartolum interpretes fere omnes, dum ex hoc loco probare conantur, legem commissoriam inter debitorem et creditorem ipsum prohibitam ; inter debitorem vero et fideiussorem licitam fuisse. quoniam, vti probauimus , in hoc loco Scaeuolae non agitur de pacto legis commissoriae proprie dictae, verum de tali pacto , quod etiam inter debitorem et credi-

creditorem ipsum leges permiserunt: quonempe conuenit, vt, si debitum intra certum tempus non soluatur, res pignori data creditori fideiussoriue emta sit iusto pretio, iam constituto, vel post aestimando.

13. Nunc finem imponemus post breuem *ἐννοκεφθαλαίωσιν*. Non valet in pignore pactum legis commissoriae, ita vt debitor non soluto debito dominium suae rei absque ulla aestimatione perdat, non alia de causa, quam quod soluendi facultatem non habeat, etiamsi nulla sit inter rem amittendam et debitum non exsolutum proportio. *l. ult. Cod. de pact. pign.* Sunt tamen valida, iurisque auctoritate nituntur 1. pactum, quo debitor promittit, se nisi statuto tempore soluat, *cessurum creditoribus pignore*; quamuis istius pacti peculiaris vix sit effectus. v. *l. 1. Cod. de pact. pign.* 2. Conuentio, qua creditorem rogat debitor, vt pignus, de quo nihil ab initio erat actum, quodque suo iure creditor iamiam foret distracturus, creditor iste emptum habeat certo pretio: de quo in *l. 34. ff. de pign. act.* 3. Efficax est pactum, quo placet, vt creditor, nisi intra certum tempus ei satisfiat, iure emptoris possideat rem iusto pretio

tunc aestimandam. *l. 16. §. ult. ff. de pignor.* idemque obtinet 4. In fideiussore, cui debitor iubet pignora iusto pretio empta esse, tunc, cum fideiussor ipse creditori solvit. *l. 81. ff. de cont. empt.* Sed et nos ipsi secundum conuentionem nostram hic imposuissimus finem.

14. Videtur tamen dignum operae pretium, ut breuissime moneam, asperitatem legis commissoriae, quae tam vehementer solet reprehendi, valde mitigari ex eo, quod illud pactum iuris auctoritate comprobatum sit, quo conuenit, *ut amissio pignorum debitorem liberet.* de quo v. *l. 6. Cod. de pign. act.* Si enim creditor per fortuitum casum potest vniuerso debito priuari, quare etiam non possit debitori rei suae dominium auferri, si secundum fidem conuentionis debitum dicto tempore non exsoluat? Praesertim cum pro perduto dominio rei suae vicissim liberetur ab obligatione, adeoque quodammodo fiat compensatio: * creditor vero amisso

* Eneruata est Lex Commissoria, ne fraudibus et auaritiae diuitum, inhiantium rei toti, cuius nomine vix trientem, vel semissem mutuo dedissent, locus relinqueretur. Nihil enim obstat,

amisso pignore nihil plane, quo iactura ista quadantenus refarciatur, vice versa retineat. Sed de hac quaestione iam nihil disputabo: quamvis differentiae ratio facillime, ni fallor, posset monstrari.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

Servus ex causa peculii etiam ignoranti domino possessionem acquirit. 1. Quaesitum porro est de seruo, cuius dominus captus erat ab hostibus. Dissensere in hac re Iulianus et Marcellus. Prior putabat, usucapionem a domino inchoatam per servum posse impleri, ex causa peculiari etiam incipere posse; dubitabat tamen, utrum possessio talis ad successores per legem Corneliam pertineat. haec sententia refertur in l. 15. ff. de vsurp. et vsucap. 2. Eius rationes adferuntur. 3. Papinianus obiter secum reducitur in concordiam, adhibita geminatione. olim is sibi erat contrarius in l. 44. §. 3. et l. 45. §. 1. ff. de vsurp. et vsucap. 4. Marcelli autem opinio, contraria Iuliano, erat haec, neque impleri neque inchoari a seruo

stat, quo minus unusquisque rei dominus legem sibi dicat in oppignoratione eiusdem, simulque proprietate excidat, si conditione exciderit.

seruo illius, qui erat apud hostes, malto minus hereditibus prodesse posse usucapionem. 5. Subiungitur et huius sententiae ratio. 6. Iuliani sententia praeualuit: uti probatur praecipue ex d. l. 15. ff. de viurp. et vsuc. 7, 8. Illius verba mendae manifestae arguuntur. 9, 10. Emendantur, atque illa emendatio planius adstruitur. 11, 12, 13. Breuiter et clare totius legis exponitur sensus. 14. Reiicitur summi Cuiacii opinio. 15.

I.

Iure singulari, utilitatis gratia, receptum est, ut ex peculii causa per seruum etiam ignorantibus possessio quaeratur, ne cogantur domini, per momenta, species et causas peculiorum inquirere, teste Papiniano in *l. 44. §. 3. ff. de usurp. et vsuc.* * Hoc ius singulare auctoritati prudentum originem suam debere, constat ex *l. 1. §. 5. et 14. ff. de adqu. poss.* quia seruus voluntate domini, qui peculium illi concessit, videtur acquirere possessionem.

2. Cum itaque, ex tacita ista voluntate, seruus etiam ignoranti domino possessionem acquire-

* Add. in primis *l. 44. §. 1. ff. de adqu. vel amitt. poss.*

quirere, adeoque etiam vfucapionem eidem implere possit: porro quaesitum est, quid iuris sit in seruo, cuius dominus ab hostibus captus detinetur? Verum de hac re inter iuris auctores non conuenit. Iulianus enim putabat, eorum, quae per subiectas iuri suo personas possidebat, vfusque capiebat, dum nondum apud hostes erat, dominus, vel si qua postea ex peculiari causa adprehenderentur, suo tempore impleri vfucapionem, modo eadem personae remanerent in possessione. haec Iuliani sententia refertur a Tryphonino in *l. 12. ff. de capt. et postl.* Sed accuratius commemoratur a Paulo in *l. 15. ff. de usurp. et vsuc.* his verbis: *Quod si seruus eius, qui in hostium potestate est, emerit, in pendentem esse vfucapionem Iulianus ait. Nam si dominus reuersus sit, intelligi vfucaptum: si ibi decesserit, dubitari an per legem Corneliam ad successores eius pertineat.*

3. Adfirmat itaque Iulianus, domino ab hostibus reuerso, iure postliminii vfucapionem intelligi impletam; haesitat autem, an idem in heredibus propter legem Corneliam dicendum sit. Vtriusque sententiae Iulianus has similesue videtur habuisse rationes:

Rece-

„Receptum est, ex quacunque causa domi-
„no per seruum adquiri possessionem; ex
„peculiari causa, etiamsi ignorat: constat
„itidem, possessionem eorum, quae serui vel
„coloni corpore a domino possidentur; non
„aliter amitti, quam si alius eam ingressus
„fuerit: (quod Papinianus docet in *l. 44.*
„*§. 2. ff. de adq. poss.*) sequitur ergo, capti-
„uitatem domini non impedire, quominus
„impleatur usucapio illarum rerum, quas
„dominus sciens, antequam caperetur per
„seruum, possedit, earumue, quas postea ser-
„uus ex peculiari causa adprehendit, modo
„idem seruus in possessione remaneat: Re-
cte enim utroque hoc casu et acquiritur et
continuatur possessio, quod ad usucapionem
implendam sufficit. v. *l. 48. §. 1. ff. de adq.*
rer. domin. l. 4. §. 18. ff. de usurp. et usuc.
l. 5. ff. eod. Neque enim in causa peculii
ad rem pertinet, quod dominus in captiui-
tate ignoret, possessionem a seruo suo esse
adprehensam; quoniam eius scientia, nequi-
dem cum in ciuitate est, est necessaria. vt
Papin. docet in *l. 44. §. vlt. ff. de usurp. et*
usuc. quum autem iure singulari hoc est re-
ceptum, vt seruus etiam ignoranti domino,
licet apud hostes sit, adquirat possessionem,
idcir-

idcirco dubitavit Iulianus, an vsucapio, quae iure postliminii impleta censetur domino, per legem Corneliam etiam ad heredes domini debeat pertinere: quia ius singulare non temere solet extendi. *l. 14. et 15. de legib.*

4. Et propter hoc incertum etiam ipse Papinianus in re simillima creditus est variasse, in *l. 44. §. 3. et l. 45. §. 1. ff. de usurp. et vsuc.* et fane vix est, ut ille inconstantiae notam secundum vulgatam lectionem possit euitare. Vtriusque legis ad maiorem lucem verba adhibebo. Legis prioris haec sunt: *Nondum aditae hereditatis tempus vsucapioni datum est, siue seruus hereditarius aliquid comparat, siue defunctus vsucapere coeperat: sed haec iure singulari recepta sunt.* Ast in *l. 45. §. 1.* ita loquitur idem Papinianus: *Post mortem domini seruus hereditarius peculii nomine rem coepit tenere: vsucapionis primordium erit tempus hereditatis aditae. quemadmodum etenim vsucapietur, quod ante defunctus non possederat? Viden' manifestam repugnantiam? Nonne haec e diametro sibi sunt opposita? Seruus hereditarius si aliquid comparat, datur tempus vsucapionis hereditati nondum aditae.*

aditae. ab his, *si servus hereditarius post mortem domini rem coepit tenere, usucapionis primordium erit tempus hereditatis aditae.* Aut ego talpa sum, aut haec aduersis cornibus pugnant. Aberraret enim toto coelo, qui ex verbis istis *peculii nomine concordiae* rationem deducere conaretur, quia haec in vna tantum lege occurrunt. Nam si ex *peculii* causa possessio adquisita non prodest, tanto minus proderit illa, quae ex alia quacunque aduenit causa. Contemplatus hunc nodum suminus Cuiacius * ita eum soluere conatus est, vt dicat, Papinianum in *l. 45. f. de usurp. et usuc. de iure ciuili* respondisse; in lege autem *44. §. 3. eod. tit. de iure singulari.* Sed non puto hoc cuiquam plene posse satisfacere. Ego existimo, Papinianum facillime et ab inconstantiae, et ab obscuritatis nota liberari posse, si in *d. l. 44. §. 3.* legatur ita: *Nondum aditae hereditatis tempus usucapioni datum est, siue servus hereditarius aliquid compararat, siue defunctus usucapere coeperat.* Ecce specimen utilitatis, quam geminatio praestat,

* *Observationum Libr. XII. cap. 10.*

stat, plane egregium! * Primo quidem, in lege ipsa multo fluunt facilius *occuparat* et *coeperat*. Et secundo, iam duae leges antea infestissime pugnantes placidissime consentiunt. Docetur enim in *l. 44. §. 3.* quod *vsucapio* a defuncto ipso, aut a seruo illius inchoata, possit profligari atque impleri, etiamsi hereditas nondum sit adita. Ast in *l. 45. §. 1.* idem Ictus tradit, *vsucapionem* illarum rerum, quae post mortem defuncti a seruo possideri coeptae sunt, non procedere, nisi posteaquam hereditas adita sit. Adeoque in his duabus legibus ostenditur differentia inter res, quae viuo etiamnum defuncto, vel ab ipso, vel ab eius seruo, sunt possessae, atque inter illas, quarum possessio post mortem demum defuncti a seruo hereditario fuit adprehensa. Sic, ut hae leges optime inter se conueniant, et facil-

* Quod felicissime cessisse monet C E L E B. *Vitae Papinianae Editor*, EVER. OTTO, in *Papiniano cap. 15. §. 6.* adlatis aliis compluribus variationis prudentissimorum Virorum exemplis, quibus excusatio dictis sapientissimorum Philosophorum paratur.

facillime a quouis intelligi possint. Ratio autem huius diuersi iuris ab ipso Papiniano in *d. l. 44. §. 3.* est subiuncta. Sic, ut non sit necesse, diutius huic rei immorari. Quapropter ad nostram *l. 15.* remeare placet. In qua iam vidimus dubitationem Iuliani, quae sane, in re adeo perplexa et controuersa, nemini incutere debet admirationem. Iam itaque nos ipsa res vocat, ut, Iuliani sententia probe perspecta, transeamus ad illius aduersarium.

5. Is fuit Ulpius ille Marcellus. adeo ut merito exclamare possis, o par egregie comparatum! Hic autem putauit, *nihil interesse, utrum dominus*, qui in hostium potestatem peruenit, *ipse possedisset, an vero subiecta illi persona.* hoc quid velit? dicam. Constat apud omnes, per captiuitatem interrumpi usufruptionem illarum rerum, quas quis per semetipsum usufruens possidebat: quia facti causae nulla constitutione infectae fieri possunt. Iam vero Marcellus putat, nihil interesse, utrum dominus ipse possedisset, an vero subiecta ei persona; adeoque credidit, per captiuitatem domini similiter interrumpi usufruptionem omnium rerum, etiam illarum, quas quis
per

per seruum ex quacunque causa possidebat. docet haec omnia Tryphoninus in *d. l. 12. §. 2. ff. de capt. et postl.* et Paulus in nostra *l. 15.* Prorsus itaque contrarium Iuliani sententiae statuit Marcellus. neque sua cuique defuit causa et ratio. de Iuliano iam supra vidimus.

6. Rationem Marcelli seruauit nobis nostra *l. 15.* haec fuisse enim videtur: „Non“ potest postliminio reuerfus plus iuris habere in his, quae serui egerunt, vel possederunt, quam in illis, quae ipse per se possidebat dominus, cum ad hostes peruenit.“ Ratio est, quia seruus in toto iure censetur ex persona domini. Cum igitur ex omnium sententia certum sit, interrumpi usufrucapionem illorum, quae per se possidebat dominus, dum caperetur, eadem ratione oportet etiam interrumpi usufrucapionem eorum, quae per seruum possidebat, vel quae ille postea adprehendit ex causa peculiari.“ *Eum enim, qui suo nomine nihil usufrucapere potest, ne per seruum quidem posse Paedius quoque scribit. teste Vlpiano in l. 8. ff. de usurp. et usuc.* Hanc fuisse mentem Marcelli, quiuis perpendens exacte vtramque legem, statim deprehendet.

7. Verum victoria stetit a Iuliano. Iuliani enim sententiam sequendam esse vult Tryphoninus, in *d. l. 12. §. 1. ff. de capt. et post.* et reapse eam sequitur Vlpianus in *l. 23. §. 3. ff. ex quib. caus. mai.* Sed et magnus Papinianus in *l. 44. §. ult. ff. de usurp. et usuc.* Denique et ipse Paulus videtur cum Iuliano facere, in *l. penult. ff. de capt. et postl. reu.* (adde etiam *l. 8. ff. de usurp. et usuc.*) licet in hac lege nostra simpliciter tantum utriusque ICTi sententiam commemorauerit, de se ipso autem prorsus taceat. patebit hoc ex sequentibus.

8. Quaerit Paulus in principio legis nostrae, an heredi procedat usucapio, si is, qui pro emptore possidebat, ante usucapionem impletam ab hostibus captus sit? Et negat hoc, quia nequidem ipsi reuerso postliminium prodesset, ut videatur usucepisse. Verba indigent sola lectione. pergit ita: *Quod si seruus eius, qui in hostium potestate est, emerit: in pendentem esse usucapionem Iulianus ait. nam si dominus reuersus fuerit, intelligi usucaptum. si ibi decesserit, dubitari, an per legem Corneliam ad successores eius pertineat.* Haec Iuliani sententia est, quam ex his eisdem verbis satis super-

superque iam explicauimus. subiungit ipsi Paulus Marcellum, qui Iulianum oppugnat, et tandem concludit, legem Corneliam heredibus non prodesse, vt vfucapio ad illos pertineat.

9. Sed verba corrupta sunt pessimum in modum, adeo vt Marcellum, quod ridiculum est, faciant secum pugnantem, sibi que contrarium. audiamus illa: *Marcellus, posse plenius fictionem legis accipi.* h. e. vti Cuiacius exponit, (neque etiam aliter haec verba exponi poterant,) Marcellus putabat, in hac specie induci posse fictionem legis Corneliae, eamque facere, vt vfucapio ad successores pertineat, adeo, vt ille Iulianum reprehenderit, quod in re tam clara, veluti noctua in sole, caligauerit. Sed nihil est his verbis, prout circumferuntur, falsius, nihil ineptius. Quod ita probo.

10. Marcellus negauit, postliminium posse ab hostibus reuerso prodesse ad vfucapionem rerum, quas per seruum possedit ante captiuitatem, quasue seruus postea ex causa peculii tenuit: atque hoc negauit aperte contra Iulianum, qui plane contrarium statuebat. v. l. 12. §. 2. ff. de capt. et postl. Tanto magis igitur Marcellus negare de-

buit, legem Corneliam posse prodesse successoribus : idque ob regulas iuris certas et notissimas. v. l. 14. et 15. ff. de legib. l. 141. de reg. iur. l. 59. l. 62. l. 120. ff. eod. Potuit autem facile ac tuto. quoniam ipse Iulianus, qui de iure postliminii conceptis verbis contradicebat Marcello, ipse ille Iulianus, inquam, haesitavit circa legem Corneliam. Facillimum itaque fuit Marcello, negare illud, quod nequidem ipse Iulianus, qui infestus erat ei in hac re aduersarius, adfirmare audebat. Sed et amplius, ne vlla dubitationis superfit umbra, ipse Marcellus, in f. pr. nostrae legis, expresse statuit, *in successoribus locum non habere usucapionem*, h. e. legem Corneliam ad successores non pertinere. Aut igitur mente captus sit Marcellus, aut corrupta sint verba allegata, necesse est. de electione autem nemo, ut puto, hoc casu dubitabit.

II. Restitue igitur in integrum Marcelli sententiam facili hoc auxilio : *Marcellus, posse planius fictionem legis accipi. Planius*, h. e. apertius, lucidius, absque vlla dubitatione. ita enim haec particula, ut omnes alios fileam, utitur Cicero Topicis c. 14. *a forma generis, quam interdum ut planius*

*nus accipiatur, partem licet nominare. et in orat. pro Rosc. comoed. c. II. planius, atque apertius dicam. Viden' iam sensum? „Marcellus ait, fictionem legis Corneliae“ esse facilem et planam, adeo vt de illa du-“ bitari non possit. negat autem, recte du-“ bitatum esse a Iuliano, an per legem Cor-“ neliam ad successores quoque vsucapio per-“ tineat; et dicit, nullo modo eam perti-“ nere.“ Vna itaque littera omnes interpre-
tes egit in errorem: vna littera Marcellum stultitiae fecit suspectum: * vna denique*

X 4 littera

* Frustra stultitiae vel infaniae accusatur *Marcellus* per receptam sententiam, et valde diluta est emendatio *Auctoris nostri* pro plenius legentis *planius*. Scilicet in *L. 12. §. 2. ff. de Capt. et Postlim.* de seruo agens Marcellus, nihil interesse ait, vtrum dominus, qui in hostium potestatem peruenerit, ipse possedisset, an vero subiecta illi persona, quia seruus in toto iure censetur ex persona domini. Ast in *L. 15. pr. ff. de Vsucap. et Vsurp.* quum quaereretur, an heredi procederet vsucapio, si is, qui pro emptore possideret, ante vsucapionem impletam ab hostibus captus esset, *plenius* id est, benignius esse monet, procedere hic vsucapionem, quia hereditas iacens in quibusdam habeatur pro per-

littera particulam *non* de iusta possessione sua indignissime deturbauit. Sed pergamus.

12. Probat suam opinionem Marcellus hoc modo : *Quemadmodum enim postliminio reuersus plus iuris habere potest in his, quae serui egerunt, quam his, quae per se, vel per seruum possidebat, cum ad hostes peruenit?* et sic optime secundum suam hypothesein, qua seruum in omnibus ex persona domini censeretur statuebat, argumentatur Ictus. Absurdum namque putabat Marcellus, ut dominus per seruum aliquid posset, quod per semetipsum, et ex propria persona, non poterat. Cum itaque dominus captus non poterat retinere possessionem earum rerum, quas per se ipse possidebat, uti omnes concedebant, eadem ratione existimabat Marcellus, amitti possessionem illarum, quae per seruum dominus, donec caperetur, possederat: ideoque et *usucapionem,*

persona defuncti. Patitur proinde particularitas rationis, *in quibusdam* ut de sua quoque specie, Marcellum eam admisisse dicamus, proindeque in verbis, *in successoribus locum habere usucapionem,* omnino eiicienda est vocula *non.*

nem, quia haec sine possessionis continuatione non procedit. v. l. 2. §. 13. ff. pro empt. l. 2. Cod. de praescript. long. iuncta d. l. 12. §. 2. ff. de capt. et postl. Multo minus igitur, ex sententia Marcelli, successoribus poterat prodesse legis Corneliae fictio ad usufrucationem earum rerum, quas servus, antequam dominus caperetur, possederat, earumque, quae post domini captiuitatem, ex causa peculiari, per servum erant acquiritae.

13. Neque putavit Marcellus, ad rem quidquam pertinere regulam istam iuris, qua constabat hereditatem fungi vice personae: quoniam in quibusdam solummodo casibus haec fictio erat recepta, adeoque ad omnes* non debebat extendi. *Hereditatem*, inquit,

X 5

* Quod etiam a nobis minime fit, qui hunc tantum casum verborum particularitate cum aliis comprehendi posse adfirmamus, etsi nos non fugiat, aliud in usufructus acquisitione obtinere per L. 26. ff. de Stip. serv. itemque in expiatione hereditatis per L. 1. §. 1. ff. Si is qui test. lib. et L. 68. ff. de Furt. Igitur Auctor manifesto vitio dialectico rationem particularem pro uniuersali adsumpsit.

quit, *in quibusdam tantum vice personae
fungi receptum est.* adeoque ista regula,
cum sit iuris singularis, non potest in hac
specie, in gratiam successorum, produci ad
legem Corneliam; Tandem itaque colligit
Marcellus, *in successoribus locum non habere
usucapionem*, quae collectio ex ipsius hypo-
thesi manifestissime profluebat.

14. Ex his patet, sensum illorum, quae
de Marcello testatur Paulus, breuissime pos-
se proponi hoc pacto: „Marcellus dissen-
„tit a Iuliano, negatque dubitari posse, an
„lex Cornelia efficiat, ut ad successores il-
„lius, qui apud hostes decessit, pertineat
„usucapio; quia nullo modo legi Corneliae
„est locus. nam nec postliminium prodesset
„domino, si saluus ab hostibus rediret, quia
„per captiuitatem interrumpitur usucapio
„omnium rerum, siue per semetipsum, siue
„per seruum dominus illas possidebat. nec
„putat obesse quidquam, quod hereditas
„personae vice fungatur, quoniam hoc in
„paucis tantum casibus receptum, ad hanc
„speciem non est producendum. ideoque
„Marcellus intrepide affirmat, heredibus per
„legem Corneliam nunquam prodesse usu-
capio-

„cipationem. * Legitime, vt diximus, haec omnia ex sua hypothefi deducit Marcellus. Paulus autem de sua ipfius nihil hic aperit fententia: quanquam, vti etiam ante diximus, Iuliano affentiatur in *l. penult. ff. de capt. et postl.* Qui mos Ictis non plane infolens, diligenter eft notandus.

15. Denique, ex omnibus iam dictis, conftare arbitror, falli fumum Cuiacium in expositione huius legis. 1. Quod credat, Marcellum Corneliam fine haefitatione inducere: cum ille reuera fine haefitatione Corneliam excluferit. 2. Quod ftatuat, heredibus per legis Corneliae fictionem prodeffe vfucapionem illarum rerum, quas defunctus per femetipfum, cum capiebatur, poffidebat: quoniam omnes contra fenferunt iuris auctores, ius poftliminii nequidem ipfi domino, qui poffedit, multo minus legem Corneliam ipfius heredibus prodeffe. 3. Quod dicat, Iulianum exiftimaffe, legem Corneliam ad fucceffores pertinere: ille enim fuper eo tantummodo dubi-

* Vberiore huius legis explicationem G V I D O P A N C I R O L L V S in *Thesauro Variar. Lectionum. Libr. II. c. 112.* exhibet.

dubitavit. 4. Quod credat, Iulianum non ideo a Marcello reprehendi, quod haesitauerit, cum tamen haec vnica sit reprehendendi causa. 5. Denique fallitur vir summus, quod velit omnino legi: *in successoribus locum habere usucapionem*; omnino enim retinendum est, ex consensu optimorum librorum: *locum non habere*. Atque ita ego hanc legem obscurissimam a me primo elucidatam esse, si tanta esset gloriae cupido, multis verbis forte venditare possem. Sed malo ab aliorum voluntate laudem modeste quaerere, quam vana iactatione illam ipse mihi arrogare.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

SUMMARIVM CAPITIS.

Constructio saepe librariis dat causas errandi. Ideoque ad illam diligenter animaduertere debet Criticus. 1. Secundum huius praecepti normam menda tollitur ex l. 2. Cod. commun. de legat. 2. Idemque etiam tentatur in l. 8. Cod. qui pet. tutor. atque electionis gratia adfertur explicatio Cl. Petri Burmanni ingeniosa. 3. Coniectura hac observatione nixa proponitur circa legem 7. §. 2. ff. quib. mod. pign. vel hyp. solu. 4. l. 1. pr. ff. de cond. sine caus. leuiter tentatur.

tur. 5. Vti et l. 8. Cod. de pact. conuent. 6. Emendatur l. 2. Cod. Theod. de repud. 7. Tentatur denique l. 4. Cod. de crim. expil. hered. 8. Transitus fit, duce eadem regula, ad Martialem, qui corrigitur lib. spectac. epig. 21. 9. Idem auctor elegantiae causa tentatur l. 2. epigr. 11. 10. Emendatur Valerius Maximus lib. 1. c. 7. ex 3. 11. Vti et Quintilianus in Declam. 4. et Decl. 5. 12, 13. Eidemque auctori in Declam. 2. et Horatio lib. 4. Od. XIII. restituitur ἐνέγχεια. 14, 15. Apuleio quoque in principio Apologiae suae. 16. Capitolinus in Pertinace c. 13. tentatur. 17. Vti et Varronis fragmentum quoddam apud Isidorum. 18. Et denique Iustini locus lib. XI. c. 7. 19.

I.

Notaui capite primo, etiam constructionem festinanti librario saepius imposuisse, et erroris dedisse causam. Atque inter alia ad hoc quoque arcanum diligenter animaduvertere debere Criticum ostendi. Dabo hoc capite quaedam exempla, quae utilitatem huiusce admonitionis euidenter, ut spero, demonstrabunt.

2. Horum agmen ducet *l. 2. C. comm. de leg. et fid.* in qua vulgo legitur hoc modo:
... et omnia, quae naturaliter insunt legis,
tis,

tis, et fideicommissis inhaerere intelligantur: et contra, quidquid fideicommittitur, hoc intelligatur esse legatum, et si quid tale est, quod non habet naturam legatorum, hoc ei ex fideicommissis accommodetur. Recte quidem secundum vulgares Prisciani regulas, quae post verba transitiva accusatiuum requirunt. ideoque librarius, qui omnia eodem non poterat perspicere momento, post *habet*, subiunxit *naturam*. At si sensum accurate perpendas, patebit statim, legendum esse: *et si quid tale est, quod non habet natura legatorum, hoc ei ex fideicommissis accommodetur.* Nam qua, quaeso, ratione potest illi rei, quae non habet naturam legatorum, accommodari quiddam ex fideicommissis? Oportet enim, ut id, quod relinquitur, sit aut legatum, aut fideicommissum. Si legatum est, habebit utique naturam legatorum, adeoque ad hunc locum non pertinet, quoniam lex tale quid exigit, quod non habet naturam legatorum. Si vero est fideicommissum, inepte prorsus ei aliquid ex fideicommissis accommodabitur, quoniam illud per se iam habet. ideoque manifestum est, nostram emendationem esse necessariam. Adde: quod, licet vulgata lectio,

lectio, (quae nullo modo potest ferri) aliqua ratione tolerari possit, nostra tamen lectio multo foret huic loco accommodatior. Ei enim, quod antea dixit, *quae naturaliter insunt legatis*, conuenientissime respondet haec phrasis tanquam opposita, *quod natura legatorum non habet*. Sed, vt antea monui, non elegantiae solum hic res agitur, sed summae necessitatis. *

3. *Lex 8. Cod. qui pet. tut.* sic ab omnibus est exhibita: *Cum a matribus sedulum petendi tutoris officium exigatur, nec fortuiti casus impedimentis adscribantur; proponasque procuratorem, qui ad petendum pupillo tutorem a matre fuerat constitutus, a latronibus interfectum, petitionem ex necessitate demoratum esse; ab hereditatis successionem matrem repelli, cuius nullum vitium asseris, perquam durum est.* Ex ipsa hac lege constat, matrem subleuari a poena, cui alioquin, si non petierit tutorem filio suo, est

* Qua in re causae suae vnice inseruire videtur *Auctor.* Vt enim concedamus, rectiorem esse lectionem ipsius, tamen eodem redit lectio recepta, nec iure quisquam in legibus Codicis summam exigat styli ἀκριβοῦς.

est obnoxia, quando per casum fortuitum fuerit impedita. Idem docet ratio et aequitas. v. l. 2. §. 43. ff. ad Scf. Tertyl. l. 4. Cod. de peric. tutor. Contrarium tamen videntur inculcare verba legis priora: secundum quae *fortuiti casus impedimentis non adscribuntur*. h. e. fortuiti casus non habentur pro iustis impedimentis. Sed vitium est properantis librarii, qui, dum putat *fortuiti casus* nominatum esse, dandi casum verbo *adscribere*, analogice scilicet, adiunxit; cum debuisset exarare sic: *nec fortuiti casus impedimenta iis adscribantur*. Quod si nolis hanc admittere coniecturam, reponi forte posset *adstringantur*, pro *adscribantur*. Ego tamen priorem emendationem longe praetulerim: quoniam illa per soni quoque vicinitatem valde adiuuatur; qua facile τὸ *impedimenta iis* transfundi potest, et colliquescere in τὸ *impedimentis*. Haec iam scripseram, cum mihi super hac lege sermo incidit cum eruditiss. Petro Burmanno, ad cuius celebrationem laudemque nihil addere potest mea tenuitas. Dixit autem vir ille, cuius singularis doctrina et perspicax ingenium in quouis studio praeclara potest, sibi videri in

in

in hac lege nihil facile esse innouandum.*
posse namque ex verbis receptis aliquem
confici sensum non plane damnandum, si
verba haec *nec fortuiti casus impedimen-*
tis adscribantur exponantur hoc modo :
„Nec fortuiti casus numerentur inter im-“
pedimenta, interue causas, quae matrem“
ab hereditatis successione repellunt.“ Non
tamen diffitebatur, haec verba esse satis ob-
scura, sensumque quodammodo longius
quaesitum, neque adeo facile primo intui-
tu ex verbis elici posse. Haec adposui,
nec priora deleui, vt in omnium arbitrio
esset eligere aut explicationem ingeniosissi-
mam, sed quadantenus obscuram, aut emen-
dationem facillimam.

4. Monstruosa prorsus est lectio legis 7.
§. 2. ff. quib. mod. pign. vel hyp. solu. ** Ver-
ba

* Haec sententia CELEB. BURMANNI recti
iudicii esse videtur.

** Hanc Gaii legem a vetere interprete his verbis:
Ne res sit obligata, corruptam, et in pessimam
sententiam detortam fuisse, autumat G. NOODT
Probabilium Iuris Civilis Libr. IV. cap. 11. et
Libro Singulari de Pactis et Transactionibus cap.
13. Oper. T. I. p. 84. et 524. „Si enim, inquit,
ad verborum connexionem animum aduertas,“

ba sunt : Sed si cum debitoris procuratore conuenerit, ne sit res obligata, dicendum est id debitori per doli exceptionem prodesse. Cum autem cum seruo eius conuenerit, per ipsam pacti [conuenti] exceptionem debet. Utinam hic Hercules ego siem par huic monstro delendo. conabor saltem pro virili. Cum voce *exceptionem* particulam *ipse* copulatam voluit descriptor. sed coniunctio ista stuprum est, non legitimum matrimonium. Expiabitur forte illud dedecus, si legas : Cum autem cum seruo eius conuenerit, per ipsum scil. seruum pacti exceptionem habet. Si vero roges, ex qua regula debet transformetur in habet, dicam ex regula necessitatis. h. e. quia hoc fieri debet, nisi alius me oculatior meliorem possit reperire purgandae legis rationem.

5. Legis

„aliquanto apertius est, quam ut dissimulari
 „possit, non hoc Gaio sedisse, ut exponeret
 „formulam pacti, *Ne sit res obligata*; sed ut
 „indicaret, quid Iuris sit, cum creditor pigno-
 „ris alienationi consensit, quam in specie, pro-
 „pter quorundam dubitationem tutior visa fuit
 „pacti exceptio; cum ea (videlicet exceptio)
 „in specie pacti, *Ne sit res obligata*, superuacua
 „haberetur.

5. Legis 1. pr. ff. de cond. sine causa haec sunt verba: *Est et haec species conditionis, si quis sine causa promiserit, vel [si] soluerit quis indebitum.* Hic ego rogatos volo eos, qui sacris nostrae artis sunt initiati, an non putent, Themidis et elegantiae mysteria exigere, ut hic legatur: *Est et alia species conditionis, si quis sine causa promiserit, vel soluerit quid indebitum.* Quod si negauerint, nolo ego propter vnius litterulae permutationem, cum quoquam similitudinem exercere, nedum pugnam inire. *

6. In l. 8. Cod. de pact. conu. videtur librarius itidem deceptus per ordinem verborum: ita namque scripsit: *Quamuis enim bonum erat mulierem, quae seipsam marito committit, res etiam eiusdem pari arbitrio gubernari; Attamen, etc.* sic ut copula parum iusta voces *arbitrium* et *pari* conciliauerit. Ego enim non video, quemadmodum haec verba in ordinem iustum, talemque, qualem Prisciani exigit seueritas, coire aut cogi possint. Quapropter puto posse scribi melius: *Quamuis enim bonum erat*

Y 2

mulie-

* Imo et hoc nimiae elegantiae studium prae se ferre, ingenue profiteor.

mulierem, quae se ipsam marito committit, res etiam eiusdem pati arbitrio gubernari, etc. Sensus et constructio est huiusmodi: „Bonum erat, et conueniens, vt mulier, quae se ipsam marito committit, pateretur res suas omnes gubernari arbitrio eiusdem mariti.“ Praeclara fane haec est admonitio, argumentum a maiori ad minus complectens. Sunt tamen, qui putant, illam a quibusdam mulieribus non plane probari. Sed nos pergamus.

7. In l. 2. Cod. Theod. de repud. 3. 16. satis quidem causae habuit librarius, cur scriberet hoc pacto: *mulier matrimonio relictata . . . donationem refundat, nullius unquam socianda coniugio: quae ne viduitatem stupri procacitate commaculet, accusationem repudiato marito iure deferimus.* Plus tamen nos habere causae, quare hic scribi volumus, *accusationem repudiato, mariti * iure, deferimus*, nemo negabit, qui hanc legem diligenter examinauit, eique contulit

* Hic nullam emendationem admittendam esse, putat laudatus Dn. RITTERVS in Praefatione ad Cod. Theod. ex Edit. Iacobi Gothofredi T. I. inprimis cum l. 35. Cod. Iustin. ad Leg. Iul. de

tulit *l. 13. pr. ff. ad leg. Iul. de adult. l. 11. §. 7. l. 14. §. ult. eod. l. 30. Cod. eod.*

8. Denique eadem forte errandi causa difficillimam nobis reddidit legem 4. C. de crim. exp. hered. Verba sunt: *Aduersus uxorem (quae socia rei humanae atque diuinae domus suscipitur) mariti diem suum functi successores, expilatae hereditatis crimen intendere non possunt.* Ego saltem, quae-nam fuerit illa *diuina domus*, nondum potui perscrutari: * ideoque suborta est mihi suspicio, non ab Imperatore Gordiano, qui totius legis est auctor, verum a librario nimium festinante illam esse aedificatam: quum enim ille forsitan volante oculo conspexerat haec verba: *quae socia rei humanae atque diuinae dom* vix aliter potuit quam exarare *domus*, postulante ita regimine vocis praecedentis. quam tamen sensus ratio multo conuenientius flagitabat *domum suscipitur.*

Y 3

de adult. quae ex d. l. 2. desumta, hanc lectionem seruet, confirmetque Codex Wurceburgicus.

* Imo diuina domus est *sacrarium*; saltem *templum*. Transibat enim vxor in sacra mariti et particeps fiebat non bonorum tantum, sed etiam sacrorum.

*pitur. Vxor domum * suscipitur socia rei humanae atque diuinae. h. e. vxor domum ducitur, vxor assumitur, vt sit socia rei diuinae atque humanae, siue diuini et humani iuris, vti dicitur in l. i. ff. de rit. nupt. Quamuis autem haec phrasis domum suscipere, non sit adeo solennis, Ciceronique familiaris, existimo tamen, longe minus ei notam fuisse diuinam istam domum, cuius omnis vxor socia fiat. Adde, quod littera m rarissime in fine vocis expressa reperiatur in MSSSt. sic, vt tanto facilius fuerit errandi causa.*

* A multis iam Interpretibus tentata lex. CUIACIUS in *Commentario ad b. l.* et FABROTTUS in *Enarrationibus ad Paratitla Cuiacii b. t.* loco *domus suscipitur*, legunt, *domum suscipitur*. BARNABAS BRISSONIVS de *Ritu Nuptiarum* vocem *domus* omittit. HUGO DONELLVS in *Commentario Iuris Ciuilis Libr. XIII. cap. 18.* et PETRVS PERRENONIVS *Animaduersionum et Variarum Lectionum Iuris Ciuilis Libr. I. c. 24.* sine vocula *rei* haec verba laudant. FORNERIVS *Rerum Quotidianarum Libr. III. cap. 29.* censet, importuna duarum litterarum VS geminatione, perturbatam fuisse genuinam huius legis lectionem, ideoque legit *domo suscipitur*. BYNKERSHOEKIVS *Obserua-*

causa. Verum enim vero vulgata quoque lectione retenta eundem posse colligi sensum, posset forte aliquis contendere, modo *domus* habeatur pro quarto casu numeri multitudinis. Mihi vero non placet loquendi modum praeferre insolentissimum *domus suscipere*, cum tam paruo labore haberi possit talis, qui si non multo frequentior, multo tamen magis analogicus est et naturalis, *domum suscipere*. quanquam non adeo reluctabor, licet in hac re aliquis dissentire velit.

Y 4

9. Sed

seruationum Libr. IV. cap. 25. in fin. mauult domum suscipitur. THEODORVS MARCILIUS

in Interpretamento Legis XII. Tabb. cap. 21. vocabulum domus in alium locum reiicit, atque ita legit: Vxorem suscipi sociam domus, rei humanae atque diuinæ. Tandem GEORGIUS

Dr ARNAVD *Variarum Coniecturarum Libr. II. c. 19. mauult: In nostra lege non fermonem esse de nuptiis solemnibus, sed de vxore, quae quia eodem loco habetur, ac si reuera socia esset rerum omnium, et quamdiu in aedibus mariti manet, nec ab eo diuertit, proinde scribendum, quae socia rei humanæ et diuinæ domi suspicatur: atque eadem fere coniectura nititur sententia GUILIELMI PAVW in variis Iuris Civilis Capitibus, cap. 8.*

9. Sed et in aliis auctoribus similem errandi causam patefaciamus. Apud Martialem *Speculac.* epigramma XXI. est perdifficile.

*Qui modo per totam, flammis stimulatus,
arenam*

*Sustulerat raptas taurus in astra
pilas,*

Occubuit tandem cornuto ardore petitus,

Dum facilem tolli sic elephanta putat.

Laborant enim ad vnum omnes interpretes in his verbis *cornuto ardore petitus*, quae sunt obscurissima, ideoque nonnulli praeferunt *potitus* quorundam codicum, et se torquent varie, ut sensum reperiant. Sed erratum est siue a librario, siue ab editoribus in constructione; scribe:

Occubuit tandem, cornuto ardore petitum

Dum facilem tolli sic elephanta putat.

Taurus occubuit fracta forte ceruice, vel oppressus, dum putat, elephanta, si cornibus suis summa vi adactis in illum impetum faceret, (seu, elephanta infestis cornibus suis petitum,) aequae facilem tolli posse, quam pilas istas ex lana plerumque confectas ideoque leuissimas. Nihil mihi videtur clarius.*

10. Eius-

* Et utique haec emendatio naturali pulchritudine

10. Eiusdem poëtae *lib. II. epigr. II.* festivus est iocus, dum inquit causam, quare Silius, cui omnia prospere fluere probauerat, adeo tristis foret. En verba:

Maeroris igitur causa quod domi coenat.

Sed frigida nimium est haec collectio, et salem non habet. In aliis editionibus est,

Maeroris igitur causa quae est? domi coenat.

Optime. dubito tamen, an non sola particula *quae* errori dederit locum: illam enim, nisi enixe attendas, statim mutabis in *quod*. ideoque legerim:

Maeroris igitur causa quae? domi coenat.

Atque ita in quadam editione iam expressum esse, postea rescivi.

II. De somnio Decii Muris et Manlii Torquati ita creditur locutus *Valer. Max. l. I. c. 7. ex. 3.* *Vtrique enim quidam per quietis speciem praedixit, ex altera acie Imperatorem, ex altera exercitum, Diis Manibus,*

ne commendatur: imo dixerim, eam omnium emendationum, quae ab *Auctore* adlatae fuerunt, expeditissimam esse.

nibus, *Matrique Terrae deberi.* Ego autem arbitror, Valerium scripsisse ita: *Vtri- que enim quaedam per quietem species prae- dixit.* * Iam sensus, quem in vulgaribus frustra quaesiveris, apparet optimus: atque erroris causa patet manifestissima. *per quie- tem* phrasis est usitatissima, idemque notat, quod *in somno.* Iustin. l. 1. c. 9. *Post haec per quietem vidit fratrem suum Smerdem re- gnaturum.* et l. 12. c. 10. *Per quietem regi monstrata in remedia veneni herba est.* Sue- ton. in Iulio c. 81. *Ea vero nocte, cui inlu- xit dies caedis, et ipse sibi visus est per quietem interdum supra nubes volare.* in Nerone c. 7. *Ferunt, Senecam proxima no- cte visum sibi per quietem C. Caesari prae- cipere, etc.* et clarissime in Iulio c. 7. *Etiam confusum eum somnio proximae noctis (nam visus erat per quietem matri stuprum intu- lisse)*

* Imo haec emendatio nihil amplius sistit, quam Synonymiam *Valerii Maximi*, paullo, quam quae vulgo leguntur verba, elegantiores. Constat autem, *Valerium* elegantiae non nimis fuisse studiosum. Igitur et hic ab emendatione abstinere malim. *Iustinus, Suetonius, Quinti- lianus*, omnes *Valerio* venustiores sunt, adeoque illorum auctoritate uti non possumus.

lisse) etc. Innumera alia vel ex eodem auctore allegare exempla (possem namque) superfedeo. *Species* autem nocturnam imaginem seu spectrum significat. Idem Suetonius in Claudio c. 37. altera in admirationem formata, sibi quoque eandem speciem aliquot iam noctibus obuersari retulit. Curtius l. 3. c. 3. Caeterum ipse et vatum responso, quod edebatur in vulgus, et specie, quae per somnum erat oblata, admodum laetus. Et tandem, vt omnis haesitatio de hac emendatione penitus tollatur, vtramque locutionem coniunctam vide apud Iustin. lib. 43. c. 5. *Dux . . . Catumandus . . . per quietem specie toruae mulieris, quae se deam dicebat, exterritus . . . pacem fecit.* Sed et similiter vtitur voce *species* Quintilianus Decl. 9. c. 14. *his cogitationibus attonito, et in mortem iam pene demerso, inopinata subito amici mei species affulsit.* loquitur autem de homine iam interfecto.

12. Quintiliani autem mentione iniecta, non possum praeterire locum quendam eiusdem auctoris, eadem de causa deprauatum, in Decl. 4. c. 14. verba sunt: *Non inuenio quid possit esse certius verae artis ingenio, quam dicere quid futurum sit, fieri deinde*
quod

quod dixerit. Hic sane crederes, non male comparatium *certius* habere auferendi casu adiunctum *ingenio*. sed errares. Scribendum est: *Non inuenio quid possit esse certius verae artis ingenium,* * etc. *ingenium artis* est natura, proprietas, documentum. Adscribitur ingenium quibuscunque rebus inanimatis, vt norunt omnes. Inspice locum, statimque patebit huius emendationis necessitas.

13. Apud eundem auctorem in *Decl. 5. c. 8.* exhibentur haec verba: *Si vis, affectum debes, si minus, necessitate seruitutem, patientiam.* Agitur de patre, qui ius potestatis suae in filium iactanter venditat. Duplex causa est, quare vox *affectu* in quarto casu reperiat. duo etenim verba sunt, quibus est cincta, quae talem casum poscunt. Hic autem repugnat sensus, qui statim conuincet, multo suauius legi: *Si vis, affectu debes, si minus, necessitate, seruitutem, patientiam.* Opponuntur ita eleganter *affectus* atque *necessi-*

* Eandem lectionem reperies in notis MSS. *Ioannis Schultingii*, ceu obseruat PETRVS BURMAN-
NVS ad h. l.

*necessitas, et character patris ius suum vindicantis elucet. **

14. In *Decl. 2. c. 3.* agitur de nouerca, quae venenum indiderat in sinum caeci, et patri eiusdem nuntiauerat, parari ipsi a filio insidias; his verbis: *Viso igitur hoc quod sibi iuuenis non videbatur esse priuignus, venenum quod in miseri sinu abdiderat, deprehensura nunciauit patri, tanquam parricidium pararetur.* Vix dici potest, quanta sit ἐνέργεια, si reponas, *deprehensuro nuntiauit patri.* male** librarius eandem, quae abdiderat, etiam deprehensuram introduxit. In eadem *Declam. c. 6.* malim: *cuius amplexum imponebat vulneribus oculorum; cui praestarat caecus ut viueret. pro praestabat.* Caecus enim patrem seruauerat ex incendio: adeoque continent haec verba ingeniosam summi beneficii commemorationem, cum aliter sensum vix habeant.

15. Ele-

* Haec emendatio ita comparata est, ut ex ipsa sermonis humani natura eam expressisse *Auctor* videatur.

** Imo bene. Facilius enim quod abdiderat venenum deprehensura videbatur nouerca. Eadem porro per patrem quoque deprehensura dici poterat.

15. Elegantiam, quae legentem sibi furripit, habent haec Horatii verba, *lib. IV. Od. 13. v. 17.*

Quo fugit Venus? heu! quoue color decens.

Quo motus? quid habes illius, illius

Quae spirabat amores,

Quae me surpuerat mihi,

Felix post Cynaram, notaque et artium

Gratarum facies.

Ego autem puto, multo dulcius esse, et Horatio conuenientius, si legatur:

- - quid habes illius, illius

Quae spirabat amores,

Quae me surpuerat mihi,

Felix post Cynaram? nota quo, et artium

Gratarum facies?

Vnica littera miram gratiam loco videtur conciliare.

16. Similiter fere apud Apuleium in *Apolo-
logiae initio*, puto parum eleganter editum
esse: *Quam quidem vocem, et tua aequitate
et mea innocentia fretus, spero in hoc quo-
que iudicio erupturam. Quippe qui sciens
innocentem criminatur, eo sane facilius, quod
iam, ut dixi, mentiens apud praefectum vr-
bis in amplissima causa conuictus est. et mul-
to melius posse reponi: Spero in hoc quoque
iudicio*

iudicio erupturam; quippe quo sciens innocentem criminatur: Eo sane facilius, etc.

17. Laudat Capitolinus Pertinacem c. 13. eius vitae, his, ut putatur, verbis: *Fuit in curia honorificentissimus, ita ut senatum fauentem adoraret, et quasi praefectus urbi cum omnibus sermonem participaret.* Credo autem, librario imposuisse particulam *in*, quae iuncta verbo *fuit* videbatur necessario poscere ablativum. Sed sensus exigit, * ut reponatur *mecum*: *Fuit in curiam honorificentissimus.* hoc est. summa veneratione erga senatum fuit adfectus, adeo ut eum fauentem adorauerit, et cum omnibus familiariter collocutus sit.

18. Eadem de causa lapsum coniicio Isidorum,** eiusue descriptorem, cum Coon insulam Varronis verbis depraedicat sic: *Insula Coos, quae, ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamento faeminarum inclaruit.* Puto enim, a Varronis manu esse *in ornamenta foeminarum.* hoc est, arte lanifi-

* Imo sensus non exigit, cum idem plane ex verbis *Capitolini*, prouti vulgo leguntur, colligi possit, quod *Auctori* videtur.

** *Etymolog. Libr. XIV. c. 6.*

nificii, quae faeminas et quoad mores, et quoad vestes valde exornat. particula *in* faepissime notat finem atque vtilitatem, vt infinitis probare possem exemplis. sed rei istius vulgaris notitia me ab illo onere facile liberat.

19. Denique opera fere simili Iustino multa lux videtur posse adfundi in loco, non tam propter verba, quam quidem propter constructionem, aliquantum obscuro. Exstat is *lib. XI. cap. 7.* vbi auctor ille historiam Gordii refert. verba autem haec sunt: *Profectus ad consulendos augures* (Gordius nempe) *vicinae urbis, obuiam in porta habuit virginem eximiae pulcritudinis, percontatus eam. quem potissimum augurem consuleret. Illa audita causa consulendi, gnara artis ex disciplina parentum, regnum ei portendi respondet.* Putauit forte librarius, eadem ratione, qua *profectus* praecesserat, debere sequi *percontatus.* Sed nemo negabit, abruptam paulisper, et duriorrem esse hanc loquendi rationem, *percontatus eam, illa respondit.* Quapropter forsitan plurimi non grauabuntur mecum reponere, atque interpungere, hoc pacto: . . . *obuiam in porta habuit virginem eximiae pulcri-*

*pulcritudinis, percontatur * eam, quem potissimum augurem consuleret. illa audita causa consulendi, etc.* quia per hanc leuissimam mutationem omnia facillime fluunt, atque aptissime inter se cohaerent. si vero quispiam propter hanc correctionem mecum contendere vellet, ego operae pretium non putarem, vnicam ob litteram pugnare, quum de sensu nihilominus constare possit. Iam transibimus ad nostram regulam istam, ad quam non nisi in summa necessitate cauto atque modesto Critico confugiendum esse, iam supra adnotauimus.

CAPVT VICESIMVM QVARTVM.

SVMMARIVM CAPITIS.

In locis desperatis, de quorum vitio constat apud omnes, liberior coniectura est licita. 1. Secundum hanc regulam tentatur l. 7. §. 1. ff. de codicill. 2. l. 10. §. 12. ff. quae in fraud. cred. 3. Atque etiam principium eiusdem legis, addita tamen explicatione, forsitan mutationi praefenda. 4. l. 1. §. 6. ff. de leg. 3. iuuatur per duplicem coniecturam. 5. l. 14. §. 2. ff. de bon. lib.

* Qua emendatione utique consulitur stili in Iustino reſtitudini.

lib. leuissime corrigitur, eaque correctio probatur
latius. 6, 7. *Variae coniecturae adferuntur ad
legem manifesto corruptam* 29. §. 1. ff. de sta-
tulib. 8, 9, 10, 11. *Etiam* l. 1. §. 25. ff. de
aq. quot. et aestiu. *ex coniectura emendatur.* 12.
Atque ita tentantur quoque l. 1. C. de rest. mi-
nor. (*quae in transitu etiam explicatur*) *et tan-*
dem l. 12. Cod. de procurat. 13, 14.

I.

In arte emendandi nihil est facilius, tutius-
que, quam versari in locis, quae con-
sensu omnium habentur pro vitiosis et cor-
ruptis. Illic enim licet liberius coniectu-
ris indulgere, neque reprehensio cuiquam
metuenda est ex eo, quod locum tentaue-
rit; verum eo solum nomine aliis potest
quis postponi, quod non satis apte atque
sagaciter mendam, quae in omnium oc-
currebat oculos, potuerit detergere aut de-
lere. Ideo ego intrepide hoc capite, quod
de locis istiusmodi aget, coniectorem agam,
et tanquam medici solent in vulnere despe-
rato, vram, frangam, secabo. recedam ta-
men quam minimum a scriptura Codicis
Florentini.

2. *Codicillorum ius singulare est*, inquit
Iulianus in l. 2. §. 2. ff. de iure codicill. *ut*
quae-

quaecunque in his scribuntur, perinde habeantur ac si in testamento scripta essent. Haec regula, quae contentiones inter prudentes peperit acerrimas, v. l. 8. 14. et 15. ff. eod. ab omnibus tamen coarctata est hoc modo; vt illa obtineat solummodo in his, quae sunt iuris; nam in illis, quae facti sunt, ipsum tempus, quo fiunt, est inspicendum; et ratione illorum, *non est perinde habendum, quod in codicillis scribitur, atque si ubi confirmatio scriptum fuisset.* Haec verba Marciani, quae exstant in l. 7. §. 1. ff. de codic. vitiosa esse atque corrupta, nemo facile negauerit. Alii libri habent, *confirmatur; vnde Haloander edidit confirmantur.* Non male quidem: Potest tamen melius hoc modo reponi . . . *atque si, ubi confirmat eos, * scriptum fuisset.* ita enim proxime legimus vestigia libri Etrusci. Ex hac nempe scriptura *confirmateoscriptum*, prognatum est monstrum *illud confirmatio scriptum.* cui expellendo

Z 2

nullo

* Sed, si Taurelli et receptam interpunctionem seruare volumus, nulla plane mutatione opus erit. vid. MARCKARTI *Probabilia Receptarum Lectionum Iuris Civilis*, p. 125.

nullo Hercule, sed vnus litterae facili mutatione, vti vides, opus est.

3. In *l. 10. §. 12. ff. quae in fraud. cred.* menda manifesta sic fuit indicata a Taurello, eumque sequentibus editoribus: *Si cum in diem mihi deberetur fraudator praesens soluerit, dicendum erit { quod } in eo, quod sensi commodum in repraesentatione, in factum actioni locum fore.* Voluerunt nempe illi τὸ quod priori loco positum, tanquam non iuste caeteris coniunctum, foras expelli. Ego tamen malim istud quod transfundere in quoque, vt ita lustratum quasi locum suum tenere possit. Ultima littera, parum conspicua, videtur isti errori prae-buisse causam.

4. Sed et principium huius legis similis nota condemnauit. Verba haec sunt: *Ait praetor: QVAE LVCIVS TITIVS FRAVDANDI CAUSA IN BONIS, QVIBVS DE { EA RE } AGITVR, FECIT.* Haloander duas istas voces *ea re*, tanquam minimi momenti et res viles, ex textu deturbauit. Petrus Faber, vir eruditissimus, maluit legi ita: *in bonis, qua de re agitur.* neutrum probo. videntur enim posse explicari

plicari verba praetoris sic: *quae Lucius Titius fraudandi causa, in bonis, quibus de ea re* h. e. de fraude, et an illa interuenerit, *agitur, fecit.* Quod si tantus est animus corrigendi, potes pro *ea re* refingere *fraude.* Addam rationem, quare haec emendatio magis placeat, quam ista Fabri. Verum est quidem, quod ille vir doctissimus adnotauit, in omnibus fere edictis occurrere hanc solennem formulam: *quibus de vel qua de re.* Sed hoc tunc solummodo obtinet, quando de ipso dominio rerum, vel possessione, est controuersia. quemadmodum cuius potest constare ex exemplis ab ipso Fabro adductis. In hoc autem edicto, non tam de rebus ipsis, illarumue dominio, quod certum est fuisse penes debitorem, quam de fraude in istis rebus alienandis commissa agitur. adeoque praefero hanc lectionem, *in bonis, quibus de fraude agitur*, h. e. in quibus, an fraus interuenerit, et an ad fraudem concurrant omnia edicto requisita, controuertitur. Verum, uti iam dixi, videmur omni prorsus emendatione carere posse.*

Z 3

5. L. 1.

* Verba enim vncis inclusa (*ea re*) si rectam interpretata-

5. L. 1. §. 6. ff. de leg. 3. inaudito exemplo exhibet verbum *fideicommitto*, in forma, ut aiunt, deponenti: Quod credo factum invito non tantum Prisciano, sed etiam Ulpiano, legis auctore: Quis enim tantum committat soloecismum, *sciendum est eorum fideicommitti {quem} posse, ad quos aliquid peruenturum est morte eius*. Deprehenderunt vitium editores omnes (neque hoc mirum) atque etiam indicarunt; nihil autem fecerunt amplius. Ego autem hoc remedium ex hariolationis arte depromo: *Sciendum est eorum fideicommitti utique posse*. Vel, si hoc magis placet, *fideicommitti quid posse*. * Saepissime enim particula *quis* in omni casu fuit inclusa compendio litterarum,

pretationem adhibeamus, non nisi de fraude intelligi possunt.

* *Auctoris nostri* emendationem approbat *van de WATER Observationum Libr. III. c. 8*. Aliam tamen emendationem suppeditat *van BYNKERSHOEK Observationum Libr. IV. c. 25*. ratus, pro *eorum fideicommitti quem posse*, quia sensum non habent, legendum esse, *eorum fideicommitti rem posse*, neque ita necesse esse, hanc vocem quod *Haloander* facit, expungi: imo *το* *quem* adeo hic esse necessarium, ut illo sublato, prope

rum, cuius explicatio ex sensu per se fluebat. fraudi tamen hoc frequenter fuit librariis. Si vero quispiam audacior, pro *fidei-committi*, malit *fideicommittere*, haec habeat defensionis loco: Quod nempe nulla in re sit magis variatum, quam in forma verborum actiua, et passiuua, vti loquuntur. quod infinitis possem exemplis probare. Sed et in eadem hac voce, quod certe magis stringit, eandem variationem deprehendi. Ita enim in *l. 13. f. ff. de inoff. test.* pro *fidei-committi*, alii exhibent *fideicommittere*. quamuis illic vtrumque possit satis commode tolerari.

6. In *l. 14. §. 2. ff. de bon. libert.* introducitur nobis Vlpianus ita loquens: *certe si abolitione publice data, repetit {iam} iam maior, dicendum est hunc esse remouendum.* Docuerat ICtus in pr. legis, patronum, qui cum maior natus esset quam XXV annis, libertum capitis accusauit, aut in seruitutem petiit, remoueri a possessione bonorum contra tabulas. Subdit autem in §. 2. minori

Z 4

benigne

prope omnis sequens concidat ratio, contendit

IOANNES IENSIVS in Praefatione Stri-
ctura-
rum Iuris Romani p. 18.

benigne ignosci, etsi maior factus sententiam acceperit: eamque benignitatem restringit in verbis mox adductis. quae vitio, licet leui, videntur esse adfecta: quia *iam iam maior* est talis, qui minor adhuc est, sed proximus legitimae aetati. dictiones enim *iam iam* significant *statim, mox*. Iustin. l. 12. cap. 10. Cum inter multos etiam vulneratus Ptolemaeus esset, moriturusque *iam iam* videretur. Cicero 4. Tusc. Quaest. cap. 5. Cogitandum est *iam iamque* moriendum. et l. 7. ad Att. ep. 20. Illum ruere nunciant, *iam iamque* adesse, et ep. 21. eiusdem libri: Mibi dubium non erat, quin ille *iam iamque* foret in Apulia. Clarissime autem liquet ex ratione subiecta hac: Maior enim factus potuit sine timore deferere abolitam accusationem, Vlpianum agere de eo, qui iam omnino maior factus est. Delendum esse *iam* priori loco positum, Taurellus indicauit his notis { } eumque secuti sunt Charondas et Pacius. Sed benignius dicendum est debere legi: Certe si, abolitione publica data, dum scil. minor erat, repetiit eam accusationem, quae fuit semel abolita, *iam maior*, dicendum est hunc esse remouendum. Quod si quis praefracte velit defendere

dere lectionem receptam, non negauerim, eam posse aliqua ratione tolerari. Particulae enim *iamiam* aliquando etiam referuntur ad tempus praeteritum, praesensue, ut apud Ciceron. *l. 3. de Orat. c. 24. iam iam intelligo, Crasse, quid dicas.* et *l. 12. ad Att. ep. 27. Eadem quotidie, quae iam iamque contrita sunt.* Catull. *carm. 64. Iam iam dolet quod egi, iam iamque poenitet.* Atque ita mens Vlpiani erit haec: Minori quidem benigne ignoscitur, ast si maior factus, accusationem repetierit, licet iam iam aetatem vigintiquinque annorum excefferit, licet vel per minimum temporis momentum a minori aetate absit, tamen absque venia remouebitur a successionem liberti. Atque ita apparet, quamcumque rationem sequaris, a fordidis istis catenis liberandam esse dictionem *iam*. Mihi tamen leuis ista correctio non plane displicet.

7. Praesertim cum simili fere errore peccatum sit in *l. 15. §. 48. ff. de iniur.* verba sunt: *Item si liberum hominem qui mihi bona fide seruiebat, quis ceciderit, distinguendum est: ut si in contumeliam pulsatus sit, competat mihi iniuriarum actio.* quo loco et ratio dicat, et verba sequentia docent,

legendum esse *in contumeliam meam*. sed iam alii hoc animaduerterunt. Eadem ratione in *l. 34. ff. de pign. act.* pro *eam*, quod est frigidum plane, monui supra, multo elegantius reponi posse *iam*.

8. Progrediamur ad *l. 29. §. 1. ff. de statut. lib.* quae corrupta est pessimum in modum: proponitur istic talis facti species: *Si Andronicus seruus meus heredi meo dederit decem liber esto.* Controuersia inter legitimum et scriptum heredem facta, sententia erat data secundum heredem legitimum. quaeritur: num Andronicus, si heredi legitimo dederit decem, futurus esset liber. haec species indubitate illic loci tractatur. ideoque corrupte illic etiam in optimo codice scriptum est: *Secundum eum sententia dicta erat, qui testamento aiebat se heredem esse.* Ideoque Cuiacius * rei motus certi-

* *Observationum Libr. II. c. 7.* quem tamen reprehendit RAEVARDVS *Variorum Libr. II. cap. II.* quamuis non adeo magnae frugis sit, quod *Is* ad intellectum huius legis adfert. Interim haec controuersia CVIACIVM *in Mercatore*, et ROBERTVM *in notis ad Mercatorem* ingenti contentione exercuit. DESIDERIVM HERALDVM,

certitudine, sed parum curans verborum similitudinem, pro *testamento*, voluit scribi, *lege*. Charondas autem, secutus codicem quendam suum, probavit hanc lectionem: *Qui ab intestato aiebat se heredem esse.*

9. Ego autem optime puto legi posse, *qui intestato aiebat se heredem esse.* quoniam sic proxime inhaeremus vestigiis codicis Tusci. *intestato heredem esse* ratio loquendi est usitata. v. saltem *l. ult. ff. de cond. instit. l. 77. §. 26. ff. de leg. 2.* post haec verba nunc pergit Ictus sic: *Deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam sententia secundum eum dicta est, futurusne esset liber; an nihil videatur sententia qua vicit, ad eam rem valere.* * *Quapropter, si viginti heredi scripto dedisset*

D V M, qui *Rerum Iudicatarum Libr. I. cap. 2.* hanc legem misere habuit, ne quidem hic audire operae pretium fuerit.

* PETRVS PITHOEVS *in notis ad Collationem Legum Mosaicarum et Romanarum Tit. XII. et WATERVS Observationum Iuris Romani Libr. III. cap. 6.* censent, id quod responsum *Quinti Mucii* exprimebat, vitio et negligentia librarii intercidisse. Hinc suppleant lacunam hoc modo:

dedisset, illum in servitute fore. haec verba continere debent et consultationem Andronici, et responsum Quinti Mucii, et tandem collectionem, quam ex responso suo Quintus Mucius deduxit. Ego autem non video, quemadmodum haec tria ex his verbis eliciantur; quoniam Andronicum solummodo loquentem nobis exhibent. Nisi forte dicamus: Quintum Mucium respondisse tacite et vi conclusionis, quae inferri non poterat, nisi supponatur responsum, quod per omnia Andronici factum, tanquam iuri conueniens, probat, et confirmat. adeoque nihil respondisse Quintum Mucium, sed ex responso, quod non dederat, illationem facere, quae illatio docet, quae nam Icti sententia in respondendo fuisset. Verum non placet mihi hoc loco tam arguta subtilitas, quae risum potius, quam consensum videtur esse impetratura.

10. Quapropter locum ex coniectura malo

An videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere? Et ait, nempe *Quintus Mucius, ad eam rem valere.* Verbum enim VALERE litteris maiusculis, tanquam repetitionis notam, scriptum, a librariis vero non esse repetitum.

lo ita constitui: *deinde Andronicus quaerebat. quid nempe iuris esset. Nunc sequitur responsum ipsum: At si ipsi viginti dedisset quoniam secundum eum sententia dicta est, futurus esset liber, ne nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere. nunc sequitur collectio ex dato responso: Quapropter si viginti etc.* quod si haec coniectura minus placeat, accipe et aliam: *Deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, (al. libri habent esset) futurus ne esset liber? Esset liber, ne nihil videatur, etc.* Denique si neutra sese probet, acquiesces forte huic tertiae: * *Deinde Andronicus quae-*

Ex his tribus coniecturis nullam adprobat
van de WATER Observationum Iuris Romani. Libr. III. cap. 6. cuius verba hic adscribi non erit ingratum. „Aut enim, inquit, integra Andronici consultatio absorbetur;“ aut partim tollitur pro *an* scribendo *ne*; prae-“ terquam quod sic videretur dubitatum fuisse: num Andronicus libertatem consecutus“ esset post sententiam; de quo non video vll-“ lum motum fuisse scrupulum. Aut denique“ incidimus in similem argutae subtilitatis sco-“ pulum, quem modo euitavimus.“ Nos in-
terpre-

quaerebat. At si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est futurusne esset liber? An nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere? Vt ita per interrogationem censeatur Quintus Mucius adfirmare, Andronicum omnino futurum fore liberum.

II. Non possumus autem hanc coniecturalem legem missam facere, antequam indicauerimus, videri aliquid mendae subesse in verbis sequentibus: *Quoniam lex duodecim tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur: non interesset, quo genere quisque dominus eius fieret.* quod puto

terpretum supra recensitorum sententias vnus facimus assis, sequentem desperatae legis huius sistendo metaphrasin: „Paterfamilias in testamento scripserat: si Andronicus seruus meus heredi meo dederit decem, liber esto, deinde de his bonis coeperat controuersia esse. qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat: alter, qui hereditatem possidebat, aiebat, testamento se heredem esse. secundum eum sententia dicta erat, qui testamento se heredem esse aiebat. Deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset; quoniam secundum eum sententia dicta

puto commode posse tolli ita: *alienationem, cum complexa videretur, non interesset,* etc.* nisi malis reponi: *non interesse, quo genere.* quod cuique liberum relinquo.

12. L. 1. §. 25. ff. de aq. quot. et aest. mihi videtur carere omni sensu. verba sunt: *Competit hoc interdictum aduersus eum qui prohibet me aquam ducere. et nihil interest, utrum quis dominium fundi habeat, an non. idcircoque is tenetur interdicto. nam etsi seruitus coepit, aduersus quemuis posse vindica-*

„Sta est, futurus ne esset liber; an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere. Haftenus omnia plana. Sed quid iam Mucius respondet ad quaestionem Andronici? respondet, Andronicum utique liberum futurum, et utique sententiam hanc ad eam rem valere. Respondet autem Mucius non directo, sed ex opposito instar oraculi. Ait enim, tum demum Andronicum in seruitute mansurum, si non pro herede scripto, sed contra eum iudicatum fuerit. Quapropter, inquit, si viginti heredi scripto dedisset, et res contra possessorem iudicata esset, illum in seruitute fore.

* Hanc lectionem *Auctoris nostri* haud improbat WATERS *Observationum Iuris Romani Libr. III. cap. 6.*

dicari. Alii libri pro *posse* exhibent *potest.* nondum tamen liquet, quid sibi velint haec verba: *idcircoque is tenetur hoc interdicto.* nihil enim praecedit, ad quod commode possit *τὸ is* referri.* Ego, ne multis te morer, ita legendum esse censeo: *Idcirco quivis tenetur interdicto.* Nam et sic *servitus coepit adversus quemcunque posse vindicari.* sensus est: eadem ratione, qua damus interdictum contra quemvis possidentem, competit etiam confessoria actio ei, qui ius aquae ducendae nactus est, adversus quemcunque, qui usum aquae impedit: *Cum omnibus agi poterit, quicunque aquam ducere impediunt, exemplo caeterarum servitutum:* verba sunt eiusdem Vlpiani, qui in nostra lege loquitur, in *l. 10. §. 1. ff. si serv. vind.* idemque etiam similitudinem inter confessoriam actionem atque interdictum ostendit, in *l. 2. §. ult. ff. eod.* adeo, ut mirum non sit, ab ipso in nostra lege idem fuisse factum.

13. Sed et in Codice aliquam operam ponamus. Male se habere credo *l. 1. C. de restit.*

* Imo praecedit, in verbis, *adversus eum qui prohibet.*

stit. minor. in his verbis : *Nec hoc autem in personam tuam cadere posse.* et commodissime vitium tolli puto, si reponatur : *Illud inspiciendum est, num inofficiosi querelae vel palam vel tacita dissimulatione sit renuntiatum, nec ne. hoc autem in tuam personam cadere posse, auxilium quod aetati impertitur, ostendit.* mens Alexandri haec est. Inspiciendum est cognoscenti primum, an querelae vlla ratione sit renuntiatum. Posse autem minorem quoque cum effectum querelae renuntiare, patet ex eo, quod contra renuntiationem talem interdum causa cognita minori succurratur per restitutionem in integrum : qua opus non foret, si renuntiatio a minore facta ipso iure nullius foret momenti. adeoque secundo loco iudex, an restitutionis auxilium impertiendum sit, videbit. *

14. In *l. 12. C. de procur.* inepte mentio fit *liberti*, in his verbis : *aut quod defendere quis,*

* Dixerim, per eandem rationem, rectissime se habere lectionem receptam, quia renuntiatio per tacitam dissimulationem in personam minoris cadere non potest, quoniam ei competit in integrum restitutionis beneficium.

quis, siue libertus siue extraneus sit, sine mandato potest. neque enim de liberto, sed de filio agitur. * Coniicio igitur scribendum, aut *liber tuus.* non enim adeo infrequens esse, vt *liber* vsurpetur pro filio, constat, aut, quia archaismum nimis olet illa loquendi ratio, reponi malim: *siue e liberis siue extraneus sit.* Facile namque τὸ *siue liberis* potuit degenerare in *libertus.* saepissime enim in his voculis est variatum. v. l. 2. ff. de usu et habitat. l. 45. ff. act. emp. l. 50. de manum. testam. l. 85. ff. de cond. dem. l. 22 §. 1. ff. de fideic. libert. et ita apud Quintil. Decl. V. c. 20. pro *libertas*, quod in Anglica editione est, aliae habent *liberas.* tandemque *liberas* vinculis manus per totius *læuli* spatia iactauit. dubito tamen, an non illic praestet reponi, *liberatas.* Coniecturas feci. aliis idem per me etiam de meis liceat.

CAPVT

- * Imo *libertus* hic ponitur pro *filio emancipato*, cum filius ante emancipationem perinde vt seruus, non haberet caput, adeoque nec personam standi in iudicio.

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

*Quid in editionibus Taurelli, Russardi, Charondae, Pacii, significant notae istae { } . ** . [] . 11 11. indicatur. hae pessime confusae sunt in plerisque Dionysii Gothofredi editionibus. 1. Restituitur ex coniectura l. 9. §. 8. ff. de reb. cred. 2. Vti et l. 36. ff. ad SCtum Treb. et l. 2. ff. de except. 3, 4. l. 4. ff. quib. ad libert. procl. per geminationem emendatur. 5. l. 51. pr. ff. locat. liberatur a glossa, et ex coniectura restituitur. 6, 7. Posterius fit etiam in l. 26. §. 1. ff. de pign. et hyp. quae obiter quoque illustratur. 8, 9. et per geminationem leuissime tentatur, indicata scriptura Florentina. 10.*

I.

Laelius Taurellus, vir egregie doctus, et de iuris prudentia nostra optime meritus, in praefatione, quam praemisit editioni Pandectarum Florentinarum, notat, se inclusisse notis hisce { } quae ipsi videbantur superflua: locos vero suspectos atque incertos, vel a regulis Latini sermonis alienos hoc signo [] demonstrasse. Illa autem, quae ab antiquo librario margini codicis

Etrusci sunt adiecta, hoc indicio ** designasse. Russardus autem, Charondas, et Pacius illa, quae in codice Tusco non inveniuntur, his notis || || indicauerunt. Harum notarum distinctio praeclaram in legibus emendandis atque explicandis potest cuicunque praestare operam: adeo ut pessimo exemplo hae notae inter se confusae sint in plerisque, quae Dionysii Gothofredi nomine circumferuntur, editionibus.

2. Conabimur hoc capite opem adferre legibus quibusdam, quae alterutro Taurelli signo, perinde ac nigro Θ, sunt quasi condemnatae. Primo prodeat *l. 9. §. 8. ff. de reb. cred.* En verba, quae ad scopum nostrum pertinent: *nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine, voluntate tua dederō, tibi acquiritur obligatio: cum cotidie credituri pecuniam mutuum ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor [meus et] futuro debitori nostro.* Taurellus monet, in veteri libro, pro *meus et*, extare *numeret.* * quae lectio, licet non sit prorsus spernen-

* Quam lectionem itidem NOODTIVS in *Commentar. ad Pand. Oper. T. II. p. 276.* et GVLIELMVS BARCLAIVS in *Comment. ad hanc legem*

ſpernenda, videtur tamen eſſe nihil aliud, quam liberior coniectura interpretis cuiusdam. Ego meliorem eſſe cenſeo meam hanc: *ut nostro nomine, creditor meus, det futuro debitori nostro.* h. e. ut ille, a quo poſco pecuniam, creditor meus futurus (vtpote qui me ex cauſa mandati habebit obligatum,) det futuro debitori meo ex cauſa mutui, atque ita mihi conditionem adquirat. v. l. 2. §. 4. ff. de reb. cred. l. 4. Cod. eod.

3. Non minori vulnere confoſſa eſt l. 36. ff. ad SCtum Treb. adeo, ut miſericordiam excutiat adſpectus. . . . Et tamen heres iudiciis, quibus neceſſe habuit promittere {omittere} obſtriſtus manebit. Duplicem adfero medelam, vel reſingo: *quibus neceſſe habuit promittere, remue mittere, etc.* Adeo, ut ex geminatione non intellecta error natus ſit, ob hanc forte ſcripturam *promitteremuemittere.* iſtud enim *muemit-tere* non potuit in vllam facilius migrare

Aa 3 vocem,

legem in Theſ. Iur. Rom. T. III. p. 846. adprobant. Ceterum elegantiffima eſt Auctoris noſtri emendatio.

vocem, quam in *omittere*. atque locum ita sanatum expono de cautione damni infecti, quae praestanda est, nisi quis de possessione domus ruinosae decedere malit. *l. 15. ff. 16. et 20. ff. de damn. inf.* aut secundo, pro *omittere* substituo *omni de re.* * h. e. de quacunque re hereditaria: ita ut quaecumque stipulationes praetoriae intelligantur. Bene res habet, si modo alterutra medicina sit salutaris.

4. *Legis 2. ff. de except.* verba prolata simul ostendent vitium manifestum. *Exceptio dicta est, quasi quaedam exclusio, quae {inter} opponi actioni cuiusque rei solet, ad cludendum id quod in actionem condemnationemue est deductum.* Liceat mihi hic hariolari. reponere ergo; quae *interim* *opponi.* ** vel, quae *interponi.* vel denique, quae *semper* *opponi, etc.* Ultima haec coniectura, quod mireris, prae caeteris placet: idque

* Verbum *omittere* potius referendum est ad stipulationes Pegasianas, per quas heres, qui semel adierat hereditatem, uniuersa onera hereditaria sustinebat. *§. 6. Inst. de fideic. hered.*

** Etiam hic incertam manum interpretis latini haec

idque argumento §. 1. eiusd. legis in quo haec verba habentur: *Semper enim replicatio idcirco obiicitur, ut exceptionem oppugnet.* Eadem etiam ratione exceptio semper opponitur *ad excludendum*, (ita enim, *pro cludendum*, legi suaferim ex veteri Taurilli codice cum Leunclauio, nisi malis *ad eludendum*. vti non inepte alii libri praeferunt) *id, quod in actionem condemnationis est deductum.* Natura namque exceptionis in hoc consistit.

5. Sed certiora insistamus. Partem l. 4. ff. quib. ad libert. procl. parum iuste levis ista nota adspersit. *Mouet me exemplum cuiusuis liberi hominis. nam etsi consecutus {esset} libertatem, se vendidisset, denegaretur ei ad libertatem proclamare.* Affero itaque, vinculisque exuo particulam *esset*.^{*} atque ita lego: *Nam etsi, si consecutus esset*

haec verba sermone graeco transferentis obseruare licet, primum tentantis *interponi*, deinde non deleta vocula *inter* malentis *opponi*.

* Hic quoque suspicio non inanis nascitur, interpretem primo tentasse *consecutus esset*, deinde mutata animi sententia rem extulisse *participialiter*.

set libertatem, se vendidisset, denegaretur ei ad libertatem proclamare. aut si hoc mauis, libertatem, seque vendidisset. Prior lectio effectū nihil ex vulgata scriptura mutat. posterior vnicam litteram interponit q geminato ve sequenti. nemo autem est, qui ignoret, fatius esse, vt suspecto aliquis adiungatur, quam vt ipse remoueatur cum infamia. §. 2. *Inst. de susp. tut.*

6. Huic emendationi non cedit illa, quam nunc aggrediemur, in *l. 51. pr. ff. locat.* licet geminationis fundamento non sit subnixa. Operae pretium est, omnia verba, quamuis prolixiora, praemittere. *Ea lege fundum locaui: vt, si non ex lege coleretur, relocare mihi liceret; et quo minoris locassem, hoc mihi praestaretur. ¶ nec conuenit, vt, si pluris locassem hoc tibi praestaretur. ¶ et cum nemo fundum colebat, pluris tamen locaui.* Quaero, an hoc ipsum praestare debeam. Respondit: In huiusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem conuenit: videtur autem in hac specie id silentio conuenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, vt haec ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur.

tur. Mens ICTi in his verbis est clara et perspicua. quorsum igitur, inquires, tantum verborum congeffisti?

7. Primo quidem, vt mecum consentires, ad glossam istam ineptam, quae continetur his notis || ||, foras expellendam. Proponit Iauolenus legem locationi adiectam hancce: Si fundus secundum pacta conuenta loca-
tionis a Caio non colatur, tunc licere
Maeuio illum alteri relocare, et si quo mi-
noris fundum locauerit Maeuius, hoc ei-
dem a Caio praestitum iri. cum fundum
alteri maioris postea locauerat Maeuius,
quaeritur, an is superfluum illud debeat Caio restituere. respondit ICTus, in hac specie tacite hoc conuenisse, ne superfluum illud Caio restitui debeat. ratio est, quod haec conuentio sit adiecta ad coërcendum Caium: in vtilitatem vero Maeuii: quapropter illud pactum, quod Caio quasi poenam quandam irrogauit, non debet in illius lucrum torqueri. *arg. l. 25. ff. de legib. l. 6. Cod. eod. l. 19. Cod. de fid. instr. l. 5. §. 1. Cod. de sec. nupt.* hanc rationem cum ex verbis hisce: *fundum locaui, vt, si non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret; et quo minoris locassem hoc mihi praestaretur.* non posset

deprehendere talpa caecior librarius, putauit
 sui muneris esse, vt illustrationis loco adii-
 ceret sequentia *¶ nec conuenit, vt si pluris
 locassem, hoc tibi praestaretur. ¶* Verum hac
 nota nihil erat opus. non enim tali auxilio,
 istisue defensoribus liber optimus indigebat.
 Ex ipsa enim quaestione non tantum clare
 fuit, sed etiam necessario sequitur, illud
 ipsum, quod haec putida glossa iterum in-
 culcat.* Deportetur itaque omnium suffra-
 giis superflua ista atque ineptissima glossa,
 quae foedissime textum vel consortio solo
 inquinauit.

8. Iam pergamus. Verba finalia legis sunt
 proculdubio mendosa:** *id est, vt haec ex
 conuentione pro locatore tantummodo inter-
 poneretur.* quare alii librarii reposuerunt
haec conuentio: deletis ex, et, ne. Parum
 abest, quin audacter contendam, reponi oport-
 ere: *id est, vt haec lex conuentione pro lo-
 cato-*

* Imo non deportetur. Per eam enim potissimum
 intelligimus, in hac specie id silentio conuenisse,
 ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fun-
 dus esset locatus, in qua tamen ratione tota
 decisio vertitur.

** Haec Auctoris emendatio eodem plane, quo et
 lectio recepta, redit.

catores tantummodo interponeretur. malim tamen dicere, mihi hanc rationem legis emendandae videri optimam: relicta interim etiam alii facultate excogitandi meliorem.

9. Denique, ut finis huius capituli initio conueniat, audeamus aliquid in *l. 26. §. 1. ff. de pign. et hyp.* Verba haec sunt: *Quaerebatur, an Seius inter caetera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit. nec metui ex hoc solo, quod mandante patre, manu sua perscripsit instrumentum chirographi: cum neque consensum accommodauerat patri, aut signo, aut alia scriptura.* Istud *nec metui* varie tentatum est a plurimis. Ruffardus valde illud amplificauit. sic: *nec metuere te debeat.* Ant. Augustinus *L. 2. c. 2.* legit, *nec metui* dissecta cauda ista *vi.* Ego, qui semper malim verba mutare, quam delere, coniicio *i.* scriptum forte extare: *nec metuere* pro *nec me metuere.* aut, quod magis placet, legerim: *nec me tueri ex hoc solum, etc.* nulla enim hic est nisi *e* in *i* mutatio. vtrouis tamen modo legas, res eodem, quod mireris, redibit: * modo haec verba putentur

* Minime mutanda est vox *metui*, etsi a nostro coniu-

tur esse cuiusdam consulentis pro Seio, qui eadem opera rationem, qua Seius videbatur defendi posse, consultationi suae inseruit. hanc nempe: quod Seius scripserit mandante patre, adeoque non possit videri consensisse *l. 4. ff. de reg. iur.* quae ratio firmatur per hoc, quod Seius consensum patri non accommodavit nec signo, nec alia scriptura, adeo, ut filii voluntas in scribendo chirographo possit videri plane coacta. sensum utriusque lectionis, utpote perspicuum, non iam latius examinabo.

10. Ceterum et illud notare debeo, Rufardum et post eum editores, male in verbis praecedentibus ita exhibere: *Chirographum perscriberet sua manu filius eius quod ipse impeditus esset scribere.* Perinde ac si vox *eius* abesset a codice Tusco. Antonius enim Augustinus conceptis verbis testatur *l. 2. Emend. c. 1.* Florentiae ita extare: *filius eius, quod, etc.* Quapropter ego per geminationem malim reponi *filius Seius, etc.* atque eadem opera finire hoc caput.

CAPVT

coniugandi more recedat. Potuerunt enim veteres *metui* et *metuiri* dicere, quamvis haec posterior forma hodie parum usitata sit.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

S V M M A R I V M C A P I T I S.

Iacobus Gothofredus laudatur. 1. Ex Codice Theodosiano loca nonnulla proferuntur. Tentatur illius l. 4. de Sponsal. duobus in locis. 2, 3. Vti et l. 7. eod. tit. 4. Ad l. vnic. eiusdem Codicis si quac. praed. pot. nupt. pet. proponuntur quaedam coniecturae, eiusdemque disunctio vitiosa emendatur. 5, 6. Exponitur l. vnic. Cod. Theod. ad leg. Iul. Maiest. secundum disunctionem summi Cuiacii. 7. Eiusdem l. 4. de accusat. per geminationem emendatur. 8. Vexatissima l. 3. Cod. Theod. ad leg. Iul. de adult. re-latis aliorum correctionibus, emendatur aliter ab auctore. 9. Ex coniectura tollitur vitium manifestum ex l. vlt. Cod. eiusd. de metallis. et metallariis. 10. Idem fit in l. 10. Cod. Theod. de murileg. 11. Emendatur l. 1. Cod. Theod. de Decurion. 12. Et l. 8. de lustrali collat. 13. Obscuritas magna pellitur ex l. vnic. Cod. Theod. de imag. Imper. per coniecturam. 14. L. 9. Cod. eiusd. de infirm. his quae sub tyrann. variis in locis tentatur, emendaturae. 15, 16. Tandemque emendatur l. 21. Cod. Theod. de extr. siue ford. mun. 17.

I.

Iacobus Gothofredus, vir magno Patre Dionysio maior Filius, adeo praeclara atque

que elaborata quaeuis in eruditissimo ad codicem Theodosianum praestitit commentario, ut omnibus post eum venturis nihil, praeter solam admirationem, reliqui fecisse videri possit. Egregie et de Iurisprudentia et de Antiquitatum studiis fuisset actum, si fata permisissent incomparabili illi viro ultimam manum (id quod summis votis optabat) operi suo imponere, et extrema elegantem nitorem inducenti lima omnia perpolire.

2. Proferam ego hoc capite, quod huic libello finem imponet, nonnulla a me inter legendum in isto Codice observata, quae summi illius viri acerrimam diligentiam videntur effugisse. Agmen ducet *l. 4. C. Theod. de Spons. l. 3. t. 5.* Verba in editione Tili i ita conspiciuntur: *Patri, aut * puellae, aut tutori, aut curatori, aut cuilibet eius affini non liceat, cum prius militi puellam desponderit, eandem alii in matrimonium tradere; quod si intra biennium ut* *perfi-*

- * Lectionem editionis Tilianae corroborat auctoritate Codicis Wurceburgici Dn. RITTERVS in Praefatione ad Cod. Theod. ex Edit. Iacobi Gothofredi. T. I.

perfidiae reus in insulam relegetur. Gothofredus autem in sua editione illud, quod in principio videtur deesse, suppleuit tacitus hoc pacto: *Patri, aut matri puellae, aut tutori,* etc. Quae mutatio licet non prorsus videatur reiicienda, digna tamen erat, ut illius fieret mentio. Mihi autem videtur multo tutius posse reponi hoc modo: *Patri, auo puellae, aut tutori, aut curatori,* etc. Quoniam multo minori negotio vnica litera in aliam mutari potest, quam integra vox deleri; sensusque ex nostra lectione si non melior, at certe non peior, exfurgit.

3. Finem quoque huius legis itidem mutilum ita redintegrari posse idem vir doctissimus coniecit; *quod si intra biennium fiat, vel fecerit, ut perfidiae reus in insulam relegetur.* Ego vero existimo, eleganter et facile posse emendari sic: *Quod si intra biennium sit perfidiae reus, in insulam relegetur.* Eadem prorsus ratione, qua in Horatii *lib. i. Od. xi.* pro *ut melius quicquid erit pati,* in superioribus suspicatus sum refingendum esse, *sit melius quicquid erit pati.*

4. In *l. 7. Cod. Theod. eod. tit.* MS. Tili
exhi-

exhibebat haec verba: * *Cum plerumque etiam ipsius familiae aduersus commoda propria inueniatur laborare consilium.* Iac. Gothofredus ex *l. 4. Cod. Iust.* in quam eadem verba sunt translata, pro *familiae*, edidit *foeminae*. Valde tamen dubito, an non commodius sit ita reponere: *Cum plerumque etiam ipsius filiae aduersus*, etc. quia haec vox in ipsius legis principio exstat. et praeterea, quia etiam alibi in his dictionibus inueni variatum. veluti in *l. 34. ff. de negot. gest.* et in *l. 37. ff. de bon. lib.* in priori namque alii codices, in posteriore vero antiquus librarius ad marginem codicis Florentini τῶν *familiam*, quae vniuersitas quaedam est, praeferunt singulare illius membrum, nempe *filiam*.

5. Legem *unic. Cod. Theod. si quac. praed. pot. nupt. pet. l. 3. t. II.* ita nobis exhibet editio Tiliana: *Qui tamen contra latentem malitiam praeterea quasdam domos, vel quosdam parentes intelligimus munientes, iubemus, ut quicumque his, et quaecunque erit latentibus per iudicem promissis minisue*

* Ita etiam legitur in *Codice Wurceburgico*, ceu adnotauit laudatus *Dn. RITTERVS cit. loc.*

nisue tentata ad id matrimonium cui aspernatur praebere consensum, confestim contestatione proposita, cum sua suorumque domo ad iurisdictionem eius desinat pertinere. Haec periodus in codice Iustiniano eod. tit. adeo interpolata est, ut plane alia esse videatur. Pro qui tamen malo quia tamen cum Gothof. deinde haec verba ut quicumque his, quae sensu, ni fallor, carent, ita sanari posse opinor: ut quicumque sit, et quaecunque erit latentibus per iudicem promissis minisue tentata, etc. aut hoc modo ut quicumque siue quaecunque erit. aut denique sic: ut quicumque ex his, et quaecunque erit. Optionem do cuicumque; modo quicumque referatur ad parentes, quaecunque ad domos, vel filias.*

6. In eadem lege editorum dispunctio sequens quondam mihi nonnihil negotii facessebat. ecce illam: *ut, si . . . statuti nostri*

* Hanc lectionem servat *Codex Wurceburgicus*, uti testatur *Cl. Dn. RITTERVS in Praefatione ad Cod. Theod. T. I.*

*stri sanctioni parere noluerit, semper * eam*
prouinciam, in qua sibi hoc usurpauerit,
habitare per iuge biennium non sinatur.
 Nullo enim modo cohaerere sibi videban-
 tur *semper, et iuge biennium.* Verum
 postea deprehendi, interpungi debere: *si...*
statuti nostri sanctioni parere noluerit sem-
per, eam prouinciam in qua sibi hoc usur-
pauerit habitare per iuge biennium non si-
natur. vt ita *semper* connectatur cum *pa-*
rere. quo facto sensus fatis constat. Quia
 tamen illa sine vlllo dispendio potest abes-
 se, maluit illam omittere Iustinianus.

7. Dispunctionis mentio occasionem prae-
 bet admonendi aliud quoddam interpun-
 ctionis vitium, quod corripit *l. unic. Cod.*
Theod. ad leg. Iul. Maiest. l. 9. t. 5. verba
 sunt: *Si quis alicui Maiestatis crimen in-*
tenderit, cum in huiusmodi re conuictus mi-
nime quisquam priuilegio dignitatis alicu-
ius adstrictiore cognitione defendatur: sciat
se quoque tormentis esse subdendum (si aliis
manifestis indiciis accusationem suam non
potue-

* Loco *semper* legi mauult *super* RITTERVS
dict. loc.

potuerit comprobare) cum eo, qui huius esse temeritatis deprehenditur. Illum quoque tormentis subdi oportet, cuius consilio, atque instinctu, ad accusationem accessisse videbitur, ut ab omnibus commissi consciis statuta vindicta possit reportari. Eadem verba exstant in l. 3. Codic. Justin. eod. titul. excepto, quod pro *adstrictiore* illic legatur *a strictiore*. Potest tamen utrumque tolerari. In fine etiam, pro *statuta*, ibidem est *instituta*: qua mutatione possumus facillime carere. Maioris momenti est, quod tota lex, sicut est, videatur laborare sensu plane inepto. Quid enim sibi volunt haec: *Si quis alicui crimen Maiestatis intenderit, tormentis subdendus est cum eo, qui huius esse temeritatis deprehenditur?* Hoc scilicet: „Qui Maiestatis aliquem accusat, torquebitur cum illo, qui in eodem crimine est deprehensus, atque de illo conuictus.“ Verum enimvero, si hoc factum sit accusatoris opera, is non tormenta, sed laudem et praemia meretur. Praeterea cui bono torquebitur ille, qui deprehensus, qui conuictus est? In focios puto. Sed talis sensus ad scopum Imperatoris prorsus nihil facit. Ideoque arbitratus sum

necessariam esse disputationem huiusmodi : *defendatur* , *sciat se quoque tormentis esse subdendum* , *si aliis manifestis indiciis accusationem suam non potuerit comprobare* . Cum eo , qui huius esse temeritatis deprehenditur (h. e. cum temerario huiusmodi accusatore , qui crimen probare manifesto nequit) illum quoque tormentis subdi oportet , cuius auxilio atque instinctu ad accusationem accessisse videbitur . Nunc sensus legis est apertissimus . „ Qui aliquem „ Maiestatis accusat , ni reum manifestissimis conuincat probationibus , tormentis „ est subdendus : vti et ille , cuius auxilio „ atque instinctu tam temeraria accusatio est „ instituta . Sic vt mirari fatis non potuerim , qua ratione Iacobus Gothofredus vulgatae interpunctionis defensionem suscipere voluerit , contra distinctionem summi Cuiacii ? Ita enim meam interpunctionem iam esse appellandam postea deprehendi . Digna tamen fuit , vt planius explicaretur , et probaretur plenius .

8. Perelegans est l. 4. Cod. Theod. de accusat. l. 9. t. 1. quaeque meretur omnium Principum memoriae atque cordibus quam tena-

tenacissime esse infixa. verba sunt: *Si quis cuiuscunque loci, ordinis, dignitatis, qui se in quemcunque iudicum, comitum, amicorum, vel Palatinorum meorum aliquid veraciter et manifeste probare posse confidit, quod non integre atque iuste gessisse videatur: intrepidus et securus accedat: interpellet me, ipse audiam omnia, ipse cognoscam, et si fuerit comprobatum, ipse me vindicabo: dicat securus et bene sibi conscius dicat: si probauerit, ut dixi, ipse me vindicabo de eo, qui me usque ad hoc tempus simulata integritate deceperit. Illum autem, qui hoc prodiderit et comprobauerit, et dignitatibus et rebus augebo.* Quamuis autem praeclara haec lex, quae optimi principis illustre nobis praebet exemplum, per se dignissima sit, ut hic conspiceretur, fuit tamen etiam alia causa, quae nos mouit, ut eam hic collocaremus: quia scilicet, pro *dicat securus et bene conscius dicat*, arbitror rectius multo scribi posse *dicat securus, sed bene conscius dicat.* ut ita Constantinus indicet, sese omnibus quidem dare facultatem amicos suos de quibusuis rebus accusandi liberam, modo vera quis deferat, quaeque manifestissime possit probare: aliter enim iniquas ca-

lumnias se acriter vindicaturum. Mihi sane locus alioquin videtur plane frigere: quod in lege adeo eleganti non erat ferendum.

9. Verba legis 3. Cod. Theod. ad leg. Iul. de adult. ita exstant in codice Tili: Cum vir nubit in foemina viros proiectura, quid cupiat; ubi sexus perdidit locum? Ubi sce- lus est quod non proficit scire? Ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quaeritur nec videtur? iubemus insurgere leges, armari iura gladio ultore, ut exquisitis poenis subdantur infames, qui sunt, vel qui futuri sunt rei. Relata est haec constitutio in legem 31. Cod. Iust. eod. tit. addita tamen parua hac mutatione: Cum vir nubit in faeminam viris porrecturam quid cupiatur? Adeo ut iam ab antiquissimo tempore huius loci lectio videatur fuisse parum constans: Haloander edidit sic: nubit in foemina viros paritura, quid cupiatur? Ræuardus l. 4. Var. c. ult. restituendum putavit: nubit ut foemina viris paritura quid cupiatur ubi sexus perdidit locum? Dionysius Gothofredus legendum censuit: cum vir nubit in foemina viris porrectura quid cupiatur. Iacobus vero Gotho-

Gothofrédus, dignissimus isto patre filius, voluit reponi : *Cum vir nubit in foeminam viro porrectura, vel, in foemineam viro porrecturam, quid cupiatur?* Denique Durant. Casellius ex veteri quadam, vt adfirmat, membrana ita censuit emendandum : *Cum vir nubit in foeminam viris porrecturam . . . ubi amor quaeritur, nec inuenitur?* Post tot et tam varias emendationes etiam ego meam facile audeo proferre coniecturam, eo quod minime omnium recedat a lectione nostri codicis. * Ecce illam : *Cum vir nubit, vt foemina viro se proiectura, quid cupiat? Vbi scelus est quod non proficit scire? ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quaeritur nec videtur? iubemus, etc.* Argute quidem laudatus Iac. Gothofredus pro *scire*, refinxit *serere*. sed dubito, an adeo vere. Ideoque illud secutus non sum. Retinui quo-

Bb 4 que

* Frustra sunt, qui huic legi emendationem parant, cum verisimile sit, Constantium et Constantem Imperatores de industria implicate locutos esse, ne si exsertius crimen nefandum describerent, libidinem hominum incendere magis, quam extinguere velle viderentur.

que *proiectura*, quia haec vox est propria de libidinosis : aequae ut *prosternere*, et *subiicere*. ita enim Cicero l. 2. de finib. c. 22. quae libido non se proripiet ac proieci-
 iet? et pro domo c. 44. *proiecta* quaedam et effraenata cupiditas. Tac. 5. Hist. 5. *proiectissima* ad libidinem gens. Iustin. l. 41. c. 3. de Parthis. In libidinem *proiecti*, in cibum *parci*. praeterquam quod nihil notius sit, quam quod *proiectus* saepissime ponatur pro *extensus*, et *porrectus*. adeoque miror, omnes hanc vocem abieciisse emendatores. retinui etiam *cupiat*, scil. ille vir qui nubit. non dabo rationem: scelus enim est tale, ut non proficiat hoc scire. Apponam solummodo Luciani locum ex illius amoribus: τῷ δὲ ὑβρισμένῳ, inquit, κατ' ἀρχαῖς μὲν οὐ δύναι, καὶ δάκρυα. μικρὸν δὲ ὑπὸ χρόνῳ, τῆς ἀλγηδόνος χαλασάσης, πλέον ὥς φασιν εἶδέν αὖν ὀχλήσειας: ἡδονὴ δὲ εἰς ἡτίσθην. Porro quamuis illa Casellii lectio ubi amor quaeritur nec inuenitur? placuerit Douzae in Praecidaneis suis ad Petronium Libr. II. c. 12. atque etiam aliis facile sese probatura videatur, ego tamen vulgatam repudiare nolui, quia illam defendere videtur eiusdem Luciani ex eodem tractatu locus sequens: συνῆλθε δ' εἰς μίαν κοίτην

κοίτην μία φύσις. αὐτοὺς δ' ἐν ἀλλήλοις ὁρῶντες,
 οὐθ' αἰ δρῶσιν, οὐθ' αἰ πάσχουσιν, ἠδὲντο. Non
 possum autem hic loci tacitus praeterire
 Quintiliani locum perelegantem, qui extat
 in *Decl. 3. c. 11.* quia facit ad illustrationem
 huius legis. verba sunt: *Non sit mihi forsitan
 querendum auersis auribus, seculi in tantum
 vitia regnare, ut obscaenis cupiditatibus na-
 tura cesserit, ut pollutis in foemineam usque
 patientiam maribus incurrat iam libido in
 sexum suum.* Sed iam silentio opus est,
 vltiori explicatione prohibita. ideoque
 pergo.

10. In *l. vlt. Cod. Theod. de metallis et me-
 tallariis. l. 10. t. 19.* Tili codex exhibebat
 sic: *eorum autem earumque progenies, qui
 ex domibus priuatorum eligere maluerunt
 consortia nuptiarum, de qua inter fiscum
 meum, et parentes suos aequa lance diuida-
 tur.* Iac. Goth. pro *de qua*, quod flocci
 non est, reposuit *aequa*. Ego vero malo
iniqua. quasi scriptum fuerit *nuptiarumi-
 qua*, compendiose pro *nuptiarum iniqua*.
 quod tandem in *dequa* transiit. Sunt au-
 tem *consortia nuptiarum iniqua*, matrimo-
 nia contracta inter homines disparis generis
 atque conditionis. Notum enim est, *ini-*

quum saepe poni pro *impar* et *dissimile*. dabo vnicum Val. Flacci locum l. 3. Argon. 486.

Haeret Hylas lateri, passusque moratur iniquos.

Eadem ratione coniugium dicitur *non aequale* in l. 1. Cod. Theod. de collegiat l. 14. t. 7. Ipse autem sensus legis vel leuiter perspectae postulat, vt legatur *iniqua*, non autem *aequa*. nisi ad *lancem* velis hanc vocem referre. Verum illa non indiget bis eadem voce, illaque ἀναδιπλασις huic loco minime videtur esse conueniens.

II. Valde corrupta est l. 10. eiusdem Cod. tit. de murileg. l. 10. t. 20. verba sunt: *Edicimus, ne qua mulier splendidioris gradus, monetarii adhaerens consortio, decus natiuae libertatis amittat. Quod si quam ab hac praeceptione statutum nostrae perennitatis adduxerit; ea secundum auctoritatem Senatusconsulti Claudiani vel legitima admonita conuentione discedat, etc.* Sensus, vt vides, et turbatus est, et sibi contrarius. Neque iuuat quidquam Iustinianeus codex, qui eandem legem habet in eiusdem tituli locum septimum relatam. neque etiam variat, nisi

nisi quod pro *quam* exhibeat *qua*. sed hoc nihil ad rhombum. Puto, optime omnia fluere, si, facillima instituta mutatione, ita legas: *Quod si quam ab hoc* (monetario nempe seu facinore) *praeceptio nec * statutum nostrae perennitatis abduxerit, ea secundum.* etc. Et ita quidem mihi videtur. si vero minus alicui haec placeat emendatio, viderit, an magis probet hanc Gothofredi: *Quod si quam ab hac praesumptione statutum nostrae perennitatis non abduxerit.* mihi sane ista non probatur: cum, quia nimis longe a vulgata lectione illa deflectit, tum, propter infaustum istud *non*, quod cane peius et angue execror.

12. *L. 1. C. Theod. de decur. l. 12. t. 1.* non potui concoquere haec verba: *Nam si quis fuerit eiusmodi infortunio deprauatus, ut debeat subleuari, de eius nomine ad nostram*
scien-

* Hanc *Auctoris nostri* emendationem, velut ingeniosam, reiecta IACOBI GOTHOFREDI correctione, ceu hac violentiore emendatione, merito probat CL. CHRISTIANVS HENRICVS TROTZ. *Tractatu Iuris de memoria Propagata. Libr. 1. cap. 5. §. 1.*

scientiam referri oportet. solent enim homines deprauari, atque corrumpi, multo magis faciliusque per diuitias et luxum, quam per infortunia, atque miserias. quapropter statim conieci, legendum esse *infortunio degrauatus*. * ita enim *degrauari onere, lassitudine, vulneribus*, etc. frequenter occurrunt. Praesertim vero confirmabar in hac coniectura ideo, quod sequatur *subleuari*, quod optime potest opponi *τῷ degrauari*: ex contrario autem *deprauatus* parum concinne dicitur *subleuari*. Correctio namque atque emendatio tali multo magis quam subleuatio conuenire videntur.

13. De *lustrali conlatione* est *tit. 1. lib. 13.* Codicis eiusdem. verba legis 8. in eo tit. haec sunt: *Hi tantum ad auri argentique detineantur oblationem, qui merces emendo atque*

* Hanc emendationem, tanquam sine necessitate factam, reiicit TROTZ. *de Memoria Propagata. Libr. I. cap. 5. §. 1.* Crediderim tamen, Auctorem nostrum cum iis, quos IACOBVS GOTHOFREDVS in *Glossario Nomico* notat, a vero non adeo aberrasse, cum homines *infortunio* rectius *degrauari*, quam *deprauari* dicantur.

atque vendendo commutantes, qui in exercitio tabernarum usuque versantur. quae primo statim adspectu apparent deprauata. Gothofr. illa sic subleuare, emendare inquam, conatus est: atque vendendo commutant, et in exercitio, etc. Verum ita sensus quidem redditur legi, non vero secundum ipsius verba. quod fieri potest legendo mecum, qui merces emendo atque vendendo, commutantesque in exercitio tabernarum usuque versantur. iamque etiam euitatur impropria ista locutio commutare emendo, atque vendendo, quam Gothofredi lectio ingerebat.

14. Admodum obscura atque intricata mihi videntur verba *l. vn. Cod. Theod. de imagin. imper. l. 15. t. 4.* apponam illa, ut omnibus idem pateat: *Si quando nostrae statuae vel imagines eriguntur, seu diebus (ut adsolet) festis, siue communibus, adsit iudex sine adorationis ambitioso fastigio; ut ornamentum diei, vel loco et nostrae recordationi sui probet accessisse praesentiam.* Haec ego puto ita quam facillime luce posse redonari. . . *fastigio, ut ornamentum diei vel loco ex nostra, recordationis vi, probet accessisse praesentia.* sensus est. „Iudex debet adesse erectioni

„ctioni statuarum, vt ita probet nostram
 „praesentiam, quae per vim recordationis
 „ex ipso statuarum conspectu adesse potest
 „cenferi, aliquid pompae atque ornamenti
 „diei et loco, quo ponuntur, adiecisse.
Praesentia iam reperitur in aliis codicibus;
 vti ad marginem Codicis Iustiniani est ad-
 notatum. sic vt effectū nihil aliud mutetur,
 quam quod *et nostrae* transeat in *ex nostra*.
 Quod si magis placeat: *vt ornamentum dies*
vel locus ex nostrae recordationis sibi probet
accessisse praesentia. non valde repugnabo,
 quin immo laetus accipiam, si quis longe
 meliora attulerit. Interim eligat aut conie-
 cturam nostram, aut Iac. Gothofredi emen-
 dationem, qua is reposuit *nostrae*, caetera re-
 linquens intentata. necesse autem est, vt re-
 ponas *praesentia*, * etiamsi omnia reliqua
 expli-

* Magis sane simplicitate sua se commendat C. L.
 RITTERI in *Comment. ad hanc legem* Aucto-
 rem nostrum refellentis, sententia. Id, inquit,
 vult Theodosius Augustus, *Vt probet Iudex,*
sui praesentia, accessisse ornamentum diei, vel loco,
et nostrae recordationi, id est, diei, quo recordatio
sue memoria nostra, recolitur. Imo *accessisse*
praesentiam tolerari potest, ita, *sui praesentiam*
acces-

explicatione duriori conseruari posse putares.

15. Lēctū dignissima est *l. 9. Cod. Theod. de infirm. his quae sub tyrann. l. 15. t. 14.* eo quod enumerata contineat omnia fere negotiorum genera, quae et extra iudicium, et coram iudice possunt celebrari. Verum nonnullis mendis mihi videtur maculata, quas breuiter conabor eluere. Verba infecta tantum adferam: . . . *valeat in sponsam perfecta largitio, doli ac vis et metus inchoata actio in tempus legitimum perseueret, bonorum amissa possessio et adfectus adeundae hereditatis obtineat, et interdicti beneficium non amittat.* hic sensus videtur poscere *bonorum admissa possessio, pro amissa, vel omissa*, quod Gothofredus reposuit: et male, ni fallor, praetulit τῷ *admissa*. Omnes enim species antecedentes agunt de iure, quod aliqui ex actu valido competit, non vero de eo quod amisit, praesertim cum bonorum possessio iungatur adfectui adeundae hereditatis, atque interdicti beneficio; quae utique

accessisse ornamentum: quamuis enim durum sit, his tamen temporibus non est insolens.

que acquisitionem iuris continent. Caeterum dubito valde, an non, pro *interdicti beneficium*, legi debeat *edicti beneficium*. ut respiciatur ad celebre edictum Diui Hadriani, de quo in *l. unic. Cod. Iust. de edict. D. Had. toll.* ita enim optime haec tria iunguntur: *adfectus adeundae hereditatis* ex iure ciuili. *bonorum admissa possessio* ex iure praetorio, et *edicti beneficium* ex constitutione Imperatoris, praesertim cum paulo post *interdicti beneficia* memorentur inter alias plerasque actiones, adeo, ut facile librarius potuerit errasse, dum putauit, utroque loco eiusdem plane rei fieri mentionem. Verum hac de causa contendere nolim. Paulo post habentur haec verba: *Postulata inofficiosi actio et immodicarum donationum rescissio petita seruetur, beneficia transacta non titubent, sacramento terminata permaneant.* in quibus mihi quidem videtur legendum esse *beneficio*, ut tanto concinnior sit oppositio *et sacramento. transigere* enim *beneficio* nihil aliud est, quam placide atque amice controuersias componere, cum *sacramentum* iudiciorum strepitum litiumque certamina designet.

16. Denique verba finalia manifesto tenentur vitio. ecce illa: *Tempus vero ipsum ac si non fuerit aestimetur. Siquidem tunc temporis omissa aliqua praescriptio taciturnitatis etiam de illis, quae confirmauimus, non possit opponi.* Iac. Gothofredus hoc tollere conatus fuit hoc modo: *Sic quidem, ut tunc temporis ob omissa, etc.* Curat ille quidem vulnus, verum ingentem relinquit cicatricem. Existimo ego, longe facilius omne vestigium mali posse tolli, si legatur: *Siquidem tunc temporis omissa aliqua praescriptio taciturnitate sit, etiam de illis, quae confirmauimus, non possit opponi.* Ita enim seruatur concisum istius legis dicendi genus; ita sensus profluit multo facilior; ita multo pauciora mutantur.

17. Tandem cumuli loco emendabo *l. 21. Cod. Theod. de sord. siue extraord. mun.* cuius haec sunt verba in editione Tili: *Priui-legia venerabilis ecclesiae, quae Diui Principes contulerunt, imminui non oportet. proinde etiam, quae circa urbis Romae episcopum obseruatio intemerata custodiet, ita ut nihil extraordinarii muneris ecclesia, vel sordidae functionis, agnoscat, etc.* haec vero est emendatio

datio Iac. Gothofredi, proinde etiam aequae circa urbis Romae etc. quae sane ingenii acumini arridet. Malim tamen ego minori mutatione reponi: proinde etiam, quae circa urbis Romae episcopum observatio intemerata custodiit. ita ut, etc. Et, ni fallor, quicumque meam praeferet lectionem, quia agitur de privilegiis a Diuis Principibus iam olim conlatis: ad quae sine dubio etiam illa pertinent, quae Vrbs Roma per observationem intemeratam custodiuit. Pluribus te morari potuissem lector, sed opinor, te mecum malle, ut hic sit

F I N I S.

INDEX

INDEX LEGVM,

Quae in hoc libello aut emendantur, aut explicantur, secundum seriem Pandectarum et Codicis dispositus.

Nulla nota adiecta emendationem indicabit; litterae *expl.* signum erunt explicationis.

Asteriscus passim ad indicandas Editoris notas adiectus est.

Prior numerus capit, posterior paginam huius libri designat.

EX LIBRIS PANDECTARVM.

Lib. I.

l. 17. §. 1. de adoption. I. 42 †

l. 6. §. 1. de rer. diu. XV. 234 †

Lib. II.

l. 3. de iurisdict. XV. 230 †

l. 10. §. 1. qui satisdar. cog.

expl. et emend. III. 75.

et seqq. †

l. 7. §. 10. de pactis III. 79 †

l. 14. de transact. *expl.* IV. 81

per totum. †

Lib. III.

l. 67. de procurat. I. 24

l. 5. de negot. gest. I. 28

l. 19. §. 4. eod. I. 28

Lib. IV.

l. 6. de restit. in integ. *expl.*

V. 101 *et seqq.*

l. 21. §. 2. quod met. caus.

I. 23 †

l. 3. §. 3. de minor. XV. 230 †

l. 3. §. 9. de minor. *expl.*

VI. 111. *et seqq. †*

l. 32. §. 13. de recept. ar-

bitr. XV. 236 †

l. 3. §. 2. naut. caup. stab.

I. 53 †

Lib. V.

l. 8. §. 14. de inoffic. testam.

XV. 231

l. 10. si pars hered. pet. *expl.*

et emend. XIX. *per totum*

282 *seqq. †*

Lib. VII.

l. 25. §. 7. de usufr. VII. 125 †

Lib. IX.

l. 1. §. 7. si quadr. paup. fec.

XXI. 310 †

Lib. X.

l. 3. famil. ercisc. XV. 239 †

l. 12. comm. diuid. *expl.*

XX. 292 †

Index Legum.

EX LIBRIS PANDECTARVM.

l. 3. §. 6. ad exhib. XII. 194

Lib. XII.

l. 9. §. 8. de reb. cred.

XXV. 372 †

l. 2. §. 1. de condict. ob
turp. caus. VII. 126 †

l. 1. pr. de condict. sine caus.

XXIII. 339 †

Lib. XIII.

l. 34. de pign. act. XXI. 303 †

l. eadem alio loco XXIV.

362

Lib. XVI.

l. 19. ad SCtum Vellei.

expl. V. 104

l. 1. §. 33. deposit. I. 10

Lib. XVII.

l. 3. §. 2. pro socio I. 34

Lib. XIX.

l. 39. de contrah. emt. XVI.

243

l. 78. §. 1. eod. I. 16

l. 81. eod. *expl. et emend.*

XXI. 306 seq. †

l. 6. §. 1. de in diem addict.

XVII. 261

l. 1. de peric. et comm. rei

vend. *expl. et emend.* IX.

151. seq. †

l. 4. eod. *expl. et emend.* VIII.

134. seq. †

l. 4. §. 1. eod. IX. 153 †

l. 15. eod. VIII. 139. et 148

l. 9. de seru. export. I. 36 †

Lib. XIX.

l. 31. locat. cond. XV. 231 †

l. 51. pr. eod. XXV. 376 †

Lib. XX.

l. 16. §. ult. de pign. et hyp.

expl. XXI. 304 †

l. 26. §. 1. eod. XXV. 379 †

l. 7. §. 2. Quib. mod. pign.

solu. XXIII. 337 †

Lib. XXI.

l. 17. §. 1. de Aedil. edict.

XV. 231

l. 51. §. 3. de euiet. XI. 189

Lib. XXIII.

l. 82. de Iur. dotium I. 35 †

l. 9. §. 3. de fund. dotal.

I. 44

Lib. XXIV.

l. 33. §. 1. de donat. int. vir.

et vxor. *expl. et emend.*

XV. 232 †

l. 7. pr. solut. matr. XVI. 246

l. 22. §. 7. eod. XI. 188 †

Lib. XXV.

l. 1. §. 14. de agnos. et alend.

lib. I. 35 †

l. vnic. §. 6. Si mul. ventr.

nom. I. 34 †

Lib. XXVI.

l. 9. §. 4. de tutel. et ration.

distr. XII. 194

Lib. XXVII.

l. 3. §. 1. Vbi pupill. educ.

I. 35 †

Lib. XXVIII.

l. 6. §. 6. de iniust. rupt. ir-

rit. test. XI. 184

l. 1. §. 3. de haered. instit.

IX. 159 †

l. 35. §. 3. eod. I. 29

Lib.

Index Legum.

EX LIBRIS PANDECTARVM.

Lib. XXIX.

1. 13. §. vlt. de testam. milit.
XI. 185

1. 32. §. 1. de acquir. vel
omitt. hered. XVI. 243

1. 32. §. vlt. eod. XVI. 244

1. 2. §. 2. de iur. Codicill.
XXIV. 354

1. 7. §. 1. eod. XXIV. 355 †

1. pen. eod. IX. 162 †

Lib. XXX.

1. 89. de leg. 1. XVI. 246

Lib. XXXI.

1. 34. §. 3. de leg. 2. XV. 239

Lib. XXXII.

1. 1. §. 6. de leg. 3. XXIV.

358 †

1. 15. eod. lib. I. 10

1. 55. §. 2. eod. XI. 191 †

1. 100. §. 3. eod. I. 39 †

Lib. XXXIII.

1. 8. §. 2. de pecul. leg. XI. 186

Lib. XXXIV.

1. 28. §. 1. de liber. leg. I. 37 †

1. 13. de his, quae vt indign.

auf. XVI. 242 †

Lib. XXXV.

1. 45. de cond. et demonstr.

VII. 120

1. 56. eod. tit. VII. 121

1. 30. §. 3. ad leg. Falc. XV. 231

Lib. XXXVI.

1. 1. §. 14. ad SCtum Tre-

bell. XI. 190 †

1. 36. eod. tit. XXV. 373 †

1. 25. §. 1. Quand. dies lega-

tor. I. 36

1. 5. §. 16. Vt in possess. le-

gat. XII. 196

Lib. XXXVII.

1. 1. §. 2. de legat. praest. I. 36

1. 17. de iur. patron. XV. 240 †

Lib. XXXVIII.

1. 21. de operis lib. XV. 231

1. 14. §. 2. de bonis libert.

expl. et em. XXIV. 359

1. 6. 7. 8. Si quid in fraud. pa-

tron. *expl.* II. 66. *per tot.* †

Lib. XXXIX.

1. 39. de damn. inf. *expl.* XX.

293

1. 40. §. 1. eod. tit. XVI. 248 †

1. ead. alio loco XX. 291 †

1. 43. §. 1. eod. tit. *expl. et em.*

XX. 288. *et seqq. per tot.*

Lib. XL.

1. 29. de manum. test. XV. 237

1. 6. de fideic. libert. XII. 196

1. ead. alio loco XVI. 248

1. 9. eod. tit. XV. 238

1. 26. in pr. eod. tit. I. 45

1. 30. §. 1. eod. tit. XII. 199 †

1. 41. §. 10. eod. tit. I. 37

1. 6. §. 3. de statulib. *expl. et*

emend. XVII. 251 †

1. 29. §. 1. eod. tit. *duobus in*

locis expl. et em. XXIV.

362 et seqq. †

1. 34. eod. tit. XVI. 245

1. 8. qui et a quib. manum.

lib. non fiunt. *expl. et em.*

VII. 127 †

1. 4. Quib. ad libert. proclam.

XXV. 375 †

Lib. XLI.

1. 15. de vsurp. et vsucap.

C c 3

expl.

Index Legum.

EX LIBRIS PANDECTARVM.

- expl. et em.* XXII. 317 et
seqq. per tot. †
 l. 23. eod. tit. XVII. 259. et
seqq. †
 l. 44. §. 3. eod. tit. XXII. 319
 et *seqq.* †
 l. 45. §. 1. eod. tit. XXII. 319
 et *seqq.* †
 Lib. XLII.
 l. 10. pr. Quae in fraud.
 cred. XXIV. 356 †
 - §. 6. eiusd. leg. XII. 197 †
 - §. 10. eod. tit. XII. 198
 - §. 12. ei. leg. XXIV. 356
 - §. 20. ei. leg. XIII. 213 †
 l. 21. eod. tit. XII. 196
 l. vlt. §. 6. eod. tit. *expl. et em.*
 XIII. 204 *per tot.* †
 Lib. XLIII.
 l. 3. §. 1. de itin. act. priu.
 VII. 122
 l. 1. §. 25. de acq. quot. et
 aestiu. XXIV. 367 †
 l. 3. §. 8. de riuis XVI. 244
 l. 22. quod vi aut cl. XVI. 246
 l. 1. §. 2. de remiss. XV. 238
 l. 1. de migrando XII. 200 †
- Lib. XLIV.
 l. 2. de except. XXV. 374 †
 Lib. XLV.
 l. 18. de verb. obl. I. 10
 l. 3. de duob. reis VII. 124 †
 Lib. XLVI.
 l. 14. de fideiussor. *expl.*
 VI. 115. et *seqq.*
 l. 1. de solution. I. 31 †
 Lib. XLVII.
 l. 65. de furtis XV. 231
 l. 15. §. 48. de iniur. et fa-
 mos. lib. XXIV. 361
 Lib. XLIIIX.
 l. 7. §. vlt. ad legem Iul. Mai.
expl. et em. XVII. 253. et
seqq. †
 Lib. XLIX.
 l. 2. §. 1. de iur. fisc. XV. 232
 Lib. L.
 l. 4. §. 1. de decret. ab. ord.
 fac. XI. 183 †
 l. 5. §. 3. de extr. cogn. I. 50 †
 l. 183. de verb. signif. I. 53 †
 l. 156. §. 2. de reg. iur. I. 44 †
 - - nec non XII.
 202 †

EX LIBRIS CODICIS.

- Lib. II.
 l. 12. de Procur. XXIV. 369 †
 l. 1. de in integr. restit. mi-
 nor. XXIV. 369 †
 l. 3. de recept. arb. XVI. 249
 Lib. IV.
 l. 6. de Pignor. act. XXI. 314
 l. 6. ad SCtum Vellei. *expl.*
 V. 106
- l. 2. de peric. et comm. rei
 vend. VIII. 137.
 Lib. V.
 l. 8. de pact. conu. XXIII. 339
 l. 8. Qui pet. tutor. XXIII.
 335 et *seqq.*
 Lib. VI.
 l. 2. comm. de legat. et fidei-
 comm. XXIII. 333 †
 Lib.

Index Legum.

Lib. VIII.

l. 2. de pact. pign. VII. 122

EX CODICE THEODOSIANO.

Lib. II.

l. 2. de Iurisdic. XI. 187 †

l. 2. de inoff. testam. I. 58

Lib. III.

l. 4. de sponsal. XXVI. 382 †

l. 7. eod. tit. XXVI. 383 †

l. vnic. si quac. praed. potest.
XXVI. 384 †

l. 2. de repud. XXIII. 340

Lib. IX.

l. 4. de accusat. XXVI. 388

l. vnic. ad leg. Iul. Maiest.
XXVI. 386 †

l. 3. ad leg. Iul. de adult.
XXVI. 390 †

l. 9. de malef. et math. I. 10 †

Lib. X.

l. vlt. de metall. et metallar.
XXVI. 393

Lib. IX.

l. 4. de Crim. expil. hered.
XXIII. 341. et seqq. †

l. 10. de muril. XXVI. 394 †

Lib. XI.

l. 21. de extraord. siue for-
did. muner. XXVI. 401

l. 5. de reparat. appell. I. 11

Lib. XII.

l. 1. de decurion. XXVI.
395 †

Lib. XIII.

l. 8. de lustral. conlat. XXVI.
396

Lib. XIV.

l. 1. de collegiat. XXVI. 394

Lib. XV.

l. vnic. de imagin. Imperial.
XXVI. 397

l. 9. de infirmant. his, quae
sub tyrann. *tribus locis*
XXVI. 398

INDEX AVCTORVM,

A.

Apuleius in Apolog. X. 178

idem ibid. XXIII. 350

C.

Capitolinus in Pertinac. c.

13. XXIII. 351 †

id. in eod. c. pen. XIV. 227

idem in Ant. Philos. c. 4.
XIV. 227

H.

Horatius Libr. I. Ode 11.

XVIII. 273

et alio loco XXVI. 383

Horatius Libr. II. Ode 1.

X. 167

Libr. III. Ode 5. *bis* X.

168. et seq. †

Ode 16. X. 173 †

Ode 27. *bis*. X.

170 et 171

Lib. IV. Od. 13. XXIII. 350

Libr. I. Sat. 3. XII. 263 †

Libr. II. Sat. 1. X. 174

Libr. II. Sat. 3. XIV. 226 †

Libr. II. Sat. 7. *expl. et em.*

XII. 274 et seqq. †

I. Isido-

Index Auctorum.

I.

Isidorus Etym. Libr. VIII.

c. 6. *expl.* VIII. 147

idem ibid. Libr. XIV. c. 6.

XXIII. 351

Iustinus Libr. XI. c. 7. XXIII.

352 †

L.

Lucas Act. Apost. c. 4. v. 9.

X. 180

M.

Martialis Libr. Spectac. E-

pig. 21. XXIII. 344 †

Libr. I. Epig. 116. X. 177 †

II. Epig. 4. X. 176

II. Epig. 11. XXIII. 345

III. Epig. 82. X. 174

IV. Epig. 3. XIV. 227

IV. Epig. 55. X. 175

VI. Epig. 63. I. 38

P.

Paul. Ep. I. ad Corinth. c. 7.

v. 16. XX. X. 180 †

Q.

Quintilianus Declam. II. c. 3.

XXIII. 349 †

Decl. II. c. 6. XXIII. 349

Decl. IV. c. 14. XXIII. 347 †

Decl. V. c. 8. XXIII. 348

— c. 20. XXIV. 370

Decl. VI. c. 22. XIIIX. 267 †

Decl. IX. c. 14. XIIIX. 269

Decl. X. c. 8. XIV. 216 †

— c. 15. XIV. 217 †

Decl. XII. c. 20. XIV. 219

et seqq. †

Decl. XIII. c. 19. XIV. 218 †

Decl. XV. c. 5. XIIIX. 264

Decl. XVII. c. 1. XIV. 220 †

Decl. XIX. c. 17. XIV. 221

Decl. CCXLVII. XIV. 222

Decl. CCLII. XIIIX. 268

D. CCCXXV. XIIIX. 263 †

D. CCCXXVII. XIV. 223

D. CCCXLIX. XIIIX. 270

Quintilianus Orat. Inst. Lib.

II. c. 3. XIV. 223

Libr. II. c. 17. XIV. 225 †

Libr. III. c. 8. XIIIX. 271

Libr. V. c. 10. XIV. 223 †

Libr. VI. c. 1. XIIIX. 265

et 270

Libr. VIII. c. 3. XIIIX. 271

Libr. X. c. 1. XIV. 224 †

et alio loco XIIIX. 271

S.

Suetonius in Calig. c. 29.

XIIIX. 272 †

V.

Valerius Maximus Libr. I.

c. 7. ex. 3. XXIII. 345 †

Varro (*M. Ter.*) ap. Nonium

quater. X. 179. XIIIX. 278

(*vbi bis*) XIIIX. 279 †

ap. August. de Ciuit. Dei

XIIIX. 278

Virgilius Lib. I. Aen. v. 577

X. 176 †

CORRIGENDA.

Pag. 30. in Not. *aspirauerint* suppleat : *plerique.* p. 42.

in Not. pr. *adoptarentur* leg. *adoptentur.* p. 75. in Not.

pr. *expressisset* leg. *expressit.* p. 362. in Not. pr. *Raenardus*

varior. Lib. II. cap. II. leg. *Robertus Animaduers.* Lib. I. c. 17.

GVLIELMI BEST

ORATIONES

I. DE AEQVITATE IVRIS ROMANI
ILLIVSQUE STVDII IVCVNDITATE.

II. DE PACTORVM ET CONTRA-
CTVVM SECVNDVM IVS GENTIVM
ET ROMANVM NATVRA ET
AEQVITATE.

EXAMINIS

ORATIONES

I. DE AGGRIUATATE IN RE ROMANA

IN RE AGGRIUATATE

II. DE FACTORVM ET CONYR-

CTVM REVDVIMVS CENTVM

ET ROMANVM NATVRA ET

AGGRIUATATE

CONYRCTVM REVDVIMVS

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

REVDVIMVS CENTVM

GVLIELMI BEST

ICTI ET ANTECESSORIS GELRICI

O R A T I O

DE AEQVITATE IVRIS ROMANI
ILLIVSQUE STVDII IVCVNDITATE.

Publice habita a. d. XI. Kal. Maii M DCC XVII.

CVM PROFESSIONEM IVRIS,
IN ACADEMIA DVCATVS GELRICI ET
COMITATVS ZVTPHANIENSIS, QVAE
EST HARDEROVICI, SOLENNITER
AVSPICARETVR.

Qui ad artes et scientias publice docendas sunt vocati, cum illis, solenni, et iam, tantum non vbique recepto more, sit imposita pro concione dicendi necessitas, alterutram inauguralibus illis orationibus, vt plurimum, viam sunt ingressi. Aut enim in lau-

des illius disciplinae, cuius peritia censentur, ambitiose excurrere soliti, hanc caeteris omnibus longe antecellere, nihil hac, aut ad vtilitatem vberius, aut ad gloriam honestius facile inueniri, vnius horae compendio euincere conantur. Alii vero, vt vel in ipsis suscepti muneris auspiciis, auditorum, qui doctrinae et fidei illorum sunt traditi, commodis potius quam voluptati, inservire videantur, de ratione et methodo, quibus scientiae, cum facillime percipi et addisci, tum fidelissime retineri atque ad vsum rerum adaptari quam dexterrime possunt, accurata disputatione differere, atque ita disciplinae, licet vastissimae, arcana, breui quasi tabella, ob oculos ponere consueverunt. Quo in genere, feliciter, et pro rei dignitate praeclare versatis, neque his, singularis industriae, neque illis, inclytae gloriae studio se commendare nitentibus, sua cuique laus videtur deneganda.

da. His de causis circumspicienti mihi, nunc primum Quiritium lingua publice concionaturo, orationis materiam, neque a professione, ad quam Amplissimorum, atque Illustrissimorum, honeste de laboribus et studiis meis sentientium huius Academiae Curatorum, me prouectum voluit iudicium, plane abhorrentem, neque etiam vobis A. Hum. prorsus ingratham, trita hac semita decurrendum esse primo intuitu videbatur. Verum enim vero, cum animaduertem, illos, qui scientiarum suarum honores inuidendis laudum encomiis student celebrare, interdum plus causae quam veritati tribuere, atque reliquis artibus, dum suis nimium saepe fauent, nonnihil detrahere, et ita aliorum inuidiam excitare, simulque in hoc stadio ornatissimos et facundissimos viros summa laude frequenter iam decurrisse, quorum vestigia passibus aequis adsequi me posse desperabam, ab hu-

ius instituti ratione, aliquantulum mihi
recedendum esse putavi. Neque etiam
alterum illud orationis genus, quod
in praeceptis et rationibus, quibus ad
disciplinarum sacra facillimo negotio
perduci possunt in spem patriae nati
adolescentes, versatur, per omnia se
mihi poterat probare. Videbam enim
non tam commode ordinis accuratam
seriem, et methodi certam normam,
oratione publica, cui tantum summa re-
rum capita datur attingere, neque tam
facile ad peculiariora, atque ex ipsis ar-
tium penetralibus petita praecepta, in
quibus tamen plerumque totius rei ver-
titur cardo, descendere permittitur,
posse proponi atque explicari. Faci-
lius multo et maiori cum fructu, haec
iustae dissertationis ambitu, quae ra-
tiones et argumenta varie sentientium
pressius examinat, difficultatesque, quas
urgent illi, cum quibus est concertan-
dum, perite remouet, tractari et sta-
biliri

biliri posse. Praeterea, cum summi ingenii et maximae difficultatis rem esse, si quis communia proprie scribere vel dicere velit, iustissimis rationibus conuictus probe scirem, summopere mihi verendum arbitrabar, ne vel industriae, ingenii solertiae, vel eloquio Clarissimorum Virorum, qui idem argumentum ante me sibi tractandum sumserant, si eadem plane vestigia premerem, nonnihil detractum velle videri possem, quod esset inuidi atque arrogantis; vel etiam, ne tale quidpiam, quod non aliqua saltem nouitatis specie se commendaret, proprio Marte me adferre posse desperarem, quod abiecti foret atque animum despondentis.

Nam cum ego, neque dictionis elegantia, neque sententiarum grauitate, neque subtili atque artificiosa argumentorum disquisitione, vobis satisfacere me posse penitus eram persuasus,

in hoc saltem omni contentione mihi videbam adlaborandum esse, ne quotidianam et multorum sermone tritam materiam repetendo illud, quod saepe inuitis et nolentibus, naturali humanae mentis languore, obrepere solet fastidium, ego vltro prouocasse existimari possem. Cum igitur mihi compertum esset, artis nostrae seueros censores, qui non tam rixis et vanis exclamationibus, quam rationum pondere concertare prae se ferunt, eo maxime scientiae nostrae dignitatem et praestantiam depri- mere conatos esse, quod plurima Legibus Romanis scripta et constituta, quae aequitati et rectae rationi prorsus sint contraria, contenderent inueniri, quod- que insuper in Iure nostro verborum et formularum inanem quandam scrupulositatem potius, quam iustitiae atque humanitatis moderationem attendi, imo regnare adseuerarent, inuasit animum ardor, non ignobilis, disciplinam no-
stram,

stram, hac labe, quae ipsi non inhaeret, deterfa, natiuo nitori et pulcritudini propriae vindicandi. Cumque itidem deprehendissem, Iuris nostri studia apud nonnullos male audire, quod ieiuna omnia, sterilia, horrida, atque ab amoenitate, qua nonnunquam recreari desiderat humanae mentis infirmitas, longissime remota, in Iurisprudencia nostra vbiuis occurrere existiment, etiam illis breuiter respondendum putavi; artis nostrae verum cultum ab elegantia, et suauitatis honestae, leporis quinimo festiui hilaritate non semper abhorrere probaturus. Argumentum itaque videtis, materia copiosum et varia rerum amoenitate non iniucundum. Agite ergo, A. H. et mihi, dum Iurisprudenciam nostram a maleuolorum vel imprudentium criminationibus defendere conor, attentas aures et benignas mentes, id quod etiam atque etiam rogo, adhibete. Quandoquidem enim ego in arte dicendi

a 5 cendi

cendi minime sum versatus, neque ea iudicii solertia, ingenii acie, multo minus eruditionis copia sum instructus, quam quidem vos ab illis, qui hanc cathedram conscendere solent, quodam quasi iure expectatis, quamque in his viris Clarissimis, Collegis iam meis coniunctissimis, saepius estis admirati, summum imo vnicum in benevolentia vestra, tenuitati meae repositum esse praesidium, probe mihi sum conscius.

Quo si me, pudore et metu trepidantem, firmare volueritis, quemadmodum ex alacritate, et hilariori, qui in vultibus vestris renidet, fauore, quasi laetis quibusdam auspiciis, me impetraturum confido, dabo operam, ne vestra in me audiendo patientia, verbosae loquacitatis inepta ostentatione, abusus fuisse existimari possim.

Omnis illa, quae de Iuris nostri Aequitate instituitur disputatio, ad haec duo capita non inconcinne videtur posse
reduci.

reduci. Aut enim de illo disceptatur, num ista, quae Legibus, Edictis, Constitutionibus comprehensa, atque in Iustiniani gloriosissimi Imperatoris Corpore, scripto consignata sunt, tam apte ex recta ratione, omnis iuris atque honesti fonte perenni, sint deriuata, ut cum illius praeceptis et fundamentis amice conueniant, iisque vnice innitantur. Aut de Legum interpretatione praecipue haec mouetur controuersia, utrum in illis, quae verbis diferte expressa non sunt, aequissimae extensioni suus sit relictus locus, vel, num in iis, quae nominatim sancita omnino sunt, si talis occurrat rerum status, et conditio, ut verborum rigorem rei praesenti adplicare velle durum foret atque inhumanum, satis conuenientem benignae moderationis et utilitatis communis Ius Romanum videatur habuisse rationem?

Quod

Quod ea attinet, quae scripto Iure constituta sunt et Legibus definita, non puto in illis nos summopere laboraturos. Quis enim illam artem velut iniquam aut iniustam insectari audeat, cuius auctores tanquam Iustitiae castissimi sacerdotes illud, iam olim terris fugatum Numen sancte colere, boni et praeclari honestatem commendare, aequi et iniqui limites ambiguos saepe et obscuros, accurate separare, et licitum ab illicito curiose discernere professi, non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum cohortatione, bonos et R. P. utilissimos ciues efficere instituerunt? Quis non potius, tanquam ipsius Astraeae ex adytis augustis demissam vocem veneretur haec nunquam satis laudanda praecepta, quibus prudentes nostri arctam adeo coniunctionem, et quasi quandam cognationem, inter omnes homines ab ipsa natura constitutam, atque ideo, hominem bene-

beneficio adfici, hominis vel maxime interesse, velut ipsius aequitatis oracula canentes, monuerunt. Non secus, quam si ex Diuinae Legis venerandis monumentis, omnes, quotquot per vniuersum terrarum orbem sunt dispersi mortales, ab eodem fonte et communi totius generis parente, prouenisse et propagatos fuisse, indubitata fide accepissent. Ex hoc enim, quod homines non sibi solum nati, sed hominum causa generati sunt, ut ipsi inter sese alii aliis prodesse vellent, quis est, qui non statim deprehendat, iniquum prorsus et nefarium haberi, si quis alteri eandem beneuolentiam, et benignae humanitatis officia, quae ab illo vel peteret vel flagitaret, non vltro offerre et libentissime praestare gaudeat? Hoc tamen vno praecepto, tanquam vera aequitatis norma, omnis iusti atque honesti, omnium denique officiorum vim atque rationem contineri, ipse

ipse docuit, salutaris ille rerum collapsarum instaurator, aeterna summi Numinis et falli nescia sapientia. Quocunque oculos in amplissimo nostrae scientiae circumferre libuerit thesauro, arridebunt vbiq̃ue aequitatis, moderationis, et iustitiae prudentissima monita. Hinc, commoda cuiusque rei illum sequi, qui incommodis est oneratus; Hinc, alteri per alterum iniquam conditionem inferri, consiliumue in alterius iniuriam mutare non oportere; quin potius factum cuique suum, cuique moram suam esse nocituram; Non esse, vt quis speret cum alterius damno turpiter quaesitas diuitias retinere, atque ita locupletior fieri posse; Hinc denique, in omnibus aequitatem esse spectandam; huic primas partes esse tribuendas; illa vero, quae pietatem, existimationem, verecundiamue nostram laederent, aut bonis moribus aduersarentur, adeo abominanda esse, vt ea ne facere quidem se

se posse quisque centere debeat, prudentissimi atque aequissimi Iuris nostri conditores inculcarunt. Adeo, ut in iudiciis Ordinem, Sanctitatem, et quae pessimo publico hodie fere negligitur, temporis breuitatem; In contractibus, mutuisque commerciis, incorruptam fidem et communem utilitatem; In testamentis aliisque ultimis voluntatibus, accuratam observationem, et aequissimam simul indulgentiam; In poenarum atque suppliciorum distributione, duro illo quidem, sed in tanta seculi inertia et depravatione prorsus necessario publicae disciplinae remedio, iustae seueritatis et amabilis clementiae adaequatam gloriam, commendauerint atque expresserint. Iam de Coniunctionibus, quibus humanum genus ad Immortalitatis quandam quasi imaginem extollitur, reparatis continua successionem cadentium ruinis, quid memorem? Nihil in illis sordidi, nihil
quod

quod homines ad belluinae fortis abiectionem deturbaret conditionem, spectari voluerunt: sed ubique honestatis et pudoris naturalis studiosissimi, non tam quidliceret, quam quid honestum esset, iusserunt considerari. Adeo ut libertatis gratissimae frena satis acerbè moderati, in suauissimis illis et simul laudatissimis naturae deliciis, ne tantillum quidem humanis adfectibus indulgere fuerint ausi. O egregiam Iuris Romani et prudentissimam iustitiam! O praeclaram morum sanctitatem! O continentis animi, et sibi imperantis, admirandam plane aequitatem!

Verum iam audire videor illos, quos ars nostra, non merito suo, infestissimos est nata aduersarios, obmurmurantes, blandis quidem, sed inanibus declamationis lenociniis haec venditari: facillimum autem, si ad rem ventum esset, et iusta acie vtrunque pes pedi conferretur, probatu fore, plurima Iure Romano consti-

constituta esse, quae aequitati et rectae rationi aduersis frontibus sunt contraria. Nec longe petenda exempla clamarent: In conuentionibus enim non satis sancte fidem seruari, cum ex pacto, quod nudum nostri vocant, actionem nasci non voluerint. Pietatem negligi, cum soli patri amplissimae potestatis apertus sit campus, matri vero vix vmbra eius relictæ. Priuatam quoque vindictam in filiam adulteram, et violentum raptorem, aliosque pernicioso exemplo concessam reperiri. Summis sceleribus et flagitiosae vitae tutissimum praesidium paratum, cum liberis incestuosis et ex damnato coitu natis, nequidem alimenta praebendi aut relinquendi, genitoribus vlla iniungatur necessitas. Poenarum quoque dispensationem in omnibus non aequam posse cense-ri, cum in Maiestatis crimine, liberi infantes paterni sceleris supplicium subire cogantur. Nec ferendum esse,
b. quod

quod adulterae foedioris flagitii reae, mitior, quam adultero, poena irrogetur. In Coniunctionibus denique maris et foeminae, non honestatis semper rationem haberi, dum Concubinatus commercia, matrimoniorum sanctitati contraria, Leges Romanae adprobaerunt. Sed longum foret, et patientia vestra abuterer, A. H. si omnia, quae censores nostri morosi, reprehensione sua digna in Iure nostro passim reperiari arbitrantur, commemorare vellem. Video enim mihi, de Usurarum incremento temperato, eique, qui pecuniae suae fructu caruit, aequissimo redhostimento; De dominii, per Usucapionum et Praescriptionum, ad R. P. tranquillitatem et ciuium concordiam, utilissima et necessaria remedia, adquisitione; De Sponsaliorum, cuiusque religioni et pudori, ne vlla vis, praeter eam, quae ab amore blandissime emanat, ad suauissimam, sed non vlla die soluen-

soluendam copulam impelleret, relicta libertate; De quaestionis et Tormentorum ad veritatem indagandam aptissimo, et, si iustum moderationis temperamentum adhibeatur, non fane iniquo inuento, aliisque plurimis, quae imprudenter carpi solent, proluxa oratione esse differendum. Quinimo ad nugas quoque, et ineptias me compelleret eiusmodi hominum, qui, quod non intelligunt, inuerecunde et ridicule reprehendere non desistunt, molesta peruicacia. Vix enim est ut non calumnientur, dolis, astutiis atque mendaciis Ius Ciuile auctoritatem tribuisse. Ita namque illorum parentium, qui liberos codice saeuo heredes suos esse vetuerunt, falso accusari dementiam: In actionibus Publicianis, et rescissoriis similiter dominium, quod Iure euauit, vi veritati illata, vindicari: In contractibus quoque et commerciis, late patentem fraudibus portam apertam esse;

non fecus, ac si, dum tradunt, in em-
ptionibus et venditionibus, aliisque
negotiis naturaliter licere contrahenti-
bus se circumuenire, ad dolum et cal-
lidas machinationes, auctoritate sua ci-
ues adhortati essent Iuris nostri aucto-
res. In iudiciis quoque incorruptam
illam, quam mox laudauimus, San-
ctitatem flagitiose contaminari, cum
inter illa quae bonae fidei, alia vero
quae stricti iuris sunt, inuita, si Dis-
placet, aequitate, statuatur discrimen.
Quapropter, omissis his futilibus ca-
ptionibus, a mera ignorantia profectis,
illisque etiam scrupulis, quorum ipsa
proxime facta commemoratio, iustae
defensionis locum supplere potest, ex
superioribus potius, quum omnia exa-
minare temporis, intra quod conclu-
dimur, prohibeat iniquitas, vnum al-
terumue diligentius excutiamus: ne
alioquin incauti et non satis, quid sol-
lertior cura in penitiori angulo volue-
rit

rit esse reconditum, attendentes possent forsitan abduci in errorem. In plerisque conuentionibus, quae in foliis placiti finibus consistunt, ut promissor, saepe temerarius ad fidem datam implendam, actionum et iudiciorum auctoritate, inuitus cogi posset, noluerunt legislatores nostri. Res est aperta: Habent nos confitentes reos aduersarii. Sed, quam non perite, haec, tanquam praestantissimae scientiae naeui traducantur, quam salubriter et summa prudentia haec constituta sint, atque adeo amicissime, cum aequitatis incorrupta consentiant integritate, agite, paucis ostendamus. Omnium actionum nostrarum in societate ciuili, quod ad modum et formas, variasque rerum, in quibus versamur, conditiones attinet, et quatenus illae ad mutua ciuium inter se commercia spectant, Legem esse magistram et dominam, nemo est, qui possit inficiari. Absque hac enim

esset nulla ciuitas, nulla communis vtilitatis coniunctio, stare, imo ne quidem cogitatione fingi potest, cunctis societatis fundamentis penitus subuersis. Huic aequissimo imperio, vel, si adeo placet nominis inuidia, seruituti colla subducere velle, non libertas, sed nefaria, omniumque scelerum et flagitiorum foecundissima foret licentia. Quandocunque igitur ille, qui legis condensae potestate fulget, negotiis et contractibus eorum, quibus imperat, certos et definitos, boni publici causa, praescriptos voluit esse limites, quis est, qui eum non recte atque ordine, pro iure suo fecisse fateatur? Largimur equidem, et libenter concedimus, aequitatis, aeternaeque rationis, firmissima fundamina, a mortalium quopiam subruui prorsus et subuerti, nefas esse immane: ast eadem, certis et determinatis modis regi posse, atque fulciri ab eo, qui Legum frena moderatur, de hoc

hoc ne dubitari quidem posse, contendimus. Quaenam ergo haec invidia est, aut male sanum contra nitendi studium, illa, quae omni Imperanti concesseris, Quiritium populo, sapientissimo simul et potentissimo, velle denegare? Cur quaeso, cum illud plerorumque moribus hodie sapienter constitutum videatur, ut ad quorundam negotiorum celebrationem, instrumentorum solennia sint prorsus necessaria, solis Romanis olim non fuerit licitum, ad voluntatis et consensus declarationem, contrahentium praesentiam et verba exigere invicem prolata? Merito ergo illi Iuris religiosissimi, sed et prudentissimi mortales, cum animadverterent, ex inconsulta hominum facilitate, et temerario saepe ad sua profundenda impetu, ciues suos ad vaga et plerumque minus deliberata promissa induci quotidie, atque abripi posse, et ex illis immensam li-

b 4 tium

tium discordiarumque segetem, tranquillitatis publicae perniciosamurbationem prouenire, non tantum iure suo, sed etiam pro communi bono sapienter censuerunt, huic humanae mentis imbecillitati et quietis publicae corruptelae, conuenienti remedio esse subueniendum. Constituerunt itaque et ciuibus suis praescripserunt, certum se inuicem obligandi modum, quem stipulationem, seu verborum appellarunt obligationem, quo remedio illi, si serio agere, et vim, atque efficaciam ad fidem praestandam cogendi promissis adesse vellent, possent vti. Hoc praetermisso, non esse, quod Legum auxilia vanis querelis imploret ille, qui legum saluberrimum inuentum sponte fuerit adspernatus. Nec est, quod quis putet, hac ratione absentibus, corporisue vitio laborantibus iniuriam inferri. Praeterquam enim, quod cuicunque omnino promissioni, si solam actio-

actionis acerbæ cogentis vim excipias, sua constitit efficacia, quodque etiam quamlibet promissionis confirmationem, constituti pulcherrimo inuento, Praetores, aequitatis illi patroni et vindices plenissime confirmauerunt, nullum hic colorem quaerendum, sed beneficii potius loco aestimandum esse censeo, si non tam facilis cuique, liberalitate sua se exhauriendi pateat copia. Nam in huiusmodi negotiis praecipue versatur omnis illa, quam arti nostrae impingere conantur, iniquitas. Illos enim contractus, qui et in commerciis sunt frequentiores, et ad utilitatem communem necessarii, nudae illi, quae ex gentium Iure vel recta ratione originem ducit, aequitati, reliquerunt Romani iuris antistites. In illis ipsis nudis patet, quae non tanta Legum auctoritate digna esse sunt arbitrati, fidei tamen datae sancte seruandae egregium de-

cus et praeclaram gloriam commendarunt. Laudando denique, atque ad virtutes acuendas vtilissimo instituto, nonnulla ciuium fidei et religioni committere, quam omnia prorsus negotia et promissa vinculis legum et iuris necessitate adstringere, ne illis, de verae et consummatae Aequitatis palma pulcerrime certantibus, omnis omnino deesset opportunitas, satius esse existimauerunt. Eant nunc superbi et morosi isti Censores, atque illud, quod in sacratissimae nostrae religionis mysteriis, tanquam diuinae sapientiae praeclara documenta, excelsis, sed meritis laudibus celebrauit doctissimorum virorum sagacitas, velut Iuris Romani turpem maculam imperite traducant et explodant. Nos potius, Hum. atque Spect. A. etiam in hoc capite, Iuris nostri singularem solertiam, et prudentiam plane admirandam praedicemus et stupeamus.

Ast

Ast adulterae, multo grauiori crimine pollutae, leuiorem multo poenam a Iustiniano nostro inuentam, qua rationis specie poterimus excusare? Considerate mecum fata Iurisprudentiae nostrae, et tempora distinguite. Non cuiuis ex populo, quemadmodum in aliis criminibus moris erat, sed paucis tantum, ad quos iniuriae, per scelestam perfidiam familiae toti illatae, dolor proxime pertinebat, ante hunc Imperatorem, accusatio adulterii erat permissa: imprimis marito violati tori iustissimo vindici. Quid ergo est, quod in hoc Iuris et Aequitatis seruantissimo principe tantopere crimentur, quod mulierem, infirmioris animi, quod caliditati atque blanditiis virorum obnoxiam sexum, ad humanitatem proniorem, et facile se vinci passam, priuatae quorundam vindictae voluit esse subductam? Si pluribus per Europam principibus, adulterii poenam, immane quan-

quantum infra iuris Diuini feueritatem mitigare liceat, cur, quaeso, solam vitam imbecilliori conseruare Iustiniano nostro non licebit? Quid, si vel ipsius mariti, post primos irae grassantis impetus, iucunda pristini amoris recordatione ad commiserationem forsitan reducendi, Imperatorem nostrum benignam rationem habuisse dicamus? Et sane, quam dura mulieri intemperantiae et libidini deditae poena sit monasterii solitudo, quam intoleranda haec coacta continentia, paucos vestrum arbitror latere.

Ad postremum itaque, quo Iuris nostri scripti Aequitas impugnabatur, telum retundendum accingamur. Concubinatus scilicet coniunctionem a Legibus Romanis inuentam atque formatam, et ipsarum praesidiis munitam, morum integritati et connubiorum castitati valde perniciosam, barbati nostri Doctores vociferantur.

Posset

Posset equidem summa ratione responderi, quod in Ciuitate optime constituta, et vel in ipsa Platonis Republica vsu venire frequentissime solet, toleranda quaedam esse propter malitius serpentis, et in peius ruentis difficillimam curationem. Prudentissimos, simulque integerrimos legislatores, in nonnullis, ad humanae naturae imbecillitatem conuiuere solitos fuisse. Ostendant nobis feueri isti Catones ciuitatem vllam vel populum, in quo meretriciarum coniunctionum licentiam, an impunitatem? non extorserit delinquentium multitudo. Ast huic foedae, et infra naturae humanae praestantiam abiectae libidini, societatem concubinae longe esse praeferendam, ipsi, puto, non grauante largientur. In illa populi Iudaici Theocratia pudicissima, polygamiam, discordiae et rixarum fontem exuberantissimum, et arctissimae illi, atque intimae duorum animorum

in

in eandem voluntatem coalescentium
vnioni non satis conuenientem, tantum
non permittere compulsus fuit summus
et aequissimus legislator : imo etiam
ad plures eodem tempore sumtas con-
cubinas conuiuere. Immerito ergo
concubinatus, ad naturalis pudoris sim-
plicitatem a Romanis quam proxime
reductus, imago illa matrimoniorum,
et prope verum, licet minus solenne
matrimonium, acerbis adeo conuiciis
exagitatur : Neque iure Legum con-
ditoribus exprobratur, quod ipsi no-
strae religionis antistites per tam lon-
gam annorum seriem tacitis suffragiis
tolerandum esse censuerunt. Sapien-
ter potius Romani Imperii moderato-
res, cum in omnibus illud, quod lau-
datissimum esset atque omni ex par-
te perfectum, se adsequi non posse
animaduenterent, refragante humanae
indolis corruptione, talem vitae socie-
tatem, quae matrimonii honestati quam
proxi-

proxime accederet, excogitauerunt, et ciuitatem naturalibus liberis potius, quam spuriiis, infitiuis, atque ex incerto coitu prouenientibus, maluerunt repleri. Nulla hic occurrit iniquitatis culpa; Et, si quaedam forte deprehendi posset, non illa Legibus nostris earumque auctoribus, sed populi, ad virtutis arduae fastigia non constanter vbique nitentis infirmitati, vniuersa esset adscribenda. Atque ita mihi videor fatis euidenter, pro breuitate temporis, demonstraſſe, nihil in Iure nostro, quod scripto et verbis continetur, reperiri, quod non et rectae rationi, et Aequitati, quatenus nempe, illi in societate ciuili adhaerere permittit humanae imbecillitatis ratio, examusſim conueniat, et amicissime conspiret.

Quapropter ad alteram disputationis, quae de Aequitate instituta est, partem, quae potissimum in benigna iuris scripti interpretatione, eiusque, si for-

te deficiat, humana, per extensionem
facilem, emendatione videtur consiste-
re, vt progrediar, flagitat ordinis ratio.
In qua causa, non tam de argumentis,
quibus Iuris nostri exuberantem aequi-
tatis benignitatem contra iniustas impe-
ratorum criminationes defendam, quam
de laudibus et encomiis, quibus illud
pro meritis commendem et extollam,
video me sollicitum esse oportere. Il-
lud enim firmiter mihi persuadeo, non
facile apud vllum populum, qui legi-
bus scriptis vtitur, tam illustria, tam
praeclara, in iure interpretando, be-
nignitatis, moderationis, et aequitatis,
quam in Iurisprudencia nostra, posse
reperiri exempla. Ad sola Praeto-
rum, quibus vt iudiciorum exercitio-
nem, ita etiam Legum temperatam
quandam moderationem, ab antiquis-
simis R. P. temporibus, populus com-
miserat, Edicta, animum aduertite.
Meram spirant omnia Aequitatem.
Nam

Nam si ego , hoc loco de restitutionibus in integrum , quibus cunctis , iniusta vi coactis , vel per callidam machinationem deceptis , minoribus aetatis lubrico lapsis , omnibus per iustam absentiam damnum passis , seu quacunque alia ratione in facilem et venia dignissimum perductis errorem , saluberima , atque ad vtilitatem ciuium aptissima subministrarunt Praetores remedia ; si itidem de bonorum possessionibus , quibus ad successionis honorem et emolumentum , liberos , parentes , coniuges , aliosque , quos iniqua testatoris voluntas , vel Legum ratio , dura nimis , et acerba repellebat , admittere voluerunt , suadente iustissima Aequitatis benignitate ; si de ingenti quoque actionum ex praetoria Iurisdictione comparatarum numero , quibus ex contractu liberorum , mercenariorum , seruorum (et horum quoque ex delictis) illos , ad quos talis res

c

proxi-

proxime pertinebat, solo laudatissimae Aequitatis studio voluerunt obligari; si denique de cunctis illis Aequitatis benignae remediis, de omnibus illis actionibus, interdictis, cognitionibus, quibus Ius Ciuile, ne quid duri, ne quid iniqui, ne vel vlla inhumani rigoris superesset umbra, supplendum atque adiuuandum, imo interdum quoque, ne nimis remissa lenitas ad fraudes, iniurias, scelera impelleret, idem illud, necessario feueritatis iustae remedio, stabiliendum esse Praetores, illi Aequitatis candidi antistites et vindices adfidei, sapientissime sunt arbitrati; Si de omnibus hisce, non dico breuiter differere, sed, vel paucula tantum indigitare conarer, dies me deficeret, et vestra O. A. imprudenter abuterer patientia.

Ideoque ad Consultos nostros, qui vel eo maxime, quod laudanda prudentia Aequitatis studium excoluerunt, et blandissime vbique inculcarunt, vt
pruden-

prudentes appellarentur, videntur meruisse, transitum facit oratio. Quam egregia, atque ex ipsius Aequitatis sacrariis depromta in scriptis illorum passim fulgentia leguntur monita. Hos Iuris nostri auctores, neglecta verborum subtilitate, benignitatem potius attendisse, atque illud, quod humanius erat, praetulisse; ne in quaestionibus de bono et aequo sub auctoritate iuris perniciose posset errari, sollicitè cauisse; bonam fidem ubique dignis encomiis commendasse; et propter publicam utilitatem, strictam iuris rationem insuper habuisse, quicumque illorum praeclara, et aeternitate dignissima opera, vel, quod dolemus, reliquias euoluere velit, deprehendet et mirabitur. Consulti nostri mentem legislatoris aliud velle, etsi maxime legis verba perspicuum haberent intellectum, pronuntiare non sunt veriti. Idem saepissime, quod alteri nihil nociturum fa-

cienti prodesset, in alieno fieri permiserunt: haec Aequitatem suggerere, etsi Iure deficiamus, praefati. In contractibus aliisque negotiis, si quid ambigui, si quid obscuri lateret, sententiam illius, qui verba protulerat, nisi culpa eiusdem merito posset redargui, spectandam esse docuerunt. Imo, quod utique summa dignum est admiratione, non pauca sunt exempla, in quibus propter destinationem solam et propositum agentium, a communibus regulis, et ipsius negotii, de quo agebatur, natura paululum recedentes, temerariae inconsultorum facilitati, benignissima Aequitatis temperatione putaerint esse subueniendum. Cum in tanta negotiorum varietate, et ingeniosa pessimorum hominum calliditate, leges ita scribi non possint, ut omnes omnino casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur, in caeteris, si modo ad eandem utilitatem tenderent, ad
similia

similia procedendum, atque ita ius dicendum esse, prudenter auctores nostri tradiderunt. Iidem etiam a verborum maligna et subdola captione, ne quis ita sententiae Legum, vel contrahentium intentioni, nefariam fraudem facere posset, fuerunt alienissimi. Illa, quae salubriter pro utilitate hominum essent introducta, duriori interpretatione contra illorum commodum ad seueritatem detorqueri, atque ita Aequitatis beneuolentiae vim fieri vetuerunt. Video equidem latissimum mihi ad dicendum aperiri campum, si actionum utilium, quas Consultorum nostrorum excogitauit aequissima prudentia, prope infinitum numerum, si utilissima illa remedia, quae eurenematica conuenienti appellatione nuncupantur, si tot saluberrimas fictiones, non mendaciorum improbitati, sed Aequitatis moderationi vnice innixas, quibus ad molliendam scripti iuris duritiem, ad

mentem et sententiam legis benigne porrigendam, prudentes iuris nostri, honestissimae utilitatis ratione, passim sunt vfi, commemorare, nedum recitare vellem. Sed silentio haec praeteriisse, multas ob rationes praestiterit. Iam enim vobis plenissime persuasum puto, Iuris nostri scientiam merito appellari posse Aequitatis thesaurum. Quis enim est peritus et aequus rerum aestimator, in iudiciis formularum solennitate, et in stipulationibus, vltimarumque voluntatum ordinationibus, scrupuloso verborum delectu, iam olim sublati et explosi, qui, inanes verborum subtilitates et friuola syllabarum aucupia in Iure nostro regnum obtinere, iusta indignatione queri possit? Quis est, qui non potius miretur, se pulcerrimam illam honesti formam, atque Aequitatis expressam imaginem, quae mirabiles sui amores conciliare valet, quaqua-
uersum

uersum contemplari. Fortius dicendum est, aut omne ius scriptum penitus est abolendum, atque effrenatae cuiusque iudicis libidini, vel, si mauis, alearum forti, vniuersa Iustitiae committenda est administratio, aut si certa vitae, morum, et actionum nostrarum regula Legum scripto consignanda non displicet, ex Iuris nostri praeceptis aequissimis, omnis interpretationis norma erit petenda. Valeant ergo illi, non iam censores seueri amplius, sed imperiti calumniatores, qui hanc praeclaram scientiam, tam in iure scripto et constituto, quam in eo, quod in interpretando versatur, moderationis, humanitatis, atque saluberrimae aequitatis, praeceptis et exemplis ornatissime abundantem, quasi ineptam verborum nundinationem reprehendere sustineant, atque infectari. Tandem igitur, si nihil possit mouere potentissimi et sapientissimi populi Maiestas, cedan

Iustitiae atque Aequitati ipsi legum optimarum; aut, si illam minus intelligere queant, vniuersi saltem orbis venerationi, et certissimo temporum, tot seculorum! experimento, victas manus dare, depositis occaecati animi praeiudiciis non erubescant.

Nos vero ad alteram orationis nostrae partem, in qua breuiiores quidem, quam argumenti postulabat iucunditas, esse cogemur, transeamus. Vtinam vero mihi, de Iuris Romani Iucunditatibus, et gratissima, quae in multis eius partibus ridet, festiuitate non tam tractaturo, quam strictim nonnulla memoraturo ea esset ingenii hilaritas, atque ille dicendi lepos, qui ipsius rei, de qua agitur, suauitati et praestantiae, digne respondere et plenissime satisfacere posset? Tunc certe, illius Diuae, quae scientiae nostrae praesidet, augustam Maiestatem, sed amoena comitate temperatam, Gratiisque et honoribus stipatam

patam viuis coloribus depingere, et ad eius cultum atque amorem, vnumquemque vestrum, rerum pulcrarum et elegantiorum maxime studiosum, allicere atque inflammare, amplissimo quodam facundiae munere, mihi foret concessum. Cum enim ars nostra circa res praeclaras atque vtilissimas sit occupata, cum Ius vniuersum siue omnium hominum mentibus insculptum, siue sagaci solertia excogitatum, quatenus illud Iuris nomine vere dignum censi potest, coelo, atque diuinae origini sit adscribendum, nonne pulcerrima illius iuris, quod a Natura comparatum, et a Ratione summa ipsis illis, quibus constamus, primordiis est infusum, et simul amoenissima est consideratio? Ecquid homini, sublimia atque excelsa meditati, potest esse iucundius, quam gloriosa et sibi digna contemplatione, fontem omnis iusti et honesti, omnium officiorum scaturigi-

nem indagare? Vtrum ingenito, quo homines ad coniunctionem et mutua auxilia feruntur, amor, an potius proportioni cuidam et conuenientiae illorum, quae ad humanae naturae perfectionem praecipue spectant, illius Iuris omne innitatur fundamentum? Nisi forte terrori, rei abiectae et infra sapientis animi magnitudinem positae, praestantissimi Iuris fit adscribenda origo: cum scilicet, post immanes rixas, dentibus et pugnis belluarum more inter se commissas, metu perniciosissimi, quod toti generi imminebat, excidii, ad pacis mutuae consilia et fidei datae vincula descenderint, et se adstringi passi sint prisca mortales. An denique ex immotis aeternae veritatis regulis, atque immutabili, pro varia rerum conditione, cuiuscunque, qui intellectu est praeditus, quisquis ille sit, agentis actioni adaptanda Aequitatis norma, primaeui illius Iuris vniuersa profluxerit ratio.

ratio. In haec sagaci mente inquire, praeclaris hisce meditationibus, animum, tanquam diuina quadam, et sibi conuenienti ambrosia suauiter satiare, quis est adeo inficetus, vt absque honestae amoenitatis iucundissimo sensu fieri posse existimet?

Stabilitis ita Iuris naturalis fundamentis, ex illius praeceptis et regulis, illa, quae non tam sanctiones sunt, quam monita et suasiones, quae, pro varia rerum conditione mutabiles, arbitrio illius, qui leges condendi iure excellit, sunt commissae, prudenter excerpere, atque eadem in ciuili communione, ad bonum publicum promouendum, ad leges, praecepta, mores, instituta Ciuitatis regenda formare atque adaptare, nonne haec est mentis laudanda simul et gratissima recreatio? Sed ad illas, quae nostri studii magis propriae esse vulgo videntur, iucunditates pergamus. Iuris Romani artem pulcerri-

cerrimam, non vno alteroue die, quem-
admodum fungi ex terra profiliunt, esse
natam, sed pro vario R. P. statu, et ad
illum paululum inflexis moribus au-
ctam et nonnunquam immutatam fuisse,
cuius vestrum manifestum esse pu-
to. Ex eo facile patet, nisi quis etiam
populi Romani, et vastissimi, quod per
totum terrarum orbem victricia arma
circumtulit, imperii, varia fata, et mu-
tationes, et pro diuersa rerum facie
receptos mores, et rogatas leges ex
historia et antiquitatis monumentis, se-
dula inquisitione perscrutatus didice-
rit, solidam et consummatam nostri lu-
ris notitiam adquiri non posse. Quo
studio quid iucundius, atque ad mul-
tiplicem rerum scientiam vtilius exco-
gitari potest? Quis enim est, qui le-
ges et constitutiones saluberrimas ab
Imperatoribus, sapientissimis et poten-
tissimis principibus, qui pace, bello, con-
siliis et armis, rem Romanam ampli-
fica-

ficarunt atque egregie ornarunt, diverso tempore ad eundem tamen publicae utilitatis finem tendentes, latas recte se intelligere posse speret, qui non illorum vitas ac res gestas ex fidelissimo historiae thesauro, depromtas, accurata inuestigatione fuerit perspeculatus? Tanta autem tantarum rerum varietas, quin iucundissimam in addiscendo delectationem cum utilitate egregia habeat coniunctam, non est ut vobis coner multis persuadere. Iam Latinae linguae puritas et cultissimus nitor, atque ad ornate dicendum felicissima copia, quam, si fati iniquitate amitteretur, ex solis Ictorum nostrorum reliquiis, reparari posse doctissimi homines prodiderunt, nonne perennem gratissimae amoenitatis effundit scaturiginem? Illam vero ex Iuris nostri thesauro, quam iucunde eius Linguae studiosus poterit locupletare? Quam multa enim sunt, quae, absque
doctis

doctissimis nostrorum scriptis esset, ignorarent Grammaticorum filii. Illos, quid proprie notent haec vocabula *condictio, creditum, noxa, pauperies, penus, iniuria, pactum, peculium, notio, mixtum imperium*, atque infinita alia, ICtorum fragmenta docuerunt. Vt adeo mirum non sit, quendam nostrae artis prudentem, viro in lingua et antiquitatibus Romanorum versatissimo, atque his solis auxiliis se de Iure consulentibus facile respondere posse, iactanti, vnica hac interrogatione, quisnam proprie *suus heres* diceretur, pudibundum imposuisse silentium. Si vero quaestiones omnes atque controuersias, quae, dum de hominum statu agitur, de iudiciorum ordine et sanctitate, de sponsalium, et matrimoniorum sacris vinculis, de contractuum celebratione, vltimarumque voluntatum obseruantia, aliisque multis Iuris nostri capitibus, proponi nonnunquam atque ad examen

men reuocari debent, mihi iam commemorare liceret, profecto clarissime ostenderem, artem nostram non tantum honestae iucunditatis oblectamentis, verum etiam festivae hilaritatis deliciis interdum suauissime esse conditam. Quis enim est adeo feuerus, ut frontem contrahere sustineat, dum de hermaphroditis instituitur disputatio? Vtra nimirum, eiusmodi naturae mirifice ludentis paradoxon sibi sit vindicatura sexus? praesertim, si talis persona, quod forte soli Tirestiae per temporum vices fuit concessum, ad generis humani fulciendam ruinam duplicem posset conferre utilitatem. Quid, cum nonnulli prorsus ingrati, mulieres ex hominum numero, quemadmodum gentes quaedam ex paradiso, excludere nefario ausu conantur, an non lepide quaeritur, illaene sint homines, quae, ut homines sint illi ipsi, qui de illorum statu disputant, praecipuam

puam contulerunt operam. Cum de iudicis officio controuertitur, vtrum ille, in re plane dubia et perplexa, secundum suae conscientiae religionem, an vero secundum illa, quae vtrunque ex more iudiciorum probata sunt, iudicare teneatur; vti etiam, num in simili rerum statu, amicitiae parumper possit dare, (quem casum pro amico vulgo, alius pro diabolo appellauit,) an non iucunda prorsus de officiorum difficillima pugna instituitur disputatio? Sponsalia, vtrum secundum Romani Iuris sancita liberae contrahentium voluntati relinqui, an vero illam de indiuisa, non bonorum, sed praecipue animorum et vitae, societate ineunda mutuam promissionem, legum necessitate constringi, et num sine grauissimis causis huc descendere oporteat, non inamoenae prorsus est inspectionis. In qua causa publicae tranquillitati forsitan melius esset consultum, si, modo res sit integra,

tegra, fidei, saepe non tam libera animi deliberatione, quam inconsulto amoris impetu datae, neglectionem, coacto matrimonio, poena nimis acerba et discordiarum foecundissima nutrice, plectendam non censuissent a Iure nostro recedentes nonnullarum gentium mores. Iam mariti, qui, errore deceptus illibatae virgini se zonam soluisse, atque in vacuam possessionem venisse putabat, postquam se secundas egisse partes, illa Iudaeis nota, vel alias manifesta probatione euicerit, iustas sed non seuerè tristes querelas, si quis austerò vultu audire atque disceptare possit, nae ego illum hominem illepidum atque inuenustum esse censeo. Quod si de illorum, qui matrimonii copula coniuncti sunt, peculiaribus officiis diiudicanda venit controuersia, deque alterutrius coniugis ad illa, in quibus summa connubialium vertitur deliciarum, praestanda aut maligna recusatione, aut minus idonea ha-

d

bilita-

bilitate, quis est adeo ferreus, vt in hac rei, prorsus quidem necessariae, sed simul vtilissime iocosae disceptatione, nullo humanitatis sensu tactus supercilium corrugare velit? In omnibus etiam contractibus, cum de multiplici, qua incauti in errorem alliciuntur, versutissimorum hominum tractatur calliditate, saepissime iustae indignationi iuncta commouetur ad hilaritatem inclinans admiratio. In verbis etiam testamentorum et voluntatibus defunctorum, qui omnes facti species, quae incidere poterant, non satis caute et clare comprehenderint, interpretandis, non raro difficiles et iucundae prorsus oriuntur disquisitiones. Facti speciem, si forte desideretis, vnam dabo perpulcram. In supremis cuiusdam tabulis ita erat scriptum: Si filius mihi natus fuerit, ex besse heres esto, ex reliqua parte vxor mea heres esto. Si vero filia mihi nata fuerit, ex triente, vel dimi-

dimidia beſſis parte, heres eſto, ex reliqua parte vxor heres eſto. Vocata erat itaque vxor cum filio, vocata etiam vxor cum filia, ſed diuerſas ad partes: filius vero cum filia vocatus non erat. Accidit autem, de quo teſtator cogitaſſe non videtur, vt et filius et filia nati fuerint. Anceps proinde inter filium et filiam, et vxorem ſeu viduam teſtatoris, de hereditatis diuiſione mouebatur controuerſia. Et, quamuis ſubtilis iuris regula videbatur flagitare, vt totum rumperetur teſtamentum; ſapientiffimam tamen humane Aequitatis moderationem excogitarunt prudentes noſtri. In ſeptem nempe partes hereditatem eſſe diuidendam, ex quibus filius quatuor partes, vxor ſeu vidua duas, filia vnam partem ſibi haberet: ita namque fore, vt filius altero tanto amplius haberet, quam vxor, item vxor altero tanto amplius, quam filia: atque hoc pacto, ingenioſae et feſtiuae explicatio-

nis remedio , defuncti voluntatem , inopini casus non praeuiso euentu , plane vacillantem , Iuris Consulti nostri custodiuerunt. Aliud exemplum, quo solertissimus fabellarum inuentor Attici cuiusdam vltimum elogium , dubium fane et perplexum, de bonis inter tres filias diuidendis , admiranda et iucunda prorsus ingenii subtilitate explicuit atque seruauit , ab elegantissimo tanti viri imitatore lepidis versibus suauissime enarratum , vt breuitati consulam , sciens praetereo. Quam benignam insuper facetis , et iucunditate ridentibus disquisitionibus , probationum difficultas saepe sufficit materiam ? Cum enim de stupri, vel adulterii commissi fide iudici facienda disceptatur , quam curiosa desiderat nonnullorum nimia scrupulositas ? De cuiusque proposito , atque animi destinatione , vel conscientiae persuasione, perplexa et simul iucunda saepissime

sime itidem exsurgit dubitatio. Latissimus ille campus est, in quo acerrimi iudicii et subtilissimae sagacitatis se exerceat solertia. Neminem enim vestrum, A. H. absque voluptate summa legisse puto, et omnes vos legisse confido, illud celeberrimi ac sapientissimi regis, dum ille, in re sane occulta et humani ingenii perspicacitatem, ut videbatur, longe fugienti, maternae pietatis indubitata indicia certo elicere nouit, ingeniosissimum et prorsus stupendum consilium. Quis est, nam vix a me impetro, ut hoc perelegans vobis inuideam specimen, quis est, quem non itidem grata iucunditate delectet, illius etiam Imperatoris mira industria, qui, cum ex quodam, familiaris amicitiae specie et compotationis hilaritate, omnia lecti genialis arcana, curiose esset expiscatus, ab eodem vim auri et lapidum pretiosorum ingentem, quam ille ab

amico quodam, sine vlllo teste, custodiae causa sibi creditam, scelesti perfidia inficiatus erat, dolo fane laudatissimo, recuperavit? Misso enim, mariti illius garruli nomine, ad vxorem eiusdem nuntio honesto, qui mysteria illa tori conjugalis, tesseræ cuiusdam loco, ipsi reuelaret, vxor, quæ horrenda ista arcana nulli mortalium, præter maritum solum, esse cognita certissime sciebat, indicatione illorum, tanquam indubitato mariti mandato, prorsus secura, illi nuntio, qui missus erat, immensam istam gazam tradidit. A quo Imperator eandem acceptam, quasi ex Orci faucibus ereptam prædam, o admirandum profundissimæ sagacitatis stratagemata! vero, et præ immensitate gaudii, vix, quod videbat, credenti restituit domino. Quid de illis probationibus, quibus per aquam feruentem, ferrum ignitum, aut veneficarum in aquas immersionem,

sionem, dum barbaries adhuc terris incumbebat, lepide sed perniciose veritatem indagabant stolidi iudices, commemorem? Ad ipsos potius Iuris nostri auctores, ad praeclara Iurum, quae in Pandectis nobis servata voluit Iustiniani sapientissimum consilium, fragmenta, propius accedamus. Quam non illic iucunditatum, atque hilariorum venustatum apertam inuenire licet officinam? In hoc theatro omnigenas purioris styli, atque elegantioris dictionis dotes iucundissimo mentis quilibet intueri poterit spectaculo. In Alfeno namque, cultissimam simplicitatem et castigatum dicendi genus, in Papiniano sententiosam dictionis gravitatem, in Africano mirabilem in difficillimis quaestionibus enodandis solertiam, in Ulpiano et Paulo disputandi copiam et minime fastidiosam ubertatem, gratisimo animi stupore demirabitur. Adeo, ut, quamvis sin-

guli peculiaribus , et sibi propriis fulgeant ornamentis, vbiq̃ue tamen lepore, atque festiua hilaritate condita, delectationem maximam sit adlatura oratio. Iam cauta illorum in respondendo solertia omnes, qui ab ingenii elegantia non prorſus alieni ſunt, ſumma voluptate demulcebit. Quam ſaepe, facti quaestione callide praetermiſſa, de iure tantum, quod muneris ratio poſtulabat, reſponderunt? Nec mirum, quod hanc prudentiae rationem, in Scaeuola noſtro, ſummi ingenii laude dignam praedicare non dubitarit Claudius Tryphoninus. Quid dicam de egregia noſtrorum et plane ſingulari modeſtia? Quam dubitanter et caute, ſuſpenſo quaſi pede, in perplexis iuris quaestionibus progrediuntur! Hinc ſolemnes eorum formulae, *Ego didici, Ego accepi, ſuſſiſto, quamuis nec illud male dicatur, niſi ſi quis putauerit, quamquam fortasse iuſtius ſit, difficile erit expedire,*

*pedire, prope est ut sit utile, similesque, ne nimis arroganter quid statuisse videantur, cautelae. Eadem de causa clientes, in re dubia, quid tutius et prudentius fieri posset, diligenter monuerunt. Adeo, ut nonnunquam, ubi ancipitem rationum animadvertunt conflictum, sententias aliorum, doctrina atque auctoritate praestantium virorum, ne ipsi audaciae culpam certi quid definiendo contraherent, memorare sint contenti. Laudandum quoque facillimae perspicuitatis studium non potest non mirifice placere. Imo, quod suauissimae certe amoenitatis est specimen manifestum, quam dulcis nonnunquam in illorum scriptis ridet Ironia? Nam in ista dissimulantia, Socratici leporis festiuitatem interdum imitati imperitam et ineptam consulti-
torum simplicitatem suauiter et iocose proponunt deridendam? Qua ingenii*

urbanitate Vlpianum nostrum praecipue delectatum fuisse, ex illius scriptis iucundissima deprehendere licet observatione. Quod si quis, morosa austeritate seuerus censor, talem ingenii liberalis hilaritatem reprehensionis nota dignam esse existimet, hunc ego memorem esse iubeo, ad similes lepidae dictionis elegantias, in venerandis Prophetarum oraculis, ipsam interdum summi Numinis se demisisse Maiestatem. Quid non de paradoxis illis, quae ICti nostri, a Stoicorum secta non alieni, multo lepore condita nobis reliquerunt, posset praedicari? Quanta animi, rem nouam stupentis primo, mox eiusdem certa, licet non expectata veritate exultantis, et quam grata iucunditas! Quis est denique, qui non blanda animi hilaritate se permulsum sentiat, cum in quaestionibus dubiis, et difficillima ratione intricatis, in Eure-

mati-

maticis et fictionibus inuestigandis, atque ad rem propositam perite adaptandis, tantam iudicii solertiam, tantum ingenii acumen, tam profundam sagacitatem, iucundissime deprehensam poterit de-
mirari! Quin etiam interpretum illorum, qui ingenii vbertate, diligentia summa, et multiplici rerum experientia praeclare de arte nostra sunt meriti, dum in Grammatica, Historia, et Antiquitatum studiis, seculi magis vitio, quam suo, parum feliciter versantur, festiua simplicitas, non malignam ingenio risui interdum praebet materiam. Quid enim, cum Legis Falcidiaae originationem a falce deriuant, quod tanquam falx segetem, ita haec lex legata minuat: cum album Praetoris, pro dealbato pariete imperite accipiunt. Quid, cum Imperatorem nostrum carpere sunt ausi, quod ille, nihil tam conueniens esse naturali Aequitati scripserit, quam

quam voluntatem domini, rem suam tradere volentis ratam haberi: quasi vero ille hac solenni locutione, pietatis erga Deum officia violasset, quoniam scilicet, summo Numini cultum et obedientiam praestare multo est conuenientius. Cum duos pluresue eiusdem puellae procos, ob hanc rationem riuales vel corriuales dictos esse autumant, quod illi ad eundem quasi riuum accedant: quos igni appropinquare, vnde plus fatis incalescant, lepidus et tersus tradidit Comicus. Copiosam fane et festiuam, haec et similia siue errata, siue commenta, liberali risu frontem explicandi, atque animum feriis studiis defatigatum hilaritate iucunda relaxandi suppeditant occasionem. Sed video mihi, suauissima materiae peramoenae copia, altius abrepto ad portum esse properandum. H. et Sp. A. Ingens alioquin, de praestantia, dignitate

gnitate et honoribus, iucundissima cum
amoenitate coniunctis, illius muneris,
ad quod tanquam ad scopum Iuris stu-
dia collineare solent, dicere volenti,
et immensum mihi pateret aequor.
Quid enim ad splendorem est praecla-
rius, quam illis, qui in vitae, famae,
bonorum periculo versantes consilium
expetunt, salutaria pandere Iuris oracu-
la; moestis, et squalore deturpatis reis,
gloriosae vocis munimine, certissimum
sufficere praesidium; causarum ambi-
gua fata Iuris rationibus et eloquii fa-
cundia dirimere; atque ita, in publicis
priuatisque rebus, lapsa erigere, fati-
gata et ruinae proxima instaurare atque
stabilire? Quid est ad vtilitatem fru-
ctuosius, quam amplissimis fidei, dili-
gentiae, et industriae praemiis honora-
ri; maxima apud populum gratia atque
auctoritate valere, et ita in animis ho-
minum quasi regnare? Apud clientes,
qui

qui de fide patroni plenissime persuasi, certatim beneuolentiam quoque eiusdem sibi conciliare laborant, in summa haberi veneratione. Quid ad delectationem denique iucundius, quam, flore aetatis in patriae gloriam et ciuium vtilitatem consumto, tandem, emeritis quasi stipendiis ad illustrissimas vocari et extolli dignitates, atque ita in fructibus industriae et laborum, illis Iurisprudentiae nostrae praemiis, per reliquum vitae tempus tranquille percipiendis, plenissimam et honestam capere voluptatem? O praeclaram Iuris nostri scientiam, in rebus egregiis et sublimibus versatam, multiplici rerum varietate floridam, et amicissima artium et disciplinarum praestantissimarum cognatione decoratam! O artem omnium laudibus celebrandam, omnis pulcri, honesti, boni et aequi, augustissimum sacrarium, et simul iucunditatum et lepida-

pidarum recreationum gratissimam officinam! Quae omnia, cum attenta consideratione perpendo, quid dubitatis, quin eadem opera difficultatum maximarum, quas ad artem tam egregiam, tam diffusam, et tam iucundam alios docendam, necessario subeundas et superandas esse, ipsi per vos intelligitis A. H., animum meum irrumpat et percellat quasi facer quidam horror et trepidatio? Cuius impetu ne plane prosternar, prouinciae a me susceptae feram poenitentia correptus, ad vestram beneuolentiam, Illu. et Gener. viri, Academiae huius, auctoritate Curatores, charitate Patres, velut ad aram quandam mihi confugiendum esse sentio. Illud enim fuit vestrum, de meis studiis deque vniuersae vitae ratione, iudicium amplissimum, vt in tanta virorum, ingenii, et doctrinae laudibus praestantium copia, me potissimum, non indignum

dignum putaueritis, cui illud difficile adeo et praeclarum Iurisprudentiam, in hoc omnium artium et scientiarum domicilio, docendi demandaretis munus. Pro quo, iudicii vestri ornatissimi, et beneuolentiae singularis insigni testimonio, gratias vobis ago, quantum possum, maximas et immortales. Et, quia expectationi vestrae, ingenii felicitate aut doctrinae copia me satisfacere non posse video, in hoc saltem indefesso studio, labore et diligentia, totus incumbam, ne Academia haec vestra, in illa studiorum, quam mihi creditam voluistis, portione, quidquam, desideriae meae culpa, patiatur detrimento. Omnibus denique animi et corporis viribus, omnique officiorum genere adnitar, ne vos suffragii vestri, in me orando, poenitere iure possit. Quod propositum, animi neque ingrati neque illiberalis, dum ego exequor, ut illa
quae

quae ingenio, iudicio, aut eruditioni
deesse reperiuntur, assidua sedulitate et
obseruantia benigne supplere Vos pa-
tiamini, etiam atque etiam rogo, et
quae vestra est aequanimitas, confido.
Vos vero omnium artium ac disciplina-
rum Professores dignissimi, viri cele-
berrimi, placido et benigno animo, me,
non tantum in consortium vestrum li-
teratissimum, verum etiam, quod ob-
nix peto, in amicitiae vestrae fami-
liaritatem, recipere, quemadmodum co-
mitter adeo facere iam incepistis, et por-
ro eandem mihi conseruare velitis.
Amicam illam communium studiorum
cognitionem, laudatissima aemulatione
animorum nostrorum exprimat coniun-
ctio. Si quid apud Vos valeant mo-
rum candor et facilitas, si quid meri-
torum vestrorum debita veneratio, si
quid tandem officiorum, quibus bene-
uolentiam vestram mihi conciliare co-
nabor,

nabor, efficere possit gratia, hanc non
fane iniquam petitionem, sat scio, mihi
hi non denegabitis. Vos denique, qui
ad hunc omnium scientiarum merca-
tum conuenistis, ad altiora nati, atque
in Iurisprudentiae cultum et spem Pa-
triae educati adolescentes, cum amabi-
lem adeo Romani Iuris Aequitatem et
iucunditatem gratissimam suauis admira-
tione estis contemplati, quin studii tam
praeclari amore capti sitis et ardeatis
minime dubito. Nulla igitur, mihi
generosi iuuenes, exhortatione opus
esse video, ut Vos, qui me studiorum
duce, vel focio et comite laborum ut
velitis, auditores habeam sedulos et di-
ligentes, atque a corrupti seculi mori-
bus, qui aut vili ignauia aut turpissimi
deliciarum illecebris, praeclaram indo-
lem et virtutum semina suffocare atque
extirpare solent, alienissimos. Hac le-
ge ego vicissim, neminem vestrum ope-
ram

ram meam aut diligentiam, aut amicam,
ad dignitatem, vtilitatem, commoda
vestra promouenda, beneuolentiam iu-
re desideraturum publice polliceor.
Date igitur hoc Patriae, quae amplissi-
mos vobis reſeruat honores, expecta-
tioni, Date hoc parentum, qui prae-
clara, atque tot curis, vigiliis, et im-
pensis reſponſura, de vobis ſibi pro-
mittunt, ardentisſimis votis, Date hoc
honestae, quae vos ad egregia niti iu-
bet, ambitioni, Date hoc tandem
meae, veſtrum emolumentum veſtram-
que gloriam vnice intendenti obteſtatio-
ni, vt de diligentiae atque eruditionis
palma inter vos nobiliſſima ferueat
concertatio.

Quod ſupereſt, Te ſempiternae
Deus, vniuerſi potentisſime Creator
et Arbiter ſapientisſime, humanae ſa-
lutis, per piacularem et innocentem dile-

dilecti Filii tui victimam, Instaurator
et Stator clementissime, omnis Iuris
et Iustitiae adorande Parens, Fons in-
exhauste, et per Spiritum tuum San-
ctum Largitor benignissime, Te sup-
plice mente veneror, et voce obtestor,
vt hoc munus iam susceptum mihi,
studiosae iuventuti, Academiae, et
Patriae faustum, felix, fortunatum-
que esse velis et iubeas.

D I X I.

GVLIEL-

GVLIELMI BEST

ICTI ET ANTECESSORIS GELRICI

O R A T I O

DE

PACTORVM ET CONTRACTVVM
 SECVNDVM IVS GENTIVM ET ROMANVM
 NATVRA ET AEQVITATE.

Publice habita a. d. V. Eidus Maias MDCCXIX.

CVM MAGNIFICI RECTORIS DIGNITATE
 SE ABDICARET,

Incessit saepius, et vehementer perculit animum admiratio, reputantem immensam illam, quae mortales in veritatis perscrutandae negotio, diducit in seiuncta imo contraria prorsus studia, diuersitatem. Est equidem veritas diuinum illud mentis humanae pabulum, cuius cognoscendi flagrat incredibili ardore, cuiusque inuentio tranquillam quodammodo adfert fatietatem

tatem, atque alacrem quandam, sed hominis excellenti praestantia non indignam exultationem. Has ob causas, ut veritatem haberent cognitam et perspectam, ab omnis aevi memoria, desudarunt praestantissimi mortales. Sed studio isti prorsus laudabili euentum haud respondisse exoptatum, demonstrat illa, quae etiamnum vbique terrarum flagrat, opinionum discordia. Considerate mecum Philosophos, qui se consecutos esse illam felicitatem, ut rerum causas cognoscere queant, gloriantur. Ex illis dum huius, quicquid est, vniuersi primordia perscrutari conati sunt, plures in aquam, nonnulli in ignem inciderunt. Non pauci nomen quoddam, quod nec ipsi intelligebant, nec ullus vnquam intelliget, quasi nubem pro Iunone amplexi, loco ipsius veritatis venditarunt. Quidam enim ad nihilum, ad vacuum quoddam seu spatium alii, hi vero ad caecam quandam sortem,

fortem, quae reipſa, quam parum a nihilo diſtat, ſibi confugiendum eſſe putarunt. Ex corpusculis minimis, omnem diuiſionem reſpicientibus, motu parumper, at neſcio quo, declinanti, vago alioquin, incertum, fluitantibus pulcerrimum hoc mundi theatrum, conſtruere et ordinare, ſed vano et impio molimine aggreſſi ſunt, nomine ſuo parum digni et veteris aeui et recentioris complures Philoſophi. Alii autem, cum vbique immenſae ſapientiae manifeſti elucerent radii, motum et ſenſum, imo quis credat? vitam quoque et ſapientiam exiguo cuilibet puluiſculo, dum ſenſibus ſuis et rationi vim inferentes in contraria currerent, tribuerunt. Ex vno eodemque fonte perenni totam vniuerſi collectionem profluxiſſe, cenſebat quidem pars melior, ſed, quaſi tam vaeſtae rerum Immenſitati vna haud ſufficeret cauſa, duo alii, nonnulli plura ſtatuerunt re-

rum principia. Quod si in sola veritatis inuestigatione, ab actionibus hominum longius remota, haec aestuaret animorum discordia, optime consultum rebus humanis quis gloriari possit, errore si quis foret, minime periculoso, sed latius peruasit ista labes, et illas etiam scientias, vnde salus et tranquillitas omnium pendet, quaeque vitam beatam proxime contingunt, quasi pestilenti quodam fidere afflauit. Ad veneranda religionis sacra animum aduertite. Quam fuit ille summi numinis cultus apud plerosque populos fictus, aurae populari vel arcanis regnandi accommodatus, contemptu vel abominatione dignissimus, apud omnes tamen illos varius et prorsus diuersus! In pristina illa, quae toti mundo incumbibat caligine, omnes omnino, vnica excepta, gentes tremendum Maiestatis adorandae decus, ad rerum abiectarum contemnendam imo ridiculam detruserunt

runt vilitatem. Nam quae portenta olim non coluit Aegyptus, adeo fertilis ſcilicet, vt illic etiam in hortis naſcerentur numina? Aegyptus, illa mater artium et ſcientiarum! Quam numeroſum Deorum exercitum conſecrauit Roma, illa rerum domina? Roma illa, quae et Orientis et Graeciae ſapientiam expoliuit, gentium deuitarum fere omnium Deos in ſinum recepit euocatos, et quodam quaſi ciuitatis iure illos eſt dignata. Illa quoque ſapientiae pars vtiliſſima, quae in moribus hominum, mutuiſque omnium inter ſe officiis et commerciis regendis verſatur, nonne eandem opinionum eſt experta varietatem? De finibus namque bonorum, ſiue ſummo illo bono, quod ſolum per ſe eſſet expetendum, cuique reliqua omnia, vtpote inferiora, ſubſeruire deberent, acerrima animorum contentione diuerſorum ſunt digladiatae Philoſophorum ſcholae. Qui-

dam enim extremum illud bonorum in voluptate sola positum esse contenderunt, atque ita, cum pecudis et hominis idem bonum censerent, reuera nullum honestati, egregiis laboribus, vniuersali, quae omnium hominum animos suauissime conglutinat beneuolentiae, nullum denique virtuti, cuius vis omnis in actione consistit, reliquerunt locum. Alii vero virtutem solam esse illam rem per se expetendam, illa hominem non tantum bonum censi, verum etiam beatum effici, instituto laudabili quidem, sed humanae imbecillitati parum, vt videtur, conuenienti, tradiderunt. Inter hos mediam quandam alii viam secuti, virtutem rem esse praeclaram, et omnibus aliis longe anteponendam, praedicarunt, arbitantes tamen illam per se solam non sufficere, sed opus habere auxiliis quibusdam et quasi adminiculis, vt illa omnium beatitatum posset haberi consummatio. Hi nostrae
naturae

naturae infirmitatem omnigenam sunt
perſpeculati, ſed illam ope efficaci non
potuerunt iuuare. Verum enim ve-
ro denſas iſtas tenebras, quae miſel-
lorum mortalium, dum omnis boni
ſummam inueſtigabant, mentes caligi-
noſa quaſi nocte deſigebant offuſcatas,
diſpulit tandem ſalutare illud omnis Ve-
ritatis et Sapientiae, quod Chriſticolis
affulſit, lumen. Aeterna nempe et
primigenia Sapientia ſe ipſa manifeſtauit
ſummum, merum, ſufficientiſſimum
bonum, et certam ſimul rationem,
quam, vt illo fruantur ſemper beati,
ſequi debeant, miſellis homuncionibus
explanauit. Aſt veri perſpicientia,
quatenus cum neceſſaria iſta omnis bo-
ni conſummatione non habet nexum
prorſus indiuiſum, luce tam pura, tam
fulgenti non eſt colluſtrata. Reman-
ſit itaque etiamnum in illis artibus,
quae circa veri cognitionem vel vnice
vel plurimum ſunt occupatae, magna
opinio-

opinionum varietas. Non iam mihi libet, quamuis possem haud difficulter, inuestigare causas, vnde illa studiorum et opinionum discordia, ab omni seculorum ordine perpetua, dimanans conturbarit humanum genus. Illud enim mihi persuasum habeo, non posse a quoquam mortalium remedium sperari tale, quod omnes istius mali prorsus extirpet radices. Atque ideo nemini mirum videri debet, quod illi quoque viri eruditissimi, qui Iuris Vniuersalis praecepta in artem redegerunt, discordiae vires latissime regnantis effugere penitus non potuerunt. Quamuis enim illi, nec Solonis, nec Lycurgi, nec Decemuirorum legibus constricti, nec hominis cuiusuis auctoritate impulsus veritatem puram vnice contemplantur, et ex illius fonte limpido cuncta ista aequitatis, iustitiae et beneuolentiae, quibus homines erga naturae consortes, hoc est, omnes homines, mutuo tenentur officia

officia ſtudent deriuare, de huius tamen Iuris Vniuerſalis origine prima et vero fundamento nondum potuerunt conuenire. Nonnulli enim, ex illis ſimplicibus, naturae non corruptae, ut vocant, praeceptis, quorum vi animantia cuncta, quae bona ſunt, appetunt, quae autem mala apparent, auerſantur, atque ſtudio vtilitatis, quo quilibet ad ſalutis cuique propriae, neceſſario fertur conuerſationem, huius Iuris originem cenſent repetendam. Alii ad Diuinae voluntatis manifeſtationem, ſiue illam, quae Noachi poſteris, ſiue hanc, quae Abrahami nepotibus comprehenſa decem praeceptis fuit declarata, credunt hic eſſe confugiendum. Sunt quidam, qui finem illum, quem in condendo, atque adornando pulcerrimo hoc mundo ſibi propoſuit eius architectus omnipotens et ſapientiſſimus moderator, et religioſum, qui eidem debetur, cultum ex illo fine profluentem,

Iuris

Iuris Vniuersalis solidum et vnicum credunt fundamentum. Ad similitudinem vero, et conformationem quandam, qua omnis ille, qui ratione gaudet, actiones suas quascunque, ad exemplar Creatoris, Rationis Summae, exigere debet, illudque exprimere, alii cuncta referunt eius Iuris praecepta. Plerique tandem amorem omnium hominum mutuum, quo ad societatem cuncti impelluntur, eiusque societatis custodiam et defensionem rationi congruam, Vniuersalis Iuris tanquam solidum substernunt fundamentum. Non est iam huius instituti inter dissidentes istas sententias nostrum interponere iudicium. Forsitan tamen haud errauerit ille, qui moderatione quadam, ex aeterna Aequitatis regula, diuinaeque voluntatis Rectitudine (verbo veniam rogamus) petita, opinionem nouissime memoratam censeret esse temperandam. Sed iam hoc agamus. Ex fontibus his-

ce

ce prorfus contrariis , diuerfis faltem, eandem aquam, eiusdem naturae riuulos haudquaquam poſſe deriuari, facile intelligitis, Hum. et Praeſt. Aud. Inde fit, vt ſaepius, quod ille iuſtum pronuntiat, idem alii contra iniquiſſimum eſſe videatur. Inde fit, vt non tantum de Iure Belli, et iuſtis bellandi cauſis, de optima Reipublicae forma , de regnorum abdicatione , verum etiam de omnium rerum dominio eiusque origine priſtina et vera ratione, et num ſub illius iugum etiam maria et vaſtum Oceanum mitti fas fit , de poenarum iuſta temperatione , et legiſlatoris ipſius ad illas exigendas obligatione, de conuentionum natura et aequitate, et multis aliis capitibus, inter illos Iuris Vniuerſalis auctores, perplexae admodum et graues agitentur quaestiones.

Sed cui bono fuerit, illam diuerſarum de iisdem rebus, Iuſtitia praeſertim et Aequitate opinionum commemorare

morare varietatem, forsitan quis roget. Non certe, ut ad illam Academiae, quam nouam dicebant, dubitationem delabamur, et nihil sciri, nihil percipi posse, in profundo veritatem demersam, opinionibus omnia teneri, atque ita nihil certi posse dici, aut adfirmari statuamus. Quid enim illa sententia, quae hoc ipso omnia vitae et societatis ornamenta non solum contaminat, verum etiam totam vitae rationem et societatis fundamenta euertit funditus, potest esse perniciosius! Quid minus homine dignum! Alius plane fuit in hisce recensendis noster scopus, et quidem duplex. Alter, ut ita omnibus liquido constet, ad publicae societatis bonum Leges esse prorsus necessarias. Alter vero, ut ostenderem, Leges Romanas hunc in finem esse optimas et praestantissimas. In priori equidem non erit nobis magnopere laborandum. Absque Legibus enim
nemo

nemo ſuum tueri, nemo ſibi debitum poterit confequi: In perpetua diſcordia atque inſtabilitate, omnes ciuium inter ſe actiones ſuſque deque ferri neceſſe eſt, et fluctuari. Si Leges tollas, non poteſt ſtabiliri certus et ſibi conſtans iudiciorum ordo. Non illis adhaerebit incorrupta Aequitatis integritas, et moderatione honeſta cuique ſuum tribuens Iuſtitia. Pendebit ſaepe multorum ciuium ſalus, et omnium fortunarum diſcrimen, ab vnius iudicis vel ſordida auaritia, vel intemperanti libidine, vel quacunque demum animi abiecti temeraria perturbatione. Quinimmo date mihi iudicem, virum bonum, virtutis amantiffimum, et aequabili vitae ordine ſibi ſemper ſimilem, quam facile illum a recto tramite deturbare poterit iſta opinionum varietas? Licet enim iuratus et ad formulam, ex animi ſententia vt iudicet, conſtrictus ſit, quid mirum, ſi ille actorem, de re ſua alterius

f riuſ

rius furto subrepta expostulantem reiciat, praefatus, inter ciues, vt inter amicos, quae aurei seculi fuit felicitas, omnia oportere esse communia. Imo, quid mirum, si idem ille, adulterii accusatione instituta, reum absoluat, ob hanc pulcram scilicet rationem, in Republica bene constituta, vt illa omnium erga omnes beneuolentia vniuersalis stabilatur societati vtilissima, etiam vxores communes et promiscuas esse habendas. Secutus scilicet, vtraque in specie, aliquem celebratissimi nominis Philosophum. Absque legum itaque auxilio nusquam obtinebit certa quaedam Aequitatis norma, ad quam omnes ciuium tranquille et tuto exigantur actiones. Possent impune grassari vis, iniuriae, rixae, expilationes. Posset nefarie commaculari et prosterni omnis matrimoniorum pudor et castitas. Facili ergo negotio quilibet vestrum intelligit, non tam de legum vtilitate necessaria disputandum,

tandum, quam de illarum delectu exquirendum esse, societatis ciuilis fundatori. Hic autem, vt ad alterum scopum nostrum statim transeamus, maior vrget difficultas. Me quod attinet, ego sententiam rogatus, Leges Quiritium esse saluberrimas, et quibuscunque aliis longe anteponendas, censere non dubitarem. Ne tamen putetis, me, inconsulta illarum veneratione captum, credere, cuncta omnino in Romanis Legibus esse consummata, atque omni ex parte perfecta; quasi vero sequentium seculorum industriae obicem quendam posuisset rerum natura, vel ipsa negotiorum et morum subinde mutata varietas temperationem quandam, et prudentem accommodationem non flagitaret. Sed hoc est quod adseueramus, non facile reperiri, praeter populi Romani leges, alias, ex quibus tam pauca, eaque minoris momenti, vt ad statum Reipublicae, qua de

agitur , adaptari possint atque in eius
vsum conuerti, sunt mutanda. Haec
me impulit ratio , vt duos abhinc an-
nos, cum ex hac eadem cathedra, in-
augurationis vt satisfaceret solennibus,
verba feci, Iuris Romani scientiam, vel-
ut omnis boni et aequi, pulcri et ho-
nesti, augustissimum quoddam sacra-
rium, magnis ornauerim encomiis, et
cunctorum laudibus praedicauerim ce-
lebrandam. In illa autem oratione,
summa tantum rerum capita leuiter at-
tingere, et breui quasi tabella iuris no-
stri prudentiam atque aequitatem deli-
neare, ita iubente instituti ratione, mi-
hi fuit concessum. Non alienum ita-
que ab huius diei celebritate, vestra ex-
pectatione , et professione mea factu-
rum me arbitror , si hac hora latius
euincere conarer, etiam in illa parte Iu-
ris Romani, quae in pactis, contracti-
bus, et mutuis ciuium commerciis ver-
satur, Iustitiae atque Aequitatis regu-
lam

lam ſancte eſſe ſeruata. Nullum
proinde habere pondus rationes illas,
quibus moti, a iuris noſtri praeceptis
hac in re longe recedendum, viri eru-
ditione et nominis gloria abundantes
exiſtimauerint, eodemque plerarum-
que gentium ſecuti idem ſanciuerint
mores. Materiam videtis vtilem, prae-
ſtantem, copioſam. Vniuerſa enim
juſtitiae, in ciuium coniunctione, ad-
miniſtratio, aut in diſpenſatione prae-
miorum poenarumue congrua, aut in
iuſta quadam inaequalitatis conſiſtit
emendatione. Haec autem pars, cum
certioribus regulis nitatur, latius etiam
pateat, vtpote cum circa omnes ciuium
inter ſe actiones, et negotia, quae a
mutua proficiſcuntur voluntate, ſit oc-
cupata, etiam quodammodo debet vi-
deri magis neceſſaria. Hoc itaque
dum agam ego, interim Vos ſingulari
illa beneuolentia, qua me olim a vo-
bis benigne ſuſtentatum et quaſi refo-

cillatum fuisse etiamnum gratus recorder, ut mihi, naturae verecundia, et oneris molestia trepidanti, animum addere velitis vehementer rogo, et, quae vestra est humanitas eximia, confido.

Vt autem recto atque perspicuo ordine nostra proficiscatur disputatio, duas eius praecipuas partes in antecessum indicabo. Prior exponet discrimen, quo ius nostrum pacta nuda a contractibus voluit esse distincta, illudque nec rationi nec aequitati contrarium esse conabitur demonstrare. Altera orationis pars diuisiones conuentionum auctoribus nostris vsitatas, ab obscuritatis et ineptiae, quam plures, iniquitatis quoque, quam pauci intendunt, criminatione vindicabit. Differentia itaque inter pacta et contractus Iure Romano constituta ut planius intelligatur, quid nostri auctores *nudi pacti* nomine denotare voluerint, quamque vim *tali* tribuerint conuentioni, video mihi
paucis

paucis esse explicandum. Nec est quod vereamini Vos, dum haec expono, ad sterilia et ingrata iuris nostri elementa moleste perdiscenda esse compellendos: rem omnem aperte, absque vlla circuitione eloquar.

Omnes omnino siue promissiones siue conuentiones, quibus homines sibi pollicentur, vel inter se contrahunt, eodem numero habuisse videntur prudentes nostri, et omnibus eandem naturam easdemque vires esse largiti. Censuerunt enim, pacta seruare esse congruum fidei humanae: Naturalem hoc flagitare aequitatem: Sustineri scilicet pacta, versentur modo circa rem non turpem, vinculo aequitatis: Esse autem graue, et non solum ciuium coniunctioni, verum etiam humanae societati prorsus inutile, fidem fallere, eiusue vinculum frangere. Nullam ergo, quod naturalis rationis spectat simplicitatem, esse differentiam inter

pacta, pacta conuenta, placita, promissa, conuentiones, contractus, seu, quocunque alio nomine libuerit appellare, voluntatis de re alteri danda, vel facienda, quamlibet declarationem. Attamen, cum facile perspiciebant homines acutissimi, omnes omnino promissiones et conuentiones mutuas ad communionis ciuilis societatem non esse aeque utiles nedum necessarias, prudenter fane discrimen aliquod statuerunt esse adhibendum. Et hanc ob causam, ex immenso promissionum et rerum contrahendarum numero, excerpserunt mutuas conuentiones nonnullas, easque peculiari appellatione vocauerunt *contractus*. Nonnullas dico iure merito; fuerunt enim tantum octo. Nimirum Mutui, Depositi, Commodati, Pignoris, Emtionis, Locationis, Societatis, Mandati, Contractus. Accessit postea, ex Locatione et Emtione quasi conflatus contractus Emphyteuticus. Praeter

ter hos nouem contractus, quicquid
vbique erat, vel a sagacissimo ingenio
poterat excogitari, promissionum siue
conventionum, *nudum pactum*, seu *pa-
ctiorem nudam* nostri appellabant. In-
ter pacta autem nuda, et contractus,
ne de solo nomine institutam credatis
controuersiam, haec intercedebat diffe-
rentia, quod ex contractu nasceretur
actio, quae non nascebatur ex nudo
pacto. Dictionis autem elegantiam,
styliue splendorem, iam, ubi me ad
nostrae scientiae prima rudimenta com-
pulsus cernitis, cum res ipsa ornari
neget, desiderare ne velitis, obnixè
rogo. Actio nascebatur ex contractu,
hoc est, quilibet contrahentium, qui
daturum se vel facturum quid promise-
rat, ab altero, auctoritate iudiciorum
cogi poterat, ut quamlibet inuitus et
reluctans promissum reipsa praestaret.
Ex pacto actio non nascebatur, hoc
est, ex quacunque conuentione praeter

illos octo vel nouem contractus mox memoratos, quamdiu solus consensus interuenisset, neuter contrahentium promittensue ab altero poterat cogi, seu auctoritate iudicis compelli, ut ipse promissum praestando fidem datam impleret. Solae ergo conuentiones istae, quae in aliud nomen transiuerant, et *contractus* dicebantur, peculiari Legis beneficio producebant vim coërcendi, trahendi, compellendi alterum, ut hoc praestaret, quod se praestiturum receperat. Ab omnibus reliquis, utpote nudis pactis, aberat asperior illa inuitum cogendi vis. Haec vera est et vnica inter pacta nuda et contractus Iure Romano differentia. Quod, si promissor vel illud ipsum quod pollicitus erat, vel eiusdem generis rem plane similem praestitisset, exerebat statim vires suas nudum pactum, eiusque virtute ille, cui res eiusmodi erat praestita, habebat ius illam tuen-

tuendi, retinendi, seruandi, sibi habendi. Hoc est, quod nostri intellectum volunt, quando tradunt, *pactum nudum parere exceptionem*, vel, *illud impedire conditionem indebiti*, per naturalem enim causam seu obligationem inhiberi repetitionem. Hoc ius retinendi, illumque, qui hoc, quod ipse praestitit, inepta et temeraria leuitate, an perfidia? repetere vellet, repellendi, omnibus absque discrimine promissis, conuentionibus, contractibus inesse naturali ratione, censuerunt iuris nostri auctores. Sed praeterea aliud quoddam ius fortius, vehementius, acerbius, ius illud cogendi et extorquendi, quod actionem vocamus, solis contractibus, non autem nudis pactis, imperiendum esse, vtilitati publicae putauerunt consultius.

Haec autem Iuris Romani, de pactis nudis et contractibus principia, adeo sunt certa et clara, vt mirum videri

deri debeat, potuisse reperiri viros doctrina et iudicio praestantes, qui hoc discrimen negare sustinuerunt. Alii enim nudi pacti et contractus, etiam iure nostro, eandem esse naturam, aequalem utriusque vim, atque ideo ex quacunque conventionione actionem nasci crediderunt; Alii vero, ne vllum quidem nudi pacti posse ostendi exemplum adseuerarunt. Inuita utrumque Themide. Omnes enim conventiones, quae non transeunt in nomen contractus, esse pactiones nudas, adeo clare et aperte docent Iuris Romani auctores, ut nihil possit dici apertius, nihil manifestius explanari. Nullus ergo erit labor proferendi exemplum nudi pacti. Omnes enim promissiones et conventiones, quarum immensus potest existere, saltem cogitari, numerus, si praeter consensum nihil interuenit, (octo tantum vel nouem contractus excipiantur,) sunt et manent iure nostro

stro nuda pacta , seu pactiones. Iam vero nihil est certius , nihil vulgatius, nihil magis decantatum , quam illud Iuris Romani axioma : *ex nudo pacto non nasci actionem.* Hoc Ictorum responsa, hoc Imperatorum constitutiones passim inculcant. Audiamus ipsos Auctores nostros. *Ex nudo pacto inter Cives Romanos actionem non nasci, multis in locis docent : Nudam pactiorem non parere obligationem; Ad actionem nudum pactum nulli prodesse : Ex pacto actionem non oriri.* Hisce similia frequenter repetunt Romani Imperatores : *Ex placito nullam actionem nasci : Eum , qui pactum fecit, ad praestandum non obligari : Ex placito nemini actionem competere : Si conuentio placiti fine stetit, ex nudo pacto Iure nostro actionem nasci non posse.* Imo hoc ipsum tanquam regula solennis, et omnibus notissima in prouerbiu formam abiit, et consueta formula, *quod dici solet, celebratum fuit*
ex

ex pacto non nasci actionem. Hanc ob
rationem, ne in nonnullis facti specie-
bus viderentur istam, quae omnibus
placuerat, regulam vitare, ICti solli-
cite cauerunt, talem conventionem, de
qua agebatur, non esse nudam, ne
quis forsitan diceret, ex pacto actionem
non oriri, caute et prudenter praefati.
Quid est ergo, quod in re adeo ma-
nifesta, eruditis hominibus praebuit
errandi causam? Si verum fateri licet,
decepit illos Aequitatis non ratio ipsa,
sed ficta quaedam species. Illa ergo
ne porro illudat, atque ita quis vano
timore consternatus existimaret aequi-
tatem Iuris Romani nullatenus pos-
se defendi, si ex pacto serio et de-
liberato actionem non nasci fateri co-
gamur, sciendum est, duplicem ex-
cogitasse Iuris nostri antistites ratio-
nem, qua pactiones nudaе quaecun-
que possent transferri ad naturam con-
tractus et necessitatem. Prior in solis
conuen.

conventionibus mutuis habet locum; si enim alter ex promittentibus, fidem quam dederat, reipsa impleuisset, iam non manebat amplius pactum nudum, sed ex hac promissione impleta ab altero, nascebatur quoddam contractus genus, quem vulgo appellant innominatum; et ex eo similiter oriebatur actio, qua etiam alter vicissim ad illud, quod ipse mutuo promiserat praestandum, inuitus quoque poterat cogi et compelli. Altera autem ratio in omnibus omnino conventionibus poterat usu venire, siue illae forent mutuae, siue ab alterius liberalitate sola profectae: si nempe alter verbis rogaret, alter vero verbis responderet, se daturum facturumque quod rogatus erat. Ex tali enim interrogatione et responsione conuenienter subsecuta exurgebat contractus efficax, solennis, celeberrimus, qui nostris stipulatio dicitur, vel verborum obligatio, cuius
ope

ope firmitas quarumvis obligationum, nudorum etiam pactorum, facillime poterat, ut actionem producerent, constringi.

Videtis ergo O. et H. A. Iuris Romani singularem prudentiam et iustissimam aequitatem. Ne quis impune possit fidem frangere, et fallere consortem socium flagitabat aequitas, honesti ratio, veritatis studium: idcirco ex omnibus omnino pactis et promissis de re non turpi interpositis, exceptionem siue ius retinendi, atque insuper, ex illis, quae societati civili erant utilissimae, actionem quoque voluerunt oriari artis nostrae conditores. Ne tamen ex omnibus omnino promissionibus ab ostentatione vana vel inconsiderata liberalitate, ut saepe fieri solet, profectis, nasceretur actio, cuius ope ob leuitatem eiusmodi, temerariam quidem, sed minime flagitiosam, ad inopiam, saltem res duras et angustas possint detur-

turbari ciues R. P. necessarii, vtilitatis publicae postulabat ratio et ciuium amica tranquillitas; hoc quoque, negando actionem ex nudo pacto nasci, et stipulationis remedio pulcerrime inuen-
to, praeclare praestiterunt. Atque ita non sustulerunt, imo ne labefacta-
runt quidem, Iuris nostri antistites conuentionum et promissionum aequi-
tatem et efficaciam, sed formam quan-
dam certam, quae illas regeret, et mo-
dum determinatum, quo componeren-
tur, optimi publici causa constituerunt.
Voluerunt enim pacta seruari: volue-
runt, vt veritatis et iustitiae cultores
decet, fidem a promittente impleri:
hoc autem ipsum, an quis mente, an
vero lingua sola promississet, in iudiciis
disceptari et controuerti noluerunt.
Idque ne fieri posset, solenni illa stipu-
lationis formula prudenter effecerunt.
Videbant enim illi, nullo non laudis
genere abundantes consulti nostri, viri

summis perfuncti honoribus, qui non ex Philosophi cuiusdam schola vel idea, quid in ciuili societate posset fingi, sed ex rerum usu et ipsis, ubi ad verum erat ventum, documentis, quid in omni R. P. forma optimum esset et praestantissimum, erant edocti, nullam pestem aut corruptelam ciuium coniunctioni esse magis perniciosam, et aequae detestandam, quam litium et rixarum continuo repullulantium nouam segetem. Ex litium enim multiplicatione ori ri simultates, discidia, inimicitias, odia, seditiones. Atque ita tanquam discordiae pomo in varia studia primo singulos, mox familiae consortes, dein gentiles omnes diduci et concitari: tandemque, latius serpente malo, illud firmissimum ciuitatis bene constitutae vinculum, quod concordi, beneuolentia omnium animos ad communes utilitates promouendas conglutinat, periculose disrumpi. Iam de veneratione singulari

lari et honestissimo amore Libertatis quid memorem? Libertatem ab ipsa urbis origine studiosissime coluerunt Quirites: hanc saepe rerum dulcissimarum amissione, hanc caede filiorum, hanc sua morte, patriam vitae anteponentes, sanxerunt viri Romani; Libertas ne contaminaretur, bella grauissima gessit, summa discrimina contempsit, viris optimis caeteroquin et patriae necessariis se spoliauit populus Romanus: Libertas ne ciui, licet scelestissimo, facile possit eripi, plurimis legibus constituerunt. Quid ergo mirum, si Libertas, res adeo pretiosa, res charissima, res vere Romana, ne quidquam pateretur detrimenti, sollicitè cauerunt? Hanc itaque ob causam, ex quouis pacto et qualibet conuentione, ne ius cogendi ciuem inuitum et reluctan-tem, acerbum nimis et Libertati contrarium, oriretur, sapienter prohibuerunt. Diuersa forma conuentionum,

et varius effectus eligendi relinquebat arbitrium, Libertatis amoris consensaneum, omnemque simul de proposito contrahentium tollebat dubitationem, et ita litium praecidebat materiam, quod concordiae et tranquillitati publicae erat conueniens admodum et salutare. Egregio denique, quodque pectus generoso incoctum honesto ad virtutis amorem vehementer possit inflammare, laudatissimo instituto, promissa quaedam et negotia fidei et religioni ciuium vnice relictæ esse voluerunt, ne molesta legum vincula et dura iuris necessitas ob verbum quodlibet constringeret atque coarctaret. Sic posse patere latius officiorum quam iuris regulas. Ita ad difficillimum veri honoris et inclytae gloriae fastigium, non omnem intercludi viam. Ita non tantum poenarum metu, sed etiam laudis egregiae cohortatione, et decore virtutis stimulo, posse effici viros vere bonos.

nos. Hac denique ratione ex solius fidei pudore egregios, propositi tenaces, atque ad virtutem omnem honestatemque praeclare nitentes civium animos, tanquam lapide aliquo Lydio, qua in re summa R. P. quandoque continetur salus, certissime posse probari. O egregiam Iuris nostri et amabilem aequitatem! O praeclarum virtutum pulcherrimarum studium! O admirandam in R. P. moderanda consultorum nostrorum prudentiam!

Paucis itaque perspeximus, secundum Iuris Romani principia, nudo ex pacto non nasci actionem, oriri tamen aliquod ius, quod promittentem devinciat: Aliquam saltem constringi obligationem, quam nostri vocant Naturalem. Hanc obligationem, ex quavis promissione, ex quolibet pacto natam, auctoritate sua fanciuerunt Iuris nostri conditores. A Philosophis vero quibusdam, et quod mirum est Christia-

his, dum negant ex promissione siue nudo pacto aliquam iure Gentium oriri obligationem, etiam illud aequitatis et pudoris naturalis vinculum malo exemplo est disruptum. Postulat ergo et rei praestantia, forte etiam difficultas, vt probemus, ex pacto, seu promissione quacunque, sua natura oriri obligationem quandam, naturali honestate subnixam, et religionem promittentis aequitatis vinculo constringentem. Vt ita eadem opera, consultos nostros etiam in hac parte castos Iustitiae sacerdotes se praestitisse, et veram non simulatam Philosophiam adfectasse demonstramus.

Euincamus ergo ex promissione quacunque aliquam nasci obligationem, vinculum aliquod aequitatis per illam connodari, aliquod proinde acquiri ius illi, cui facta est promissio: Et hunc in finem consideremus, cum ipsius promissionis conuentionisque naturam,

tum

tum ſocietatis illius, qua omnes homines inter ſe coniunguntur, neceſſariam vtilitatem; contemplemur denique illud pulcerrimum honeſtatis ſtudium, et diuinarum perfectionum excellentiſſimum exemplar.

Nam, quod primum attinet, niſi promiſſio quaeuis aliquam obligationem producat, tunc omnem omnino promiſſionem, ſponſionem, contractum, conuentionem, vanam eſſe, irritam, et nullius plane uſus, ſtatuamus oportet. Erit itaque Rationis et Orationis facultas, qua homo belluis egregie praestat, ſummum, quo ab Immortali et Omnipotenti Deo ornati ſumus, beneficium inutile prorsus nomen, vanus apparatus, imaginaria pompa. Nullum ergo effectum producet, finem conſequi poterit nullum, voluntatis noſtrae ſerio deliberatae declaratio. Nihil prorsus a prouida rerum natura fruſtra fieri iam vetus Philoſophia praeclare monuit, re-

centior, in perscrutandis adorandae Sapientiae arcanis laudatissimo studio occupata, stupendis rerum documentis confirmavit. Num ergo illud solum frustra fieri dicetur, quod a Ratione proficiscitur, quod animi deliberati et considerate agentis est firmum propositum? Cum promittenti competat ius se obligandi ad rem tradendam, (quod, dum ipsi concedis ius statim rem tradendi, negari nequit) cumque ipse insuper hoc ius se exercere velle decernat, adfirmet, obtestetur, cur quaeso haec omnia nihil valere, vano molimine incassum tentari putantur? Promissionis obligatione sublata, quodnam erit inter cogitationem mente retentam, et eam, quae alteri est manifestata, discrimen? Fortius dico, quae tandem inter furiosi delirantia verba et hominis sani deliberatum consilium supererit differentia? Frustra itaque huius Univerſi, cuius et nos non vilis pars sumus,

mus, arbiter ſapientiffimus, hominibus
eſt largitus admirandam illam cogitatio-
nes noſtras, conſilia, propoſita noſtra,
cum aliis communicandi facultatem.
Fruſtra quis praeſtantiffimo Diuini nu-
minis fruetur beneficio, illudque ad ali-
quem uſum conabitur adplicare. Quin-
imo latius adhuc ſerpet pernicioſi er-
roris labes, non tantum vana erit pro-
miſſio, ſed alterum fallendi et deci-
piendi, ſi ille homo ſimplex et apertus
atque ex ſuo candore aliorum ingenia
diiudicans, ſpe promiſſionis implendae,
res ſuas ita compoſuerit, vt deceptus
damnum patiatur, peropportunum exi-
ſtere poterit remedium. Nec euadet
quisquam huius rationis vim, ſi rege-
rat, hoc caſu obligationem naſci, quan-
do ille, cui promiſſio eſt facta, per
illam laeſus fit, non autem ex natura
promiſſionis ipſa, ſed ex capite damni
iniuria dati, quod, etiam Iure Gentium,
reſtituendo vindicatur. Nam, rem

recte putando, si quis concedat, promissionem ipsam frustra fieri et nullum producere effectum, tunc utique omnis culpa in illum, qui tali promissioni stolidè fidem habet, et ita damnum incurrit, foret deriuanda. Adeoque ille certe ius adquirere non potest ex stupore suo, et nimia credulitate. Effectus promissionis ex ipsa promissione fluat oportet, nisi dicas, rem plane diuersam, hominis nempe inertis stoliditatem, posse reddere validam promissionem, quae per se erat irrita, cum promittens ex suo consensu ad nihil prorsus tenebatur. Ergo credulitas hominis stupidi mutabit naturam promissionis; et quod ratio et deliberati consilii voluntas efficere nullo conatu potest, hoc hominis bardi facile praestabit negligentia? atque ita non ipsius rei natura et laudabilis honestas, sed alterius imperitia, stupor, inertia, obligationis, o egregiam ratiocinandi
subti-

ſubtilitatem! ſtatuetur fundamentum?
Amplius, eſſe quaedam officia, ad
quae inuicem praestanda homines, hoc
ipſo quod homines ſunt, teneantur,
nemo, qui non omnem ſenſum pu-
doris et honeſtatis exuit, poteſt ne-
gare. Ita omnibus debetur beneuo-
lencia, illa communis ſaltem, quae prae-
ſtanti nihil nocet, accipienti autem ſum-
mopere prodeſt: vt illa veteribus iam
celebrata, erranti comiter viam mon-
ſtrare, aquam ex fonte noſtro ſitienti
concedere, pati vt ex lumine noſtro lu-
men accendat; ne iam de pietatis, et
miſericordiae, et grati animi officiis
quid memorem: ſi itaque ad huius-
modi humanitatis obligationem accedat
eius, qui religionis ſuae vinculo tan-
tum tenetur, promiſſio certa et ma-
niſeſta, an poteſt negari, nodo quo-
dam arctiori et fortiori priorem iſtam
obligationem, quae ſolo pudore con-
tinebatur, iam eſſe conſtrictam? At-
qui

qui negari deberet, si foret verum, promissa vim obligandi Iure Gentium prorsus nullam habere. Si quis autem, a tot tantisque absurdis abhorrens, nobis largiatur, non fieri haec omnia incassum, non plane frustra animum deliberare, voluntatem decernere, orationem hoc manifestare, et idcirco promissionem non frustra fieri, res ipsa clamat, ex promissione oriri istam obligationem, quam nostri vocant naturalem. Alius enim effectus non dari, imo ne cogitatione quidem fingi potest.

Iam si ad illam coniunctionem inter omnes homines, qua quisque alteri ad vitae conciliatur societatem, respiciamus, absque promissionis obligatione istam humani generis consociationem vix, ac ne vix quidem, stare posse facile deprehendemus. Quae enim erunt inter gentes foedera? quae iura legationum? quae commercia? Peribit
ingens

ingens illa et fructuosa utilitas, quae ex mutuis contractibus vberime percipitur. Proponite vobis populum insigni clade afflictum, siue belli depraedatione vastatum, siue sterilitatis ob calamitatem, fame defectum: qua ratione ille comparabit vitae iam ruiturae praesidia? A populis vicinis, forte quis respondeat, Dabit aurum, argentum, res illis gratas, accipiet frumentum, aliaque vitae caducae fulcimenta. Quid ergo, si nulla res calamitoso populo supersit? iam certe fame mori cogeretur, nisi ex promissione oriri obligationem cultiores gentes rectius censuissent. Nec est, quod quis putet, hanc rationem nihil aliud euincere, quam contractuum, non vero promissionum, aut pactorum nudorum, utilem necessitatem. Norunt enim illi, quorum est rem vnamquamque suis modulis, suis ponderibus, aequa lance ponderare, contractuum et promissionum

num vires, si ipsam rei naturam inspiciamus, eodem niti fundamento. Omne enim ius, quo alius nobis est de- uinctus, quodque potest contra illum exerceri, vel ex dominio rei nostrae, vel ex obligatione certum est trahere originem. Obligationem autem, quae conuentione aperta nititur, promissioni sese obstringentis, tunc quoque, ubi alter rem iam praestitit, vnice vim suam debere, aequè manifestum. Vbi enim dominium est translatum, pristinus dominus suo iure est exutus. Quid- quid ergo alter debet iam nouus domi- nus, ex hoc solo capite deriuandum est, quod transferenti dominium per promissionem se obligauit. Fatemur equidem, ubi alter ex contrahentibus rem praestitit, alterum si vicissim non impleat fidem, posse teneri ex capite damni iniuria dati, ne scilicet accipiens cum dantis detrimento, contra aequi- tatis rationem, fiat locupletior. Ve- rum

rum enim vero, illud esse solidum obligationis mutuae fundamentum, pernegamus. Hoc enim si vnice nitamur, corruerent nihilominus, debilitarentur certe admodum, inter gentes commercia. Quis enim fidem habere vellet promittenti et non ilico vicissim praestanti, si finem illum, quem in transferendo dominio rei suae sibi proposuit, non posset certa ratione obtinere? Atqui non poterit, si illum ad difficillimam, simulque, quia a temporis, loci, et rerum illius, qui contraxit, conditione mire varia dependet, prorsus incertam probationem, quanti dantis interfit, constringamus. Longum sane foret enumerare perplexas illas difficultates et acerbis molestias, ingentia damna, quae mortalibus incumberent, si nulla promissio, nulla conuentio, quamuis prudentissima cautione celebrata, contrahentes, quid certi exigere possint et praestare

stare teneantur, redderet securos. Promissio itaque sola et sua vi, honestatis decoro, obligat promittentem: adeoque manifestum est, omnem prorsus promissionem, quia ex voluntate et deliberato consilio promittentis simili prorsus ratione proficiscitur, etiam aequaliter constringere promittentem. Hoc honestatis et simul rectae rationis fundamentum si subruas, quam misera erit nostra conditio, quantoque malorum genus humanum obruetur cumulo? Nam nihil prorsus sibi comparare quis poterit, nisi habeat, quod incontinenti det vicissim. Nemo utique facile dixerit, vnumquemque hominem tanta pollere prudentia, ut certissimo quasi calculo exactam possit inire rationem, omnes tales res easque opportuno tempore conuasandi, quas in alium, ut ipse eiusque familia commode vitam sustentare possit, statim sit translaturus. Ast dato hominem
diuina

diuina quadam prouidentia, vt nihil eius ſagacitatem ſubterfugiat, inſtrumtum, ne ſic quidem huius res erit in vado. Nam etiam hic mortalium prudentiſſimus continuo fluitabit ſpe dubiae horae pendulus, niſi et illum prouiſae frugis, aliarumque rerum ad vitam vtilium et neceſſariarum in annum, imo plures annos, plane ſecurum reddat copia. Hoc eſt, niſi ſupra humanae fortis fragilitatem euectus, inconstantis fortunae quoque luſibus, ſeu potius Omnipotentis cuncta gubernanti ſubducatur arbitrio. Praeterea facile quiuis veſtrum intelligit O. et H. A. hominem praetantiſſimum illud animal, quod rationis lumine, Diuinitatis quadam aura colluſtratum cauſas rerum videt et conſequentia cernit, et ſic rebus praefentibus adiungit atque connectit futuras, immenſo illo beneficio, ſi promiſſionis tollatur obligatio, miſere ſpoliari. Cum omnia omnino

negotia rebus praesentibus celebrare homines compelluntur, parum abest, quin ad belluarum, quae tantum ad id quod adest, quodque praesens est, sensu motae et concitatae se accommodare possunt, abiectam detrudatur humani generis praestantia, conditionem. Vltcrius, si statuamus, obligationem rite contractam, eo quod alter contractentium rem ipsam praestiterit, (hac enim ratione etiam Iure Gentium validum connecti promissionis vinculum, quamvis sententiae suae parum conuenienter, largiuntur omnes) deploranda iterum apparet hominum conditio et misera seruitutis imago, quod omne illis eripiatur remedium, quo possent a talis obligationis nexu solui et liberari. Licet enim debitori voluerit remittere, quod exigendi ius habet, creditor, licet hoc perpensa voluntate declarauerit, verbis maxime seriis, instrumento solenniter confecto sit obtestatus, ma-
net

net tamen et in aeternum manebit debitor obstrictus, si ex promissione nullam omnino oriri posse statuamus obligationem. Certum enim est, hanc liberationem creditoris, nihil aliud continere, quam promissionem de non exigendo quod sibi debetur. Compellet ergo haec, omnem promissionis obligationem tollentium opinio contrahentes, ad inanes molestias, ad imaginarium et saepe difficillimum laborem, ut scilicet debitor praestet actu ipso rem promissam et creditor eandem iterum ei reddat. Latam quoque fraudibus et iniuriis eadem sententia aperit fenestram: quid enim, si talis creditor re accepta mox poenitentiam agat, fidem datam fallat, iam nullum misero et decepto debitori, ex illa de restituenda re promissione, potest superesse remedium. Sapientius itaque multo et aequius Iuris Romani auctores, qui miseras istas et scrupulosas solennitates,

h 2

nitates,

nitates, vtpote ciuium tranquillae coniunctioni et veritatis simplicitati contrarias, plurimarumque fraudum illices, summa ratione repudiauerunt; eaque de causa, in commodum contrahentium et certam rerum gestarum fidem, saluberrimas introduxerunt fictiones.

Quod si tandem honestatem et verae virtutis amorem velimus contemplari, quid potest illi magis aduersum, magis perniciosum reperiri, quam promissionis si tollatur omnis obligatio? Hac ratione turpiter subruitur laudatissima Fides, illud omnis Iustitiae firmissimum fundamentum: profligatur simul omnis humani pudoris verecundia: splendidissimus vitae nostrae poluitur ornatus, et pulcerrimus turbatur rerum ordo. Si quis enim adseuerare audeat, inter hunc, qui fidem datam sancte seruat, et illum, qui eandem turpiter violat, nullum prorsus intercedere discrimen, vtriusque actionem esse aequa-

aequali iure censendam, aequè honestam
aequè laudabilem, cum tali homine, vtpo-
te qui humanitatem, hoc est hominem
ipsum flagitiose vel obstinate exuerit,
ego fatius arbitror non esse disputan-
dum. Quod si sit aliqua differentia, si
fidem seruare sit pulcrius, honestius,
laudabilius, homine dignius, quam vio-
lare eandem, an dicemus nulla deuin-
ctos homines obligatione, vt illud prae-
ferant et sequantur, quod est magis
honestum, hoc est, humanae naturae et
praestantiae conuenientius? Quid est
ergo, fateri aliquid esse iustius et ma-
gis laudabile, quam agnoscere eadem
opera cunctos homines esse obstrictos
ad illud, quod iustius est et magis lau-
dabile, exequendum? Atqui hoc ipsum
est aequitatis illud, religionem cuius-
que adstringentis vinculum, quod obli-
gationis naturalis nomine nostri solent
appellare. Oritur ergo ex pacto et
promissione quacunque obligatio eius-

modi naturalis, aut nulla superest virtutis et honesti ratio, pudoris et verecundiae inane restat nomen: ineptus denique appellationis lusus erit omne illud, quod velut decorum, pulcrum, praeclarum, rectum, gloriosum in actionibus humanis, ab omni seculorum memoria, summis encomiis est commendatum.

Iam si quis, egregia virtutis absolutae gloria tactus, Summi Numinis imitandum sibi proponere studeat exemplum, qua re nihil potest esse praeclarius, nihil excellentius, nihil humanae praestantiae aequae conueniens, quam vehementer hunc stimulabit fidei sancte seruandae egregium decus? Illud enim ens perfectissimum, et sibi consummata beatitate sufficiens promissionum suarum est inuiolabiliter seruantissimum. Vel tenuis illa rationis scintilla, quae ex pristino lumine remansit, hanc veritatem ostendit euidenter. Fidei enim non praestitae
quae

quae honestissima fingi potest causa, in-
uoluit saltem inconstantiam: et si non
virtutis laude, saltem iuris specie se de-
fendere videtur, *licet mihi mutare volun-
tatem.* Haec autem consilii leuitas ab
ente infinite perfecto, quam longissime
est remota. Si quis autem, hanc solam
ob causam, fidem datam implere recu-
sat, quia non vult praestare beneficium,
manifestam prodit inuidiam et maligni-
tatem, beneficentiae atque omnis bo-
ni communicationi contrariam, adeoque
diuinis a perfectionibus, magis adhuc,
si gradus dari possent, abhorrentem.
Sed quid ego multis moror in re claris-
sima? Illud Numen adorandum, quod
optime nouit aequitatem, quod acerrimo
iudicio ex veritatis norma decernit, quod
voluntate, liberrima quidem sed simul
sanctissima, amplectitur semper et ope-
ratur bonum, quod potentia pollet im-
mensa, in quod nec temeritas, nec in-
constantia, nec obliuio, nec impotentia,

nec metus, nec spes, nec vlla alia mentis imbecillitas vel deprauatio potest cadere vnquam, quod nec decipi potest, nec impediri, nec corrumpi, Deus ille Creator Omnipotens et Iustissimus Legislator si fidem datam posset fallere, aequali fane ratione posset se ipse abnegare, posset etiam, absit verbo impietas! fieri non Deus. Ne autem de hac re a mortalium quocunque moueri queat disputatio, ipsa Summi Numinis augusto haec ore est fata Maiestas; se non esse similem homini, vt possit mentiri, aut in ipsum cuiusuis rei cadere poenitentia. Tantam in eo esse immutabilitatem consilii, vt sit impossibile prorsus, ipsum falsa dicere. Fidelem se esse in promissis praestandis, quoniam se ipsa abnegare non potest aeterna veritas. Hunc esse eius constantiae tenacissimae splendorem, vt ne minima quidem mutationis vmbra illum possit offuscare. Et quae plurima eiusmodi, veneranda sublimi-

limitate, ad quam adſurgere non poteſt
noſtra tenuitas, pronuntiant Diuina Ora-
cula. Quisquis ergo, præſtantiffimo
propoſito, ſe et omnes actiones ſuas ad
perfectiffimum Diuinitatis componere
et conformare ſtudet exemplar, nonne
arctiffimo vinculo ad promiſſa præſtan-
da ſe fateri debet obſtriſtum? Et ſi
omnes omnino mortales ad illas, quauis
laude excellentiores Summi Numinis
perfectiones, quatenus humane imbe-
cillitatis patitur exiguus modulus, ex-
primendas, ineuitabili tenemur officii
ratione, quis eſt tandem, qui negare poſ-
ſit, ad fidem implendam, ad promiſſa ſer-
uanda, urgere atque conſtringere illam
æquitatis, quæ naturalis dici ſolet, obli-
gationem?

Verum enim vero, ne mihi poſſit
obiici illud, inaudita qui parte ſtatuit, li-
cet æquum ſtatuerit, haud æquus fuerit,
agedum, examinemus breuiter eas ra-
tiones, quibus moti viri eruditi in con-

trariam sunt inducti sententiam. Aiunt
nimirum, non minorem esse culpam te-
mere credentis promissioni, quam illius,
qui sine causa promiserit. Sed non at-
tenderunt homines, alioquin valde per-
spicaces, nullam promissionem certo
consilio et considerate agentis, posse
omni plane causa esse destitutam. Exer-
cere namque beneuolentiam et libera-
litatem, ad mutuum amorem, et honesta
grati animi officia, et concordem cha-
ritatem homines allicere et blande quasi
compellere, nonne est causa promitten-
di iusta et homine dignissima? Atqui,
instant, sic ingentem portam fraudibus
et insidiis periculose aperiri; posse enim
simpliciores vana liberalitate, vt leui
quodam vento compulsos induci, vt te-
mere et parum considerate promittant
nihil tale merentibus et indignis: sic
euenire posse, vt multi promissis, saepe
ab ostentatione magis, quam voluntate
prudenter determinata, profectis, opes
suas

suas profundant, et ad egestatem imprudenti beneuolentia redigantur. Sed hac ratione vitium personae perperam rei ipsi adscribitur. Hoc pacto sequeretur, donationes quoque Iure Gentium, aequali vel maiori ratione, prohibitas cenferi, quod tamen minime patitur dominii natura et effectus: similiter et fideiussorum vsum commerciis adeo necessarium prorsus aboleri. Has ob causas non temere cuius esse promittendum facile largimur, ast promissionem idcirco nullam plane producere obligationem parum recte concluditur. Sed beneficii naturam contendunt subverti, si illud etiam ab inuito exigatur. Nos autem negamus beneficii naturam manere, si quis certa promissione ad praestandum se obstrinxerit. Vrgent porro, secundum ius Gentium non verborum, sed factorum ponderibus aequitatem aestimari: leuiter quidem et minus constanter fieri, si quis promissa non imple-

impleat, non tamen ideo protenus Iustitiam violari. Imo ipsum illum, cui promissio facta est, maioris iniquitatis reum esse, si exigat illud, unde plus incommodi sentiat promissor, quam commodi consequatur, qui promissionis vrget implementum. Sed facile quilibet potest perspicere, his similibusque rationibus, omnia ad utilitatis fordidum compendium, non vero ad honestatis splendorem, aequitatisque, quae huic indiuulsa est comes, pulcherrimam normam exigi. Quid sibi vult honesta ista oratio, non verborum, sed factorum ponderibus aestimandam esse aequitatem? scil. hoc: Fidei datae iura violari posse et subverti; gravissimis incommodis genus humanum immergi; ad belluinae fortis vilitatem, excellens humanae praestantiae decus deturbari: et praeterea constantiam, veritatem, honestatisque pudorem exemplo nimium periculoso a Iustitia, sine qua

qua nulla potest laudari virtus, diuelli et separari? Promissa implere, Fidem datam seruare, quia hoc iubet constancia, veritatis amor, et Summi Numinis omni laude maius exemplum, cumque societatis humanae vtilitas id flagitat, ob causas has adeo graues, adeo honestas, etiam iustum est, et huius virtutis praeceptis sancitum. Neque enim Iustitia ab huius vel illius potest pendere commodo vel incommodo. Ad vniuersi generis optimum, illa virtus latissime diffusa debet referri. Incommodi aliquid sentis ex promissione tua temeraria? Disce ergo in posterum cautius mercari: fit haec quasi coercitio quae-piam ineptae liberalitatis: exemplo hoc alii cautiore sapiant; sic praeclare vniuersi generis vtilitas promouebitur: non redundet ergo tuus stupor, et quam ob eundem pateris iactura, ad totius societatis perturbationem. Ultimo autem loco hoc validum contorquent telum, contra

contra naturalem aequitatem exigere promissionem consorti socio damnosam, flagitanti vix utilem, utique non necessariam: Non debere ergo prodesse Ius Gentium ratione et aequitate nixum, illi, qui ipse prior ipsius praecepta iniquus violavit: Non succurrere Leges illi, qui, dum illarum praecepta inuocat, contra illas commisit. Honeſta certe oratio est, attamen illi, qui ita argumentantur hoc ſaltem concedant oportet, in illis caſibus, ubi par eſt contrahentium conditio et aequalis utilitas, ex promiſſione obligationem eſſe natam, et illi, cui promiſſio facta eſt, acquiſitum ius exigendi. Orietur itaque ex promiſſione obligatio naturalis, ſi non ſemper, ſaltem quandoque. Sed caput ipſius rei adgrediamur: Eum, qui iure ſuo utitur, exigendo, negamus ullam committere iniuriam. Sit feuerus, durus, ſit acerbus exactor, certe non erit iniuſtus raptor, quod tamen, ſi nul-

la

la plane promittentis foret obligatio, esset statuendum. Non equidem diffitemur, posse quandoque euenire, vt grauissimam homini socio creet molestiam, ingens inferat damnum, ille, qui promissi flagitat sibi parum utilis praestationem. Sed verum est nihilominus, importunitatem talem iure suo exactorem minime priuare. Officii neglecti, non iuris violati reus erit, ille nimis rigidus creditor. Illius beneuolentiae, qua omnes homines blandissime oportet coadunatos, non sequitur tunc praeclara monita. Sed aliter longe officii ratio suadet, aliter iuris praescriptum imperat. Etiam hic illud usu venit, latius patere officiorum quam iuris regulam. Confugiat itaque talis promissor ad preces, adhibeat ab honesti laude sumtas, sed leniores adhortationes, conditionem ad quam deturbaretur miseram manifesto ostendat, atque ita ad misericordiam demulcere conetur

exi-

exigentem, minime vero, se nihil debere impudenter neget. Reuera est et manet obstrictus eiusmodi debitor, qui fateri cogitur, debeo quidem, sed iam mihi prorsus incommodum est illud exigere, ideoque iam postulas minus humane. Huc ergo redit summa rerum. Beneuolentia, charitas, et communis sensu fortis permota misericordia debetur omnibus, effectus tamen, si accipientem spectes, a mero proficiscuntur beneficio, cuius naturae repugnat vis quaelibet cogendi. Quod si tale laxius officium ad certam personam certamue rem adstrinxit promissio, iam beneficii libertas in obligationis translata est necessitatem. Omnis enim promissio particulam saltem aliquam nostrae decerpit libertatis, eiusque est quasi quaedam alienatio. Atque ita videor mihi iusto rationum pondere illam confirmasse sententiam, quod ex quolibet pacto, ex promissione quacunque, oriatur aliqua obligatio, quae

quae illi cui promissum est, tribuit aliquod ius, utpote cum promittentem aequitatis vinculo constringat arctius, quam si nulla plane intercessisset promissio.

Verum enim vero iam videtur nobis occurri posse, a viris doctis et eruditis, quaerentibus, fatisne constanter agamus, qui oriri quovis ex pacto obligationem, et ius quoddam exigendi, tanto molimine stabiliuimus, quum eadem opera prudenter et iuste a Romanis constitutum esse, quod ex nudo pacto non nascatur actio, contendamus: haec non congruere, non satis conuenienter sibi cohaerere adfirmabunt. His ergo nostram sententiam planius aperiamus, ut liquido constare possit, non nos esse tales, quorum animus incertis erroris fluctibus vel dubia disputationis aura huc et illuc soleat vagari. Nos enim censemus, ex qualibet promissione oriri aliquam obligationem, ex omni autem obliga-

tione nasci ius quoddam exigendi promissum, similiter largimur. Sed quam late pateat, et qua in re potissimum cernatur illud ius exigendi, et num omnis omnino obligatio aequalem producat Iure Gentium effectum, haec ad aliam plane quaestionem pertinere videntur, inspectionis sane curiosae. Quae res difficilis prorsus et perplexa, ut facilius explicita in clariori luce ponatur, ostendam primo, probabiliter admodum inter obligationes statui aliquam, etiam Iure Gentium, differentiam: quo praemisso, de illo iure cogendi, quod actionem nostri vocant, ex obligatione oriundo, paucis agam. Prius quod spectat, esse aliquam officiorum distinctionem, et illorum dari quosdam gradus, vix potest a quoquam, qui eorundem aequitatem agnoscit, negari. Ita enim, benevolentiam et beneficentiae propensionem omnibus deberi hominibus, certum est et manifestum. Maior tamen est,

est, et certior, arctioreque adstricta vinculo illa, quae debetur liberis, parentibus, cognatis, gentilibus, eiusdem ciuitatis confortibus. Hinc, vbi omnia statuuntur paria, illorum pro necessitudinis ratione, non iniusta, imo necessaria censenda est praelatio. Illud officiorum discrimen obseruarunt omnium gentium, quae ratione et prudenti consilio perpolitam vitam excoluerunt, leges et mores. Ipsa quoque Diuinae voluntatis oracula, licet vniuersalem illam erga omnes vehementer commendent et adstringant charitatem, manifestis legibus idem probauerunt. Hinc apud omnes grauior est habita, et atrocior eiusmodi iniuria, quae vel parentibus, vel principi, patriae patri, vel, qui ipsum proxime contingunt, Magistratibus, inferretur, quam si par parem tali, quae facto esset eadem, adfecisset contumelia. Arctioris enim et magis necessarii officii violatio, iure acerbiores visa est postulare poenam.

Quod si inter officia aliquod intercedit
discrimen, ex omnibus autem officiis
quaedam oriatur aequitatis obligatio, in
eo enim vertitur eius, quod officium ap-
pellatur, natura, similiter inter obligatio-
nes ipsas aliquam differentiam esse sta-
tuendam, euincere videtur rationis pari-
tas. Nam in obligationibus quoque,
quamvis par omnimodo se commendat
honestas, vincant tamen illae oportet,
quae cum honesti pudore coniunctam
habent necessitatem. Cum itaque mu-
tuus commerciorum usus, non tantum
ad commodum et gloriam, verum etiam
ad necessitatem pertineat societatis hu-
manae, quae absque illo conseruari non
posset, illae autem promissiones, quae
solum continent beneficium spondentis,
ad laudis decus, et humanae praestantiae
gloriam tendant magis, quam ad socie-
tatis conseruationem necessariam, ipsa
harum diuersa rerum natura manifeste
videtur euincere, inter obligationes, ex
vtro-

vtroque fonte oriundas, discrimen aliquod Iure Gentium esse constituendum. Praeterea, cum laesio proximi sit maior magisque certa, vbi mutua violatur conuentio, ab altero re ipsa iam impleta, quam, vbi sola liberalitatis intercessit promissio, quis credat hoc Iustitiae prorsus repugnare, si inter vtramque obligationem nonnihil statuatur differentiae? Flagitat hoc ipsum illa, non tantum Iuris Romani, sed ipsius aequitatis regula, potius esse eum, qui contendit de damno vitando, ideoque illi, qui captare studet merum lucrum, iustissima ratione praeferrì. Stabilito ita inter obligationes, etiam Iure Gentium, discrimine aliquo, de illo iure cogendi, quod actionem nostri vocant, num omni prorsus obligationi sit proprium, paucis videamus. Omnis illa coactio, et vis compellendi ad praestandum illud, quod ex obligatione nobis debetur, vel est interna, vel externa. Interna illa vis in omni omnino siue

officiorum siue obligationum genere,
ex iure naturae, seu rectae rationis dicta-
mine habet locum. Consistit autem il-
la vis in animi conuictione clara, rem
talem, officii et fidei datae praestationem,
esse honestam, laudabilem, Deo gratam,
homine dignam, ad commune omnium
bonum tendentem. Inde nascitur im-
petus vehemens et stimulus acerrimus,
impellens quemlibet ratione vtentem, vt
istam conuictionem ipso opere compro-
bet et sequatur. Quod si quis illam pu-
doris honestatem, ad rectum incitantem,
negligat et conculcet, facto illi plane
repugnanti, extremus illius vis inter-
nae effectus se exerit, in animi perturba-
tione, conscientiae morfu, et aegritudine
tumultuante, quod quis tremendae Ma-
iestatis legem violauit, a recto virtutis
et honestatis tramite deflexit, excellen-
tiam humanae praestantiae deturpauit,
atque ita vegit, vt agens se ipse minime
potuerit probare, et hac ratione iustam

613110 8. i. Omni-

Omnipotentis Legislatoris et Iudicis prouocauit iram, cuius terror intolerandis cruciatibus praecordia solet dilaniare. Haec est illa conscientiae, quae mille testes, accusatio. Quam nulla gaza redimere, quam nullus licitor, licet consularis, summouere, quam nullae tenebrae possunt confopire: tunc frigida mens est criminibus, tacita fudant praecordia culpa. Huius dira tormenta, et laniantes morsus euitare, nemo vel latissime remoto vnquam potest exilio. Quis enim licet patriae exul se quoque fugiat? In illa cuiusque animi conuictione, perturbatione, in angoribus istis, illa vis obligationis interna omnis consistere videtur. Hac vnica poena, quod hanc breuem vitam, an vitae vmbram? attinet, legem Naturae illam, omnium mortalium cordibus a sapientissima Omnipotentis manu inscriptam, fanciuit idem ille conditor humani generis, et legislator tremendus. Alia plane est externa, qua

obligatio munitur, cogendi vis, et ab alio fonte, si ius Gentium, de quo iam agitur, contemplemur, videtur deriuanda. Cum enim omnes omnino homines origine sua sint prorsus aequales, ex eodem confecti luto, eiusdem sanguinis et naturae consortes, facile quilibet intelligere potest, homini in hominem, pari in parem, nullum imperium, nullum ius cogendi posse adscribi : sed in homines cunctos, eorumque inclinationes et actiones, ius omne soli generis humani conditori, ut Maiestatis illustre decus, esse reservatum. Verum enim vero, quoniam nec hominum nec gentium societas stare, subsistere, et conservari ullo modo poterat, si nullis in casibus ius cogendi alterum potuisset exerceri, communis ista coniunctionis utilitas ius tale cogendi externa vi obligatum introduxit, quod primaeva hominum conditione erat incognitum. Sed simul et prudentiae et benevolentiae mutuae, et libertatis carissimae omnibus,

bus, illud cogendi ius ne semper aut acerbè nimis posset exerceri, flagitabat ratio. Ad hanc itaque moderationem videtur quasi manu ducere ambigua illa rei difficultas. Vt nimirum illud durum ius, cogendi etiam inuitum, eius consorti non concedatur, nisi extrema urgente necessitate, et, vbi de summo societatis, ruiturae alioquin, agitur periculo. Tantum vero periculum non versari in omnibus omnino obligationibus, res est clara et manifesta. In pactis saltem nudis, et promissionibus, quae meram continent liberalitatem, extremam illam necessitatis vim nemo facile poterit demonstrare. Nam et Hominum, et Gentium, et Ciuium Societas, mutuis vtilitatibus et commerciis vtrunque obligantibus constituta, conseruari quodammodo poterit, quamuis nemo cogatur inuitus ad liberalitatem, quae solo promissionis nexu constricta est, implendam. Neque enim tantus est periculi metus, si liberalitas non

verbis, sed re ipsa, traditione interueniente,
 possit exerceri. Si eodem iure gaudeat
 beneuolentia promissa, ratione exactionis;
 quam beneuolentia praestita, ratione repetitionis.
 Quid inde mali, quid absurdi orietur? nimirum iam nemo
 fidem habebit verbis illius, qui absque
 vlla causa promittit, aut si veritatis amorem,
 et constantiam promittentis sibi satis
 putat spectatam, cogitabit saltem se
 solum ius sperandi, non vero cogendi,
 habere. Quod si quis vrgeat, hac ratione
 subuerti obligationis substantiam; non
 posse dari obligationem, quae a debitoris
 arbitrio pendeat et voluntate; ita naturam
 officiorum et obligationum imperite
 confundi; in his enim versari ius exigendi,
 cogendi, compellendi, quod illi, qui
 alterum habet obligatum, est acquisitum,
 in illis pudori tantum naturali et religioni
 cuiusque rem omnem esse relictam. Etiam
 hanc difficultatem, nostrae conuenienter
 sententiae, facile remoue-

mouemus. Largimur enim libenter, ius exigendi quoddam omni prorsus obligationi esse tribuendum, ideoque etiam quamcunque promissionem illud comitari, sed tamen prudenti distinctione rem omnem contendimus esse temperandam. Quod ut fiat, ad Iuris Romani praecepta, et consultorum nostrorum aequissimam moderationem nobis est confugiendum. Dicamus ergo cum illis cuiuslibet officii atque obligationis optimis ratiocinatoribus, ex omni plane obligatione nasci aliquod ius exigendi, sed mollius illud et libertati minus contrarium, quod tacitanitur eius qui obligatus est voluntate, cuiusque vi ille non tam cogitur ad quid agendum, quam potius impeditur, ne illum, cui quid promisit, cogere possit, adeoque pati solummodo cogitur. Hoc iure exigendi, quod clarius exceptionis ius, siue ius retinendi potest dici, omnem muniamus obligationem, etiam illam, quae in liberalitatis promissione vnicum habet funda-

fundamentum. Illud autem acerbius ius compellendi inuitum quamuis et reluctantem, nonnisi in istis obligationibus admittamus, quarum tanta est cum utilitate iuncta necessitas, ut absque illarum auxilio corrueret humana, gentium, vel ciuilis societas. Non vertitur enim, crede mihi, omnibus in conuentionibus, aequale periculum. Nam si quis ad verum illud, quod ipsis rerum obtinet argumentis, descendere velit, ex quacunque obligatione, absque discrimine villo, secundum Iuris Gentium praecepta, nasci ius cogendi alterum etiam inuitum ad praestanda promissa, parum prudenter adfirmari deprehendet. Certe ob hoc tantum, quod populus aliquis vana spe lactatus, dum beneficium merum consequi festinat et extorquere, se deceptum queratur, bellum populo liberalitatem promissam non praestanti iure indici, agros deuastari, vrbes excindi, libertatem promittenti populo eripi,

pi, nemo, credo, facile dixerit. Quod si, cum alter populus fidem iam implevit, alter idem nefarie recusat, atque ita ex alterius damno turpe conatur facere lucrum, si commerciorum usus sit turbatus, ob has similesque causas iure bellum suscipi, omnes, qui belli iustas rationes admittunt vllas, fatentur. Omnis itaque promissio non producit eundem plane, Iure Gentium, effectum. Tandem igitur agnoscamus, iuste et prudenter Leges Romanas constituisse, ut ex solis contractibus nasceretur actio, cum ex omni omnino promissione, ex nudis etiam pactis, ius tantum retinendi siue exceptionem oriri voluerint. Laudemus illud aequitatis studium, quod ex quavis promissione, ex quolibet pacto eandem nasci vim, similemque sequi effectum statuerunt, qualem obligatio perfectissima et maxime necessaria producere posset, deinde sola illa acerbitate cogendi promittentem. Extollamus illam
consul-

consultorum nostrorum humanitatem singularem, quod coactionem eiusmodi, quae et libertati, quam vita ipsa censent chariorem, et benigno defensionis fauori, qui, ut in liberationem simus proniores, suadet, directo aduersari videbatur, in solis conuentionibus mutuis, in quibus praecipua humanae coniunctionis sine his dissoluendae versatur utilitas, admittere voluerunt. Faceffant in posterum imperitae Iuris Romani criminationes. Neminem enim vestrum iam dubitare arbitror, O. et H. A. nobis minime opus esse defensoribus istis, qui Iuris Romani circa nuda pacta et contractus regulas ab iniquitatis excusent suspicione: sed potius illius iustitiam et aequitatem, prudentia ciuili egregie temperatam, summis encomiis esse celebrandam. Stabilitum enim iam est satis superque illud paradoxon, ipso etiam Iure Gentium ex omni pacto, promissione quauis, licet obligatio oriatur, actionem tamen non nasci:

nasce: Atque ita Iuris Gentium utilitatem cum Legum Romanarum sanctionibus, optime convenire. Tandem itaque, non fuisse causam idoneam, cur ab illa pulcherrima Iuris Romani regula recedendum sibi putaverint plerarumque Gentium mores: vanam hic aequitatis speciem delusisse: nec ipsius rei naturam, nec tranquillitatem publicam, civiumque concordiam talem flagitasse innovationem, fateamur. O admirandam Iuris Romani prudentiam! O praestantissimum Libertatis amorem! O praecaram et reipublicae utilissimam aequitatem!

Pergamus itaque ad alteram disputationis institutae partem; Multiplices enim et perplexas non solum, verum etiam rationis simplicitati minus convenientes, Ius Romanum pactorum et contractuum accumulasse divisiones, confusam hic ubique regnare perturbationem, ipsi quoque aequitati turpiter non-

nun-

nunquam vim inferri, queruntur aduer-
farii. Ita nempe, pacta ipsa distribui in
nuda et legitima; illa, quae legitima non
sunt, iterum dispesci in talia, quae per se
subsistunt, et alia, quae contractibus di-
cuntur adiecta; In his rursus discrimen
adhiberi, quibus contractibus et quo
tempore adiiciantur. Imo, ratione pa-
ctorum adiectorum, subtilitate vana dis-
putari, num sint adiicientia, an vero de-
trahentia. Contractus autem quod at-
tinet, illos diuidi, quod sint vel quasi con-
tractus vel veri. Hos iterum distingui
in quosdam, qui sunt nominati, aliosque,
qui sunt innominati: nominatos illos in
quatuor subdiuidi species, quod nempe
sint vel re, vel verbis, vel litteris, vel con-
sensu constantes. Hoc tamen posse to-
lerari quodammodo largiuntur, et vel
labore diligentiori vel sagaciori industria
perplexam illam difficultatem tolerari
posse, aut corrigi. Illud vix excusari pos-
se contendunt, quod in contractibus, qui
nec

nec nominati appellantur, poenitentiae semper pateat locus, atque ita alteri a contractu resilire sit integrum, eoque ipso, ut putant, fidem datam violare. Et, ne omnia commemoremus, ultimo loco absurdam esse et turpem exclamant illam iuris nostri distinctionem, qua contractuum nonnulli tantum sunt bonae fidei, alii vero stricti iuris. Hoc ferri nequaquam posse: honestati quippe naturali, bonam fidem semper et ubique desideranti, discrimen illud vehementer repugnare. Videtis latam accusationum syluam A. H. atque O. Agite, et illam breuiter refecemus. In antecessum obseruamus, varia admodum esse hominum in mutuis commerciis negotia, et conuentiones excogitari posse prope infinitas. Quid mirum igitur, si in certas quasdam classes digeratur ingens ille conuentionum numerus. Postulat hoc methodi facillioris ratio, et memoriae humanae imbecillitas. Diuisiones ergo con-

uentionum sunt necessariae, et haec sola
superest quaestio, num auctores nostri
adhibuerint aptas, faciles, perspicue ac-
commodatas. Non adfirmamus qui-
dem, illam esse Iuris nostri felicitatem,
adeo hic omnia esse digesta et polita, vt
nulli plane correctioni vel exasciationi
relictus sit locus. Posset forte alicubi
vel dictio substitui elegantior, vel me-
thodi ratio faciliior. Ast viam hic insti-
tuere plane nouam, opus foret pericu-
losae plenum aleae: a temeritate magis
et nouandi studio, quam veritatis amore
profectum. Experti sunt hoc viri, et
re et nomine magni, quibus, aliam plane
conuentiones diuidendi rationem, a ICto-
rum vestigiis abhorrentem prorsus, dum
secuti sunt, res illa parum feliciter suc-
cessit. Vt hanc quoque litem diiudica-
re possitis, elucidemus paucis nostro-
rum doctrinam et distinguendi rationes.
Ex omnibus promissionibus et conuen-
tionibus hominum prope infinitis, iam
supra

supra monuimus, consultos nostros excerptisse nouem conuentiones mutuas, quas appellarunt contractus : hos autem certo, et, quod rem ipsam cogitationi clare subiiceret, perspicuo insigniuerunt nomine, ideoque illos interpretes dixerunt contractus nominatos. Omnes itaque reliquae conuentiones, siue inuicem paciscentes se obligare vellent, siue solus alter promitteret, manserunt, consensu tantum interueniente, pacta nuda. Successu temporis, pacta nonnulla ex immenso illo numero sunt exempta, et iisdem viribus, quas contractibus tribuerunt nostri, sunt donata : et quoniam a Lege ista pacta, ita vt actionem producerent, confirmabantur, eadem nostri legitima vocarunt. Sed latius se extendit consultorum nostrorum aequitas, omnia enim pacta illa, quae in contractibus vtrunque obligantibus, siue inter contrahendum, interponerentur, pro e quadam contractus illius volue-

runt haberi, et contractus vim extendi etiam ad illud, quod praeter communem contractus naturam pacto erat conuentum: Quod si pacta fierent, occasione contractuum quidem, non autem in contractibus ipsis, conuenienter statuerunt illa esse et manere nuda: vnde exceptio quidem, ex communi pactorum natura, minime vero actio nascebatur. Illa enim, quae de pactorum adiectorum diuisione, quod quaedam sunt adiicientia, quaedam vero detrahentia, operose sunt disputata, ad hanc simplicem regulam referri posse, aut plus subtilitatis habere quam veritatis, si hic locus tempusue pateretur, ostendere et liquido et facile possem. Haec-cine ergo est adeo laboriosa difficultas, perplexa adeo confusio? Nonne omnia sunt plana, aperta, intellectui obuia, memoriae retentu facillima, cum ratione et aequitate consentanea. Vnico hoc ef-fato vniuersa illa obscura scilicet, et per-plex

plexa doctrina absoluitur. „Regula“
est, praeter nouem contractus, omnes“
omnino conuentiones, consensu solo“
celebratae, sunt pacta nuda, et actio-“
nem non producunt, Exceptio duplex:“
1. paucae sunt, quae pacta legitima“
vocantur, ex quibus lex voluit actio-“
nem nasci, aequae ut ex contractibus.“
2. Idem fere obtinet in illis pactis, quae“
in ipsis contractibus mutuis interpo-“
nuntur: nam actio ex contractu nata“
etiam illud persequitur, quod tali pacto“
est conuentum. “

Neque etiam in contractuum diuisionibus, multum laboris molestiaeue nobis est impendendum. Sunt nimirum contractus vel quasi contractus, vel veri. Ne terminos ipsos accusent, et suam imperitiam ad scientiae nostrae traducant vituperationem, primum moneo, consultis nostris phrasas has esse incognitas. Ita enim illi, obligationes nascuntur ex contractu, quaedam etiam quasi

ex contractu. Si autem haec clarius exponantur, si dicamus, pauca sunt negotia, in quibus conuentio mutua non interuenit, leges tamen, ob aequitatem, uoluerunt nasci ex illis actionem aequae certam et efficacem, quemadmodum ex contractu oriri solet. Quid quaeso hic latet obscuri? quid absurdi est, quod tantopere possit vituperari? Cum Iuris Romani in his negotiis iustissimam laudare cogantur ipsi censores aequitatem, cui bono de consensu tacito vel praesumpto tantae mouentur disputationes? Cur illis, qui in omnibus veritatem nudam, et simplicem rationem sectari praefere ferunt, de vocibus nobiscum litigare animus est, atque ita nodum quaerere in scirpo? Sed nobis res nondum est in vado: multo enim grauius urget ille scrupulus, quod diximus, Ius Romanum agnoscere tantum octo vel nouem contractus, cum tamen varia et innumera sint negotia, conuentionesque fieri possint

sint infinitae : cumque, praeter contractus innominatos, nominati dispescantur in quatuor species, quod vel re constant, vel verbis, vel litteris, vel consensu. Dicam breuiter rem ipsam. In disciplinis tradendis frequenter vsu venire solet, quod perplexa obscuritas et turbata confusio non a re ipsa, de qua agitur, proueniat, sed a methodo et ratione disputandi. Num idem hic obtineat, mox poteritis diiudicare. Verissimum est, octo tantum conuentiones Iure Romano esse proditas, quae contractus appellantur. Harum quatuor, praeter consensum mutuum, ad sui perfectionem nihil desiderant, simplicitati Iuris Gentium per omnia relictæ: nempe Emtio, Locatio, (sub his quasi latet Emphyteusis) Societas, Mandatum. Hae dicuntur consensu contrahi. Aliae quatuor sunt conuentiones, in quibus, praeter consensum mutuum, numeratio, seu rei tra-

ditio est necessaria, adeo, ut illa deficiente actio non nascatur, interueniente autem, ultra illud, quod re ipsa datum vel numeratum est, non extendatur obligatio, nempe contractus mutui, commodati, depositi, pignoris. In his obligatio dicitur re contrahi. Nec dicat quis, enumeratio tua qui potest esse vera, cum octo vel nouem contractus sunt recensiti, et tamen ex quatuor diuisionis institutae restant adhuc duo?

Verum enimvero de stipulatione, seu obligatione, quae verbis contrahitur, iam supra monuimus, omnem prorsus conuentionem, quae verbis ore prolatis utrinque esset declarata, hoc ipso fuisse contractum, qui communi nomine verborum dicebatur obligatio. Sic ut illa celebris adeo stipulatio, seu verborum obligatio, Iure Romano prodita, nihil aliud sit, quam *pactum quodlibet verbis utrinque expressum, actionem producens, et ob id contractus nomine insignitum.* Sed

Litte-

Litterarum obligationi quis tandem relictus erit locus? Si verum fateri licet, talis contractus proprie nullus datur, sed illa litterarum obligatio nihil aliud est, quam modus probandi contractum, iure nostro confirmatus. Forma eius est talis: scripsit debitor chirographum, quo fatetur se pecuniam accepisse, agnoscit scripturam suam, biennium transit, nihil interim debitor ille de pecunia non numerata est questus, post illud tempus conuenitur ad soluendum, iam lex audiri non vult istum debitorem, sed iubet condemnari illum, pecuniam sibi numeratam esse iam frustra inficiantem. Non tamen hoc fundamento, quasi scriptura sola, contra veritatis fidem, obligaret ad restituendum, quod quis nunquam accepit. Neque enim contendit creditor sibi deberi pecuniam, hac tantum de causa, quia alter scripsit se accepisse. Quis enim foret frontis adeo ferreae, ut, confessus se pecuniam minime numerasse, tamen eius improbe flagita-

ret restitutionem? quis impudentiae adeo importunae, vt calumniam tam turpem in iudicium adferre auderet? Quis credat, vllum iudicem, saltem Romanum, id est, virum bonum, ex causa tam turpi daturum fuisse actionem. Sed haec est ipsa causae constitutio: Intendit creditor, sibi restitui oportere pecuniam, quam numeravit, negat debitor, causatus se nummos non accepisse, probat creditor numerationem ipsius debitoris chirographo. Iam iudex, quia creditoris intentio plene est probata, reum iure condemnabit. Videtis ergo, non esse hic obligationem ex solis litteris natam, sed potius litteras istas, tali rerum conditione, haberi probationem idoneam, Legibus sancitam. Debitor itaque hanc tantum ob causam dicitur litteris obligatus, quia litterarum medio protinus ad soluendum compellitur. Nihil autem hic subest duri, nedum iniuri. Condemnatur enim talis, qui se debitorem esse confessus est, qui Scri-
ptura

ptura ſua hoc eſt teſtatus, qui confeſſionem illam taciturnitate ſua, per duorum annorum ſpatium durante, confirmavit, quique Legem varia remedia ipſi ſupeditantem contemſit, cuius proinde allegatio, quod debitor non ſit, omnibus videri debet calumnioſa, turpiſſima. Ni talis reus damnetur, immenſa exſurgeret litium multitudo, qua peſtis nulla capitalior R. P. vaſtare poteſt. Id ni fieret, innumeri creditores iuſtiſſima petitione defraudarentur. Ipſa iudicii humani infirmitas ad hoc remedium coegit legiſlatores veritatis et iuſtitiae ſervantiſſimos. In omnibus enim probationum modis imbecillitas noſtra elucet maniſeſtiſſime. Tenetur ſcilicet iudex ex animi, non ex veritatis, ſententia iudicare, et cum intimas humani pectoris cogitationes ſoli generis humani Condi- tori pervidere contingat, ad ſigna quaedam externa, non certa prorſus, ſed fallacia, miſellis hominibus eſt confugiendum. Teſtium fidem ad probandum

ido-

idoneam ipsa Iuris Diuini decreuit auctoritas. Secuti sunt omnium fere gentium mores : Condemnare ergo tenetur Iudex illum, qui posset esse innocens, quia testibus legitimis, et, vt videtur, fide dignis, est conuictus. Pari etiam ratione condemnabit illum, qui per suam confessionem, scriptura expressam, tanto temporis spatio corroboratam, est conuictus. Hoc flagitat iudiciorum ordo, populi tranquillitas, rerum humanarum conditio naturalis. Est ergo hoc ius ex illorum numero, quae necessitas, sed ratione iustissima, introduxit. Ipsa rei natura vix patitur, vt ab hac iuris nostri constitutione recedamus, nisi forte ad Iurisiurandi confugiamus religionem. Sed hanc in viam, praecipitem adeo et periculofam, difficillime descendunt Legislatores, quibus et religionis nostrae mysteria et perennis animarum salus, vti oportet, inprimis sunt commendata. Meminerunt enim prudenter, eundem hic semper superesse metum, si nempe
credi-

creditor auarus coelum sordido periurio fatigare, quam praedam adeo opimam derelinquere malit. Ita fore, ut nefaria Fidei violatio, abominando religionis contemptu, turpiter esset cumulata. Magnum proinde argumentum, non temere ob quamlibet aequitatis speciem a Iuris Romani regulis esset deflectendum. Quod attinet contractus, qui dicuntur innominati, de illis itidem supra monuimus, praeter octo contractus et obligationem verborum, conuentiones quascunque fuisse nuda pacta. Vbi autem pactum erat mutuum, erat nihilominus nudum. Quodsi vnus re ipsa promissum praestitisset, illud, quod ante erat nudum pactum, ope huius implementi transibat in naturam contractus, quia, ut nostri loquuntur, iam suberat causa praeter conuentionem, et in se negotium aliquod illa res habebat. Interpretes vocarunt contractum innominatum. Est ergo omnis contractus nec nominatus nihil aliud, quam *pactum mutuum*

tuum ab altero impletum, in utilitatem implentis producat actionem. Ratione alterius itaque, qui promissum non praestiterat, conventio manebat nuda, actio non oriebatur. Hinc facile apparet ratio, cur iuris nostri Consulti in eiusmodi contractibus, qui nec nominati solent vocari, poenitentiae statuerint esse locum. Ex tali nempe conventionem, quatenus erat contractus, hoc est, a parte eius, qui reipsa praestiterat promissum, nascebatur actio, qua etiam alterum cogere poterat ad implendum illud, quod vicissim promiserat. Sed, cum privata vis iudiciorum ordini et sanctitati repugnaret, compellebatur ille, qui fidem datam impleverat, alterum in ius vocare, et iudicii periculosam subire aleam, multisque sumptibus et molestiis implicari. Facile ergo videbant Consulti nostri, et acerbum fore et absurdum, si quis ob hanc solum causam, quod fidem sancte servauerat, tot ac tantis incommodis obiiceretur. Nec pati aequitatis ratio-

rationem aut benignam interpretationem, vt, quae in fauorem et emolumentum eius, qui promissum impleuerat, essent introducta, in eiusdem odium et iacturam detorquerentur. Aliud ergo excogitauerunt remedium, aequissimum sane et expeditum, vt scilicet illi, qui rem dederat, esset integra rem datam repetendi facultas, quamdiu alter vicissim non impleuerat promissum. Qua re quid est iustius, quid aequitati conuenientius? Nullo enim colore accipiens poterat datum retinere, nisi vel impudentia turpissima contendere vellet, licitum sibi esse fallere, et fidem frangere, ob hanc solum causam, quia alter promissa implendo fidem caste seruauerat, vel saltem poenitentia, iam nimis fera, ius repetendi datum, alteri quaesitum, eidem iterum conaretur auferre. Nec leuitas haec temeraria, multo minus fraus illa turpis, videbatur toleranda. Est ergo aequissima illa in contractibus nec nominatis, quae acerbè adeo accusatur,

tur, poenitentia. Facile enim videtis
O. atque H. A. illam pulcerrime inuen-
tam, vt ita metu rei, quam acceperat,
iterum amittendae ad officii sui partes
vicissim mox implendas compelleretur
homo negligens forte vel fraudator.
Nec obstat, quod ex quouis pacto fal-
tem exceptio competit et ius retinendi.
Reuera enim hic nullum est pactum,
nulla promissio, quia accipiens non im-
pleuit adiectam pacto conditionem.
Omnis exceptionis aequitas est funda-
mentum. Hic vero accipiens vrget fi-
dem sibi seruari, cum ipse illam fregit,
et ita aequitatem turpiter violans aequi-
tatis auxilium improbe implorat. Nulla
itaque hic spargitur iniquitatis vmbra,
ipsa hoc postulabat negotii natura.
Quinimmo, fortius dicendum est, haec
est ipsa aequitas, et ratione et Iure Gen-
tium fundata. Nulla est obligatio, quae
adstringat in illius fauorem, qui obli-
gationem prius violauit: nullum com-
petit ius ex promissione illi, qui pro-
missio

missionem suam prior destituit. Qui prior frangit fidem, rumpit aequitatis vinculum, quod cum erat vnicum et aequale, necesse est, ut rumpatur in solidum. Ipsa illa regula, quae fontem omnis aequitatis continet, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, clarissime euincit, ex promissione mutua non posse competere vllum ius illi, qui ab ista conuentione prior resiliuit. Quinimmo ius illud, de quo agimus, poenitendi, in omnibus conuentionibus mutuis, non licitum modo, sed necessarium prorsus esse videtur: Nam si illud ei, qui fidem suam impleuit, vis denegare, eadem opera hoc alteri, qui prior fidem deseruit, et obligationem soluit, nihil tale merito concedere oportet. Ille enim, si, cum antea promissionem praestare nolebat, iam, cum res repetitur, eius obligationis vim iterum posset urgere, hoc ipso ius poenitendi exerceret, quia mutat consilium. Haecine ergo est iustitia, haecine aequitas, eandem, quam homini fidem caste seruanti denegas, alteri eandem non implenti largiri facultatem?

Fateamur ergo, hoc et iustum esse et simul societati ciuili vtilissimum, si in omnibus conuentionibus et contractibus, vbicunque alter maligne vel frustratoria dilatione fidem implere recusat, alteri, qui promissum praestitit, ius eiusmodi poenitendi et datum reuocandi concedatur. Fateamur hoc aequitati conuenire, et publicae concordiae ciuiumque saluti esse accommodatum, vt ille, qui promissionem seruauit, ob alterius socordiam vel perfidiam, non deturbetur in molestiarum et vexationum gurgitem, lites sequendo ambiguas, difficiles et sumtuosas. Fateamur denique, illud esse plane erroneum, quod quibusdam placuit viris eruditis, illud ius poenitendi moribus hodiernis esse sublatum, hanc nempe ob causam, quod iam ex quolibet pacto nascatur actio. Cum enim et Iure Romano ex contractu, qui innominatus dicitur, actio fuerit concessa illi, qui fidem impleuerat, et nihilominus facultas datum reuocandi eidem fuerit seruata, rationis nihil est, cur ab hac, non Iuris Romani solenni-

lenitate, sed ipsius rei natura et iustissima aequitate quis putaret esse recedendum.

Ad ultimum itaque telum, quod in illam iuris nostri partem, quae circa conventiones et contractus versatur, intenditur, retundendum accingamur. Quod Ius Romanum contractus in nonnullos, qui Stricti sunt Iuris, alios vero, qui Bonae Fidei sunt, distribuerit, cenforia nota dignissimum esse, plures cum Theologi, tum Iuris nostri Interpretes existimauerunt. Sed non satis exacte perpenderunt Viri eruditi veram huius diuisionis vim et potestatem. Nam Bona fides hic non opponitur dolo, fraudibus, calumniis, quasi malitias quaslibet ius nostrum in nonnullis contractibus probaret. Contractus sunt Bonae fidei, hoc est, in contractibus plurimis, ex ipsius negotii natura et aequitatis ratione laxior, verbisque non tam arcte adstricta, est adhibenda interpretatio. Contractus quidam sunt stricti iuris, hoc est, in illis magis attendenda est verborum proprietas, difficilius voluntatis admittenda est coniectura.

Hoc ergo cardine summa rei vertitur, an non diuersa variorum negotiorum natura diuersam desideret interpretandi formam. Hoc si quis concedat, quemadmodum concedere debent omnes, corruiat statim illa iuri nostro intentata accusatio, et iniquitatis species omnis euanescit. Prudenter enim, non inique, Leges nostrae docuerunt, in nonnullis negotiis bonam fidem exuberare debere, ita, ut iudici solutius aequitatem in illis sequi liceret, et magis quid actum, quam quid dictum foret, spectare: officiumque iudicis se extendere posse ad illa, quae moris essent et consuetudinis, quamuis verbis contrahentium nominatim non forent expressa. Hanc laxiorem interpretationem admiserunt in omnibus contractibus, ubi mutuus erat consensus, et utrinque oriebatur obligatio. Quia nempe difficillimum erat, ut contrahentes ipsi omnes omnino casus, qui quandoque incidere possent, verbis comprehenderent, et diligentissime cauerent, et quia maior in his fallendi erat occa-

occafio , voluerunt bonam fidem illud, quod animis actum effet, supplere. Cum vterque contrahentium, quasi quodam fraternitatis iure, videretur consensisse in illa omnia, quae aequitati effent consentanea, nec velle in pari causa ab altero exigere, quod ipse eidem praestare nollet, latiore in his negotiis interpretationem, ex aequi- et boni regula, admittendam esse, optima ratione sunt arbitrati Iuris nostri auctores. Contra autem, omnia illa negotia, in quibus alter solus obligaretur, ne contra libertatis amorem, et propositum eius, qui donationis liberalitatem imitatus se solus obstrinxit, ad obligandum fimus proniores, stricte interpretanda esse voluerunt. Evidenter itaque patet, aut interpretationem, quae est collectio intentionis ex signis maxime probabilibus, prorsus esse tollendam, aut eius rationem aequissimam, a Consultis nostris constitutam, esse amplectendam. Hanc enim contractuum distinctionem flagitat ipsa commerciorum mutua utilitas, probabilis contrahentium intentio, et ipsius negotii, varias inuicem praestaciones admittentis, latior natura, denique communes eandem interpretandi exigunt Leges. Ex ipsa itaque Iuris Gentium aequissima simplicitate, tale negotiorum et

interpretationis deriuandum esse discrimen, recte obseruarunt Viri doctrinae et iudicii laudibus cumulatifsimi: Si modo, secundum iuris nostri praecepta, in obligatione mutua huius diuisionis statuatur fundamentum, non vero, quod perperam nonnulli censuerunt, in hac sola ratione, quod contractus vtrunque aliquid oneris contrahentibus iniungant. Quasi vero in commodato, deposito, mandato non similis obtineret aequitatis ratio. Concludamus igitur, hanc contractuum diuisionem, quod vel Bonae Fidei sint vel Stricti Iuris, iure nostro proditam, ipsi negotiorum naturae conuenientem, iustitiae et aequitatis ratione commendatam, in omnibus, quae ex rei natura et probabili contrahentium profluunt intentione, etiam hodierno iudiciorum usu admittendam esse, et sancte seruandam. Nullam hac in parte inter iuris regulas et praxeos, quam vocant, usum in posterum agnoscamus differentiam: nec vano aequitatis nomine nos in posterum patiamur deludi. Perpetuo denique silentio oblitteretur posthac illa, hanc diuisionem impugnans, quae ab imperita ignorantia omnis profecta est, accusatio. Verum enim vero iam vrget temporis et officii ratio etc.

E X C E R P T A

EX LITTERIS

G V L I E L M I B E S T,

I C T I B A T A V I,

A D I. B. M.

Pro delineatione libelli mei de Ratione emendandi Leges, quam in Actis A. MDCCVIII. M. Iulio p. 303. non sine tacita elogii deprecatione exhibuistis, gratias habeo maximas. Vnum hoc admoneo, pag. 307. per errorem typographi editum esse: vtrum eorum dotalem malit, loco *dotalem esse malit*. Non probaui cuncta mea Orbi erudito, neque etiam hoc mihi arrogans sum pollicitus. Dissensere sermonibus plurimi, epistolis nonnulli, scriptis, quod sciam, duo: alter illorum est Vir Clarissimus, Christfridus Waechterus, cuius ἐπιστολὴν ad Caput libelli mei primum Acta M. Nouembris. Anno MDCCVIII. p. 513. nobiscum communicarunt. Gratissimum mihi quidem fuit,

fuit, mea isto labore digna visa fuisse Vi-
ro Clarissimo, dolui tamen, quod solum
istud *Cap. I*, in quo praeter regulas pro-
positas nihil est adeo elaboratum, fuerit
aggressus. Nam non nisi obiter et spe-
ciminis loco exempla quaedam illic sunt
proposita. Longe alia sperans haecenus
tacitus sedi; nunc, quia video nihil vl-
tra moliri Virum Clarissimum, ad eius
Epistolam respondebo. Praeter quere-
lam subindicatam, etiam hoc mihi non
parum displicuisse credas, quod me oc-
culte a Viro Cl. in plagii suspicionem ad-
ductum videam, vbi minime merebar.
Ita ad lectiones a me commendatas in
*l. 18. ff. de Verb. Obl. in L. 1. §. 33. ff. de-
pos. in L. 67. ff. de proc. vbi ipse non sola
ratione, sed auctoritate quoque aliorum
utor, notat etiam alios eadem praemo-
nuisse, nec me primum scripsisse: quasi
vero ego illa pro meis venditarem.*
Coniecturam proposui de lectione *L.
183. ff. de Verb. Sign.* nec displicuit ea Vi-
ro Clar. monet tamen, eo iam collineas-
se Haloandrum, Grotium et Menagium,
cum illi *nam vel nempe* reponant, ego ve-
ro *nomen loco rē non*. Video phrasin
dubiam: sed de illa obscuritate queror.
Haec

Haec tamen festinationi Viri Clariss. non vero malignae obtrectationi libenter ascribo. Non nego equidem, nonnullas ex coniecturis meis aliis iam ante in mentem venisse: neque aliter fert humani ingenii conditio. In Praefatione ipse hoc monui. Iam addo, in *L. 8. §. 2. ff. de pecul. p. 137. (p. 186.)* etiam Portam edidisse quod alter alteri debet. Scipionem Gentilem in *L. 1. §. 7. ff. Si quadr. paup. p. 228. (p. 310.)* iam olim emendasse palpatus esset. Tandem in *L. 4. Cod. de Crim. Exp. hered. p. 251. (p. 341.)* domum suscipitur itidem ante me alios reposuisse, docuerunt me ampl. et doctissimi Bynkershoekii Observationes. Ipse anteriores lectiones post deprehendi. Ad Graecos identidem prouocat Cl. Waechtlerus; laudo institutum. Potest tamen φιλελληνεία transuersum agere. Cum quaestio est, an alii, an vero, alius in genitiuo, vt vocant, sit legendum, parum apte Graeci aduocantur, qui habent ἐτέρος. Ipse autem ignorantiam Graecorum sum confessus; quod etiam a vobis est adnotatum. Postea accuratius illos consului, deprehendique, illos aut aperte firmare, aut tacite approbare

coniecturas meas aut explicationes de
L. 3. §. 9. ff. de minor. p. 79. (p. 111.) de L. 14. ff. de fideiuss. p. 81. (p. 115.) de L. 22. §. 7. ff. sol. mat. p. 138. (p. 188.) de L. 1. ff. de migrando, p. 147. (p. 200.) de L. 10. §. 20. quae in fraud. cred. p. 156. (p. 213.) de L. 7. §. 2. quib. mod. pign. p. 249. (p. 337.) de L. 14. §. 2. de bon. libert. p. 264. (p. 359.) de L. 51. pr. ff. locat. p. 275. (p. 376.). Iidem nihil omnino profunt in aliis locis longe plurimis : solent enim Graeci, omis-
 sis saepe disputationibus Consultorum, quae in Digestis habentur, tantum perspicue et breuiter sententiam eorum proponere. Prorsus autem iidem repugnant emendationi *L. ult. §. 6. ff. quae in fraud. cred.* Nondum tamen me ab illa dimouerunt. Iam pressius Clar. Waechtleri legam vestigia. Quod Iacobus Gothofredus in *L. 5. Cod. Theod. de reparat.* variantem lectionem ne quidem annotauerit, mea parum refert. Exhibet eam Tiliiana editio anni 1550, qua tunc utebar. Nec *vacuam* pro *nequaquam* in *L. 78. §. 1. de contr. emt.* iam aliis placuisse, quod me admoneat Vir doctissimus, gratus agnosco. Illis inuentionis laus debita tamen meam regulam confir-

confirmabit. An Taurellius in *L. 21. §. 2. ff. quod met. caus.* viderit, alios recte legisse per geminationem *τὸ ἀβέσ*, equidem ignoro. Crediderim tamen, eam statim fuisse placitum Viro erudito, utpote ex regula a se in praefatione Pandectis praeposita facillime fluentem. De Graecorum lectione in *L. 1. ff. de Solut.* iam ora editionis Pacianae me admonuerat, non tamen persuasit Clar. Waechtlerus; nam utique sola adspiratio *haut* pro *aut* rem conficit. Sensum enim eundem habes, quem dabit traiectionis vocis *non*. En verba: *Creditor solutum debet acceptum ferre in id debitum, quod non est in controversia, haut in illud, quod pro alio quis fideiusserat* etc. Nonne, ad sensum quod attinet, plane eadem sunt cum hisce: *debet acceptum ferre, non in id debitum quod est in controuersia, at in illud quod pro alio quis fideiusserat?* Ideoque ego hic adspirationem praefarendam censui transpositioni, quamvis haec foret magis perspicua. Neque ego haesi in *L. 3. §. 2. ff. pro soc.* sensus enim erat planus, constructio impedita, quam ego reponendo *sic* pro *si* facillime explicui. In *L. vn. si mul. ventr.* ego pro *is* refinxi *si*. Cl. Waechtlerus

lero perinde videtur, si legas *ei*. Sed
 maior haec est mutatio; quam ideo, li-
 cet ad marginem notaretur, sequi non
 placuit. Stante lectione vulgata *L. 82. ff. de iur. dot.* verba *et id fecisse dicatur*
 possent etiam ad uxorem referri; quod
 tamen, ductoribus Graecis et Clarissim.
 Waechtlero, fieri non debet; ideoque
 illud *id* mutavi in *is*. *L. 1. §. 14. ff. de agn. et alend. lib.* explicare totam scopus
 meus non fuit; sed tantum obiter do-
 cere, quod illis verbis legis *ceterum si esse satis iniuriosum ait* certissime corruptis
 sensus restituatur *si* in *sic* mutando: quae
 fane medicina fortis est. Porta autem
 edit *si cesset*, ut postea deprehendi. In
L. 3. §. 1. ff. ubi pup. educ. Contio post-
 hac lectionem illam *sed semper sic*, a Cl.
 Waechtlero edoctus adscribam, qui iti-
 dem recte Laurentio Theodoro Grono-
 uio tribuit, quod ego errans de Iacobo
 monueram. Porta et Parisiensis editio
 in *L. 15. §. 1. ff. quando dies leg.* plane tol-
 lere *τὸ si* non dubitarunt, quia videbant
 id facile posse abesse. Ego tamen mu-
 tationem, quam sublationem malo. Ve-
 rum est, me in *L. 9. ff. de seru. export.* Ha-
 loandri lectionem integram non enarra-
 uisse,

uisse, sed solum id, quod ad oram Pacianae editionis erat notatum, attulisse. Neque etiam nunc illam, quia nimis a Mediceo Codice recedit, probare possum, cum mutatio levis *et in ut* rem omnem peragat. Si in *L. 28. §. 1. ff. de lib. leg.* mecum reponas *ut quaeque*, ad legata sola pertinebit quaestio; si retineas *et quaeque*, ad alia etiam respicias oportet; quod fieri oportere, cum ipse Vir Clar. neget, non poterit reiici mea emendatio. Quamvis ex gessit difficilius deriuetur *gessit ut* in *L. 41. §. 10. ff. de fid. lib.* malim tamen vestigia antiquae manus *gessit et* reponentis sequi, quam cum Paris. ed. infarcire *quod*, cuius vestigium Florentiae non extat. Nec coniecturam Viri doct. *quo* emendantis, scilicet tempore, damnauerim; idem tamen sensus ex vulgata potest elici. Quod vero de tempore XLV. annorum docent apices Graeci, huc non pertinet, sed ad verba sequentia *nam alteram conditionem* etc. adeoque ad scopum Viri Cl. nihil faciunt. De Martialis loco, ob hariolationem dubitanter propositam litigare nolo: potest tamen retineri vulgata, cum dictio *et* nonnunquam admirationi inferuiat; cuius rei me admonuit Cornelius van Eck,
Ante-

Antecessor Traiectinus celeberr. mihi-
 que amicissimus. Quod emendationem
 meam in *L. 100. §. 3. de leg. 3.* probet Cl.
 Waechtlerus, mihi gratulor. Non ta-
 men eius explicationi subscribere pos-
 sum: aliud enim est ex voluntate testa-
 toris rem omnem deriuare, vt Labeo;
 aliud ad materiam vasorum tantum
 attendere, vt Proculus, qui proin-
 de non potest largiri, tam Labeonis
 quam Trebatii *omnia vera esse*; cer-
 te Vlpianus illos commisisse videtur,
 scribens *Proculus vero etc.* In expositio-
 ne *L. 17. §. 1. ff. de adopt.* fluctuat Vir
 Clarissimus. Et certe fatendum est, il-
 la verba *vel sanctissima adfectione ducti*
duriuscule ad adoptandos referri. Ideo-
 que tentavi, an non longe melius le-
 geretur: *Eorum duntaxat pupillorum ad-*
rogatio permittenda est, quos (pro qui) vel
naturali cognatione vel sanctissima adfectio-
ne ducti adoptarent. Graeci, quod ver-
 ba attinet, nil iuuant. Principium enim
L. 17. ad finem reiecerunt, in haec ver-
ba compactum, ἡδοτῶντες τὴν ὑπὲρ αὐτῶν
ἐπιτροπην ἐνέχουσιν. Ibidem non dispulerunt
 obscuritatem ex *L. 9. §. 1. ff. de fund. dot.*
 quae in solis erat verbis. Fluit opti-
 me Clar. Waechtleri emendatio, sed
 ego

ego ex verbis *utrum eorum dotalem esse malit*, consultius putavi, per vnus vocis traiectionem formare *dotalem malit, esse*, quam *τὸ malit* retrahere ante *dotalem*. Soleo enim et in re minima esse religiosior. Si alii in gignendi casu adeo quibusdam placeat, ego nulli hasce inuideo delitias, modo Archaisimum esse fateantur, et quidem adeo inusitatum, vt in libris nostris non temere alibi reperiat. Graecos huc non pertinere, supra est monitum. Bene habet, quod iidem coniecturam meam stabiliant in *L. 26. pr. ff. de fideic. lib.* Iam tegat nos eorum auctoritas. An mentem Viri Cl. recte perceperim de Callistrati loco in *L. 5. §. 3. ff. de extraord. cogn. dubito*. Videtur ille voluisse, vt inserto *quoties*, legatur: *et quoties libertas adimitur*. Sed ita prorsus eadem erit sententia, quam ego ex Mediceo Codice mutando *id est* in *idem est*, vt saepe fieri solet, elicui. Ideoque aduenam vocem ciuitate haud donauerim. Obscuritas in *L. 3. §. 2. ff. naut. caup.* facile perit, dum legas *siquidem exercentes negotium suum recipiunt*. Sed ego malim quo, quod in textu est, mutare in quando, quam in *siquidem*, ne omnia plane incer-

incerta reddantur, et ex quolibet fiat quidlibet fingendi potestas. In his verbis *L. 2. C. Theod. de inoff. test. removeant parentum voluntatem testamenta* esse glossam, insulsi certe plurimum, puto cuius facile apparere: non tamen unquam putavi, multum nos ex illo lucrari; neque etiam agebatur de salute Graeciae. Haec habui, quae ad Clar. Waechtleri Epistolam adnotanda putavi; in quibus neque candorem neque modestiam doctissimum Virum desideraturum spero. Quod si etiam reliquum libelli mei corpus examine suo dignum iudicare velit, rem praestabit mihi sane gratissimam, et maioris cuiusdam momenti.

Alter autem ex duobus illis, qui etiam scripto diuersas a meis prodiderunt opiniones, quoniam video sub manum opus creuisse, quisnam sit, nondum effari puto fatius: si enim absque rationibus ullis nomen nudum impugnare isthoc pacto auderem, non dubito, quin multum detrimenti causa nostra foret passura: quapropter illa differam, donec vobis haec non displicuisse intellexerim.

Best, Wilhelm

Guielmi Best Ratio emendandi leges, Pandectarum Florentinarum auctoritate

Lipsia 1745

J.rom.m. 600 m

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10567394-7

VD18 10207392-005